

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Doktora Programı

**YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE BİR KÜLTÜR
AKTARIM ARACI OLARAK KALIP SÖZLER**

Semra BAYRAKTAR

Doktora Tezi

Ankara, 2019

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE BİR KÜLTÜR AKTARIM
ARACI OLARAK KALIP SÖZLER

Semra Bayraktar

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Doktora Programı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Semra BAYRAKTAR tarafından hazırlanan “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bir Kültür Aktarım Aracı Olarak Kalıp Sözcükler” başlıklı bu çalışma, 04/02/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Emine YILMAZ (Başkan)

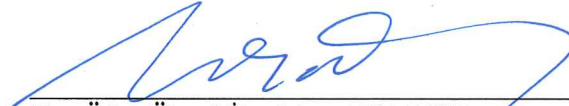
Prof. Dr. Nurettin DEMİR (Danışman)

Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK

Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ATABEY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yunus KOÇ

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

27.02.2019

Semra BAYRAKTAR

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir
*Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Nurettin DEMİR danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

27/02/2019

Semra BAYRAKTAR

TEŞEKKÜR

Bu alıőma pek çok değerli kişinin katkı ve desteğiyle gerçekleőtirilmiőtir. Çalışmam boyunca dőtüncelerime değer vererek dinleyen, yazdıklarımı titizlikle değerlendiren, teklif ve önerileriyle tezimin son hâlini almasında büyük katkısı olan danışman hocam Prof. Dr. Nurettin DEMİR'e minnettarım. Çalıőmama değerli yorum ve önerileriyle katkıda bulunan, ufkumu aan, yol gösteren Tez İzleme Komitesi üyesi, değerli hocalarım Prof. Dr. Emine YILMAZ ve Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK'e teşekkürü bir borç bilirim. Süreç boyunca yanımda olan, fikir alışverişinde bulunduğum, görüşlerinden yararlandığım değerli dostlarım Doç. Dr. Nihal ÇALIŞKAN, Nilgün SONKAN GÜNDÜZ ile kız kardeőtim Sema UYSAL'a katkı ve desteklerini esirgemedikleri için Őukran borçluyum. Her zaman yanımda olan aileme destek ve anlayışları için minnettarım. Son olarak çalışmam süresince görüş alışverişinde bulunduğum, desteklerini her zaman hissettiğim değerli arkadaşlarım Füsun KESKİN, Esra DARICI, Elif CİVELEK, Nursel GÜLER, Serap BAKLAVACI ve burada adını anamadığım tüm arkadaşlarıma katkılarından dolayı en içten duygularıyla teőekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Bayraktar, Semra. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bir Kültür Aktarım Aracı Olarak Kalıp Sözler, Doktora Tezi, Ankara, 2019.

Bu çalışmanın amacı, kalıp sözlerle ilgili araştırmalara katkıda bulunarak Türkçe öğrenirlerinin iletişimsel yeterliğini ve kültürlerarası etkileşim becerilerini geliştirmeye yardımcı olacak bir veri tabanı oluşturmaktır.

Çalışmamızın odak noktasını kalıp sözlerin iletişimsel ve kültürel boyutu ile bunun yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yansımaları oluşturmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle günümüzün en önemli iletişim kanallarından biri durumundaki sosyal medyada kullanılan kalıp sözler belirlenerek listelenmiştir. İki yıllık bir süreci kapsayan sosyal medya taramasında derlenen kalıp sözler, yabancı dil öğrenirinin ihtiyaçlarıyla uyumlu olarak işlev ve bağlamlarına göre sınıflandırılmıştır.

Çalışmamız 5 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın 1. bölümünde, ilk olarak kültür, dil ve iletişim kavramları, bunların birbiriyle etkileşimi ile kültürel iletişim kavramı üzerinde durulmuş; kültürün yabancı dil öğretimindeki yeri kültürlerarası iletişim çerçevesinde ele alınmıştır. Kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar ile kalıp sözlerin kültür aktarımındaki işlevleri irdelenmiştir.

Kalıp sözün tanımı ve özellikleri, diğer kalıplaşmış dil birimlerinden farkları üzerinde durulan 2. bölümde, Türkçe ve İngilizce literatürden hareketle “Kalıp söz nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Kalıp sözlerin fonolojik, biçimbilgisel, sözdizimsel, anlamsal ve pragmatik özellikleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın “Genel Bir Bakış” başlıklı 3. bölümünde; oluşturulan “Kalıp Söz Listesi”nden hareketle kültürel değerlendirmeler yapılmıştır. Dinî inanç, yaşam tecrübesi, dünya görüşü ile duygu ve tutumların ifade yollarının kalıp sözlere yansımaları söylem çözümlemesi yöntemiyle ele alınarak yorumlanmıştır.

Çalışmanın 4. bölümü “Yabancı Dil Öğretiminde Kalıp Sözlerin Yeri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde kalıp sözlerin yabancı dil öğretimindeki yeri, konuyla ilgili öğretim yöntemleri ile bu konuda Türkçe literatürde yer alan çalışmalar üzerinde durulmaktadır.

Kalıp sözlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretimindeki yerini belirlemede kitap setleri önemli bir göstergedir. Çalışmanın 5. ve son bölümünde tarama ve doküman incelemesi yöntemiyle alanda yaygın olarak kullanılan setlerde yer alan kalıp sözler belirlenerek Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'ndeki yeterlikler açısından değerlendirilmiştir.

Araştırma ve değerlendirmelerin sonunda yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında kalıp sözlerin iletişimsel ve kültürel işlevlerinden yeterince yararlanılmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: kültür, dil, iletişim, kültür aktarımı, kalıp söz, yabancı dil öğretimi, sosyal medya

ABSTRACT

Bayraktar, Semra. *Formulaic Expressions as a Medium of Cultural Transfer in Teaching Turkish as a Foreign Language*, PhD Thesis, Ankara, 2019.

This study aims to contribute to the studies of formulaic expressions frequently used in daily communication and to compile a database which can be of use for cultivating Turkish learners' communicative competence and cross-cultural interaction skills.

The main focus of this study is the communicative and cultural traits of formulaic expressions and its role in teaching Turkish as a foreign language. Within this framework, we primarily attempted to make a list of formulaic expressions used in social media as it is one of the most significant mediums of communication in the present day. The formulaic expressions compiled during the course of two years' social media search are classified by their functions and contexts in accordance with the needs of foreign language learners.

This thesis is divided into five main parts. In the first part, we dwelled on the concepts of culture, language, communication and their interaction with each other and the concept of cultural communication. We also covered the role of culture in foreign language teaching under the framework of intercultural communication. We examined the problems arising from cultural differences and the function of formulaic expressions in cultural transfer.

In the second part, which deals with the definition of the term “formulaic expression”, its dissimilarity from other conventional linguistic items, and the classification of formulaic expressions, we basically questioned what a formulaic expression is, and tried to elaborate their phonological, morphological, semantic and syntactic features.

In the third part entitled “A General Look”, departing from the “Formulaic Expression List”, we made cultural remarks, and interpreted the effects of religious beliefs, life experiences, world view, emotions and attitudes to formulaic expressions based on the methodology of discourse analysis.

The fourth part of the thesis is entitled “The Role of Formulaic Expressions in Foreign Language Teaching”. In this part, we studied the place of formulaic expressions in

foreign language teaching, the related teaching methodology and the Turkish scientific literature on this topic.

The course books are important resources to demonstrate the role of formulaic expressions in teaching Turkish as a foreign language. In the fifth and last part of the thesis, we identified the formulaic expressions in commonly used textbooks by document examining method, and evaluated these expressions in terms of the competencies listed in the European Framework for Reference of Languages.

As a result of this study, it can be concluded that the teaching methodology of Turkish as a foreign language don't take the advantage of communicative and cultural functions of formulaic expressions at a desired level.

Key Words: culture, language, communication, cultural transfer, formulaic expression, foreign language teaching, social media

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar	xiv
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
Problem Durumu.....	2
Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
Malzeme.....	5
Sınırlılıklar	7
1. BÖLÜM: KÜLTÜR, İLETİŞİM, DİL	16
1.1. Kültür	16
1.2. İletişim.....	20
1.3. Yabancı Dil Öğretiminde Kültür	23
1.3.1. Kültür Nasıl Aktarılır?	28
1.3.2. Bir Kültür Aktarım Aracı Olarak Dil	32
2. BÖLÜM: KALIP SÖZLER	39
2.1. Kalıp Söz Nedir?.....	41
2.2. Kalıp Sözler ve Kalıplaşmış Birimler	45
2.3. Özellikleri.....	51
2.3.1. Fonolojik	51
2.3.2. Biçimbilgisel	53
2.3.3. Sözdizimsel	55
2.3.4. Anlamsal/Semantik	59
2.3.5. Pragmatik	61
2.3.5.1. Bağlam	62

2.3.5.2. İşlev	65
3. BÖLÜM: GENEL BİR BAKIŞ	68
3.1. Sosyal İlişki Kalıpları.....	74
3.1.1.Kültürel İkilik.....	76
3.1.2. Dinî İnanç.....	78
3.1.3.Yaşam Tecrübesi.....	80
3.1.3.1.Sağlık	81
3.1.3.2.Belirsizlik ve Çaresizlikle Mücadele	82
3.1.3.3. Memnuniyet	85
3.1.3.4. Kazanç.....	87
3.1.3.5. Şans	88
3.1.3.6. Nazar	88
3.2. Duygu Kalıpları.....	89
3.2.1.Olumlu Duygular	91
3.2.1.1.Memnuniyet	91
3.2.1.2.Sevgi.....	93
3.2.2.Olumsuz Duygular	95
3.2.2.1.Acıma/Üzüntü	95
3.2.2.2.Belirsizlik/Çaresizlik.....	97
3.2.2.3.Endişe/Korku	98
3.2.2.4.Öfke.....	100
3.2.2.5.Özlem	104
3.2.2.6.Pişmanlık.....	104
3.2.2.7.Şaşkınlık.....	105
3.3. Tutum Kalıpları	106
3.3.1.Bireyci/Toplumcu Tutum.....	107

3.3.2. Cinsiyetçi Tutum.....	109
3.3.3. Eleştirme	111
3.3.4. İkna.....	114
3.3.5. İroni/ Tersinleme.....	115
3.3.6. İtiraz/ Ret.....	117
3.3.7. Nezaket.....	119
3.3.8. Onaylama	120
3.3.9. Övme.....	120
3.3.10. Özür.....	122
3.3.11. Sabır	122
3.3.12. Söz Verme.....	123
3.3.13. Teşekkür.....	123
3.3.14. Umursamama	124
3.3.15. Uyarma.....	125
3.4. Söylem Düzenleme Kalıpları	126
4. BÖLÜM: YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE KALIP SÖZLERİN YERİ.....	128
4.1. Kalıp Sözlerin Öğretimi	138
4.1.1. TV Dizileri ve Filmler.....	141
4.1.2. Sosyal Ağlar (Sosyal Medya)	144
4.1.3. Karikatür	151
4.1.4. Şarkı	151
4.1.5. Drama ve Rol Yapma.....	153
4.2. Türkçe Literatürde Kalıp Sözler.....	155
5. BÖLÜM: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ SETLERİNDE KALIP SÖZLER.....	159
5.1. Sosyal İlişki Kalıpları.....	160
5.2. Duygu Kalıpları.....	170
5.3. Tutum Kalıpları	173

5.4. Söylem Düzenleme Kalıpları	179
SONUÇ VE ÖNERİLER	182
KAYNAKÇA	191
EKLER	210
EK 1. KALIP SÖZ LİSTESİ	210

TABLULAR

<i>Tablo 1: Literatürde kalıplaşmış dil için kullanılan terimler</i>	44
<i>Tablo 2: Gündelik iletişimde kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri</i>	160
<i>Tablo 3: Kutlamada kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri</i>	162
<i>Tablo 4: Sosyal hayatta kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri</i>	165
<i>Tablo 5: Taziyede kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri</i>	169
<i>Tablo 6: Duygu kalıplarının kitap setlerinde yer alma düzeyleri</i>	170
<i>Tablo 7: Tutum kalıplarının kitap setlerinde yer alma düzeyleri</i>	174
<i>Tablo 8: Söylem düzenleme kalıplarının kitap setlerinde yer alma düzeyleri</i>	179

KISALTMALAR

akt.: aktaran

bk.: Bakınız

Çerçeve Metni: Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi

DKS: Dinî Kavramlar Sözlüğü

s.: sayfa

TS: Türkçe Sözlük

TÖMER: Türkçe Öğretim, Araştırma ve Uygulama Merkezi

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

Dil insanoğlunun sahip olduğu en etkili iletişim aracı olmasının yanı sıra geçmişten günümüze insanlığın ve toplumsal mirasın en önemli aktarım aracıdır. “Bir topluluğu topluma dönüştüren” unsurların başında gelen dil, bireyin de bir topluma, dolayısıyla da kültüre mensubiyetini hissettiren en önemli unsurdur. Dil aracılığıyla kendini, çevresini, yaşamı ve dünyayı anlamlandıran her birey, bunu kendi dilinin imkânlarından, bakış açısından yapar. Bu nedenle dilinden dökülenler aynı zamanda mensup olduğu toplumun, onun yaşam tarzı ve dünya algısının birer yansımasıdır. Bu yansıma dilin bütününe kuşatan ve kapsayan bir özellik göstermekle beraber belli bir biçim ve anlama bürünerek uzun zaman içinde kalıplaşan, böylece bünyesinde barındırdığı inanç, yaşam algısı ve tecrübeleri koruyarak nesilden nesile aktarılmasını sağlayan kalıplaşmış birimlerde daha belirgindir.

Kalıp sözler deyim, atasözü, klişe, ikileme, sloganlar gibi kalıplaşmış dil birimlerindedir. Türkçe literatürde kültür birimler ve ilişki sözleri olarak da adlandırılan kalıp sözler, gündelik iletişimde genel ve sık bir kullanıma sahiptir. Selamlaşma, hâl hatır sorma, kutlama, karşılama uğurlama gibi sosyal ilişkilerin gerekli kıldığı bağlamlarda neredeyse kullanım zorunluluğu içeren bu sözler duygu ve tutumların da temel ifade araçlarıdır. Kalıp sözlerin uzun bir süreci gerektiren kalıplaşma sonucu oluşması ve toplumsal yaşamda sıklıkla kullanılması pratik bir iletişim aracı olmasının yanında kültürel bir aktarım aracı olmasını sağlamaktadır. Bu özellikleriyle de yabancı dil öğretiminde iletişimsel becerilerin yanı sıra kültürel etkileşimin geliştirilmesine de önemli katkılarda bulunmaktadır.

Çok dillilik ve çok kültürlülüğün giderek önem kazandığı günümüzde yabancı dil öğretiminde, dil becerisinden öte kültürün temelde olduğu iletişimsel becerilerin kazandırılması hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşılmasında gündelik iletişimde genel ve sık kullanıma sahip kalıp sözler önemli bir yere sahiptir. Bununla beraber diğer kalıplaşmış birimlerle sınırlarını çizmenin zorluğu, kültürel derinliği, bağlamsal ve işlevsel çeşitliliği kalıp sözlerin öğrenimini zorlaştıran etkenlerdendir. Türkçe literatürde kalıp sözlere yönelik yeterli sayıda ve kapsayıcı nitelikte araştırma bulunmaması zorlukların aşılmasını geciktiren etkenlerin başında gelmektedir.

Türkçenin söz varlığı içinde kalıp sözlere, son yıllara kadar, atasözü, deyim, ikileme gibi kalıplaşmış birimlere yönelik araştırmaların bir parçası olarak değinilmekle yetinilmiştir. Kalıp sözlerle ilgili kapsamlı araştırma eksikliği kimi zaman bu birimlerle karıştırılmasına neden olmuş; bazı kalıp sözler atasözü, deyim, klişe gibi kalıplaşmış birimler kategorisinde değerlendirilirken kimi zaman da bu birimlerin bir kısmı kalıp söz olarak ele alınmıştır. Benzer bir durum dil-kültür ilişkisini ele alan çalışmalarda da mevcuttur. Dilin kültür aktarım aracı olduğu tezi akademik literatürde sıklıkla dile getirilmektedir. Sözcük, deyim ve atasözü düzeyinde sıkça örneklendirilerek desteklenen bu tezde, kalıp sözlere yönelik belli başlı örnekler üzerinden çeşitli vurgular yapılmakla yetinilmiştir. Son yıllarda, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında bu zorlukların aşılmasına yönelik yapılan çalışmalarda belli bir artış görülmekle beraber kalıp sözlerin Türkçenin söz varlığındaki yeri, sınıflandırılması ve diğer kalıplaşmış birimlerden farklarının belirlenmesi gibi temel sorunlar devam etmektedir. Dilimizdeki kalıp sözlerin genel bir betimlemesinin yapılması Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde önemli bir eksikliğin giderilmesine katkıda bulunacaktır. Bu amaçla yola çıkılan çalışmamızda kalıp sözler, dil kültür ilişkisi çerçevesinde ele alınmakta; kapsamı, özellikleri, sınıflandırılması, kültürel göstergeleri, yabancı dil öğretimindeki önemi ve öğretim yöntemleri üzerinde durulmakta, yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarında yer alan kalıp sözler ve öğretim yolları irdelenmektedir.

PROBLEM DURUMU

Kalıp sözler gündelik hayatta sıklıkla kullanılmaktadır. Selamlaşmadan hâl hatır sormaya, kutlamadan taziyeye, teşekkür etmeden özür dilemeye sosyal ilişkilerin düzenlenmesi ve geliştirilmesinde temel ifade aracı olan kalıp sözler, duygu ve tutumların ifadesi ile söylemin düzenlenmesi işlevleriyle de gündelik iletişimde önemli bir yere sahiptir. Bağlamsal koşullara uygun hazır kalıplar sunarak iletişimin hızlı ve akıcı olmasını sağlayan kalıp sözler, iletişimsel işlevlerinin yanı sıra uzun bir zamanı gerektiren kalıplaşma sürecinin bir sonucu olarak bünyesinde taşıdığı ve gelecek nesillere aktardığı dünya görüşü ve değer yargılarıyla kültürün de önemli bir göstergesidir. Alışverişte, yolculukta, işte, yemekte, eğlencede iyi dileklerin; hüznle beraber mutluluğun, eleştiri yanında beğenin aktarımında toplumun bireylerini ortak

ifade tarzında buluşturan kalıp sözler bu yönüyle toplumun yaşam tarzına, insan ilişkilerine, dünya algısına ışık tutarak kültürünü yansıtır. Kalıp sözlerin gerek iletişimsel gerekse kültürel yönden taşıdığı önem yabancı dil öğretiminde de önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır.

İletişim kurmanın temel amaç olduğu yabancı dil öğretiminde kalıp sözler, daha çok çaba gerektiren yeni ifadeler oluşturmak yerine fazla düşünmeye gerek kalmadan bağlama uygun ifadeleri kullanım olanağı sunarak ana dili konuşuruyula doğru, hızlı ve akıcı iletişim kurulmasını sağlar. Yabancı dil öğretiminin ilk aşamalarında tanışma, selamlaşma, hâl hatır sorma, kutlama gibi bağlamlarda, asgari düzeyde de olsa ana dili konuşuruyula iletişim olanağı sağlayan kalıp sözler, ilerleyen aşamalarda kişinin kendini ifade olanaklarını artırırken dış dünya gerçekliğini yeni bir dilde anlamlandırmasına yardımcı olur. Kalıp sözlerin iletişimsel ve kültürel işlevlerinden yararlanarak yabancı dil öğretimi daha etkili kılmak için öncelikle dildeki yerinin, bağlamsal koşullarının ve işlevlerinin belirlenmesi gereklidir. Türkçede kalıp sözlerle ilgili, özellikle yabancı dil öğretimi bağlamında, iletişimsel ve kültürel aktarım açısından kapsayıcı bir çalışmaya duyulan ihtiyaç, tezimizin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Buradan hareketle bir sonuca ulaşmak ve bunun yansımalarını Türkçenin yabancı dil öğretimi alanında görebilmek için çalışmamızda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- ▶ Kültür, dil ve iletişim arasında nasıl bir ilişki vardır?
- ▶ Dil, kültürü nasıl yansıtır? Bu yansıtmada kalıp sözlerin yeri nedir?
- ▶ Kalıp söz nedir? Özellikleri ve diğer kalıplaşmış birimlerden farkları nelerdir?
- ▶ Türkçedeki belli başlı kalıp sözler nelerdir? Bu sözler toplumumuzun inancına, düşünce tarzına ve yaşam biçimine dair neler söylemektedir?
- ▶ Yabancı dil öğretiminde kalıp sözlerin yeri nedir?
- ▶ Yabancı dil öğretiminde kalıp sözler nasıl ele alınabilir?
- ▶ Hangi seviyede, hangi kalıp söze yer verilebilir?
- ▶ Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik kitap setlerinde kalıp sözlerin iletişimsel ve kültürel işlevlerinden yeterince yararlanılmakta mıdır?

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında kalıp sözlerle ilgili çalışmalarda belli bir artış görülmekle beraber konuyu kapsamlı bir şekilde ele alan çalışmalara duyulan ihtiyaç devam etmektedir. Bu ihtiyaçtan yola çıkılan çalışmamızda kalıp sözler; tanım ve özellikleri, sınıflandırılması, yabancı dil öğretimindeki yeri ve öğretim yolları ile kültürel göstergeleri açısından ele alınarak konunun kapsamlı bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu süreçte, konunun özelliğinden ve Türkçedeki kalıp sözlerle ilgili araştırma eksikliğinden kaynaklanan çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Kalıp sözlerle ilgili sorunların temelinde deyim, atasözü, ikileme, klişe gibi kalıplaşmış birimlerle sınırını çizmenin zorluğu bulunmaktadır. Tanım ve tasnifte çeşitliliğe, dolayısıyla da karmaşıklığa yol açan bu sorunun aşılmasında Türkçe ve İngilizce literatürden, kalıp sözlerin özelliklerinden hareketle değerlendirmeye gidilmiş, Türkçedeki belli başlı kalıp sözleri içeren bir liste oluşturulmuştur.

Kalıp sözler dilin pragmatik boyutta kullanımını içermektedir. Dilin pragmatik boyutu herhangi bir sözcük ve ifadenin dil bilgisel özelliklerinin yanında nerede, ne zaman, ne şekilde kullanımının uygun olduğunu belirten dil dışı bağlam özelliklerini bilmeyi gerekli kılmaktadır. Ana dili konuşurunun doğal bir ortamda, plansız bir şekilde edindiği dil ve dış dünya gerçekliği arasındaki bağı bir yabancı dil öğreniri yapay ve bilinçli bir süreçte kavramaya çalışmaktadır. Kimi zaman doğrudan kendi dili ve kültürüyle bağlantı kurarak öğrendiklerini anlamlandırmaya çalışırken kimi zaman doğrudan karşılık bulamayarak zorlanmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda, anlam ve yapısal özellikler üzerinde de durulmakla beraber, bağlam ve işlev temelli bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Sınıflandırmada malzemenin özelliklerinden hareket edilmiştir. Böylece alanda yararlanılmak üzere bir yabancı dil öğrenirinin belirli bağlamsal koşullar ve işlevlerde karşılaşacağı/kullanacağı kalıp sözler belirlenmiştir.

Kalıp sözler gündelik iletişimde sıklıkla kullanılmakta, bu yönüyle de sosyal hayata, insan ilişkilerine ve bunların temelini oluşturan kültüre dair önemli göstergeler içermektedir. Bu göstergeleri yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yansıtarak öğrenirlerin iletişimsel becerilerini geliştirebilmek için öncelikle dilimizdeki kalıp sözlerin kültürümüze dair neler söylediği üzerinde düşünmek gereklidir. Çalışmamızda, dilimizdeki belli başlı kalıp sözler söylem çözümlemesi yöntemiyle kültürel göstergeleri

açısından yorumlanmış, böylece alan uzmanlarının konuya bakışı zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

MALZEME

Kalıp sözlerin gerek iletişimsel ve kültürel işlevleri gerekse bunun yabancı dil öğretime yansımaları ele alınırken öncelikle dilimizdeki belli başlı kalıp sözlerin tespit edilmesi gereklidir. Selamlaşma, taziye, kutlama, alışveriş, yeme içme, onaylama, övme vb. bağlamlarda hangi kalıp sözlerin kullanılacağı ana dili konuşurlarınca doğal bir süreçte öğrenilip zihinsel sözlüğe kaydedildiğinden bu sözlerin tespiti için konuşmaların kayıt altına alınması, ağızlardaki belli başlı kullanım ve varyasyonlar dışında, farklı bir malzeme elde edilmesine çok da katkıda bulunmayacaktır. Yazılı metinler ise gerek yazarın tercihinine ve üslubuna bağlı bir kullanım gerekse konuşma dilinden farklılıklar sergilediğinden kalıp söz kullanımını yansıtmada yetersiz kalacaktır. Bu nedenlerle çalışmamızda kalıp sözler belirlenirken konuşma dilinin yazıya en çok yansıdığı ve çoğu zaman aradaki farkın ses ve harfle ifadeye indirindiği sosyal medyadan yararlanılmıştır. Bu tercihte, Ong'un (2014, s.21) da ifade ettiği gibi "inceleme dünyasının yazıyla sıkı bağı" da etkili olmuştur.

Neden sosyal medya?

Günümüzde iletişim hızla gelişmekte, İnternet ortamının ve akıllı telefonların sağladığı olanaklarla facebook, whatsapp, twitter, instagram gibi uygulamalar üzerinden aynı anda birçok kişiyle etkileşime geçilebilmekte, sohbet edilebilmektedir. Gündelik hayattakine benzer bir şekilde, bireyler arası ilişki düzeyine bağlı olarak teklifsiz ya da resmî boyutta iletişimin gerçekleştiği sosyal medya ortamında kalıp sözler sıklıkla kullanılmaktadır. Düğün, hastalık, ölüm, yeme içme, gezme, eğlenme, terfi gibi gelişmeler aynı anda birçok kişiye ulaşma kolaylığıyla bu mecradan duyurulmakta; tebrikler, taziyeler, iyi dilekler sosyal medya üzerinden kabul edilmektedir. Güncel gelişmelere dair haberler sosyal medyadan takip edilmekte; olumlu ya da olumsuz duygu ve tepkiler yine sosyal medya üzerinden yansıtılmaktadır. Tüm bu yorum ve değerlendirmelerde, hızlı ve akıcı iletişimin anahtarı kalıp sözlere başvurulmakta; başarı kazanan millî bir sporcu *Helal olsun, Tebrikler, Başarıların daim olsun, Adam gibi*

adam, Adamsın gibi ortak ifadelerle övülürken toplumun tepkisini çeken bir eylemde bulunan *Allah belanı/cezanı versin, Kahrolsunlar, Beter olun* vb. ifadelerle hep bir ağızdan eleştirilmektedir.

Günümüz iletişim teknolojilerinin sağladığı interaktif ortam, yüz yüze iletişimi sosyal medyaya taşımakta, bunun sonucunda sohbetler, tartışmalar çoğu zaman konuşma üslubuna yaklaşmaktadır. İletişimin geldiği bu noktada sosyal medyanın yabancı dil öğretiminde, özellikle de iletişimsel becerilerin gelişmesine etkileri yadsınamaz. Ana dili konuşurlarıyla bu ortamlarda etkileşimde olmak, hedef dilde paylaşımları görmek, farklı konulardaki sayfaları takip etmek, hedef dilin konuşulduğu ülkede bulunmaktan bağımsız olarak, yabancı dil becerilerinin geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmaktadır. Özellikle genç nüfusun yoğun olarak kullandığı sosyal medya güncel dil kullanımını yansıtmaya yönünden de önemli bir kaynaktır. Bu nedenle çalışmamızda kalıp sözlerin derlenmesinde sosyal medya temel alınmıştır. Sosyal medya araçlarından facebook gerek yazım sınırlaması olmaması ve her türden paylaşımına olanak tanınması gerekse kullanıcı profilinin genişliği nedeniyle araştırmamızın kaynağını oluşturmaktadır.

Araştırmamız iki yıllık bir tarama sürecini kapsamaktadır. Mart 2016-Mart 2018 tarihleri arasında yapılan tarama çalışmalarında gerek kişisel hesabımdaki arkadaş listesinde gerekse herkese açık sayfalarda farklı konulardaki (kutlama, taziye, spor, sanat, siyaset vb.) paylaşımlar ve bunlara yönelik yorumlar takip edilerek kullanılan kalıp sözler kayıt altına alınmıştır. Kayıtlarda yer alan kalıp sözler, bağlamsal koşullar ve işlevleri açısından tasnif edilmiştir. Tasnife son şekli verilirken, milyonlarca kişinin takip ettiği *ekşi sözlük*'ten yararlanılmıştır. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan biri ilgili kalıp sözün başlığını içeren sayfa(lar)da çok sayıda Türkçe konuşurunun yorumlarda bulunabilmesi, kalıp sözü neden kullandığını açıklayarak farklı işlevlerine dikkat çekmesidir. Bir diğeri, aynı kalıbın farklı bağlamlardaki kullanımına yönelik bilgi ve örnekler verilerek bu konuda genel bir çerçevenin çizilmesine katkıda bulunmasıdır. Ayrıca, son yıllarda özellikle gençler arasında kullanımı yaygınlaşan kalıp sözlerle (*Adamsın, Yok artık* vb.) ilgili başlıkların ve yorumların bulunması güncel dili takip ve belirli kalıpları listeye almak konusunda fikir vermektedir. Bunun sonucunda çalışmamız, bir kalıp söz üzerine yapılan yorumlarla farklı bakış açılarını içerecek ve yansıtacak şekilde zenginleşmektedir.

SINIRLILIKLAR

Gündelik iletişim büyük oranda kalıp ifadelerden hatta kimi zaman kalıp diyaloglardan oluşmaktadır. Merhaba ile başlayan bir iletişim;

-*Nasılsınız?*

- *İyiyim, teşekkürler. Siz nasılsınız?*

- *Ben de iyiyim, teşekkürler.*

-*İyi günler.*

-*İyi günler.*

şeklinde devam edip sonlandırılmakta, eğer hâl hatır sorma samimi bir üslupta ise diyalog;

-*Naber?*

- *İyilik. Senden ne haber?*

-*Benden de iyilik.*

-*Görüşürüz...*

-*Görüşürüz...*

şeklinde devam etmektedir. Alışverişlerde “İnan o fiyata olmaz, olsa dükkan senin, Maksat senin işin görülsün, Aynısını ben evde kullanıyorum, Garantisi benim abi, Daha sifitah yapmadık yoksa ben seni neden kırayım?, Senin güzel hatırın için, Müşteri değil dost kazanmak için, Bana gelişi bu zararına mı satayım?, Ondan kalmadı ama şundan var, Şimdi sen bunu al, bana dua edeceksin, Hayrını gör, İnan kurtarmaz ama bu seferlik böyle olsun, Bizim yerimiz belli bizde yanlışlık olmaz” (www.youtube.com) ifade kalıpları esnaftan sıklıkla duyulmaktadır. Bu örneklerden selamlaşma ve hâl hatır sorma ile ilgili olanlar sık ve genel bir kullanıma sahipken diğeri belirli bir alana özgü olup esnafın kullandığı kalıp ifadelerdir. Her alanın kendine özgü kalıp ifadeleri bulunmaktadır. “ Olumsuz hava şartları nedeniyle uçuşumuz iptal olmuştur.”, “Hakkınızda şikâyet var.”, “Aradığımız kişiye şu an ulaşamıyoruz. Lütfen bir süre sonra tekrar arayınız.”, “Belediye başkanımızın bana verdiği yetkiye dayanarak sizleri karı koca ilan ediyorum” vb. ifadeler hepimizin bildiği ya da duyduğu bu türden örneklerdir.

Söylem türlerinin zenginliği ve çeşitliliğinin sınırsız olduğunu belirten Bahtin’e (2016, s.65-68) göre her sözce münferittir fakat dilin kullanıldığı her saha, bu sözcelerden

kendilerine ait görece istikrarlı tipler geliştirir. Her tür konuşanın bireyselliğinin yansıtılması için, yani bireysel üslup için, aynı ölçüde elverişli değildir. Bireysel üsluba en elverişli olanlar edebiyat türleridir; standart biçimler gerektiren söylem türlerinde (örneğin ticari evrakın birçok çeşidinde, askeri komutlarda, üretimdeki sözel sinyallerde, vb.) ise koşullar bireyselliğin dilde yansıtılmasına daha elverişsizdir. Deyimler, atasözleri, klişeler, sloganlar, küfürler, ikilemeler, birleşik sözcükler vb. gibi kalıp sözler de standart bir biçimi gerektiren kalıplaşmış ifadelerdir. Bazı araştırmacılar konuşma dilindeki kalıplaşmış dizi oranının %50'den fazla (Erman ve Warren, 2000) olduğunu ifade ederken bazıları bu oranın %80 (Altenberg, 1998) olduğunu belirtmektedir. Verilen oranlar her ne kadar farklı olsa da kalıplaşmış birimlerin dildeki yoğunluğunu göstermesi bakımından önemlidir ki sorun da tam da burada başlamaktadır. Söz konusu dil ve dilin farklı bağlamlardaki görünümü olduğunda bu yoğun malzemeyi oluşturan birimler arasındaki sınırı çizmek hiç de kolay değildir. Türkçede kalıplaşmış birimlerin bir bütün olarak betimlemesinin yapılamamış olması, tereddütte kalındığında başvurulabilecek genel sözlüklerin kalıplaşmış birimlere yeterli ve açıklayıcı biçimde yer vermemesi, dolayısıyla alanyazınımızda konu üzerinde yeterince düşünülmemiş olması çalışmamızı zorlaştıran etkenlerdendir. Bunun bir sonucu olarak çalışmamızda kalıp sözlerin yabancı dil öğretimindeki yeri ve kültürel aktarım açısından öneminden önce “Kalıp söz nedir?” sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır.

Kalıp Sözlerin Belirlenmesi

Çalışmamız eş zamanlı bir yaklaşımla ve standart Türkçe esas alınarak yapılmıştır. Araştırmamızda kalıp sözlerle ilgili karşılaştığımız temel sorun belirli bir kalıplaşmış birimin “kalıp söz” kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği idi. Farklı kaynaklarda aynı ifadenin kalıp söz, deyim, atasözü, ünlem vb. türler içinde değerlendirilmesi, aynı kalıp sözün farklı araştırmacılarla farklı başlıklar ve işlevler altında ele alınması kalıp sözleri tanımlamanın da tasnif etmenin de zorluğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, çalışmamızda ve bu konudaki çalışmaların çoğunda, kalıp söz olarak ele alınan *Darısı başına*, *Ağzından yel alsın*, *Kurban olayım*, *Yolun açık olsun* ifadelerini Aksoy (1988, s.516), deyim konuları sınırlı olmadığından ve “eğer dua ya da ilenci oluşturan söz topluluğu onun deyim sayılmasına elverişli bir anlatım özgünlüğü,

güzelliği ve çekiciliği taşıyorsa o dua ve ilenç-konu bakımından özel adını taşımakla birlikte-deyim de olur” görüşünden hareketle deyim olarak değerlendirmektedir.

Benzer bir şekilde kalıp söz olarak değerlendirdiğimiz Aferin, Lütfen, Bravo, Vallahi vb. ifadeler bazı kaynaklarda (Gedizli 2015, s.130) ünlem olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla, merkeze alınan özelliğe ve bakış açısına göre kalıp sözleri de içeren kalıplaşmış birimler farklı başlıklar altında değerlendirilebilmektedir:

“Hangi çeşitten olursa olsun, deyim ile ona benzeyen kalıplaşmış, sıradan bir söz, kimileyin birbirine o denli yaklaşırlar ki bunları deyim mi yoksa öteki kalıplaşmış söz mü saymak gerektiği kolayca söylenemez ve deyimlerle birleşik sözcükler, deyimlerle süslü, özgün sözler, deyimlerle bayağı sözler, deyimlerle terimler, deyimlerle dualar, dilekler, ilençler...birbirine karıştırılır. Bununla birlikte ayırıcı nitelikleri çok belirgin olan söz çeşitlerinin sınırları hemen hemen kesinlikle çizilebilir” (Aksoy, 1988, s.509).

Araştırmamızda da kalıp sözlerin diğer kalıplaşmış birimlerle sınırını çizmek için belirli ölçütlerden hareket edilmiştir. Bu çerçevede aşağıdaki dört ölçüt temel alınmıştır:

- En az iki sözcükbirimden oluşma
- Belirli bir bağlamda belirli bir işlevde kullanım
- Gerçek anlam özelliği taşıma
- Genel ve sık kullanıma sahip olma

Araştırmamız sırasında karşılaştığımız kalıp sözlerin çoğu bu dört temel ölçütü taşımaktadır. *İyi günler, Hayırlı olsun, Kolay gelsin, İyi yolculuklar, Afiyet olsun, Görüşmek üzere, Hayırlısı olsun, Allah razı olsun, Doğum günü kutlu olsun, Bayramın mübarek olsun, Hoş geldiniz, Tebrik ederim, Geçmiş olsun, Teşekkür ederim, Özür dilerim, Mekânı cennet olsun, Bereket versin, Allah belanı versin, Affedersin, Kısmetse olur, Allah razı olsun* vb. genel ve sık kullanıma sahip çok sayıda kalıp söz, hem en az iki sözcükbirimden oluşmakta hem belirli bir bağlam ve işlevde kullanılmakta hem de gerçek anlam özelliği taşımaktadır. Bu nedenle bu birimlerin kalıp söz kategorisinde değerlendirilmesinde belirli bir sorunla karşılaşmamıştır. Buna karşın bu ölçütlerin tamamını taşımamakla birlikte bazı ifadelerin kalıp söz niteliğinde olması, ölçütler üzerinde düşünmemize ve en az üç ölçütü taşıyanların kalıp söz olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Bunlardan biri tek sözcükbirimden oluşan kalıp sözlerin varlığıdır.

Merhaba, Selam, Maşallah, İnşallah, Eyvallah, Lütfen, Teşekkürler, Aferin, Bravo, Merhaba, Selam, Kısmet, Nasip, Hayırlısı, Memnuniyetle gibi ifadeler bağlamsal, işlevsel ve kullanım (sıklık ve genellik) açısından kalıp söz özelliği göstermekle beraber

biçimsel yönden tek sözcüklü bir görünüme sahiptir. Bununla beraber bu ifadelerden bir kısmı Arapça kökenli olup birden çok sözcükten oluşmakta (*İnşallah, Maşallah* vb.), bir kısmı dilde ekonominin bir sonucu olarak eksiltile kullanılmakta (*Kısmetse olur/Kısmet, Hayırlısı neyse o olsun/Hayırlısı, Teşekkür ederim/Teşekkürler, Memnuniyetle yaparım/Memnuniyetle*); *Lütfen, Aferin, Bravo* gibi ifadeler ise diğer tek sözcüklü birimler gibi kaynak dilde iki sözcükbirimden oluşma ya da eksiltme gibi özellikler taşımasına karşın diğer ölçütleri yansıttığından kalıp sözler içinde ele alınmıştır.

Kalıp sözlerden bir kısmı ise birden fazla sözcükbirimden oluşmasına karşın diğer ölçütlerden herhangi birine uygunluk yönünden eksiklikler taşımaktadır. *Darısı başına, Güle güle gidin, Yolun açık olsun, Bir yastıkta kocayın, Işıklar içinde uyusun, Şeytan kulağına kurşun* vb. ifadeler mecazi anlam taşımaya; *Yok artık daha neler, Hadi oradan, Yok deve* vb. ifadelerde ise anlamsal boyut silikleşip işlev ön plana çıkmasına karşın diğer nitelikleri taşıdığından kalıp sözdür. Yine yabancı dil olarak Türkçe öğretimi setleri de dahil olmak üzere bazı kaynaklarda bağlaç olarak değerlendirilen *Ne yazık ki* ve aynı anlam ve işlevdeki *Maalesef* karşılaşılan örneklerde dil bilgisel bir işlevden öte üzülmeye duygusunun ifadesinde sıklıkla kullanıldığından; ünlem kapsamında değerlendirilen *Hay Allah, Hay aksi, Allah Allah, Hadi be* vb. ifadeler de diğer ünlemlere göre bağlamsal koşullarda genel ve sık bir kullanıma sahip olduğundan kalıp sözler içinde ele alınmıştır.

Gündelik iletişimde soru kalıpları da geniş yer tutmaktadır. *Saat kaç, kaç lira, en son kaç olur, ne kadar, ne zaman, kim o, ne dersin, ne yapıyorsun, nerelerdesin, neyin var, ne oldu, ne dersin* gibi farklı bağlamlara yönelik çok sayıda soru kalıbı sıklıkla kullanılmaktadır. Yabancı dil öğretiminde de öğrenirlerin ihtiyaçlarını ifade etmelerinde önemli bir yeri olan soru kalıpları bağlamsal çeşitliği nedeniyle ayrı bir başlık altında çalışmayı gerekli kılmaktadır. Çalışmamızda, bağlamsal ve işlevsel koşullar göz önünde bulundurularak, *Nasılsın, Ne var ne yok, Kimsin sen* gibi gerçek bir soru anlamı taşımaktan öte nezaketin ya da farklı bir bağlamın gereği olarak kullanılan kalıp ifadeler kalıp söz olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda 510 kalıp söz listelenmiştir. Dilimizdeki kalıp söz sayısı net olarak bilinmemekle beraber Gökdayı (2015) yaptığı çalışmada 1210 kalıp söze yer vermiştir. Araştırmamızın sosyal medya ile sınırlı olması, bu platformda *Sabah-ı şeriflerin*

hayrolsun, Hâşâ huzurdan, Teveccüh gösteriyorsunuz, Hilaf olmasın vb. kullanımı gittikçe azalmakta olan kalıp sözlerin yer almaması, ölçütlerimiz çerçevesinde bazı kalıpların kalıp söz kapsamında değerlendirilmemesi gibi nedenlerle çalışmamızda Gökdayı'nın listesine göre daha az sayıda kalıp söz bulunmaktadır. Bununla beraber oluşturduğumuz listenin kaynağı itibariyle, *Alo* gibi telefon konuşması bağlamında kullanılan kalıp sözü bile içermesi, konuşma üslubuna sıklıkla yer verilmesi ve iletişimin önemli bir mecrası olarak güncel dili yansıtması bakımından, bütünü kapsamamakla birlikte, dilimizdeki belli başlı kalıp söz varlığını yansıtıcı nitelikte olduğunu düşünmekteyiz.

Sınıflandırma

Kalıp sözlerle ilgili bir başka temel sorun da nasıl sınıflandırılacaklarıdır. Kalıp sözler, oldukça geniş bağlamda ve işlevde kullanılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak çalışmalarda farklı sınıflandırmalar ortaya çıkmaktadır. Kalıp sözlerle ilgili yapı, anlam, bağlam ve işlev temelli çeşitli sınıflandırmalar vardır. Bu sınıflandırmalar bir yandan dilimizde oldukça geniş yer tutan kalıp sözleri belirli kategorilerde toplayarak bu alandaki karmaşanın giderilmesine yardımcı olurken diğer yandan farklı bakış açılarının getirdiği çeşitlilik yeni karmaşaların doğmasına neden olmaktadır. Kalıp sözlerin sınıflandırılması yapılırken konunun kapsamı kadar hedef kitlenin özellik ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması bu karmaşanın giderilmesine yardımcı olacaktır.

Çalışmamızın ana eksenini yabancı dil öğretimi oluşturduğundan kalıp sözlerin sınıflandırılmasında, iletişimsel yaklaşım çerçevesinde, hedef kitlenin özellikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmuş bağlamsal koşullar ve işlev temel alınmıştır. Kalıp sözlerin çoğunlukla en az iki sözcükbirimden oluşması ve Onan'ın (2011) cümle bahsinde ifade ettiği gibi “kelimelerden meydana gelmesine karşın kelimelerden bağımsız, kendine özgü bir yapı göstermesi ve bu yapının temel unsurunun kelime değil öge olması”, dolayısıyla da bütüncül bir anlam örgüsünün bulunması, anlam ve yapı odaklı bir sınıflandırmaya gidilmemesinde etkili olmuştur.

Araştırmada elde edilen kalıp sözler, çalışmamızı dört temel başlık altında toplamamızı gerektirmiştir. Bunlardan ilki selamlaşma, kutlama, taziyede bulunma gibi sosyal ilişkilerin gerekli kıldığı durumlarda, ilişkilerin belli bir uyumda devamı için kullanım

gerekliliği olan ve “sosyal ilişkilerin düzenlenmesi” işlevinde kullanılan kalıp sözleri içermektedir. Bunlar karşılaşılan birine selam verip hâl hatır sormak, başından kötü bir şey geçene *Geçmiş olsun*, yeni bir göreve atanana *Hayırlı olsun* temennisinde bulunmak, evlenene mutluluklar dilemek gibi başkalarının sevinç ve acılarına ortak olma noktasında, sosyal hayatın gerekli kıldığı durumlarda kullanılan kalıp sözlerdir. Diğer temel başlıklar kişinin bireysel durumunu yansıtan, “duygu” ve “tutumlar”ın ifadesinde kullanılan *Diyecek söz bulamıyorum*, *Bir yaşıma daha girdim*, *Allah razı olsun*, *Oh be dünya varmış* vb. kalıp sözlerdir. Son başlıkta ele alınan kalıp sözler ise *Sözünü unutma*, *Lafını balla kestim*, *Ne diyordum ben* gibi söz alma/kesme, konuyu toplama gibi işlevlerde kullanılarak “söylemin düzenlenmesi”ni sağlayan kalıp sözlerdir.

Kalıp sözlerin temel işlevlerine yönelik bu başlıklardan sosyal ilişkilerin düzenlenmesi ile duygu ve tutumların ifadesini içerenler derlenen malzemenin özelliğinden hareketle çeşitli bağlamsal koşullara ayrılmış, bunlar alt başlıklar hâlinde sunulmuştur. Örneğin, sosyal ilişkiler büyük oranda iyi dilek içeren kalıp sözlerden oluşmaktadır. *Eline sağlık*, *Afiyet olsun* *Geçmiş olsun*, *Allah sabırlar versin*, *Allah razı olsun*, *Ellerin dert görmesin*, *Hayırlı günler*, *İyi yolculuklar*, *Kolay gelsin*, *Allah’a emanet*, *Bir yastıkta kocayın*, *Hayırlı olsun*, *Güle güle oturun*, *Yolun açık olsun*, *Bayramınız kutlu olsun*, *iyi ki doğdun* vb. çok sayıda kalp söz iyi dilekte bulunma işlevinde kullanılmaktadır. Bununla beraber, bu dileklerin kimi yeme içme, kimi karşılama/uğurlama kimi de teşekkür etme vb. bağlamlardaki iyi dileklerin ifadesidir. Bunların “iyi dilekler” gibi genel bir başlık altında verilmesi, nerede, hangi ifadeyi kullanması gerektiğini bilmek isteyen yabancı dil öğrencisine yardımcı olmayacaktır. Bu nedenle çalışmamızda kalıp sözlerin bağlamlarına göre sınıflandırması yapılmıştır.

Kalıp sözler genellikle belirli bir bağlamda ve işlevde kullanılmaktadır. Bununla beraber bazı kalıp sözlerin birden fazla bağlamda ve işlevde kullanılması, duyguların aynı zamanda tutumları doğurabilmesi nedeniyle ikisi arasındaki sınırları çizmenin zorluğu, bunun da ötesinde söz konusu “dil” olduğunda sözcükleri ve ifadeleri belirli anlam ve bağlama hapsetmenin zorluğu çalışmamızda bazı kalıp sözlerin birden fazla bağlam ve işlevde ele alınmasına neden olmuştur. Örneğin; birini övmeye kullanılan *Aferin sözü*, aynı zamanda başarısız bir işin sonucunda iğneleme amacıyla; yeme içme bağlamında teşekkür ifadesi olan *Eline sağlık*, bir eseri meydana getireni kutlamak,

Eyvallah sözü ise teşekkür etme, onaylama, vedalaşma amacıyla söylenebilmektedir. Dolayısıyla kalıp sözler sınıflandırılırken kalıp sözün kullanıldığı farklı bağlamsal ve işlevsel koşulların göz önünde bulundurulması gereklidir.

Seviyelendirme

Herhangi bir öğretim sürecinde göz önünde bulundurulması gerekli hususlardan biri de konuların seviyelendirilmesidir. Kalıp sözlerin gündelik hayatta genel ve sık kullanıma sahip olması seviyelendirme sorununu da beraberinde getirmektedir. Belirli bir bağlamda, örneğin, doğum günü kutlamasında *Doğum günün kutlu olsun, İyi ki doğdun, Nice mutlu yıllara* gibi belli başlı kalıp sözler kullanılmakta, hepsi de sık bir kullanıma sahip olmakta, dolayısıyla hangisinin daha sık kullanıldığı bilgisine ulaşmak da bu bilgiyi öğretimde temel almak da sorunun giderilmesine yardımcı olmamaktadır.

Sıklık araştırması *Nice mutlu yıllara, Nice mutlu senelere, Nice mutlu yaşlara* ya da *İyi günler, Hayırlı günler, Afiyet olsun, Afiyet bal şeker olsun* gibi aynı kalıp sözün varyantlarından birinin seçimi noktasında çıkış yolu olmakla birlikte, yabancı dil öğreniri bu varyantlarla da karşılaşacak, dolayısıyla bir kalıp sözün farklı kullanımlarını öğrenmesi gerekecektir. Ana dili Türkçe olan biri bir teşekkür karşılığında yabancı dil öğrenirinin beklediği *Rica ederim* kalıp sözünü kullanmak zorunda olmayıp samimiyet durumuna göre *Ne demek, Lafı olmaz* ya da *Bir şey değil* ifadelerini kullanabilecek, beklediği karşılığı almayan bir yabancı böyle bir durumda ya söylenenleri anlamayacak ya da bağlamsal koşullardan hareketle anlamlandırmaya çalışacaktır. Ayrıca Read ve Nation'un (2004, s.28) da ifade ettiği gibi sıklık araştırmalarının temelini oluşturan derlemlerin içeriğindeki metinlerin yanlışlık taşıması ve konuşulan dili yeterince temsil edemediği noktasında kuşku olmaları, büyük bir derlemde dahi atasözü, deyimler gibi bazı kalıplaşmış dizilerin oldukça düşük frekansta görülebilmesi, ilgi duyulan metin türlerinin derlemde yer almayabilmesi ve her ne kadar gittikçe sofistike hâle gelse de büyük bir derlemde bulunabilecekler konusunda hâlâ sınırlılıklar taşıması, sıklık konusunda yapılan çalışmalarda kesin bir sonuca ulaşmanın henüz mümkün olmadığını göstermektedir.

Dolayısıyla sıklık araştırması kalıp sözlerin seviyelendirilmesinde kesin bir sonuca götürmemektedir. Bu nedenle çalışmamızda, Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'ndeki yeterlikler göz önünde bulundurularak seviyelendirmeye yönelik genel

bir değerlendirmeye gidilmiştir. ereve Metni’nde A1 düzeyinde; “en basit nezaket kalıplarını kullanarak selamlaşma, teşekkür etme, özür dileme, rica etme, veda etme vb. ni içeren basit bir sosyal ilişki kurabilme”; A2 düzeyinde ise “en basit ve en çok kullanılan kalıp ifadeleri kullanarak basit ama etkili iletişime girebilme, istek, düşünce ve görüşlerini dile getirmek için temel dil işlevlerini kullanabilme yeterlikleri yer almaktadır (telc, 2013, s.125). Dolayısıyla temel düzeyde, kitap setlerinde de yer aldığı Şekilde; selamlaşma, tanışma, hâl hatır sorma, karşılama-uğurlama, kutlama, teşekkür etme, özür dileme, ricada bulunma ile alışveriş ve yeme içme bağlamında kullanılan belli kalıplarının ele alınması uygundur.

ereve Metni’nde B1 düzeyinde, “en genel dilsel araçları ve uygun hitap tarzını kullanarak geniş çapta dil işlevlerini gerçekleştirebilme”, B2 düzeyinde “kendini hem resmî hem de gayri resmî bir üslup kullanarak inandırıcı, anlaşılır ve nazik bir Şekilde ifade edebilme yeterlikleri yer almaktadır (telc, 2013, 214-124). Dolayısıyla kişinin duygu, düşünce ve tutumlarını gerek resmî gerekse samimi yolla ifadesinin öğretileceği düzey B1 seviyesi ve sonrasını kapsamaktadır. B1 ve B2 düzeylerinde kalıp sözleri de içeren kalıplaşmış birimleri yeterince öğrenen bir öğrenir C1 düzeyine geldiğinde “büyük çapta deyim ve günlük konuşma diline ait deyimleri tanıma, dili hoşsohbet durumlarda esnek ve etkili bir Şekilde kullanabilme, duygularını ifade edebilme, imalarda bulunabilme ve Şakalaşabilme”; C2 düzeyinde ise “Deyim ve günlük konuşma diline ait ifadeler hakkında geniş bilgiye sahip ve ince anlam özelliklerinin farkında olma ile ana dili konuşurlarının ifadelerinin toplumdilgisel ve sosyokültürel kapsamını doğru olarak değerlendirme ve karşılık verme” (telc, 2013, s.124) yeterliklerine ulaşabilecektir. Bu nedenle de temel düzeyde belirtilen edimler dışında, duygu ve tutumların ifadesi ile söylemin düzenlenmesinde kullanılan kalıp sözlerin ağırlıklı olarak orta düzeyde ele alınması uygun görünmektedir.

Yorumlama

Dil, toplumsal bellekteki kodları gelecek kuşaklara aktaran en önemli araçtır. Bu aktarımda, belli bir biçim ve anlama bürünerek uzun zaman içinde kalıplaşan, bu özelliğiyle de toplumsal inanç, düşünce tarzı ve deneyimlerin yaşatılmasını ve geleceğe taşınmasını sağlayan kalıplaşmış birimler önemli bir yere sahiptir. Kalıp sözler, gündelik iletişimdeki rolü ve kültür aktarımındaki işlevleri nedeniyle literatürümüzde ilişki sözleri ve kltrbirimler olarak da adlandırılmaktadır. Gündelik hayatta toplumun

genelince sıklıkla kullanılan kalıp sözler, sosyal hayatın ve ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle de yabancı dil öğrenirinin sık karşılaşacağı ve iletişimsel becerilerini geliştirmede yararlanacağı temel ifade araçlarındandır. Gadamer'e (2013, s.585) göre "dil, sadece metinler açısından değil, yaşadığımız dünya hayatı bakımından da belirleyicidir. Dil onun içinde sosyalleştiğimiz ve onun aracılığıyla kendimizi ve dünyayı anladığımız kalıtsal bir anlam 'ufku' olarak anlaşılır. Bu anlamda dil insanoğulları olarak bizleri birbirimize bağlayan ve dünya ile bizim aramızda aracılık yapan şeydir." Dilimizin "kalıtsal anlam ufku"ndan hareketle farkında olmadan bizi kuşatan, davranış ve duygularımıza yön veren kültürel yapıyı anlamamız, kendimizi başkalarına anlatmamıza da yardımcı olacaktır. Austin'in (2014, s.16) de ifade ettiği gibi "gündelik dilin uzun bir tarihi vardır ve insanlar tarafından uzun dönemlerdir çeşitli ayrımlar da dahil olmak üzere çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır." İyi/hayırlı ya da kutlu/mübarek sözcükleri üzerinden dünya görüşü; *Hayırlısı, Kısmet, İnşallah, Allah bilir* vb. sözlerle belirsizlik ve çaresizlikle mücadele yolu, *Eline sağlık, Ayaklarına sağlık, Sağlık olsun, Sihatler olsun, Canın sağ olsun, Başınız sağ olsun* vb. ile sağ ve sağlıkta olmanın önemi, *Aman nazar değmesin, Nazar degecek, Maşallah* sözleriyle nazar inancı dile getirilmektedir. Dilimizdeki kalıp sözlere kültürel göstergeleri açısından bakmak duygu, düşünce ve inanç dünyasını anlamamız, yabancıya aktarırken de nasıl bir yol izleyeceğimizi belirlemede bizlere rehber olacaktır. Bu nedenle çalışmamızda derlenen kalıp sözler söylem çözümlemesi yöntemiyle yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda kalıp sözler, Geertz'in (2015) "yoğun betimleme" kavramından da yararlanılarak araştırmamızı içeren dönemdeki sosyo-kültürel bağlam çerçevesinde yorumlanmıştır. Gadamer'in (2013, s.585) metin bahsinde ifade ettiği gibi en nihayetinde biz de "kalıp sözleri kendi anlam ufkumuzdan görmeye ve aynı dünyaya (anlam ufkuna) sahip olarak yorumlamanın üstesinden gelmeye" çalışmaktayız.

1. BÖLÜM: KÜLTÜR, İLETİŞİM, DİL

Dil, kaynağını kültürden alan en önemli iletişim aracıdır. Dil, kültür ve iletişim kavramları arasındaki etkileşim tek yönlü olmayıp zamanla gelişen ve değişen iletişim biçimleri kültüre ve dile doğrudan etki etmektedir. Dolayısıyla bu üç kavram arasında öncelik sonralık ilişkisinden öte devinimsel ve dönüşümsel bir süreç söz konusudur. Bu nedenle literatüre bakıldığı bu üç kavramın ya da ikili kombinasyonlarının birlikte ele alındığı görülür. Dil, kültür ve iletişim ilişkisini metaforik yönden açıklayan Jiang iletişimi ulaşıma benzetir. “Dil araç, kültür trafik ışığıdır... Dil iletişimi daha hızlı ve kolay yapar, kültür ise düzenler, bazen geliştirir bazen de engeller” (Jiang, 2000, s.329). Biri olmadan diğerinin olamayacağı bu üç unsurun ortak işlevi, ortak değerler ve uzlaşımlar yoluyla toplumu oluşturan bireyler arasında birlikte ve uyumlu bir yaşamı olanaklı kılmaktır. Dil ortak semboller, kültür ise ortak değerler ve davranış kalıpları yoluyla iletişim hâlindeki taraflar arasında (alıcı-verici-mesaj) bildirişimi sağlar. Bir insanın dilsiz olduğu düşünülse bile kendini beden ve işaret dili ya da sembollerle (Örneğin, Hristiyan ve Müslümanların beraber yaşadığı toplumlarda taksiciler aynalarına tespih ya da haç asarak inanç dünyalarını, dolayısıyla da kültürlerini ifade ederler.) ifade edecek, bunun kaynaklarını da yine kültürden alacaktır.

1.1. KÜLTÜR

Gerek dilin gerekse iletişimin temeli olan *kültür* Latince *culturadan* türetilmiş olup dilimize İngilizce ve Fransızca (culture) aracılığıyla geçmiştir. Sözlük anlamıyla *cultura* ekin, tarım, yetiştirme demektir. Orta Çağda bilinmeyen kültür kavramı 17. yüzyıldan itibaren yeni anlamlar kazanmıştır:

Ortaçağda kültür kavramı tanınmıyordu. 17. yüzyıldan itibaren kültür kavramı doğa kavramının karşıtı olarak kullanılmaya başlandı. Bu yıllarda kültür insanın, doğanın verdiklerinin yanında kendi arzusu ve birikimleri ile ortaya koyduklarının tümüne verilen addır (Kartarı, 2014, s.31).

İnsanların yerleşik hayata geçerek doğanın sundukları dışında kendi emekleriyle ürettikleri ürünlere kültür adını vermesi, üreten toplumların doğaya bağımlı toplumlardan ayrı olarak medeni ya da kültürlü olarak nitelendirilmesine sebep

olmuştur. Fransız devriminden önce ünlü düşünür ve yazar Voltaire kültür kelimesini “bireydeki zekâ oluşumu ve gelişimi” olarak tanımlayınca kültür farklı bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır (Yüce, Koçer, 2012, s.349). Kültürün zekâ ve bilgi birikimiyle ilgili Voltaire tarafından yapılan bu tanımı günümüzde de “kültürlü insan” ya da “kültürel etkinlikler” ifadelerinde de görüldüğü gibi hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Kültür 19. yüzyılda bu tanımlarından farklı ve oldukça geniş anlamda antropologlar tarafından tanımlanmıştır. Kültürü ilk kez açık ve kapsamlı şekilde “kişinin toplumun bir üyesi olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, âdet, gelenek, alışkanlık ve yeteneklerin karmaşık bütünü” olarak tanımlayan İngiliz antropolog Sir Edward Burnett Taylor’dan günümüze kültür tanımları hızla çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Amerikalı antropolog Clyde Kluckhohn (2018, s.23-43), *Mirror for Man* adlı eserinde kültürün “bir düşünme, hissetme ve inanma tarzı; bir grup insanın farklı yaşam biçimi; toplumsal miras; tarih çökeltisi; geleceğimiz için grup bilgisinin saklanma yeri; bir harita gibi belirli bir alanın soyut temsili; öğrenilmiş davranış” vb. şekilde ondan fazla tanımını yapmıştır. Clyde Kluckhohn, A.L. Kroeber ile birlikte, 1952’de yayımladıkları antolojide, kültür kavramının 164 farklı tanımını derleyip tartışmışlardır. Bu derlemeyi eleştiren sosyal bilimci Berelson, bilimsel bir kavramın bu kadar çok tanımı varsa onun tanımlanamayacağını kabul etmek gerektiğini belirtirken sosyal antropolog Radcliffe Brown, kavramın değilse bile, sözcüğün hiç kullanılmamasını önermiştir (Güvenç, 2015, s.121). Kartarı’ya göre (2014, s.28) “Kültür terimi günlük konuşmada çok kullanılan bir sözcük olsa da hangi anlamda kullanıldığı her zaman açık değildir. Diğer benzer terimler gibi kültür de hangi bağlamda (contex), kimin tarafından kullanıldığına bağlı olarak çok anlamlı bir kavramı ifade eder.”

Kültürün tanımlanmasında siyasi, sosyal, ekonomik özelliklerden hangisi merkeze alınırsa ona göre bir tanım yapılmakta, tanımındaki çeşitliliğe bağlı olarak da maddi kültür/manevi kültür, soyut kültür/somut kültür, millî kültür/ evrensel kültür, modern kültür/geleneksel kültür, alt kültür/üst kültür, büyük kültür/ küçük kültür, resmî kültür/derin kültür gibi çeşitli kültür tasnifleri ortaya çıkmaktadır.

Kültüre sosyolojik açıdan bakıldığında insanın toplumsal bir varlık olmasından hareketle gelenek, görenek, âdet, yazılı ve yazısız kurallardan oluşan normlarla beraber kültürü

“bireyin nasıl davranması gerektiğini vaaz eden tüm yaptırımlar, bireye davranış kalıpları dayatan toplumsal birikim ve özellikle kişiler arasındaki etkileşim ve iletişim” (Anık, 2014, s.27) olarak tanımlamaktadır. Bireyi doğduğu andan itibaren kuşatan, kuralları konusunda eğiten kültür bunu yine, en yakınından başlamak üzere, bireyler aracılığıyla yapar. Böylece nerede, nasıl davranma(maya)cağını, neleri söyleyip neleri söyleyemeyeceğini öğrenen birey, kendisiyle aynı tecrübelerden geçmiş bireylerle doğru iletişim kurarak toplumun, dolayısıyla da o kültürün bir üyesi olur. Kültürü oluşturan, geliştiren, koruyan, değiştiren ve aktaran insanoğlu kültürün en temel unsurudur şüphesiz. Kültürü insan merkezli ele alan Nermi Uygur (2018, s.18) onu “insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu gerçeklik” olarak tanımlar. “Öyleyse kültür deyimiyse insan dünyasını taşıyan, yani insan varlığını gördüğümüz her şey anlaşılabilir.”

Kültür tanımları, tüm çeşitliliğe karşın, hem onu üreten özne hem de onun tarafından şekillendirilen bir nesne olarak insanı merkeze almasıyla ortak paydada buluşur. Hall’e göre (1976, s.16-17) “Kültür insanın ifade aracıdır; insan yaşamının kültür tarafından değiştirilmemiş ve dokunulmamış hiçbir yönü yoktur.” Geert Hofstede’ye (2010, s.6-7) göre ise kültür “Bir grup ya da kategori üyelerini diğerlerinden ayıran ortak zihinsel bir programdır.” Kültür daima ortak olgudur ama farklı ortaklıklara mensup olunabilir. Her bir ortaklıkta bireyselliğin bir çeşidi vardır. Kültür terimi çoğunlukla kabile ya da etnik gruplar, uluslar ve organizasyonlar için kullanılır. Bu terim ayrıca cinsiyet, nesiller ve sosyal sınıfları da kapsar.

İnsan kendini başka insanların varlığında bulur ve başkaları vasıtasıyla hayatını anlamlı kılar. Toplumsal bir varlık olan insan bu nedenle başta diğer insanlar olmak üzere çevresiyle iletişim kurmak zorundadır. Bunun bir gereği olarak çeşitli iletişim şekilleri geliştirmiştir. Bu iletişim şekillerinin en önemlisi ve işlevsel olanı şüphesiz dildir. Aksan’ın (2009, s.13) ifade ettiği gibi “bir topluluğu topluma dönüştüren” dil, insanın sadece var olanı değil, var olmuş ve olacak olanı, dış dünyada görünür olmayıp zihinde olanı da anlatmasına, böylece kendini ve yaşadığı evreni anlamasına ve geliştirmesine olanak sağlar. “İnsanlar dokunma, el kol hareketleri ve duruş gibi pek çok yolla iletişim kurar. En ayırt edici ve karmaşık iletişim biçimimiz ise dildir. Dil kültürün yapıtaşdır ve türümüzün hayatta kalma sorununu aşmada kullandığı başlıca yöntemdir” (Haviland vd., 2008, s.209).

Kültür nasıl insana öz değerlerini verip onu şekillendiriyorsa konuştuğu dile de ruhunu verir. Kültürde olan bir şey yoktur ki dilde karşılığı olmasın. Kültür onu oluşturan toplumun yaşam tarzı, inanç ve düşünce dünyası, hayalleri ve korkuları hakkındaki tüm kodları dile aktarır. Bir toplumun hayatında, duygu ve düşünce dünyasında bir nesne ya da kavramın yeri yoksa dilinde karşılığı da yoktur. Her kültür kendini farklı bir dille ifade eder. Diller arasındaki farklılık sözcük farklılığının ötesinde düşünce tarzı ve yaşam algısından kaynaklanır. Bazı araştırmacılar dilin toplumun düşünce yapısını yansıttığını yanı sıra onu şekillendirdiği görüşündedir. *Dilbilimsel görecelik* olarak adlandırılan ve Edward Sapir ve öğrencisi Benjamin Lee Whorf'un adından dolayı Sapir-Whorf Hipotezi olarak anılan görüşe göre dil, düşünce ve eylemi biçimlendirir. Bununla ilgili görüşlerden biri de dilin kültürel gerçekliği belirlemekten çok yansıttığıdır:

Bolivya'nın dağlık bölgesinde yaşayan Aymara yerlilerinin temel besin maddesi patatestir (luki). Kullandıkları dilde de patatesle ilgili, patatesi nasıl sakladıkları ve hazırladıklarını anlatan 200 sözcük bulunur. Paraguay'ın tropikal arazilerinde yaşayan Ayoreo yerlileri ise değişik bal türlerini tanımlamak için yirmi sözcük kullanır. Bu durum balın hayatlarındaki yerini vurgulamaktadır (Haviland vd., 2008, s.244).

Bir dilin özellikle akrabalık ve cinsiyetle ilgili terimleri de kültürü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bizim gibi bazı kültürlerde büyük erkek ve kız kardeş bile ayrı sözcüklerle ifade edilirken “Mesela Brezilya'daki Yanomamö Kızılderililerinin dili, bütünüyle farklı türdeki akrabaları tek bir kavram altında toplamasıyla bize anlaşılabilir ölçüde bulanık gelir” (Deutscher, 2013, s.101). Bazı kültürlerde erkek ve kadınlar farklı sözcükler kullanırken bazı dillerde kültürün cinsiyet boyutunda dile etkisi kadınların konuşma tarzında kendini göstermektedir:

Karmaşık dil yeteneğimiz olmasaydı insan kültürü bugünkü şekilden çok farklı olurdu. Diller, her biri kendine özgü bir kültüre sahip toplumun üyeleri tarafından konuşulur. Konuşanın sınıfı, cinsiyeti ve statüsü gibi toplumsal değişkenler, insanların dili kullanımını etkileyebilir. Bunun ötesinde, insanlar kendilerine anlamlı gelen şeyleri iletirler; neyin anlamlı, neyin anlamsız olduğunu belirleyen başlıca etmen de dildir. Aslında dili kullanım biçimimiz kültürü etkiler; aynı zamanda da kültürden etkilenir (Haviland vd., 2008, s.210).

Dil ve kültür ilişkisi birçok antropolog ve dil bilimci tarafından ele alınmış ve bu iki kavramın birbirinden ayrılmaz şekilde bir bütün oluşturduğu vurgulanmıştır. Dil kültür ilişkisi özellikle başka dillere yönelik araştırmaların önem kazanmaya başladığı 18. yüzyılda ele alınmaya başlanmıştır; Herder, Humboldt, Whorf gibi düşünürler bu konu üzerinde önemle durmuşlardır. Humboldt bir ulusun dilinden hareketle kültürü ve dünya

görüşü hakkında belli bir fikre varılabileceğini belirtir. “Dil aynı zamanda ulusun ruhunun (Geist) dış görünüşüdür; ulusun dili ruhudur, ruhu da dili...Dillerde ulusların bütün özellikleri, karakterleri ortaya çıktığı gibi, Humboldt’a göre, ulusların dünya görüşlerini de dillerinden çıkarmak olanaklıdır. Ulusların ayrı ayrı dünya kavrayışı, karakteri sözcüklerin anlamında saptanmıştır...Birçok dilin sözcükleri bütünde aynı kavramları gösterebilir bile, hiçbir zaman gerçekten eş anlamlı değildir (Akarsu, 1998, s.52-62).

Dil-kültür ilişkisi 20. yüzyılın başlarından itibaren önemli araştırma konularından biri hâline gelmiştir. Özellikle Kızılderili dillerinin incelenmesiyle betimlemeli dilbilimin temelini atan Franz Boas, dille kültür arasındaki ilişkiye vurgu yapan önemli bir isimdir:

Boas Kanada Eskimoları ve Kwakiutl Kızılderilileri arasında yaptığı alan araştırmalarında kaydettiği anlatı metinlerine dayanarak “halk tasavvurunun (düşüncesinin) formu”nu belirlemeye ve iki kültürün sözcük dağarlarını karşılaştırarak, bu dilleri yaratan kültürler arasındaki farklarla o kültürün üyeleri arasındaki davranış farklılıklarını ortaya koymaya çalışmıştır (Kartarı, 2008, s.158).

Dille kültür arasındaki ilişki yadsınamaz bir gerçektir. Öyle ki Deutscher (2013, s.17) dil kültür ilişkisine dair soruları acayip bularak “dil başka bir kısıya bürünmeyen, kültürel bir uzlaşım olduğunu hiç saklamayan bir kültürel uzlaşım” olduğunu söyler. Jiang (2000, s.328) dili vücut, kültürü kan olarak tanımlar. Dil ve vücut yaşayan bir organizma oluşturur. Kültürsüz dil ölür, dilsiz kültür biçimlenemez.

Dil ve kültür arasındaki bu karşılıklı ve birbirini bütünleyen ilişki bireyler ve toplumlar arası iletişimin de temelini oluşturur. Antropologlar her saf kültürde bir davranış kodunun bulunduğunu ileri sürmektedir:

Tüm insan etkinliği, kültürel olarak tanımlanmış bu koda göre düzenlenmektedir. Kuramlarını şu sözlerle açıklamaktadırlar: İletişimsizlik olanaksızdır. Bir başka ifadeyle, bu araştırmacılar için iletişim, çeşitli davranış modlarını kapsayan bir toplumsal sürecin tümünün bileşimidir. Bunlar; sözler, el kol hareketleri, yüz hareketleri, bakışlar, bireysel âlemdir (Lazar, 2009, s.40).

1.2. İLETİŞİM

İnsan hem bireysel hem de toplumsal bir varlık olarak hayatını sürdürür. İnsanın varoluşundan beri hayatta kalabilmek, doğa ve felaketlerle mücadele edebilmek, daha güçlü ve mutlu olabilmek için diğer insanlarla etkileşim ve iş birliği içinde olması

gerekmıştır. İnsan, yaşamı ve dünyayı anlamlandırmak, diğer insanlarla duygu alışverişinde bulunarak kendini, toplumu ve dünyayı şekillendirmek için çeşitli iletişim yolları geliştirmiştir. Bu açıdan iletişim “insanın varlık sürdürme biçiminin bir ürünü ve insanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmelere göre değişimlere uğrayan insana özgü bir olgu” (Oskay, 2005, s.15) olarak tanımlanabilir.

Kültür gibi iletişimin de çok çeşitli tanımları yapılmakla birlikte (yazılı kaynaklar taranarak yapılan bir araştırmada sözcüğün 4560 kullanımı derlenmiş ve daha sonra 15 anlamı belirlenmiştir, Zıllıoğlu, 2014, s.22) bu tanımların ortak noktası “ duygu, düşünce, inanç ve bilgilerin aktarılma ve paylaşılma” eyleminde bulunulması, bunun sonucunda da etkileşim içinde olunmasıdır. Toplum içinde yaşayan insan hem yaşadığı ortama uyum sağlamak hem fiziksel, duygusal ihtiyaçlarını gidererek benlik oluşumu ve gelişimini tamamlayabilmek hem de var olmanın bilincine varabilmek için iletişim kurmak zorundadır. Yazının icadından çok önce sözlü iletişim becerisine sahip olan insanoğlu böylece bir kültür oluşturup hem kendi hem de yaşadığı topluluğun gelişime katkıda bulunmuştur. Yazının icadı iletişim ve kültür gelişiminde köklü değişimler yapmış, matbaanın icadı ve ilerleyen zamanlardaki bilimsel ve teknolojik gelişimler hem kültürün hem de iletişimin değişmesi ve gelişmesini sağlamıştır:

İletişim yoluyla kazanılan kültürel birikim yeni teknolojilerin geliştirilmesine, bu arada iletişim teknolojisinin de geliştirilmesine neden oluyor, iletişim teknolojisindeki her yeni gelişme ise toplumsal/kültürel değişimi hızlandırıyor, pekiştiriyor. Özetle, iletişimin biçimi ve içeriği kültürel oluş ve gelişime göre belirlenip değişiyor. Aynı zamanda da kültürel oluş ve değişimin temelinde de iletişimin gelişmesi yatıyor (Zıllıoğlu, 2014, s.57).

Günümüz enformasyon çağında iletişimin önemi daha da artmış buna bağlı olarak da iletişim araçları ve bilgiye ulaşma yolları sayıca ve nitelikçe gelişmiştir. İletişimin günümüzde kazandığı bu öneme, yani sosyal hayattaki rolüne ilişkin öncü çalışmaları yapan ve toplumsal iletişim kavramına birkaç yönden açıklık kazandıran Şikago Okulu olmuştur. Şikago Okulu'nun katkılarını Lazar (2009, s.16) şöyle sıralar:

Birincisi, bireyler arası ilişkiler, betimlemeler, toplumsal etkileşimler üzerine vurgu yaparak araştırmacılar, bilimsel bir yöntem önermektedirler. İkincisi, iletişime ilişkin araştırmalar, toplumbilim uygulamalarının getirilerinden yararlanma fırsatı bulmuştur. Üçüncüsü, Şikago Okulu araştırmacıları iletişimi, salt ileti nakli ile sınırlı tutmamışlardır. Onlar iletişimi, sürekliliği olan ve içinde kültürün inşa edildiği simgesel bir süreç gibi kavramışlardır. Sonuçta onlara göre iletişim siyasette, göreneklerde, törelerde, kurallarda, sanatta, mimaride kendini göstermektedir. Onların anlayışına göre iletişim, kamusal yaşamda merkezi bir yer tutmakta ve tümüyle özel bir gözcü konumunda bulunmaktadır.

İletişim insanın olduğu her yerde vardır, bununla beraber iletişim şekilleri toplumdan topluma değişir. Kültür nasıl ki bir toplumun dilini yaşam şekli, duygu, düşünce ve inanç dünyası çerçevesinde şekillendiriyorsa dil dışındaki diğer iletişim biçimlerine de (sözsüz, yazılı, görsel) yön verir. İletişim kurarken cinsiyetlere göre nasıl davranacağımız, doğum, düğüm ve cenazelerde neler söyleyip yapacağımız, eve nasıl gireceğimiz, mutlu ve üzüntülü anlarda nasıl tavırlar sergileyebileceğimiz vb. gibi yaşamın her alanındaki davranışlar; kendimizi ifade için kullandığımız semboller kültür tarafından belirlenir:

Duygu, düşünce ve deneyimlerimizi doğrudan doğruya zihinsel temas yoluyla aktarmak olanaksızdır. İnsanlar her ne kadar toplumsal yaşam sürdürseler de her birey diğerinden ayrı ve kendini diğer bireylerden ayıran, görünmez sınırlar içinde yaşar. Doğrudan zihinsel ilişki kurulamadığı için anlamlar iletilirken sembollerden yararlanır. Bu semboller ses, cisim, hareket, renk vb. olabilir. Bireylerin 'sığındığı' sınırlar mensup oldukları kültür tarafından belirlendiği gibi iletişimde yararlandıkları semboller de kültürden kültüre değişir. Dil, sessel sembollerden oluşmuştur ve söz gelişi 'it' sembolü İngilizcede ve Türkçede farklı anlamları ifade eder (Kartarı, 2014, s.47).

İçinde yaşadığımız toplumda doğal bir süreçte edindiğimiz, herkes öyle davrandığı için de doğal görüp üzerinde pek düşünmediğimiz kültür, bizi birbirimize benzeten bir unsur olduğu kadar diğer toplumlardan ayıran temel etkenlerden biridir. Kültür, toplumsal ilişkileri, dolayısıyla da hayatı düzenleyen, bunu yaparken de insanlar arasındaki iletişimi hem amaç hem de araç edinen bir özelliğe sahiptir. Jiang (2000, s.329) kültür, dil ve iletişim arasındaki ilişkiyi metaforik olarak açıklar: "İletişim yüzmektir, dil yüzmeye yeteneği, kültür ise sudur. Dilsiz iletişim çok sınırlı ölçüde kalır, kültürsüz iletişim ise asla olmaz."

İletişimin kültürden kültüre, hatta aynı kültürün alt kültürlerine göre değişerek şekillenmesi, kültürün de iletişimin, özellikle de günümüz iletişim teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak gösterdiği değişiklikler bu iki unsurun birbirine geçmiş, kaynaşmış, bir bütünün parçaları olduğunun göstergesidir. Kültür ve iletişim birbirinden ayrılmaz, bu nedenle iletişime geçilen her ortamda kültürün büyük bir etkisi vardır. Özellikle farklı kültürlerin bir araya geldiği ortamlarda doğru iletişim şeklini belirlemek oldukça zor olup kültürel yapıyı bilmeyi gerektirir. Kültürler ve toplumlar arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi diğer kültürün anlaşma yollarını bilmeyi zorunlu kılmış, buna bağlı olarak kültürlerin iletişim şekilleri üzerine araştırmalar yoğunlaşmış, çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramlardan başlıcaları; Edward T.

Hall tarafından geliştirilen *Enformasyon Sistemleri Kuramı*, Geert Hofstede'nin geliştirdiği *Kültürel Boyutlar Kuramı*, Kluckhohn ve Strodtbeck tarafından geliştirilen *Değer Yönelimleri Kuramı*, Jürgen Habermas'ın *İletişimsel Eylem Kuramı* ve Henri Tajfel ve John Turner'ın Sosyal Kimlik Kuramı'ndan geliştirilen *Kültürel Kimlik Tartışması Kuramı*'dır.

1.3. YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE KÜLTÜR

Toplumların geçmişten alarak geleceğe aktardığı değerler, görüşler, algılar ve davranış kalıplarının bir bütünü olan kültür, kazandırdığı kimlikle bireyleri bir toplumun üyesi yaparken aynı zamanda diğerlerinden ayırır. Doğduğu andan itibaren kültür tarafından kuşatılan, hem fiziksel hem de zihinsel kalıpları kültür tarafından şekillendirilen birey, yaşadığı toplumda pek de farkına varmadığı kalıplarını yabancı bir kültürle karşılaşıncaya kadar algılar. Bu anlamda kültürler birbirine ayna olmakta, farklılıklardan hareketle kendi yansımamızı görmemizi, kendimizi karşıtımdan hareketle tanımlamamızı sağlamaktadır. Başka bir kültürle iletişime geçtiğimiz an öğrendiğimiz, bildiğimiz söz ve davranış kalıpları ile kendimizi ifade etmeye çalışmakta, farklı kalıplarla donatılan karşıtımdaki de bunları kendi değerleri çerçevesinde algılamakta ve ona göre tepki vermektedir. Kendi toplumumuzda hayatımızı kolaylaştıran bu kalıplar kültürler arasındaki farklar arttıkça iletişimimizi zorlaştırmakta, kendimizi anlatmak, karşıtımdaki anlatmak için aramıza sınırlar koymaktadır. Özellikle toplumlar arasındaki iletişimin her geçen gün arttığı günümüzde iletişim sınırlarını kaldırmanın en önemli yolu etkileşim hâlinde olduğumuz bireylerin kültürünü yeterince tanımaktan geçmektedir. Bu noktada iletişimin en önemli aracı dil büyük bir etkiye sahiptir. Temel anlaşma aracımız olan dil, belli söz kalıplarını tekrarlayanın ötesinde toplumun zihinsel, fiziksel, duygusal birikimlerini de bünyesinde taşıyarak ve hatta onun tarafından şekillendirilerek toplum ruhunu yansıtır. Bu noktada Deutscher (2013, s.14-15) “kültürel farklılıkların dile anlamlı bir yansımanın ötesinde ana dilimizin düşünme ve dünyayı algılama tarzımızı etkilediğine dair büyüyen bir bilimsel araştırma külliyatının sağladığı somut kanıtlar olduğunu” savunmaktadır. Kramsch ise (1998, s.14), Sapir ve Worf'un çalışmalarından hareketle, dilin “kültürel meşgaleyi yansıtan ve insanın düşünme yollarını kısıtlayan” bir kod olduğunu belirtir. Dil, sözcük ve cümleleri

seslendirmenin ötesinde onlara bireysel ve toplumsal olarak yüklediğimiz anlamları da içerdiğinden farklı kültürden biriyle “gerçek anlamda” iletişim kurmanın yolu, sarf edilen ifadelerin ardındaki zihniyeti, dolayısıyla kültürel yapıyı kavramaktır.

Kültürel çalışmalar yapan araştırmacılar kültürün kalıtımla geçmeyen, öğrenilen bir olgu olduğu görüşünde hemfikirdir. Doğumumuzdan itibaren aileden başlamak üzere yakın çevremize ve nihayetinde toplumun geneline yayılan bir çemberle kuşatılarak, görerek, işiterek, hissederek edindiğimiz kültürün bir yabancıya öğretilme süreci daha karmaşık ve zordur. Hâlihazırda kendi kültürüyle ilgili yılların birikimi kalıplara sahip olan bir yabancı dil öğrenirinin farklı bir kültürü anlaması psikolojik ve bilişsel yönden ana dili konuşurundan farklı nitelikler taşımakta ve planlı, programlı hareket etmeyi gerektirmektedir. Yabancı dil öğretimindeki bu zorluklara alan uzmanları farklı yaklaşım ve yöntemlerle çözümler üretmeye çalışmışlardır. Daha çok hedef dilin “nasıl” aktarılacağı üzerinde durulan bu çalışmalarda “kime” aktarılacağı konusu pek göz önünde bulundurulmamıştır. Oysa toplumsal yaşamdaki her şey gibi öğrenme şekilleri de kültürden etkilenmekte, bazı kültürlerin mensupları yaparak, yaşayarak öğrenirken bazıları öğretmen merkezli ve belleği dayalı bir öğrenme kültüründen gelmektedir. Belirli bir öğrenme alışkanlığına sahip öğrenciye farklı bir öğretim yolu sunmak başarılı sonuçlar vermeyebilmektedir. Bu nedenle gerek ders kitapları hazırlanırken gerekse öğretim yöntem ve teknikleri belirlenirken hedef kültür kadar öğrenirin geldiği kültür de göz önünde bulundurulmalıdır.

Kültürel yapısının iletişim üzerindeki etkileri **kültürlerarasılık** kavramını dil öğretiminde önemli bir unsur hâline getirmiştir. Daha 1930’lu yıllarda, Amerikan ordusuna üsler kurduğu ülkenin dilini öğretmek için geliştirilen ve 1950’li yıllarda orta dereceli okullarda da uygulamaya başlanan işitsel-dilsel yöntemin öncü isimlerinden yapısal dilbilimci Robert Lado’nun *Linguistic Accross Cultures: Applied Linguistic for Language Teacher* (1957) adlı çalışmasında diller arasındaki karşılaştırmalı çözümlemenin hangi düzeylerde ve nasıl yapılacağı ele alınmaktadır. 1970’li yıllara gelindiğinde ise diğer yaklaşımlardan farklı olarak kuramsal dilbilimcilerden çok sosyodilbilimcilerin öncülük ettiği iletişimsel yaklaşım dil öğretiminde ağırlık kazanmaya başlamıştır. Sosyodilbilimci Hymes’in temellerini attığı ve Henry Widdowson, Keith Johnson, Christopher Brumfit gibi dil öğretim uzmanlarının desteklediği iletişimsel yaklaşımda, Chomsky’nin öne sürdüğü edim (performance) ve

yeti (competence) kavramlarının dilin doğasını açıklamakta yetersiz kaldığı, bunlara ek olarak iletişim yetisinin (communicative competence) üçüncü bir boyut olarak eklenmesi gerektiği görüşü dile getirilmiştir. İletişimsel yaklaşımda, bilişsel yöntemin dil bilimsel yönden doğru cümleler kurulmasını merkeze alan görüşüne karşılık dilin iletişim ve kültürü birleştiren yapısının yabancı dil öğretiminde temel alınması gerektiği görüşü savunulmaktadır. Kültürün yabancı dil öğretimine katılması ve derslerin kültürel unsurlarla bütünleştirilmiş bir şekilde verilmesine yönelik çalışmalar özellikle 1980 yılından sonra ağırlık kazanmaya başlamıştır:

Seksenli yıllarda, iletişimsel yöntem tartışmaları bağlamında kültürlerarası iletişim kavramı çerçevesinde yeni bir aşama olarak kültür kuramı geliştirildi. Yola çıkılan temel düşünce, yabancı dil derslerinde bilinçli ya da bilinçsiz olarak iki farklı kültürün karşı karşıya geldiği idi. Böylelikle yabancı dil derslerinin amacı, yabancı kültürü tanıma olarak belirleniyordu. Ortaya çıkan bu amaç, beraberinde kültür karşılaştırmaları yaklaşımını getiriyordu. Bu yaklaşım biçimi, her yabancı dil dersini bir kültürlerarası diyalog olarak görmektedir (Asutay, 2003, s.27).

Günümüzde farklı kültürden insanların iş ve eğitim olanakları çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşan çok kültürlü ortamlar, kişinin kendi kültürüyle beraber iletişim içinde olacağı kişilerin kültürlerini bilmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk çok kültürlü ortamlarda iletişim kurma becerisini kapsayan **kültürlerarası yetkinlik** (intercultural competence) kavramını ön plana çıkarmıştır. Kültürlerarası yetkinlik, kültürlerarasılığa uygun şekilde düşünme ve davranma yeteneği, bu kavramla birlikte kullanılan **kültürlerarası duyarlılık** kavramı da kültürel farklılıkları ayırt etme ve deneyimleme anlamında kullanılmaktadır (Hammer, Bennett ve Wiseman, 2003, s.422). Başka bir kültürle ilk kez karşılaşan insan öğrendikleri dışında davranmadığı ve başka davranış şekillerini de anlamlandıramadığı için iletişim sorunları yaşar. Doğası gereği anlatmak, anlaşılacak isteyen insanın bu ihtiyacını karşılayamadığı zaman yaşadığı gerilim onun başka kültürlere kapanmasına hatta onları reddetmesine varan bir tepkiye sebep olabilmektedir. Bennett (2011) tarafından geliştirilen Kültürlerarası Duyarlılık Gelişim Modeli'nde (The Developmental Model of Intercultural Sensitivity) insanların kültür farklılıklarını nasıl yorumladığına açıklama getirilmektedir. Modele göre kişinin deneyimi artıp daha karmaşık ve sofistike hâle geldikçe kültürler arası ilişkilerdeki yetkinliği de gelişmektedir. Başlangıçta yalnızca kendi kültürel deneyimleri olan ve diğer kültürlere karşı tepki geliştiren bireyin edindiği tecrübelerle beraber başka kültürlere bakışı da değişerek entegrasyonu sağlar:

İnkâr→zıtlığı savunma→küçümseme→kabullenme→uyum→bütünleşme
 Byram ise (2002, s.12-13) kültürlerarası yaklaşımı beşe ayırır:

1. Kültürlerarası tutumlar: Merak ve açıklık, kişinin diğer kültürler ve inançlar hakkında yanlış inanışındaki şüphelere hazır olması.
2. Bilgi: Kendi ve muhatap ülkenin sosyal grupları ve onların üretim ve uygulamaları.
3. Yorumlama ve ilişkilendirme yeteneği: Başka kültürden belge ya da etkinliği yorumlamak, bu belge ya da etkinliklerin kendisinininkiyle ilgisini açıklama yeteneği.
4. Keşif ve etkileşim: Bir kültür ve kültürel uygulamalarda yeni bilgiler edinme ve bilgiyi kullanma yeteneği.
5. Eleştirel kültürel farkındalık: Belirgin ve hassas ölçütler temelinde değerlendirme; kişinin kendi, diğer kültürler ve ülkelerde ürünler ve uygulamalar bazında bakış açıları.

Bireyin etnik olandan evrensel olana doğru iletişim becerisini geliştirmesi ancak farklı kültürlerle karşılaşp ön yargılarını kırmasıyla mümkündür. Bilinmeyen, anlaşılmayan insanı korkutur ve savunma mekanizmalarını harekete geçirir. Başka kültürleri tanıdıkça, bildikçe farklılıkları kabullenmemiz ve hoşgörümüz artar. Bunun için en büyük aracımız da engelimiz de dildir. Peki, dili kullanmak, sözcüklerin sözlük anlamlarını bilmek ve bir cümleden anlam çıkarmak karşımızdakini anlamak için yeterli midir? Deutscher'in deyişiyile (2013, s.17) “kültürel uzlaşmalar olma dışında hiçbir iddiası olmayan nesne ve kavramlara verilen adlar ve etiketler” i bilmekle kültür de bilinmiş olur mu? Bugün herkesin hemfikir olduğu gibi iletişim yalnızca sözcüklerin anlaşılmasından ibaret olmayıp jest ve mimikler, vurgu ve tonlama, bağlam gibi başka enstrümanları da gerektiren ve onların bütün olarak yansıttığı ahenkle bir anlam ifade eden orkestraya benzetilebilir. Söylediklerimizle beden dilimiz ya da vurgu ve tonlamamız arasındaki bir uyumsuzluk ahengi bozmakta, anlamı değiştirmekte hatta tersi anlamları içerebilmektedir. Tüm bu unsurların kaynağında yatanın kültür olması ancak kültüre hâkimiyetle bir anlam ifade etmesi, dil öğrenimini belli sözcük ve kalıpların öğretiminden çıkarıp bir kültür öğretimi hâline getirir. Asutay'ın (2003, s.27) da belirttiği gibi “ Dil bir göstergeler dizgesi olduğuna göre, o dizge içerisinde yer alan

her göstergenin dış dünyada işaret ettiği bir gönderme alanı, bir dış dünya gerçekliği vardır ve gönderme alanı da kültürle ilgilidir. Göstergelerin anlamları da bu şekilde oluşmakta, kültür ögesi ile tamamlanmaktadır.” Bununla beraber kültür algısındaki farklılıklar yabancı dil öğretiminde hangi kültürel unsurların, nasıl ele alınacağı konusunda farklı yaklaşımları beraberinde getirmekte, özellikle Türkçe yayınlarda görülebileceği gibi, aynı kültürün farklı yansımalarıyla karşılaşılabilir.

Tektaş Üniversitesi’nden Thomas J. Garza (2014) kültürün farklı tanımları olduğunu ifade ederek bu tanımlardan hangisine odaklanırsa ona göre bir çerçeve çizildiğini, bu nedenle de hangi kültürün, ne kadar, hangi seviyede ve nasıl verilmesi gerektiği konusunda fikir birliği olmadığını belirtir. Bizim gibi geleneksel olanla modern olanın zaman zaman uyum zaman zaman da çatışma hâlinde olduğu ve çok farklı görünüm sergilediği toplumlarda bunun dil öğretimine yansımaları daha farklı olmaktadır. Bu sorunların giderilmesinde kültür algısında genel bir uzlaşmaya varılması ve hangi unsurların ele alınacağına belirlenmesi önemlidir. Bu noktada kültürlerarası iletişim açısından kültür kavramıyla neyin ifade edildiğinin ve Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’nde konuya nasıl yaklaşıldığının bilinmesi gereklidir.

Kültürlerarası iletişim açısından en önemli “kültür düzeyi” belirli siyasal sınırlar içinde yaşayan insan topluluğunun geliştirdiği, paylaştığı ve benimsediği ulusal devlet kavramına bağlı “ulusal kültür” olarak tanımlanan kültürdür (Kartarı, 2014, s.98). Bu sınırlar içinde çeşitli alt kültürler de yer almakla beraber kullanılan ortak dil ve uzlaşımın olduğu değer ve davranış kalıpları öncelikle ele alınması gereken kültürel öğelerdir.

Avrupa’daki dil öğretiminde ortak standartlar geliştirmek, kültür ve dil çeşitliliğini korumak ve uluslararası bildirişimi etkili hâle getirmek amacıyla yayımlanan Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’nde kültürel öğeler “Sosyokültürel Bilgi” başlığı altında ele alınmaktadır. Çerçeve Metni’ne göre (telc, 2013, s.103-104) herhangi bir Avrupa toplumu ve kültürü; “günlük yaşam alışkanlıkları (yeme-içme, bayramlar, çalışma zamanı alışkanlıkları boş zaman uğraşları), yaşam koşulları (yaşam standardı, ev ortamı, sosyal güvence), kişiler arası ilişkiler (sınıfsal yapı, sosyal gruplar ve cinsiyetler arasındaki ilişki); değerler, inançlar, tutumlar (yöresel kültürler, tarihî kişilik

ve olaylar, kurumlar, politika, sanat, din, mizah vb.), beden dili, sosyal gelenekler, geleneksel davranışlar vb.” ile ilişkilendirilmektedir.

Çerçeve Metni’nde de görülebileceği üzere düşünce, inanma, hissetme ve davranış tarzından insan ilişkilerine, boş zaman uğraşından eğlence anlayışına kadar yaşamın her alanında yer alan ve onu şekillendiren geniş bir kültür algısı söz konusudur. Bu konuda literatüre bakıldığında kültürün genellikle büyük-küçük ya da resmî-derin olmak üzere ikiye ayrılarak ele alındığı görülmektedir. Edebiyat, müzik, resim, dans, mimari, büyük sanatçılar ve eserler gibi ülke bilgisini içeren öğeler Garza (2014) tarafından **büyük kültür** (Big C) olarak ifade edilirken aynı öğeleri Brooks (1975, s.24) **resmî kültür** olarak nitelendirir. Günlük yaşam, sosyal ilişkiler ve popüler kültür ise Garza tarafından **küçük kültür** (Little C), Brooks tarafından ise **derin kültür** olarak adlandırılır.

Steele (1989, s.154-155) kültüre yönelik büyük ve küçük sıfatlandırmasının bir üstünlüğü ifade etmediğini belirtir:

Güzel sanatlar ve müzik gibi kültürün estetik ifadeleri “yüksek kültür” (high) ya da “büyük kültür” (big C) olarak adlandırıldı. Ancak bu terim “küçük kültür” üzerinde üstünlüğü ifade etmek anlamında değildir. Aslında günlük yaşama anlam veren “küçük kültür” (small c), antropologlar için davranışlar, tutumlar, inançlar ve toplum değerlerinin en önemli ifadesi hâline gelmiştir. Küçük kültürü edinmek toplum tarafından konuşulan dil aracılığıyla çünkü dil, toplumun dünya görüşünü ve hayata uyumunu geliştirmektedir.

Adına ne dersek diyelim, nasıl tasnif edersek edelim, kültür hayatının her alanında vardır ve bazen bir şarkı melodisi, bazen bir kubbe tarzı, bazen bir hitap şekli, bazen de sorunları çözme yöntemi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ana dili konuşurunun doğduğu andan itibaren tecrübe ederek öğrendiği, öğrenirken de farkında olmadan içselleştirdiği kültürün yabancı birine kısıtlı bir zamanda ve doğal olmayan yollarla öğretimi oldukça zordur. Bu zorlukların azaltılması ve kültürel hoşgörünün kazandırılarak iletişimin başarıya ulaşması için alan uzmanları tarafından çeşitli araştırma ve uygulamalar yapılmış, kültür aktarımının nasıl yapılabileceği konusunda önerilerde bulunulmuştur.

1.3.1. Kültür Nasıl Aktarılır?

Yabancı dil öğretimi, kültürden “ne anladığımız” kadar onu “nasıl aktardığımız”ın da önemli olduğu bir süreçtir. Daha öğrenme sürecinin başında duyulan sempati düzeyine bağlı olarak bir motivasyon unsuru olarak varlığını gösteren kültür, sürecin devamında

dört temel dil becerisini kuşatan ve destekleyen bir unsur olarak etkisini sürdürür. Bu etkide en önemli faktör, özellikle de dilini öğrendiğimiz ülkede eğitim görmüyorsak, öğretmen, program ve yararlanılan materyallerin nitelikleridir.

Yabancı dil öğretimi en az iki kültürün bir araya geldiği ortamlardır. Öğrenci kendi kültürü hakkında yeterince farkındalık sahibi değilse başka bir kültürün ayırıcı niteliklerini de tam olarak fark edemeyecektir. Straub'a göre (1999, s.2-3) yabancı bir kültüre giriş yapmadan önce öğrencilerin kendi kültürlerini keşfetmelerine olanak tanınarak diğer kültürler hakkında tartışmaya hazır hâle getirilmelidir. Öğrenci, kültürlerarası etkinlikler yoluyla bir taraftan öğrendiği dil başta olmak üzere farklı kültürler hakkında bilgi edinecek diğer yandan da karşılaştırma yoluyla kendi kültüründe karşılığı olan durumlar üzerinde düşünüp kültürel duyarlılığını geliştirecektir. Bu noktada “Yabancı dil öğretiminde kültürler arası boyutun yabancı bir ülke hakkında bilgi aktarımı olmadığı söylenebilir. Kültürlerarası boyut öğrenenlerin; kültürlerarası etkileşimin nasıl gerçekleştiğini, sosyal kimliklerin etkileşim bir parçası olduğunu, karşılıklı algının iletişim başarısına etkisini, iletişim kurarak kendileri hakkında nasıl daha çok şey öğrenebileceklerini anlamalarına yardımcı olmakla ilgilidir” (Byram vd., 2002, s.14).

Öğrenirlerden farklı olarak iki ya da çok kültürlü ortamları düzenlemekle görevli olan ve kültürün de en önemli aktarımcısı konumunda bulunan öğretmenlerin farkındalığın da ötesine geçerek kendi kültürü hakkında yeterince bilgi ve birikime sahip olması gereklidir. Ancak farklı bir kültürel ortamda yaşamadan, kendi dili ve kültürünün coğrafyasından çıkmadan insanın kendi ülkesinin günlük hayatına yönelik farkındalığının gelişmesi zordur. Bu sorunu aşmak için önemli derecede yabancı dil öğretim tecrübesine sahip olan İngiltere ve Fransa gibi ülkeler dillerini yabancı dil olarak öğretecek öğretmen adaylarına eğitimlerinin bir kısmını yabancı bir ülkede geçirme zorunluluğu getirmiştir (Büyüksalan, 2007, s.3; Cortes, 2007, s.231). Bununla birlikte, öğretmenin ana dili konuşuru olması gerekmediği gibi kültür konusunda her şeyi bilmesinin gerekli olmadığı görüşünde olanlar da vardır:

Öğretmen hedef kültür hakkında her şeyi bilmek zorunda değildir. Bu her durumda mümkün değildir ve aslında belirli bir dille ilgili birçok kültür vardır ... Öğretmen kültürün günlük yaşam tarzlarıyla ilgili bazı gerçek bilgiler sağlayabilir ama önemli olan öğrenenlerin kendi kültürüyle karşılaştırmalı analizini teşvik etmektir...Bir yabancı dil öğretiminde, ana diline bakılmaksızın, sistematik kültürel analizde belirli eğitim ve analiz

yeteneği ana dili bilgisinden daha önemlidir. Bu dil yeterliliğinin önemini inkâr etmek değildir ve ana dili konuşurunun dil yetkinliğinde otoriteyi takip etmek önemlidir ama kültürlerarası yetkinlik oldukça farklı bir konudur (Byram vd, 2002, s.14-16).

Yabancı dil öğretmenin hangi kültürel konulara, nasıl yer vereceği noktasında en önemli rehber programdır. Programda ele alınabilecek kültürel konular, hazırlayanların kültüre bakışından öte, günlük hayatın var olan gerçeğinden hareket edilerek belirlenmeli, ülke gerçeğinin küçük bir fotoğrafını öğrenciye sunabilecek şekilde tasarlanmalıdır. Çerçeve Metni'nde "Sosyokültürel Bilgi" başlığı altında verilen unsurların yanında "kültürlerarası beceriler" arasında "kültürel duyarlılığı ve başka kültürden olanlarla ilişki kurmak için bir dizi farklı stratejiyi tanıma ve kullanma yeteneği" ile "kalıplaşmış ilişkileri aşma yeteneği" (telc, s.105-106) de ele alınmıştır. Bu çerçevede, nihai amacın öğrencilere farklı kültürden insanlarla iletişim kurma becerisi yanında kültürel hoşgörünün kazandırılması olduğu görülmektedir. Bunun için de kültürel konular ele alınırken kendi kültürünü üstün görme ve benimsetme yoluna gidilmemeli, var olan durum tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Kültürün yabancı dil öğretimindeki önemi ile beraber kültürün yabancı dil programlarında nasıl yer alması gerektiğine yönelik çalışmalar da yoğunluk kazanmıştır. Kültür ele alınırken yalnızca bilgi verilip farkındalık mı oluşturulmalı yoksa iletişimsel ve kültürlerarası yeti gereği, dilin farklı bağlamlarda kullanım özellikleri, davranış kalıpları ve bunların ardında yatan değerler ve düşünce yapısı mı ele alınmalı? Dil öğretiminin öncelikli amacı hedef dilde doğru iletişim kurmak olduğuna göre bir taraftan kültürel bilgiler verilerek farkındalık oluşturulurken diğer yandan dilin günlük yaşamda farklı bağlamlarda kullanıma yönelik etkinlikler aracılığıyla iletişim becerisi geliştirilmelidir. Bu noktada Kramsch'in (1993, s.8) de belirttiği gibi kültürel farkındalık, dil yeterliliğini sağlamak olarak görülebilir.

Kültürün programlarda temel dil becerisine ek beşinci beceri olarak ele alınması gerektiğini savunanlar varsa da çoğu alan uzmanı buna karşı çıkmaktadır. Çünkü "Böyle bir yapıyla dilden kültürü ayırmak, aralarındaki asıl ilişkiyi göz ardı eder (Agudelo, 2007, s.189). Kramsch'a göre ise (1993, s.8) "Dil öğretiminde kültür gözden çıkarılacak beşinci beceri değildir, deyim yerindeyse, konuşma, dinleme, okuma ve yazma öğrenmeye ektir."

Programlar çerçevesinde hazırlanan ders kitaplarından kültür aktarımından nasıl yararlanabileceğinin belirlenmesi de önemlidir. Byram vd. (2002, s.21) kültürler arası beceriler geliştirilirken öğretmenin ders kitabındaki bağlam ve temalardan başlayabileceklerini, sonra da öğrenirleri soru sormak ve karşılaştırmalar yapmak için cesaretlendirebileceklerini belirtmektedir. Örneğin spor teması cinsiyet, yaş, bölge, din ve ırkçılık açısından ele alınabilir; benzer şekilde yemek, evler, okul, boş vakit vb. diğer temalar aracılığıyla da eleştirel bir bakış açısı edinilebilir.

Kültür yaşamın her alanını kapsar. Bu nedenle günlük hayata dair her tür etkinlik aynı zamanda bir kültür alanı oluşturur. Müzik kültürü, spor kültürü, eğlence kültürü, yemek kültürü, alışveriş kültürü; edebiyat, mimari, mizah, sinema bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla bu alanlara yönelik görsel, işitsel ve yazılı materyaller aynı zamanda birer kültür aktarım materyali özelliği gösterir. Kültürel unsurların etkili bir şekilde sunulabilmesi için eğitimcilerin hangi kültürel unsurlara, nasıl yer vereceklerini öğrenirlerin düzeylerini, ilgi ve ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak planlamaları önemlidir. Literatürden hareketle kültür aktarımında aşağıdaki materyallerden yararlanılabileceği görülmektedir:

Metinler: Hikâyeler, efsaneler, fıkralar, şiirler vb. (Özdemir, 2013, s.161; Barın, 2008; Demir ve Açık, 2011, s.57)

Basılı materyaller: Gazeteler, dergiler, kitaplar vb. (Ataseven, 1988, s.190; Yüce ve Koçer, 2012, s.353)

Görseller: Resimler, fotoğraflar, afişler, karikatürler, posterler, şema vb. (Byram vd., 2002, s.23)

Görsel-işitsel araçlar: Film, kısa film, reklam filmi, dizi, hedef dilin konuşulduğu ülkeyle ilgili belgeseller, TV programları, şarkılar vb. (Ataseven, 1988, s.191-192; Barın, 2008, s.109).

Drama ve pandomim: Özellikle beden dilinin kavratılmasında (Çevik, 2006, s.2).

Kültürel kapsüller: Kıyafet, takı, el ürünleri vb. (Yüce ve Koçer, 2012, s.355)

Sosyal medya ve bilgisayar teknolojileri: İnternet /facebook, twitter, youtube vb. (Er, 2006, s.6-7)

Uzmanlar kültür aktarımı konusunda özellikle otantik malzeme kullanımının önemine dikkat çekmektedir:

Kültürünü en doğrudan iletebilen, kültürel öğeleri içermesi açısından en zengin kaynak diye bilinen ve öğrenenlerin ilgisini yoğunlaştıracak en uygun öğretim ortamları yaratan araçlar kabul edilmelidir ki "otantik" dokümanlardır...Nelerdir bu dokümanlar: çizgi romanlar, fotoğraflar, resimler, reklamlar, kaydedilmiş diyaloglar, röportajlar, sohbetler, mektuplar, hikâyeler, yorumlar, tasvirler, masallar, romanlar, tiyatro eserleri, şarkılar, basın haberleri, sondajlar, prospektüsler vs. (Ataseven, 1988, s.191).

Kültürlerarası yaklaşım açısından metinler, ses kayıtları ve çeşitli yazılı dokümanları içeren otantik malzemelerin önemine dikkat çeken Bayram vd., (2002, s.23) malzemelere yaklaşımın da çok önemli olduğunu belirterek metin ve görsel materyalleri birlikte getirerek zıt görüşleri sunmanın öğreniri her zaman zorladığını ve öğrenirlerin somut bilgiden daha çok, metinleri analiz etmek için, kavramları edinmesi gerektiğini belirtmektedir.

Yabancı dil öğretiminde kültürel unsurların aktarılması bir gerekliliktir. Kültürün dil öğretiminde oldukça geniş malzeme sunması eğitiminin işini kolaylaştırdığı kadar zorlaştırmaktadır. Hangi kültürel öğelerin ele alınacağı, hangi malzemelerin kullanılacağı, bunların ne tür etkinliklerle verileceği yabancı dil öğretiminin sorunlarından biridir. Eğitimci kültürel unsurları seçerken hedef kültür yanında kaynak kültürlerin özelliklerini de dikkate almalı, yani öğrenirlerin hassasiyetlerini göz önünde bulundurmalıdır. Bu noktada eğitime düşen bir diğer görev de kültürel unsurlar aktarılırken propaganda içerikli söylemlerden uzak durmak ve kültürün benimsetilmesi yoluna gitmemektir. Ders işlenişinde birden fazla duyuya hitap eden malzemedan yararlanmak ve bunları dil becerilerine entegre ederek vermek konuların daha etkili şekilde sunulmasını sağlayarak bilgilerin kalıcılığını artıracaktır.

1.3.2.Bir Kültür Aktarım Aracı Olarak Dil

Kültürle dil birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Birbirine geçmiş ve kaynaşmış olan bu iki unsurundan biri olan dilden hareketle kültür hakkında neler öğrenilebilir? Dil, kültürü nasıl aktarır? Doğan Aksan'ın (2009, s.67) da belirttiği gibi kimi zaman dildeki bir sözcük bile bir ulusun inançları, gelenekleri, bireylerin kendi aralarındaki davranış ve ilişkileri, maddi ve manevi kültürü üzerinde fikir verebilirken ve ana dili konuşuru olarak bizler konuştuğumuz dilde bunun tam olarak bilincinde değilken yabancı dil öğrenirine dil kültürel açıdan neler katabilir?

Dil, bir toplumun yaşam ve düşünce tarzı, değer ve inanç dünyası çerçevesinde sözcük ve ifadeler üretir. Sosyal hayatta olan dilde karşılık bulur, dilde olan sosyal hayatta da

vardır. Bu yönüyle “Dil sosyal hayatı kuşatmıştır. Kültürel bilginin iletimi için temel araç ve başkalarının kafasındaki içeriğe ulaşmak için birincil yoldur...Tıpkı dil kullanımının sosyal hayatı kuşatması gibi sosyal hayatın unsurları dil yoluyla temel bir parça oluşturur (Krauss ve Chiu, 1993, s.2). Dil ve toplum arasındaki bu ilişki üzerinde 18. yüzyıldan itibaren durulmaya başlanmıştır. Devlet adamı, düşünür ve dilci olan W.von Humbolt, dilin gelişmesini toplumda olan değişmeler, kültür ve düşünce alanındaki gelişmelerle açıklamaktadır (İmer, 1990, s.11). Dilin toplumsal özelliği özellikle Ferdinand de Saussure’ün dil ve söz ayrımıyla önem kazanmıştır. Saussure, dil yetisini toplumsal nitelikli “dil” ile bireysel nitelikli “söz” olarak ayırmaktadır. Saussure’nin bu ayrımından hareketle, dil incelemelerinin toplumsal boyutla ele alınması gerektiği görüşü ağırlık kazanmış ve toplumdilbilim ortaya çıkmıştır. Toplumdilbilim, “dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirlerinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, başka bir deyişle, bu iki tür olgu arasındaki eşdeğerliği inceleyen karma bir bilim dalıdır” (Kıran, Kıran, 2013, s.316). “Geniş anlamda toplumdilbilim ise içinde daha çok toplumsal yapı, kültür ve dilin bulunduğu bir üst kavram olarak açıklanmaktadır” (İmer, 1990, s.16).

Her toplumun dış dünya gerçekliği farklı olduğundan bunu yansıtmada kullandığı dil de farklıdır. Whorf, dilin kültürü temsil ettiğini ve dilsel olmayan kültürel unsurları kısıtlayabileceğini iddia ederken (Krauss, Chiu, 1998, s.20), E. Cassirer “Diller arasındaki farklılıkların temelinde, sesler ve göstergeler arasındaki farklılıklardan çok dünya görüşleri arasındaki farklılıkların yattığı” görüşündedir (akt.Kıran, Kıran, 2013, s.319).

Bir toplumun dili zamana ve şartlara bağlı değişim gösterdiği gibi aynı toplum içinde çeşitli gruplara ve kişiden kişiye de farklılık gösterir. İnsanlar aynı dili yaşlarına, cinsiyetlerine, konumlarına, eğitim düzeylerine, yaşadıkları coğrafyaya, inançlarına bağlı olarak farklı şekillerde kullanırlar. Buna bağlı olarak aynı dili konuşan topluluklar içinde çeşitli dil türleri yer alır. Dittmar, dilsel türleri “ölçünlü, bölgesel, toplumsal ve işlevsel türler” olarak dört grupta sınıflandırırken (İmer,1990, s.39) toplumdilbilimciler geleneksel olarak dil düzeylerini “seçkin dil, ölçünlü dil ve teklifsiz dil” olmak üzere başlıca üç grupta toplamaktadır (Kıran, 2015, s.76).

İnsanlar aynı dilsel topluluk üyesi kişilerle konuşurken kendi sosyal ve kültürel kimlikleri yanında muhataplarının kimliklerini de dikkate alır. Dinî değerleri hayatında merkeze alan bir kişi *İyi günler* yerine *Hayırlı günler* demeyi tercih edebilir, yine aynı kişinin çocuğu ya da arkadaşıyla konuşma üslubu ve buna bağlı seçtiği ifadelerle amiri ya da tanımadığı biriyle konuşma şekli farklı olacaktır. Dolayısıyla dil nasıl zamana ve zamanın getirdiği şartlara bağlı olarak değişiyorsa dilin kişisel boyutta kullanımı da bağlama göre değişir. Bir duygu ve düşüncenin çeşitli şekillerde ifade edilmesi mümkündür, bize bu farklı yolları sağlayan kişiliğimizden ve toplumsal kimliğimizden kaynaklanan özelliklerimizdir. Dili kullanım şeklimiz bizim kim olduğumuzu ve kültürel yönden nerede bulunduğumuzu gösterir. Bu nedenle dil sadece sözcüklerden ibaret basit bir olgu olmayıp sözcüklerin arkasında yatan düşünce, duygu ve inanç dünyasını gösteren önemli bir aynadır:

İletişim deyince aklımıza hemen insan ile insan arasındaki sözel süreç şeklinde işleyen konuşma gelir. Bunun çok basit bir olgu olduğuna inanmışızdır. Ancak bu basit bir olgu değildir: Bir erkek, konuşmakta olduğu kadına ‘Ama sen bir kadınsın,’ dediğinde, bu basit tümce bugüne dek yaşadığımız bütün insan tarihindeki eşitsizliği doğal bir olgu saydıran toplumun başat kültürünün ne olduğunu da ortaya koyar (Oskay, 2015, s.15).

Bir insan hakkında konuşma ve ifade tarzından hareketle çeşitli hükümler verebiliriz. Bir toplumun üyesi olan kişi, “bireysel bir edim olarak dili üstlenerek ya da sahiplenerek özne konumuna gelir. Bu açıdan bakıldığında her sözceleme, konuşucu ile özdeşleşerek onu öznelleştirerek, bireyselleştirerek ona bir kimlik kazandırır. Konuşucu da her söz alışında ister istemez bu kimlikle konuşur. Kimlik, belirgin, açık olabildiği gibi konuşucu tarafından örtülebilir, saklanabilir; bu da bireysel kimliğin bir boyutudur (Kıran, 2015, s.99).

Emir kipini pek kullanmayan, bir şey istediğinde *-ebilir misiniz, lütfen* kalıplarını kullananları, argo ve küfüre yer vermeyenleri genelde kibar; *ben* sözcüğünü çok kullananları ve her konuyu kendine bağlayanları bencil; *canım, kuzum, tatlım* vb. sık kullananları ve konuşkan olanları sıcak ve samimi; *Hayırlı günler, Elhamdulillah, Hamdolsun* vb. ifadeleri sık kullananları dindar bulabiliriz. Aynı şekilde *Kadın aklınla erkeğin işine karışma, Saçı uzun akli kısa, eksik etek* gibi ifadelerle toplumun kadına bakışını; *Ölenle ölünmez, Başınız sağ olsun, Allah geride kalanlara uzun ömür versin, Giden gitti kalan sağlar bizimdir* ifadeleriyle tüm kayıplara rağmen yaşamı devam ettirmenin önemini; *Sözüm meclisten dışarı, üstüne alınmak* ifadelerinin varlığıyla bazı

şeyleri doğrudan söylemek yerine ima etme kültürünün varlığını kavrayabiliriz. Eskiden *atı alan Üsküdar'ı geçerken* günümüzde *Müsait bir yerde incek var* ifadesinin olmasını istenilen yerde duran ulaşım aracının varlığıyla açıklayabiliriz. *Aman nazar değmesin, Allah kem gözlerden korusun* ifadeleriyle de kötü niyetin bakışlarla insanı hedef alıp olumsuz etkilediğine yönelik inanışın varlığından söz edebiliriz. Dolayısıyla kişinin söz varlığı onun dünyasını nasıl yansıtıyorsa dilin söz varlığı da toplumun duygu, düşünce ve inanç dünyası ile yaşam tarzını yansıtır. “Susma”nın kültürümüzdeki yerine değinen Uygur (2015, s.94-107), Türkçedeki *boşboğaz, ağzı kalabalık, geveze, çenesi düşük, zevzek, çaçaron, ağzı var dili yok, laf ebesi, laf yetiştirmek* vb. ifadelerden hareketle kültürümüzde nasıl bir erdem kabul edildiğini göstermeye çalışırken farklı kültürlerden örnekler de verir: “Söz gümüşse sükût altındır.” Sayısız uluslar da paylaşır bu görüşü. Bir Yunan atasözü ‘Susma gibi bilgelik olmaya.’ der. İngilizlerse ‘Susmak altındır.’ derler. Yine bir İngiliz atasözüne göre Susmanın binde bir zararı dokunur.” Türkçede *Dereyi görmeden paçaları sıvama* atasözünün ifade ettiği anlam İngilizce konuşurunda *Yumurtadan çıkmadan bir tavuğu hesaba katma* (Don't count the chicken before they hatch) ifadesinde karşılık bulur. İnsanın insanla ve doğayla mücadelesinde benzer tecrübelerden geçmesi, insanlık kültürünü oluşturan ortak fikirlerin farklı dillerde, benzer anlamlara gelecek şekilde ifade edilmesine neden olmuştur. Bununla beraber dillerde öyle sözcük ve ifadeler vardır ki bunların başka bir dilde bire bir karşılığını bulmak mümkün olmadığı gibi yakın anlama gelecek ifadeler de arkasındaki duygu ve düşünce dünyasının anlaşılmasını sağlamaz. Bu tür sözcük ve ifadeler ortak insanlık kültürü dışında, o toplumun kültürünü yansıtan birer dil göstergesidir.

Bir dilin söz varlığında sözcükler yanında birden fazla sözcüğün kalıplaşarak oluşturduğu birimler de yer alır. Tek sözcükten çok sözcüklü yapılara kadar tüm birimler toplum tarafından oluşturulduğuna ve “diller arasındaki en bariz farkın, nesnelere ve kavramlara farklı adlar, farklı etiketler takması ve bu etiketlerin kültürel uzlaşımlar dışında bir iddiası olmadığına” (Deutscher, 2013, s.17) göre kültürel aktarım yönünden daha işlevsel/yerel dil birimlerinden söz edilebilir mi? *Kapı, otomobil, ayakkabı, korku, yağmur* gibi sözcüklerle *gönül, yürek, gurbet, kısmet, ayıp* sözcüklerinin yabancı bir dilde bire bir karşılığını bulmak aynı derece mümkün müdür?

Sözcüklerin yabancı bir dilde bire bir karşılığı olsa bile taşıdığı değer toplumdan topluma farklılık gösterir. “Su” sözcüğü bir Sudanlı ile Alman’a çok farklı şeyler ifade

eder. Jiang (2000, s.329), insanların aynı dili konuşmalar ve aynı ifadeyi kullansalar bile farklı kültürden geliyorsa farklı şeyleri anlatabileceğini belirtir. Örneğin, biri öğle yemeği dediğinde bir İngiliz hamburger veya pizzaya atıfta bulunur ama bir Çinli adam büyük ihtimalle fırından yeni çıkmış ekmek ya da pirince atıf yapacaktır. Hall ise (1976, s.87) “İngilizcede bir adam *Dün gece yağmur yağdı* dediğinde bu bilgiye nasıl ulaştığını bilmenin yolu yoktur ancak bir Hobi onu ilk elden tecrübe etmedikçe, onun doğal işaretleri olmaksızın bu konu hakkında konuşamaz.” diyerek aynı anlama gelen cümlelerin bile arka planda farklı gerçeklikleri ifade edebileceğini belirtir.

Diller arasında aktarım yapılırken bazı sözcüklerin doğrudan karşılığı bulunurken bazıları birden fazla sözcük ya da cümleyle açıklanır. Hatta öyle sözcük ve kalıplar vardır ki anlamını tam olarak kavrayabilmek için o toplumda yaşamak gerekir. Bir sözcük ya da kalıbın başka bir dile doğrudan çevrilememesindeki temel etken taşıdığı kültürel kodlardır. Bu nedenle tek ya da daha çok sözcükten oluşsun bir yabancı dile aktarmakta, bir yabancıya açıklamakta zorlandığımız ifadeler kültürel kodlar içeren ifadelerdir. Uygur (2015, s.40) çeviri konusundan bahsederken bir dili bilmeden, o dildeki yapının neyi dile getirdiğini bilemeyeceğimizi ifade ederek “yazılışı, söylenişi, kökü bakımından çok ayrı olmayan birçok sözün, iki ayrı dilde birbirinden apayrı şeyleri gösterdiğinin sık sık rastlanan olaylardan” olduğunu belirtir.

Aksan (2006, s.113-114) bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı dillerden gelme öğeleri, atasözleri, deyimleri, insanlar arası ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözleri ve kalıplaşmış birtakım özdeyişlerin bir bütün olarak sözvarlığı adı altında ele alındığını belirterek söz varlığında, insanların toplum yaşamlarında, belli bir kültürün ürünü olarak kullandıkları ilişki sözlerinin (kalıp sözler) bulunduğunu belirtmektedir. Aksan’ın ilişki sözleri olarak belirttiği kalıp sözlerin yeterli araştırma olmadığı için sıklıkla karıştırıldığını belirten Gökdayı (2015, s.3), kalıp sözlerin bir toplumun kültürüne ışık tutarak onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve görenekleri yansıttığını, bu işlevinden hareketle kalıp sözler incelenerek bir toplumun kültürü hakkında fikir yürütülüp bazı çıkarımlarda bulunulabileceğini söyler.

Kalıp sözler gerek gündelik iletişimdeki yeri ve kullanım sıklığı gerekse kültürel değeri bakımından yabancı dil öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Kalıp sözler; deyim, atasözü, özdeyiş, ikileme, klişe gibi söz varlığı unsurlarıyla beraber kalıplaşmış dil

birimlerindedir. Kalıplar, sözlü kültürde, pratik bir iletişim aracı olmasının yanı sıra bir düşünceyi koruyup anımsamak ve aktarmak için de geçerli bir çözüm olup “kalıplarla düşünme ve anlatım biçimi, bilincimize ve bilinçdışına derinden işlediği için, insanın eli kalem tutar tutmaz yok olmamaktadır (Ong, 2014, s.40). Toplumun belleğindeki kodları bireylere ve kuşaklara aktarmasında en büyük pay dile aittir. Dilde kalıplaşarak kuşaktan kuşağa aktarılan düşünce, inanç ve deneyimler kalıp sözleri de içeren kalıplaşmış birimlerin kültürel açıdan önemli bir ifade aracı olmasını sağlamaktadır. Arı (2016, s.9), insanların yüzeysel davranışlarının, dilsel sembollerin yüzeysel anlamlarının ardında, derin ve değişmez yapıların olduğunu söyleyerek bir kültürü anlarken, bir metni okurken, yüzeysel görüntülerin ardında yatan ve toplumsal genlere kodlanmış olan sembollerin belirleyiciliğini gözden kaçırmamak gerektiğini belirtir. Gündelik hayatta, toplumun genelince sıklıkla kullanılması bakımından diğer kalıplaşmış birimlerden ayrılan kalıp sözler; doğum, evlilik, ölüm, bayram, kutlama gibi toplum yaşamında önemli ritüelleri içeren bağlamlardaki kullanımı ile de kültürü yansıtmada önemli bir işleve sahiptir.

Kültür, zamana ve şartlara göre kuşaktan kuşağa değişim gösterse de değişmeyen, önemini her zaman koruyan değerlere sahiptir. Düğün ritüelleri değişebilir ama evliliğin toplum yaşamındaki önemi ve ritüellere eşlik eden *Bir yastıkta kocayın, Darısı başına, Hayırlı uğurlu olsun* kalıp sözleri kolay kolay değişmez. İnsanoğlu zaman değişse de insan olmanın gereği belirli tecrübeleri edinecek, belirli olayları yaşayacak ve bu durumları toplumdan edindiği belli kalıplarla ifade edecektir. Ölenin yakınlarına *Başın sağ olsun*, kötü deneyimler yaşayanlara *Geçmiş olsun* dileklerinde bulunurken güzel olaylar karşısında *Gözün aydın, Hayırlı olsun, Helal olsun* ifadelerini kullanacaktır. Duygu ve tutumlarını aktarırken de öğrendiği ifade tarzından yararlanacak; öfkesini *Allah belanı versin, Beter ol*; korkusunu *Allah korusun, Hayrolsun*, pişmanlığını *Kusura bakma, Özür dilerim* kalıp sözleriyle ifade ederken eleştirisini *Allah akıl fikir versin, Ayıp ayıp*; övgüsünü *Aferin, Maşallah, Eline sağlık vb.* kalıplarla yapacaktır. Kalıp sözler, gerek toplumsal ilişkiler gerekse kişinin kendini ifadesinde temel ifade şekli oluşu nedeniyle yabancı dil öğretiminde de dilin farklı bağlamlarda, uygun bir şekilde kullanılmasını içeren iletişimsel edincin kazanılmasında önemli bir yere sahiptir. Bununla beraber dildeki yoğunluğu, bağlamsal ve işlevsel çeşitliliği, kültürel derinliği kalıp sözlerin öğrenimini zorlaştıran etkenlerdendir. Son yıllarda, Türkçenin yabancı dil

olarak öğretimi alanında bu zorlukların aşılmasına yönelik yapılan çalışmalarda belli bir artış görülmekle beraber kalıp sözlerin Türkçenin söz varlığındaki yeri, kullanım sıklığı, sınıflandırılması gibi temel sorunlar devam etmektedir. Dilimizdeki kalıp sözlerin genel bir betimlemesinin yapılması Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde önemli bir eksikliği giderecektir.

2.BÖLÜM: KALIP SÖZLER

Kalıp sözler gündelik hayatta, özellikle sosyal ilişkilerin gerektirdiği durumlarda sıkça kullanılmasına rağmen uzun bir süre gerek Türkçe gerekse İngilizce literatürde gerekli ilgiyi görmemiştir. Dilde grameri/biçimi temel alan yaklaşımlar, araştırmacıları gerek biçim gerekse işlevsel yönden oldukça çeşitlilik gösteren kalıp sözler yerine daha belirgin biçimsel ve işlevsel özelliklere sahip atasözü, deyim, birleşik sözcükler vb. yapıları incelemeye yöneltmiştir. Pawley (2009, s.11) de 1970'lerden önce gramercilerin varlığını kabul etmekle birlikte kalıp sözlerle çok az ilgilendiklerini ve kalıplar ve işlevlerine yardımcı/ikincil yapılarla birlikte 1-2 sayfa notla değindiklerini belirtir. Bu kadar az ilgi görmesinde gramercilerin bakış açısından “bir döküntüler müzesi” olarak tanımlanabilecek olan kalıpların küçümsemenin etkili olduğu görüşünde olan Pawley (2009, s.12), kalıpları “klişe iletişim durumları için kullanılan” olarak tanımlamanın doğru olmakla beraber aynı zamanda bir şeyleri küçümsemeye hizmet ettiği görüşündedir. Benzer bir anlayışın Türkçe için de geçerli olduğu söylenebilir. Gündelik hayatta sıkça kullanılan, dolayısıyla sıradanlaşan, tek sözcükten cümleye kadar farklı yapısal özellikler gösteren ve dilde oldukça geniş yer tutan kalıp sözler araştırmacıların ilgisini pek çekmemiş, son yıllara kadar birkaç paragraf ya da sayfada değinilmekle yetinilmiştir.

Kalıp sözlerin akademik anlamda gerekli ilgiyi görmemesi eğitim alanında da göz ardı edilmesine sebep olmuş, Türkçenin ana dili olarak eğitiminde neredeyse hiç değinilmeyen kalıp sözlere yabancı dil olarak öğretiminde de yetersiz ve plansız bir şekilde yer verilmiştir. Kalıp sözler, ilk olarak “kalıplaşmış cümle yapıları” ifadesiyle, 2006 yılında, Türkçe 6-8. Sınıflar Öğretim Programı'nda (2006, TTKB) okuma ve dil bilgisine yönelik kazanımlar arasında yer almıştır. Okuma (s.27) ve dil bilgisi (s.39) bölümünde “Kalıplaşmış cümle yapılarının kuruluş ve kullanım özelliklerini kavrar.” (Ne kadar erken kalkarsan o kadar iyi olur, Şu sokak senin şu sokak benim, Gez babam gez vb.) ifadeleriyle doğrudan yer verilen kalıp sözlere konuşma becerisinde de (s.21) “Konuşmaya uygun ifadelerle başlar.” (Merhaba, günaydın, affedersiniz, hoş geldiniz vb.) ve “Konuşmayı uygun ifadelerle bitirir.” (Teşekkür ederim, görüşmek üzere vb.) kazanımlarının açıklamalarında değinilmiştir. Bununla beraber gerek kitap yazarları gerekse öğretmenler yeterli bilgiye sahip olmadığından ders kitaplarında ve dersin

işleniş sürecinde bunun yansımaları pek görülemedi. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde ise “selamlaşma, tanışma, vedalaşma, yeme-içme vb.” iletişim durumlarında, yaygın kullanımın bir sonucu olarak *Günaydın, Nasılsınız, İyi günler, Hoşça kalın, Elinize sağlık* vb. kalıp sözlere sıklıkla yer verilmesine karşın özellikle duygu ve düşüncelerin ifadesinde kullanılan belli başlı kalıp sözlere yeterince değinilmemektedir.

Dilde işlevsel çalışmaların yoğunluk kazanması ile kalıp sözlere de ilgi artmıştır. Gramercilerin konuşma kalıpları da dâhil hazır (prefabrik) yapıların sıradan dilsel davranışlarda hayal edilenden daha büyük rol oynadığına dair şüphelerinin büyümesi, hümanistlerin “sözlüksel birim” terimini gramer temelli değil de kullanım temelli ele almaları, konuşmanın dil kullanımının temel şekli olduğu algısı ve özellikle söylem çalışmalarıyla 1970’lerden sonra kalıplar önem kazanmıştır. Aynı yıllarda, yabancı dil öğretiminde **iletişimsel yaklaşım** gündeme gelmiş ve dilbilimdeki gelişmelerden yararlanılarak dil öğretimine önemli katkılarda bulunulmuştur:

İletişimsel yaklaşımın ortaya çıkmasıyla birlikte, 80’li yılların başında yabancı dil öğretimi alanında hem kuramsal boyutta hem de uygulamada büyük değişiklikler yaşandı. Yabancı dil öğretimi alanında İletişimsel Yaklaşımın uygulanmasına kadar yalnızca yapısal, üretici-dönüşümsel ve dağılımsal dilbilimin kuramsal temelleri görülmekteydi. İletişimsel Yaklaşım ile birlikte sözcük, söylem çözümlemesi ve edimbilim gibi dil bilimlerinin birçok dalının ilkelerinden yararlanılmaya başlanmıştır (Onursal Ayırır, 2015, s.144).

İletişimsel yaklaşımla dilin gündelik hayatta, farklı bağlamlarda kullanımının temel alınmasıyla yabancı dil öğretiminde, basit, hızlı ve akıcı iletişimin anahtarı olan kalıp sözlere yönelik çalışmalarda da artış olmuştur. Bununla beraber kalıp sözleri tanımlama ve sınıflamadaki zorluklar hâlen devam etmektedir. Bunda kalıp sözlerin oldukça geniş kullanım alanına sahip olması önemli bir paya sahiptir. Yapılan araştırmalar sözcük ve cümlelerin tahmin edilenden daha az değişkenlik gösterdiğini ve doğal dillerin çoğunlukla dizimsel set ve çerçevelerden (eşdizimli yapılar) oluştuğunu göstermektedir (Wray ve Perkins, 2000, s.2). Benzer görüş sözcüklerin birlikte kullanım için hazırlandığını söyleyen Hoey tarafından ifade edilir (Erman, 2009, s.330). Pawley ise (2009, s.8) sözlüksel belirli kalıp ifade sayısının sınırsız büyüklükte olduğunu belirterek alanın genişliğine dikkat çeker. Derlem temelli bazı araştırmalarda ulaşılan istatistiksel sonuçlar da bu görüşleri destekler niteliktedir. Araştırmalar dildeki (İngilizce) kalıp dizi oranının %80 olduğunu gösterirken (Altenberg, 1998, s.102) bazı araştırmalarda bu oran

konuşma için 58.6, yazma için 52.3 olarak ifade edilmektedir (Erman ve Warren, 2000, s.37). Wray ve Perkins ise (2000, s.1-2) kalıpsallığın geniş kapsamlı olarak ele alınması durumunda sözlüksel eşdizim setinin yetişkin ana dilinin %70'ini oluşturabileceğini belirtmektedir.

Oranlar birbirinden farklı olsa da kalıp dizilerin ve bu kapsamda yer alan kalıp sözlerin dilde oldukça geniş bir alanda ve sıklıkla kullanıldığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu dizilerden ne kadarının “kalıp söz” olarak değerlendirilebileceğini belirlemek zordur. Kalıp sözler, geniş bir bağlamda, çok farklı biçim ve işlevlerde karşımıza çıkmakta ve araştırmacılar temel aldıkları ölçütler çerçevesinde tanımlama ve sınıflamaya gitmektedir. Ölçütlere göre adlandırma, tanımlama ve sınıflandırmada farklılıklar olmakla beraber, son çalışmalarla belirli ölçütler konusunda ortak bir uzlaşmaya sahip olduğu görülmektedir. Şüphesiz, kalıp sözlerle ilgili araştırmalar arttıkça bu konudaki sorunlar da azalacak ve yabancı dil öğretimine etkileri artacaktır.

2.1. KALIP SÖZ NEDİR?

Kalıp sözler toplumun dil aracılığıyla gerçekleştirdiği iletişimsel durumların çoğunda kullanılmaktadır. Geniş bir bağlamda, farklı biçimsel ve işlevsel özelliklerle karşımıza çıkan kalıp sözlerin tanımlanmasında kullanılan “kalıplaşma” özelliğinin dildeki atasözü, deyim, özdeyiş, birleşik sözcük, ikileme, klişe, slogan, argo gibi ifadeleri de içermesi ve zaman zaman bu yapılarla sınırlarını çizmenin zorluğu adlandırmadan başlamak üzere kapsamını belirleme, sınıflandırma, öğretim açısından ele alma ve kültürel özelliklerini irdeleme gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Araştırmacılar bu sorunları çözmek için “en az iki sözcükbirim uzunluk, fonolojik uyum ve akıcı biçimde söyleyiş, aynı biçimde ve sık kullanım, uygunsuzluk taşıyabilme (sözdizimsel, anlamsal ya da edimsel) diğer yandan kendine özgü olma, bağlamsal koşullara tabiyet, ortak ve yaygın kullanım” (Myles vd., 1998, s.325) gibi çeşitli ölçütler önerse de bu ölçütlerin kalıp dizileri belirlemede yetersiz olduğunu düşünen araştırmacılar da vardır.

Wray (2009, s.38) bazı araştırmacıların karşı çıkmasına karşın tek sözcüklü yapıların ve morfeplerin de kalıplaşmış olarak kabul edilebileceği görüşünderken Schmitt ve Carter

(2004, s.4), geniş bir deyim yelpazesinin tümünü kapsadığından ve çok fazla çeşitlilik olduğundan kalıp dizileri tanımlayan mutlak ölçütleri belirlemenin zor olduğunu, bu nedenle kalıp dizilerin tipik özelliklerini tartışmanın daha yararlı olduğunu belirtmektedir.

Kalıp sözleri tanımlamak için özellikle derlem dilbilim alanından gelen biçimsel sabitlik, sıklık, kompozisyon gibi belirli ölçütler esas alınmıştır. Bununla beraber psikodilbilim ve dil edinim uzmanları, kalıpların bireylerin zihinsel sözlüğünde bir bütün olarak depolanıp depolanmadığı ölçülemediğinden kalıpların bireysel katılımcılar tarafından bilinip bilinmediğini belirleyen ölçütler üzerinde çalışmaktadır. Günümüzde kalıp sözler toplumdilbilim, derlem dilbilim, psikodilbilim, metindilbilim, edimdilbilim, uygulamalı dilbilim gibi çeşitli alanlardan gelen verilerden yararlanılarak incelenmektedir.

Kalıplaşmış dil birimlerinden olan kalıp sözlerin diğer kalıp ifadelerden farkının belirlenmesi için yapılan çeşitli tanımlamalar, merkeze alınan özelliklere bağlı olarak, adlandırmada da farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aksan (2006, s.14) toplumsal ilişkilerdeki işlevinden hareketle **ilişki sözleri** olarak da adlandırdığı kalıp sözleri kültürel yönüne vurgu yaparak açıklar. Türkçede sözcük, deyim, atasözü, terim gibi ögelerin yanında ilişki sözleri ve kalıplaşmış sözler de bulunduğunu belirterek **kalıp sözler (ilişki sözleri)** ile **kalıplaşmış sözleri** birbirinden ayırır. Aksan (2006, s.191) kalıp sözleri, “Hoş geldiniz, affedersiniz, afiyet olsun, iyi yolculuklar gibi her toplumun dilinde görülen ilişki sözleri, başka örnekleriyle, toplumların kendilerine özgü kültürlerinin izlerini ortaya koymakta, görgü kurallarından kaynaklanan sözlerle de örtüşmektedir.” diyerek açıklamaktadır.

Çotuksöken (2015, s.308) ise “Toplumun bireyleri arasında teşekkür etme, özür dileme, rica etme, tanışma, yolcu karşılama/uğurlama, bir isteği dile getirme gibi çeşitli bağlamlarda kullanılan sözlerin genel olarak ‘kalıpsözler’ bağlamında ele alındığını belirterek bunlara **bağlamsal sözler** ya da **ilişki sözleri** (ya da karşılama sözleri) adının da verilebileceğini” ifade eder. Kültürel özelliğinden hareket eden Kula ise (1996, s.46) **kültür birimler** dediği kalıp sözlerin “dilîn kültürelliğinin belirginleştiği adlandırmalar” olduğunu belirtir.

Kalıp sözlerle ilgili farklı adlandırmalar olsa da çoğu alan uzmanının gerek yapı gerekse anlamca kalıplaşma özelliğinden hareketle “kalıp sözler” terimini kullanmayı tercih ettiği görülmektedir (Aksan, 2006; Özdemir, 2000; Yüceol Özezen 2001; Zülfikar 2004; Gökdayı, 2008, 2015). Kalıp sözler terimini kullanan araştırmacıların, tanımlarında çoğunlukla iletişimsel bağlam ve işlevden hareket ettiği görülmektedir. Gökdayı ise (2008, s.106) iletişimsel işlevi yanında biçimsel özelliklerinden hareket ederek kalıp sözlerin ayrıntılı bir tanımını verir:

Bu sözler, önceden belli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsediği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına ve devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir.

Kalıp sözlerle ilgili İngilizce literatüre bakıldığında adlandırmada olmasa da tanımda genel bir uzlaşımın olduğu görülmektedir. Wood (2002, s.2) kalıplaşmış sözlerin/dizilerin oluşumu ve belirgin özelliklerinin tanımında genel bir uzlaşımın olduğunu belirterek bu uzlaşımın çoklu sözcük birimlerinin tek bir sözcüksel birimmiş gibi uzun süreli bellekte depolanmış olmasında görüldüğünü belirtir.

Derlem dilbilimciler kullanım sıklığını temel alarak kalıplaşmış söz öbeklerini, alışılmış bireysel sözlü öğelerin birlikte oluşturduğu sözcük kombinasyonları, iki veya daha çok sözcük arasındaki rastgele olamayacak kadar büyük oranda uzun süreli ilişki, doğal metinlerde kelimelerin ortak olarak ortaya çıkma şekli vb. şekilde tanımlamaktadır (Erman, 2009, s.328).

Genellikle tanımlar, linguistik kuralları temel alan, tek parçalardan üretilmiş olmaktan çok bir bütün olarak ezberlenen ve hatırlanan çoklu bir anlambilim kavramını içermektedir. Ayrıca bütün tanımlar tamamen sabit diziler ile yarı sabit kalıplar arasındaki farkı kapsamaktadır (Miles vd., 1998, s.325).

Kalıp sözler konusunda en çok kabul gören tanımlama Wray'e (2000, s.465) aittir: “Dilin gramerinin üretimi ya da konusu olmaktan çok kullanılacağı zaman hafızadan bir bütün olarak alınan ve önceden üretilmiş olarak ortaya çıkan kelime ya da diğer anlam elementlerinin devamlı ya da geçici bir dizisidir.” Read ve Nation (2004, s.24-25) Wray'in oldukça kabul gören ve “çok etkili olması muhtemel görünen” tanımının da eleştiriyeye tâbi tutulması gerektiğini belirtir. “Eğer tanım kabul edilirse, bir analizin nihai

amacı, ‘hafızada saklanır ve kullanım anında alınır’, dizileri tanımlamak olacaktır. Bu zorlu bir hedefdir çünkü depolama ve kullanma araçları aynıdır. Çok sayıda etkene bağlı olarak dizi bir bireyden diğerine farklılık gösterebilir ve birbirinden farklı olabilir.” Read ve Nation her ne kadar kalıp dizilerin sınırını tayin etmenin zor olduğunu belirtse de Wray’ın tanımının genel kabul gören bir çerçeve sunduğu söylenebilir.

Kalıp sözlerin tanımındaki genel uzlaşımın adlandırmaya pek yansımadağı görülmektedir:

Sözcük sınırlarını aşan birimleri tanımlamak üzere literatürde çok sayıda terim kullanılmaktadır. Konuyu dil edinimi ve öğrenimi açısından ele alan araştırmacılar dil edinimi/öğreniminde öbek yapıların analitik olarak değil gestalta dayalı biçimde gerçekleştiğini vurgulamak için *holistic* (bütünsel), *holophrase* (bütünsel öbek) gibi terimleri kullanırken, sözlükbilim penceresinden bakan araştırmacılar “frozen (donmuş), fossilized (fosilleşmiş)”, bilgisayarlı dilbilimciler “multiword units (çok sözcüklü birimler)”, toplumdilbilimciler “conventionalized forms (gelenekselleşmiş biçimler), formulaic speech (kalıplaşmış dil)”, uygulamalı dilbilimciler “lexical phrases (sözcüksel öbekler)” gibi terimleri tercih edebilmektedir. Bu tür öbek yapıları kalıplaşma penceresinden değerlendiren Wray ve Perkins (2000) de “formulaic language/sequences (kalıplaşmış dil/diziler)” çerçeve terimini tercih etmektedir (Çalışkan, baskıda).

Wray ve Perkins (2000, s.3), kalıplaşmış dilin bir ya da daha çok tür ya da alt türünü tanımlamak için 40’ın üzerinde terim kullanıldığını belirtmektedir:

Tablo 1: Literatürde kalıplaşmış dil için kullanılan terimler

Amalgam	Gambit	Önceden belirlenmiş söylem
Otomat	Geşalt	Prefabrik rutinler
Yığın	Bütüncül	Örüntüler
Klişe	Bütüncül öbekler	Hazır yapım ifadeler
Eşgüdümlü yapılar	Deyimleşmiş	Hazır yapım söyleyişler
Eşdizimlilikler	Deyimler	Ezber
Birleşikler	Kuralsız	Rutin formüller
Geleneksel formlar	Sözcükselleşmiş öbekler	Şema
Deyimler ve sabit ifadeler	Sözcükselleşmiş cümle gövdeleri	Tek seçim bildiren önceden belirlenmiş
Sabit ifadeler	Çok sözcüklü birimler	Öbekler
Kalıplaşmış dil	Düzenlenemeyen	Cümle kurucular
Kalıplaşmış söylem	Hesaplanamayan	Belli özel anlamları olan
Formüller	Üretilenemeyen	İstikrarlı ve alışlageldik ifadeler
Fosilleşmiş formlar	Taşlaşmış	Sentetik
Donmuş öbekler	Pratikler	Çözümlememiş söylem yığınları

Kalıp sözlerin adlandırılmasındaki çeşitliliğe karşın “birden fazla sözcükbirimle kalıplaşmış hâlde ve kullanıma hazır olma, sabit olmakla beraber bazı kalıplarda sınırlı ölçüde üreticiliğe izin verme, belirli bir bağlamda yaygın, alışılmış ve neredeyse

zorunlu kullanımı içerme” özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Tanımlama ve adlandırmalarda “kalıplaşma” özelliğinden hareketle “yapı”nın ve yapıya bağlı kullanımın (klişe, alışageldik, ezbere, bağlamsal alanda tek seçenek olma) temel alındığı görülmektedir. Yapı, kalıp sözlerin tanımlanmasında önemli bir nitelik olmakla beraber diğer kalıplaşmış birimlerden ayırıcı niteliği bağlamsal koşullardan ve işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kalıp sözler tanımlanırken bağlamsal ve işlevsel niteliklerine de gönderme yapılmalıdır:

En az iki sözcükbirimin tek bir anlamı karşılamak üzere kalıplaşması ile oluşmasına karşın vurgulanmak istenen asıl kavramı korumak koşuluyla tek sözcükbirime indirgenebilen, aynı bağlamsal koşullarda toplumun geneline ortak ve geleneksel bir kullanımı olan, sosyal etkileşim, kendini ifade ve söylem organizasyonu işlevlerinde kullanılan hızlı ve akıcı iletişimin anahtarı sözlerdir.

2.2. KALIP SÖZLER VE KALIPLAŞMIŞ BİRİMLER

Kalıplaşma (configurationality) genel anlamda, bir ögenin belirli bir konumda (veya biçimde) bulunmasının, bir başka ögenin bulunmasına ya da belirli bir biçimde olmasına dayanması olarak tanımlanmaktadır (İmer vd., 2011, s.165). Bir dilin söz varlığını oluşturan birimlerden olan kalıplaşmış ifadeler, sabit bir yapıya sahip olma ve öyle kullanılma, birden fazla sözcükten oluşarak tek bir anlamı karşılama, tek bir birim olarak işlem görme, sınırlı oranda değişime izin verme gibi çeşitli özellikleriyle diğer birimlerden ayrılır. Kalıplaşmış birimlerin önemli özelliklerinden biri de kültürel yapıdan beslenerek oluşması ve onu yansıtmasıdır. Kalıp sözler, diğer kalıplaşmış dil birimleri olan deyim, atasözü, ikileme, birleşikler, özdeyişler, sloganlar, ünlemler, küfürler, argo ve klişelerden çeşitli özellikleriyle ayrılır.

Deyimler, genellikle bir durumu, karşılaşılan olayların özelliklerini, insan karakter ve davranışlarını, insanların çeşitli fiziksel ve ruhsal özelliklerini betimlemek üzere, birden çok sözcükle oluşturulur. Tam deyim niteliği taşıyan ögeler, deyimleştirme denen yolda, sözcüklerin asıl anlamları dışında bir araya getirilmesiyle oluşturulur (Aksan, 2006, s.95). Dilbilimin özel bir dalını (idiomatic, phraseology) oluşturarak geniş bir araştırma konusu olan deyimler, kalıplaşmış dil birimlerinin de temel inceleme alanı olmuştur. Wray ve Perkins (2000, s.1) kalıpların bir uçta sıkı deyimsel ve değişmez dizileri, diğer

uçta ise açık sınıf öğeler için şeffaf ve esnek yerleri içerdiğini belirtir. Corrigan vd. (2009, s.XIII-XIV) ise kalıpların sıradan cümlelerden daha çok sözcük ve eklere benzediğini belirtir. “Biçim sabitliği açısından kalıplar ve deyimler tek bir sınıf biçimindedir.”

Her dilde yer alan ve geniş bir kullanım alanına sahip olan deyimler, kalıp sözlerle de en çok karşılaştırılan birimlerdendir. Türkçedeki çeşitli deyim sözlüklerine bakıldığında bazı kalıp sözlerin deyim olarak alındığı görülmekte bu da iki kalıp birim arasında net sınırların çizilmesinde zorluklar olduğunu göstermektedir. Yüceol Özezen (2001, s.873), deyimlerle ilgili çalışmalar incelendiğinde araştırmacıların deyim olarak adlandırdığı birçok kullanımın atasözü, kalıp söz veya sıradan birleşik fiil olduğu, hatta birçok girdinin hiçbir şekilde deyim sözlüklerinde yer almaması gerektiğini belirtmektedir. Çaydaş (2016, s.13-24, yayımlanmamış yüksek lisans tezi) *Afiyet olsun, Alacağın olsun, Allah Allah, Allah'a ismarladık, Günah benden gitti, Darısı başına, Elinize sağlık, Eksik olma, Sağ olun, Sadede gelelim, Geçmiş olsun vb.* yaygın olarak kullanılan 26 kalıp sözü kaynaklarda tarayarak TDK başta olmak üzere farklı kaynaklarda deyim başlığı altında da ele alındığını belirlemiştir. Bazı kaynaklarda ise deyimlerin kalıp söz olarak değerlendirildiği görülmektedir. Zülfikar (2007), deyimlerin kalıp cümleler içinde kullanılabileceğini belirterek *gönlünden kopmak* deyiminin *gönlünden ne koparsa* kalıp cümlesi içerisinde kullanımını örnek vermiştir. Gökdayı (2015, s.74) da kalıp sözlerin yapısal özelliklerinden birinin öteki kalıplaşmış birimlerden dönüşebilme olduğunu belirtmektedir.

Deyimler de diğer kalıp sözler gibi en az iki sözcükten oluşur. Büyük bir bölümü öbekselle yapıya sahip olan deyimlerin (yüreği yanmak, içi içine sığmamak, abayı yakmak vb.) *Körün istediği bir göz Allah verdi iki göz, Halep ordaysa arşın burada* örneklerinde görüldüğü gibi cümle yapısında olanları da bulunmaktadır. Deyimlerin bir bölümünde, bütün hâlde kalıplaştığından, biçimsel ve söz dizimsel değişiklik yapılamazken bir bölümünde *gözü arkada kalmak/ Biz buralara iyi bakarız, gözünüz arkada kalmasın, kılı kıpırdamamak/ Çocuk o kadar ağladı, yine de kılı hiç kıpırdamadı* örneklerinde görüldüğü gibi biçim ve söz dizimsel olarak değişikliğe gidilebilir. Bu özellik kalıp sözlerde de bulunduğundan deyimlerle arasındaki farklılığın temelinde anlamsal ve işlevsel özellikler bulunmaktadır. Deyimlerin en belirgin özelliği mecaz anlama sahip olmasıdır. Kalıp sözlerde ise mecaz anlam da (Gözünüz aydın, Darısı

başına vb.) bulunmakla beraber bu özellik, kalıp sözlerin belirgin ve yaygın bir niteliği değildir. Ayrıca deyimler belirli bağlamsal koşulların betimlenmesi, somutlaştırılarak daha anlaşılır ve etkili kılınması ile anlatımın renklendirilmesi işlevlerinde kullanılırken kalıp sözler toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi; duygu, düşünce ve tutumların ifadesi, söylemin organize edilmesi gibi işlevlerde kullanılmaktadır. Bu işlevlerden özellikle sosyal ilişki bağlamlarında kullanımı tercihten öte zorunluluk taşımaktadır.

Kalıplaşmış birimlerden olan **atasözleri** bir toplumun deneyimleri sonucu vardığı yargıları yansıtan ve kuşaktan kuşağa aktaran birimlerdir. “Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir: Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine-aynı anlamda da olsa-başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz” (Aksoy, 1988, s.15).

Atasözleri de diğer kalıplaşmış birimler gibi yapısal yönden sabit olup çeşitli cümle türlerinden (basit, birleşik, sıralı, bağlı, eksilteli) oluşmasıyla diğer kalıplaşmış birimlerden ayrılır. Atasözlerinin, çoğunlukla mecaz anlam özelliği göstermekle beraber (Minareyi çalan kılıfını hazırlar, Üzüm üzümüne baka baka kararır vb.), gerçek anlamda kullanılanları da (Bugünün işini yarına bırakma) vardır. İşlevsel yönden ise öğüt verme (Ayağını yorganına göre uzat vb.), bir durumu veya olayı ifade etme (Atlar tepişir, arada eşekler ezilir; Gözden uzak olan gönülden de uzak olur vb.), birini veya bir durumu eleştirme (Tembele iş buyur sana akıl öğretsin), birini teselli etme (Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur, Çıkmayan candan ümit kesilmez vb.) gibi özelliklere sahiptir. Atasözleri anlamsal olarak da kalıplaşmıştır ve deyimlerden farkı “kullanım koşulları”dır. Deyimler genellikle bir durumu ifade etmede kullanılırken atasözleri genelde inanılan bazı gerçekleri ifade ederken ya da tavsiyede bulunurken kullanılır (Schmitt ve Carter, 2004, s.9).

Özdeyişler bir devlet adamı, düşünür, yazar ya da şair tarafından belirli kavram ve ya da durumların güzel ve etkili şekilde ifadesi olmasına karşın *Geçmiş zaman olur ki, Tarih tekerrürden ibarettir, olmak ya da olmamak* gibi sınırlı sayıdaki örnek dışında toplumun geneli tarafından bilinen ve kullanılan bir özellik göstermemektedir. Yine *Ya sev ya terk et, Mustafa Kemal'in askerleriyiz, Direne direne kazanacağız, Biz bitti demeden bitmez, Vur vur inlesin...dinlesin* gibi bazı **sloganlar** toplumda hemen herkes

tarafından bilinmesine karşın belirli bir siyasi görüş, sportif ya da sanatsal faaliyete taraf olmayı gerektirdiğinden toplumda herkes tarafından benimsenip kullanılmaz. Ayrıca bazı sloganlar toplumsal ve siyasal gündeme bağlı olarak hızla popülerleşip yayılırken konu gündemden düştükten sonra aynı hızla kaybolabilmektedir. *Lanet olsun, Hadi oradan, Yok artık, Eyvahlar olsun, Defol, Yeter artık, Pes diyorum, Vah ki ne vah, Oh olsun* gibi kalıplaşmış hâlde bulunan ve hemen herkesçe kullanılıp kalıp söz olma niteliği gösteren **ünlemler** bulunmakla beraber yansıma ifadelerden (çat, pat, küt) ve bağlamın doğurduğu tepkilerin (Dur!, Bu iş olmayacak!, Bekçi geliyor!) vurgu ve tonlamaya yansımasıyla oluşan ünlemler de bulunduğundan kullanım yönünden değişiklik göstermektedir. Ünlemlerin anlam bilgisi açısından ilgili cümle veya cümleler ile bağlantılı olduğunu belirten Korkmaz (2003, s.1143), yer yer söz ve cümle değeri taşıdıklarını, bazen tek bir ünlemin bir cümlenin yerini tuttuğunu da vurgular. Dolayısıyla *Hay Allah, Hadi ya, Vay be, Ha şöyle, Sakın ha* gibi bazı ünlemler, gerek söz değeri taşıması gerekse sık ve yaygın bir kullanıma sahip olması nedeniyle kalıp söz niteliği taşırken bir bölümü bu nitelikleri taşımadığından kalıp sözler içinde değerlendirilmeleri uygun görünmemektedir.

Küfürler, kalıplaşma özelliği yüksek olup toplumun tamamı ya da çoğunluğu tarafından bilinmesine (o.çocuğu, s.tir git vb.) hatta bir kısmı kullanılmasına karşın, kaba ve karşımızdakini rencide edici nitelikte olduğundan yine toplumun çoğunluğu tarafından hoş karşılanmaz. Bu yönden kullanımı sınırlı ve kişisel boyutta olduğundan toplumda herkes tarafından benimsenip kullanılan kalıp sözler içinde değerlendirilmesi uygun görünmemektedir. Kullanılan ortak dilden farklı olarak belli bir meslek veya gruba mensup insanların kullandığı özel söz dağarcığına sahip **argo** ise gerek kullanım alanının sınırlılığı gerekse her zaman ve her yerde kullanımının uygun görünmemesinden dolayı kalıp sözler içinde değerlendirilmemektedir. Gökdayı (2015, s.33) argo ve küfürlerle beraber **terimlere** değinerek bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konuyla ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan terimlerin dil kullanıcılarının tamamını değil belli bir bölümünü ilgilendirdiğinden kalıplaşmış dil birimleri arasında yer almadığını belirtmektedir. Scmitt ve Carter ise (2004, s.10) bir alanda ortaya çıkan teknik sözcüklerin tek sözcükle sınırlı olmadığını, birçok alanda yanlış anlama olasılığını önlemek için tam bir deyimleşme sistemi öngörülüğünü belirterek tekniksel kalıp dizilerin teknik söylemde oldukça yaygın kullanılabileceğini

ancak bunun gerçek boyutunu ortaya koyan bir araştırmanın henüz yapılmadığını ifade etmektedir.

Klişe, belirli bir alanda (edebiyat, spor, resim, sinema, belgesel, magazin, hava durumu, havacılık vb.) sık kullanım sonucu sıradanlaşan basmakalıp söz, tavır, görüntü gibi unsurları içermektedir. Klişeleri kalıp sözler arasında değerlendiren araştırmacılar bulunmakla beraber, belli bir alana yönelik olması ve daha çok bu alanla ilgili kişilerce kullanılması nedeniyle kalıp sözlerden ayrılır. Hemen her alanın kendine özgü klişeleri vardır. Örneğin “Futbolda Türk takımı başka bir ülkede maçı kazanırsa ‘destan yazar’”. Genellikle uluslararası maçtan önce içerde maç kazanan takım ‘moral depolamış’ olur. Bunun akılla ilgisi tartışılmaz bile. Üstelik ‘top yuvarlaktır’ ve ‘şans faktörü’ de akıldan çıkarılmamalıdır. Gündelik söylemde ‘Senin yaptığını Çorumlu yazmaz.’, ‘Yozgat’tan adam çıkmaz.’ ve ‘Türkiye’nin bir ayıbıdır bu.’; yine sinemada oyuncular ‘kameraların karşına geçer’, şarkıcılar ‘sahnede boy gösterir’, mankenler “podyumlarda fırtına gibi eser.” (Korat, 2012, s.63-72) ifadeleri birer klişe örneğidir.

Kalıplaşmış dil birimlerden olan **ikilemeler**, genel olarak eş, yakın veya zıt anlamlı kelimelerin tekrarıyla oluşan yapılar olarak bilinirler (Demir ve Yılmaz, 2012, s.239). Genellikle iki sözcükten oluşan ikilemeler, bir kelimenin başına *m*-eklenerek tekrarlanmasıyla (çatal matal, çirkin mirkin vb.), biri anlamlı diğeri tek başına anlamsız, aralarında ses benzerliği olan sözcüklerin yan yana gelmesiyle (yırtık pırtık, eski püskü, ev bark vb.) her ikisi de anlamsız sözcüklerden (mırın kırın, eciş bücüş, ıvır zıvır) ya da yansıma niteliği taşıyan öğelerden (mırıl mırıl, çat pat, şırl şırl) oluşabilir. İkilemeler, anlamsız sözcüklerden oluşsa bile anlamlı bir birim oluşturarak cümledeki anlamı belirginleştiren, pekiştiren ve güçlendiren bir etkiye sahiptir. İki sözcükten oluşmakla beraber ikilemelerde, yansıma niteliği taşıyan öğelerle kurulan ve “üçleme” sayılabilecek özelliğe de rastlanır: O güzel yanık ses taş binada çın çın çınıyordu./Mırıl mırıl mırıldanıyormuş (Aksan, 2016, s.222). Cümlelerin anlamını güçlendirici bir işlev gören ikilemeler, bu özellikleriyle tek sözcükten cümleye kadar yapısal özellikler gösteren ve toplumsal ilişkilerin gerektirdiği farklı durumların ifadesinde, çeşitli işlevlerde kullanılan kalıp sözlerden ayrılır. Bununla beraber gündelik hayatta genel ve sık kullanıma sahip *ayıp ayıp*, *tövbe tövbe* gibi bazı ikilemeler kalıp söz özelliği göstermektedir.

İkilemeler gibi genellikle iki sözcükten oluşan **birleşik sözcükler**, kelime gruplarının özel bir kavramı karşılamak üzere kalıplaşmış sözlükselleşmesiyle oluşurlar (Demir ve Yılmaz, 2012, s.243). Söz dizimsel olarak aynı yapıya sahip olan kelime gruplarıyla birleşik kelimeler arasında ses, anlam ve söz dizimi açısından önemli ayrımlar söz konusudur. Bunlardan biri kelime gruplarının serbestçe çekime girebilmesi, birleşiklerince bu konuda bazı sınırlılıkları olmasıdır. Kelime gruplarındaki öge sayıları da, örneğin zincirleme tamlamalarda ikiden fazla olabileceği hâlde birleşiklerde ikiden fazla ögeye rastlanmaz. Yine kelime gruplarında vurgu ilk hece üzerindeyken, birleşik kelimelerde ikinci heceye kayar. Kelime grubu ve birleşikleri ayırmada anlamsal ölçüt daha güçlü görünmektedir. Kelime gruplarındaki ögelerin tümü anlamlarını korurken, birleşiklerde ögelerin biri ya da ikisi birleşmeden öncedeki anlamlarını tamamen yitirmiş olabilir (Demir ve Yılmaz, 2012, s.244). Tek bir sözcükle karşılanamayan kavramların ifadesinde kullanılan birleşikler, gerçek anlamını koruyanlar yanında (buzdolabı, anaokulu, görgü tanığı vb.) çok sayıda mecaz anlamlı sözcüklerden (külyutmaz, aslanağzı, orta direk) oluşur. Bu özelliği birleşik sözcükleri genellikle gerçek anlamını koruyan sözcüklerden oluşan kalıp sözlerden ayıran özelliklerden biridir.

Birleşik sözcükler, varlık ve kavramları karşılama (buzdolabı, hanımeli vb.), adlarla bir araya gelerek eylemleri karşılama (yardım et-, hasta ol- vb.), duyguları ifade etme (vay canına, vay anasını vb.), varlıkların niteliklerini belirtme (açıkgöz, eli açık, gözü dönmüş vb.), çeşitli dilsel ögeleri birbirine bağlama (sözün kısıması, bunun yanında vb.) ve belirsizlik bulunan varlık ve kavramları ifade etme (birkaçı, birçoğu, hiçbiri vb.) gibi çeşitli anlam özellikleri gösterir. “İşlevleri göz önüne alınca, birleşikler tek sözcükle karşılanamayan kavramları gösteren, bunun yanında yine tek bir sözcük gibi davranan, ilgeç dışında diğer sözcük türlerinde görünebilen ve ikilemeler ve deyimlere göre daha bir sözlüksel birim olarak belirginleşen birimlerdir. Bu özellikleri, birleşikleri tanımaya ve diğer kalıplaşmış birimlerden ayırmaya yardımcı olur” (Gökdayı, 2015, s.53). Diğer kalıplaşmış ifadelerde olduğu gibi birleşik sözcükler de zaman zaman kalıp söz içinde değerlendirilebilmektedir. Dilekçi 5-8. sınıflar Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözlerle ilgili yüksek lisans çalışmasında (2013, s.78-82) dikkat etmek, free takılmak, tarihe geçmek, söz vermek, ant içmek, dünyaya gelmek vb. birleşikleri kalıp sözler içinde değerlendirmiştir.

2.3. ÖZELLİKLERİ

Kalıp sözlerin iletişimin gerekli kıldığı çeşitli bağlamda kullanılması ve farklı biçimsel özellikler sergilemesi tanımlanmasını zorlaştıran en önemli etkenlerdendir. Bu nedenle Wray ve Perkins (2000), Carter ve Scmitt'in (2004, s.4) de ifade ettiği gibi kalıp sözlerin tipik özelliklerin üzerinde durulması bu dizilerin tanımlanmasında da yararlı olacaktır. Kalıp sözlerin fonolojik, biçimbilgisel, sözdizimsel, anlamsal ve pragmatik yönden belirli özelliklere sahip olduğu görülmektedir:

2.3.1. Fonolojik

Kalıp sözler de diğer kalıplaşmış birimler gibi birden çok sözcüğün tek bir anlamı karşılamak üzere bir araya gelmesinden oluşur. Kalıp sözlerin kalıplaşma özelliğinden dolayı tek bir biçimbirim olarak hafıza yer alması ve ezberlenmiş olması yaratıcılık gerektiren ifadelere göre daha hızlı ve kolay şekilde telaffuzunu sağlamakta, böylece konuşmanın akıcılığının sağlanmasında önemli bir etken olmaktadır.

Günlük konuşma ya da yazışmalarda aynı durumu, olayı ya da duyguyu farklı yollarla ifade edebiliriz. Bununla beraber bağlama uygun alternatifler arasından genellikle seçtiğimiz, genelin seçtiği, bu nedenle de daha sık kullanılan ve kalıp hâle gelen ifadeler vardır. Aşağıdaki cümleler aynı anlamı ifade etmesine rağmen kullanım sıklığı birbirinden farklıdır:

1. Geçmiş olsun/Umarım en kısa sürede iyileşirsin. (Hasta olan birine)
2. Darısı başına/Senin de aynı mutluluğu yaşamamı dilerim. (Bir düğünde bekâr birine)
3. Aferin/Çalışkanlığımı ve başarımı takdir ediyorum. (Sınavda başarılı olan öğrenciye)
4. Yolun açık olsun/İşinde hiçbir zorlukla karşılaşmamamı ve daha iyi yerlere gelmeni dilerim. (Madalya kazanan sporcuya)
5. Buyurun/İşte faturanız, alın. (Faturayı ödeyen müşteriye)

Aynı durumu ifade eden cümlelerden ilk verilenlerin daha sık, kolay ve hızlı şekilde kullanıldığı herkesçe kabul görecektir. Bazı uzmanlar “Bu durumlarda konuşmacının birçok alternatif içinden tek bir biçimi seçmesi büyük özgürlükten vazgeçmek gibi görünüyor.” (Corrigan vd., 2009, s.xv) dese de konuşmacının çok düşünmesine gerek

kalmadan ve ortama uygun görülen kalıp sözlerden yararlanması özellikle sosyal ortamlarda iletişimin beklenen düzeyde, hızlı ve akıcı gerçekleşmesinde önemli bir etkidir. Akıcılık, sıklık ile beraber kalıp sözlerin en belirgin özelliklerindedir. Konuşma akıcılığının belirlenmesinde özellikle dakikada söylenen hece sayısı, duraklama miktarı ve konuşma uzunluğuna bağlı olarak ölçülen konuşma hızı olmak üzere zamansal değişkenler dikkate alınmaktadır. Wood (2009, s.41) konuşmacı kalıpları hafızasından çekebilirse, yani, bunu yöntemli ve otomatik olarak yapabiliyorsa akıcılığın geliştiğini, cümlelerde gerekli olan üretim ve dil kodlamasının azaldığını belirtmektedir. Kalıp sözlerin tereddütsüz, ezberden ve otomatik olarak söylenmesi az sayıda duraklama içermesini, dolayısıyla da akıcılığın gelişmesini sağlamaktadır.

Kalıp sözlerin az duraklama içermesinin yanı sıra gösterdiği bir diğer fonolojik özellik de tek/belli bir tonlamaya sahip olmasıdır. Schmitt ve Carter (2004, s.4-5) kalıp dizilerin genellikle tutarlı bir tonlama konturuyla daha akıcı şekilde kullanıldığına dair kanıtların olduğunu ifade ederken Lin (2010) kalıpların biçimsel sabitliğini açıklamak için ortaya konan teorilerin fonolojisinin anlaşılmasına da ışık tuttuğunu belirtmektedir. Bu teorilerden en popülerleri “bütüncül depolama teorisi”dir. Kalıpların zihinsel sözlükte bir bütün olarak saklandığı ve geri çağrıldığı fikrine dayanan bu teori “kalıp dizilerin tek bir tonlama biriminden oluşması, daha az tereddüt ve duraklamaya sahip olması, kural tabanlı dilden daha hızlı olması, özel tonlayıcı kalıplar ve odak gerektirmesi varsayımına uygundur” (Lin, 2010, s.179). Psikodilbilimde yığın ve yığınlama düşüncesine dayanan “yığın ve bütünsel işleme teorisi”ne göre ise bir yığın, bir dil işleme birimidir. Bir tonlama, “tek bir bilinç odağını temsil eder. Bu nedenle, bir öbek ve bir tonlama biriminin eşdeğer olduğuna inanılır ve her ikisi de beyindeki bir işlem biriminin temsilidir. “Frekans tabanlı yaklaşım”da ise konuşmanın artikülasyonunun, sıklıkla yapılan uygulamalarla süreci düzeltilebilen nöromotor rutinlerden oluştuğu ileri sürülmektedir. Buna göre günlük konuşmada sık kullanılan kalıp diziler, fonolojik indirgemeyi, kalıpsal olmayan bir dile göre kolay göstermelidir. Lin’e göre (2010, s.182) belirli fonolojik özellikler bir teori tarafından diğerine göre daha iyi açıklandığından her bir teorinin güçlü yönlerinden kalıp dizilerin fonolojisinin anlaşılmasında yararlanılmalıdır.

Kalıp sözlerin tutarlı tonlama, duraksız/az duraklı söyleme özelliklerinin getirdiği ritim ve melodi onu diğer birimlerden ayıran ölçütlerden biridir.

2.3.2. Biçimbilgisel

Kalıp sözlerin en önemli özelliklerinden biri belirli sözcüksel ve söz dizimsel özelliğin kalıplaşmasıyla oluşmaları ve bu şekilde kullanılmalarıdır. Kalıp sözler sık kullanımdan dolayı tek sözcükmüş gibi algılanarak bir bütün hâlinde depolanır. Kapatsinski ve Radicke (2009, s.516), sözcük parçalarını algılama hızında kelime ve öbek sıklığını inceledikleri çalışmalarında, yüksek sıklıktaki kalıpların sözlükte bir bütün hâlinde depolandığı sonucuna varmışlardır. Bütün hâlinde depolanma ve kullanma kalıp sözlerin yapısal olarak belli bir görünüme sahip olmasını ve bunu korumasını gerektirir, bununla beraber bazı kalıp sözler belli oranda değişikliğe izin verir. Bu açıdan kalıp sözlerdeki “biçim ve dağılıma ilişkin kısıtlamalar mutlakten çok olasıdır” (Corrigan vd., 2009, s.xiv) ve bu özellik nedeniyle kalıp sözler “sabit ve yarı sabit” olmak üzere iki temel gruba ayrılır (Erman, 2009, s.328; Myles vd., 1998, s.325).

Bir kısım kalıp sözler herhangi bir değişikliğe izin vermeyecek derecede tamamen kalıplaşırken bazılarının çekirdek kısımları kalıplaşmış olup sınırlı derecede değişikliğe açıktır. Gökdayı kalıplaşmış olmanın bütün kalıp sözlerin yapısal bir özelliği olarak kalıplaşma derecelerinin hepsinde aynı olmadığını; bir kısmının atasözü ve deyimler gibi tamamen donmuş, değiştirilemeyecek, ekleme ve çıkarma yapılamayacak bir yapıya büründüğünü belirtir. Bir kısım kalıp sözler de çoğu deyim, birleşik ve ikilemeler gibi ad ve eylem çekim ekleri alabilir, konuşan ve dinleyen kişilere göre yeni bir dil bilgisel yapıya girebilir. Bu yönüyle diğer kalıplaşmış dil birimlerinde olduğu gibi kalıp sözlerin de kalıplaşma dereceleri yönünden ikiye ayrıldığı ve bir kısmının tamamen bir kısmının ise çekirdek bölümünün kalıplaştığı söylenebilir (2015, s.76). Bununla beraber Schmitt ve Carter’ın (2004, s.6) da ifade ettiği gibi “kalıp sözlerdeki esneklik-diğer kalıplaşmış birimlerde olduğu gibi- semantik kısıtlamalara tâbidir.”

Türkçede *Kolay gelsin, Geçmiş olsun, Uğurlar olsun, Yazıklar olsun, Ne demek, Laf olmaz, Hayrolsun, Allah korusun* gibi bazı kalıp sözler herhangi bir değişiklik ve çekime izin vermeyip sabit bir nitelik gösterirken bazıları ad ve eylem çekim eklerini aldığından yarı sabit/esnek bir nitelik gösterir. Türkçedeki sözcük ve ek düzeyindeki değişikliklerden bazıları aşağıdaki şekilde örneklendirilebilir:

► Sözcüksel Çeşitlilik

Bazı kalıp sözler sözcük düzeyinde ekleme, çıkarma ve değişime izin verir. Bu değişiklik genellikle kalıplaşan sözün başka bir versiyonunun kalıplaşmasıyla oluşurken nadir de olsa bireysel kullanımdan kaynaklanan değişikliklere de rastlanır.

Genişletme

Hayırlı olsun/Hayırlı uğurlu olsun.

Afiyet olsun/Afiyet, bal, şeker olsun.

Allah rahmet eylesin/Allah gani gani rahmet eylesin.

Aklınla bin yaşa/Hay aklınla bin yaşa!

Daraltma

Yok artık daha neler/Yok artık/Daha neler

Teşekkür ederim/Teşekkürler

Tebrik ederim/Tebrikler

Hayırlısı olsun/Hayırlısı

Sağlıcakla kalın/Sağlıcakla

Kısmetse olursa/Kısmet

Değiştirme

Bayramınız kutlu olsun/Doğum gününüz kutlu olsun/Yeni yılınız kutlu olsun

Bayramınız mübarek olsun / Kandiliniz mübarek olsun/Cumanız mübarek olsun

Güle güle oturun/Güle güle kullanın/Güle güle gidin/Güle güle giyin

Eline sağlık/Ayağına sağlık/Ağzına sağlık

Nice yıllara/ Nice bayramlara

İyi günler/İyi akşamlar/İyi geceler

Hayırlı günler/Hayırlı akşamlar/Hayırlı geceler

► Eklerde Çeşitlilik

Kalıp sözlerin esneklik taşıdığı diğer bir yön de bazı kalıp sözlerin ad ve eylem çekim eklerini alabilmesidir:

Hoşça kal/Hoşça kalın

Eline sağlık/Elinize sağlık/Ellerine sağlık/Ellerime sağlık/Ellerinize sağlık

Güle güle kullan/Güle güle kullanın/Güle güle kullansınlar

Hayrını gör/Hayrını görün/Hayrını görsünler

Demedi deme/Demedi demeyin

Allah belanı versin/Allah belasını versin/Allah belalarını versin

Canı sağ olsun/Canın sağ olsun

Eksik olma/Eksik olmayın/Eksik olmasınlar

2.3.3. Sözdizimsel

Kalıp sözler, gündelik hayatın gerekli kıldığı bağlamlarda sıklıkla kullanılır. Geniş alanda kullanımın bir sonucu olarak sözcükten cümleye kadar çeşitli biçimlerde karşımıza çıkar. Bu biçimsel özellikler kalıp sözlerin yapısal olarak sınıflandırılmasını da zorlaştırmaktadır. Bununla beraber, genelde, belirli sözdizimsel özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Bu özellikler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

► Gündelik hayat hızlı ve akıcı bir iletişim gerektirir. Bunun bir sonucu olarak kalıp sözler birleşik (Tanıştığımıza memnun oldum, Güle güle oturun, Allah kazasız belasız binmeyi nasip etsin, Diyecek söz bulamıyorum, Ne hâlin varsa gör, Olmaz olsaydı, vb.), sıralı (Yememiş, içmemiş, yetiştirmiş vb.) ve bağlı cümle (İster inan ister inanma, Geç olsun da güç olmasın) yapılarına sahip olanları da bulunmakla birlikte, genellikle, çok da uzun olmayan basit yapıda cümlelerden oluşur:

Kolay gelsin, Hoş geldin, Afiyet olsun, Özür dilerim, Kusura bakma, Affedersin, Buyurun, Nasılsın, Başınız sağ olsun, Geçmiş olsun, Hayırlı olsun, Helal olsun, Tebrik ederim, Teşekkür ederim, Sağ olun, Allah rahmet eylesin, Bir yastıkta kocayın, Allah'a ısmarladık, Yolun açık olsun, Selam söyleyin, Bereket versin, Güle güle kullanın, Şükürler olsun, Canı sağ olsun, Sağlık olsun, Allah korusun, Hayırdır inşallah, Eksik olmayın, Elleriniz dert görmesin, Lafi olmaz, Allah kahretsin, Allah belanı versin, Allah seni inandırсын, Lanet olsun, Yazıklar olsun, Şeytan görsün yüzünü, Rüyanda görürsün, Arayı uzatmayalım, Yakışır, Yarasın vb.

► Kalıp sözlerin büyük bir bölümü yüklemi sonda bulunan “kurallı” öge dizilişi göstermekle beraber *Buyurun cenaze namazına, Değmeyin keyfime, Ayıptır söylemesi* vb. birkaç örnek devrik cümle kuruluşundadır. Günlük kullanımda dil, hızlı ve akıcı kullanıma eğilim gösterir. Bunun sonucunda dilde tasarrufa gidilerek “az sözcükle çok şey anlatma” ya yönelik olarak cümlelerde eksiltme yapılır. Bu nedenle kalıp sözlerin bir bölümü yüklem eksiltilmesiyle oluşmuş “eksilteli cümle” yapısındadır:

Gününüzün aydın olmasını dilerim→ Gününüz aydın olsun→ Günaydın

İyi/hayırlı günler dilerim→ İyi/hayırlı günler

Güle güle gidin→Güle güle

Darısı başınıza olsun→Darısı başınıza

Elinizin hep sağlıklı olmasını dilerim → Elinize sağlık olsun/dilerim→Elinize sağlık

Kesen bereketlensin→Kesene bereket

Kavuşturana şükürler olsun→Şükür kavuşturana

Mutlu yıllar dilerim→ Mutlu yıllar/bayramlar

Mutluluk dolu nice yıllar yaşamayı dilerim→Nice mutlu yıllara/bayramlara

Müsaadenizi istiyorum/Müsaade ederseniz gidiyorum/kalkıyorum→Bana müsaade edin/Bana müsaade

Şansınızın/kazancınızın bol olmasını dilerim→Bol şans/kazanç dilerim→Bol şans/kazançlar

► Yine dilde tasarrufun bir sonucu olarak cümle yapısındaki bazı kalıp sözler sözcük düzeyine indirgenirken bazılarının tek sözcük görünümündeki Arapça karşılığı kullanılır:

Hayırlısı olsun→ Hayırlısı

Kısmetse olur→ Kısmet

Nasipse olur→ Nasip

Kaderde ne varsa o olur→ Kader

Ayıp ediyorsun/Ayıp oluyor→ Ayıp

Sağlıkla gidin/kalın→ Sağlıcakla

Selamtle gidin/kalın→ Selamtle

Şerefinize içiyorum→ Şerefe

Estağfurullah (Allah kusurumu affetsin.)

Maalesef (esefle birlikte, ne yazık ki)

Maazallah (Allah korusun, Allah esirgesin)

Kalıp sözleri atasözü, deyim, ikileme ve birleşiklerden ayıran özelliklerden biri de tek sözcükten oluşabilmeleridir. Kalıp sözler dışında kalan diğer birimler en az iki sözcükten oluşurken kalıp sözlerde tek sözcüklü yapılara da rastlanır. *Maşallah, Şerefe, Merhaba, Aferin, Eyvallah, Estağfurullah, Kader, Kısmet, İnşallah, Hayırlısı* vb. kalıp sözler tek sözcükten oluşur. Tek sözcüklü birimlerin kalıp söz olarak değerlendirilmesi konusunda araştırmacılar arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Araştırmacıların bir

bölümü kalıp sözleri tanımlarken ve ayırıcı özelliklerini belirtirken “en az iki biçimbirim uzunluğunda ve fonolojik olarak kalıplaşmış olmaları gerektiğini belirtmektedir. Hatta Wray (2009, s.38), bazı araştırmacılar için tek sözcüğü kalıplaşmış saymanın saçmalık olarak görüldüğünü belirterek morfemleri ya da sözcükleri kalıplaşmış olarak onaylamada “işlevsel analiz” in pratik bir anahtar olduğunu belirtir. Böylece “Seni görmek güzel (Nice to see you)” ile birlikte “hello” yu ve “Çok teşekkür ederim (Thank you very much) ile birlikte “Teşekkürler (Thanks)”i kalıplaşmış olarak görmek mümkün olur.

►Yüklemin türüne göre kalıp sözlerin büyük bir çoğunluğu eylem cümlesi olmakla beraber, isim cümlesi niteliğinde olan kalıp sözler de vardır:

Hadi yine iyisin, Hayat sana güzel, Yolcu yolunda gerek, Dualarımız seninle, Sözün bittiği yer, Budur, Hiç yoktan iyidir, Ne desem boş, Sözüm meclisten dışarı, Yatacak yerin yok, Emrin başım üstüne, Kendine hayrı yok, Adam değilmiş, Ben de adam değilim, Dünya ahiret bacımsın vb.

İsim cümlelerinin hemen hepsinin ek filinin geniş zaman kipinde çekimlendiği görülmektedir. Yüklemi eylemden oluşan kalıp sözler ise iyi ya da kötü bir “isteğin, dileğin” ifade aracı olmasının doğal bir sonucu olarak çoğunlukla tasarlama kiplerinde çekimlenmektedir. Az sayıda şart ve istek kipi çekimi olan kalıp sözlerin zaman kiplerinde ise geniş zaman çekimi ağırlıktadır.

Tasarlama kipleri: Fiilin bildirdiği oluşun konuşan açısından ne tarzda, ne yolla yansıtıldığını gösteren tasarlama kipleri “Konuşanın yaptığı açıklamanın genel olarak bir isteği, bir tasarlamayı, bir koşullanmayı yansıttığı ya da bir bağımlılığı dile getirdiği anlatım biçimleridir” (Demir, Yılmaz, 2012, s.216). Gereklilik (-mAII), şart (-sA), istek ve emir ekleri tasarlama kiplerindedir. Kalıp sözlere tasarlama kipleri açısından bakıldığında gereklilik kipinde hiçbir çekime rastlanmazken sınırlı sayıda şart kipi çekimi olduğu görülmektedir. Kalıp sözlerin bir bölümü istek eklerini alarak çekimlenirken büyük bölümünün emir kipinin 2. ve 3. kişisinde çekimlenmesine karşın temel işlevinin buyruk vermek değil, bir dileği ifade ve dua etmek olduğu görülmektedir. Özellikle sosyal hayatın gerekli kıldığı bağlamlarda (taziye, düğün, alışveriş, kutlama, yolculuk, bayram vb.) kullanılan ve ol-, et-, eyle-, ver- eylemlerinin emir kipinde çekimiyle oluşan kalıp sözlerde “Kolaylık dilerim, Bereketli olmasını

dilerim, Allah'ın kurtarmasını dilerim, Bir yastıkta kocamanızı dilerim, Beter olmasını dilerim, Başınızın sağ olmasını dilerim, Mekânının cennet olmasını dilerim vb.” dilek ifadelerinin hızlı ve akıcı kullanımın bir gereği olarak emir kipinde çekimlendiği söylenebilir:

Allah rahmet eylesin, Allah sabır versin, Başınız sağ olsun, Hakkını helal et, Mekânı cennet olsun, Ruhü şad olsun, Toprağı bol olsun, Uğurlar olsun, Allah ayırmasın, Allah mesut etsin, Allah korusun, Bir yastıkta kocayın, hayırlı olsun, Bahtı güzel olsun, Nazar değmesin, Geçmiş olsun, Allah damatlığını da göstereyim, Bayramınız kutlu olsun, Allah kabul etsin, Allah utandırmasın, Allah muvaffak eylesin, Allah yardımcısı olsun, Helal olsun, Yolu açık olsun, Allah'a emanet olsun, Boş ver, Selam söyle, Hayırlısı ile gidip dönün, Bereket versin, Yararısın, Bereketini gör, Güle güle oturun, Tekerine taş değmesin, Sefam olsun, Vur patlasın çal oynasın, Sıhhatler olsun, Hadi bastır, Allah kurtarsın, Allah kolaylık versin, Dualarınızı eksik etmeyin, Canını sıkma, İçini ferah tut, Hayırlara vesile olsun, Eksik olmayın, Sonumuz hayrolsun, Sağ olun, Beter olsun, Kahretsin, Defolun, Lanet olsun, Borcum olsun, Ne hâlin varsa gör, Yazıklar olsun, Zıkkım olsun, Şeytan görsün yüzünü, Haram olsun, Allah seni inandırısın, Allah akıl fikir versin, Allah ıslah etsin, Allah seni bildiği gibi yapsın, Kıskananlar çatlasın, Haberin olsun, (hay) Allah iyiliğini versin vb.

İstek kipi: (Bir) bakalım, (Bir) görelim, Hadi bakalım, Hayırlısı diyelim, Kısmet diyelim, Ne bileyim, Ne diyeyim, Ne yapalım (yani), Arayı uzatmayalım/ açmayalım, Eğri oturup doğru konuşalım, Sadede gelelim, Âdet yerini bulsun diye, Anasını satayım vb.

Şart kipi: Allah kısmet ederse, Kısmet olursa, Şimdiki aklım olsa, Bana kalırsa, Doğruyu söylemek gerekirse, Zahmet olmazsa, Sadede gelecek olursak vb.

Zaman kipleri: Türkçede görülen geçmiş zaman (-DX), öğrenilen geçmiş zaman (-mXş), şimdiki zaman (-(X)yor), geniş zaman (-Ar, -(X)r) ve gelecek zaman (-(y)AcAk) olmak üzere beş zaman çekimi bulunmakla beraber Demir ve Yılmaz'ın (2012, s.213) da belirttiği gibi, “zaman gösterdiği düşünülen eklerin çoğunun geçmiş-şimdi-gelecek şeklindeki gerçek zamanla ilgisi yoktur.” Türkçenin karmaşık sorunlarından biri olan ve L.Johanson tarafından *aspect* kavramıyla olarak açıklanan bu anlayışa göre geleneksel ayırmda “zaman ekleri” olarak verilen ekler, aslında sadece zamanı değil konuşanın

olaya bakış açısını da gösterir (Demir ve Yılmaz, 2012, s.214). Kalıp sözlere bu açıdan bakıldığında geniş zamanda çekimlenen *Özür dilerim, Teşekkür ederim, Rica ederim* gibi kalıpların çoğunlukla fiilin oluş zamanından hemen sonra ya da aynı anda dillendirildiğini; yine görülen geçmiş zamanda çekimlenen *Hoş geldin, Memnun oldum, Bayıldım* gibi kalıp sözlerin de çoğunlukla fiille eş zamanlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu nedenle kalıp sözlere gelen zaman eklerinin bir bölümü, belli bir zamanı belirtmenin ötesinde konuşmacının olaya bakışını ifade etmektedir.

Geniş zaman çekimi: Teşekkür ederim, Tebrik ederim, Özür dilerim, Rica ederim, Görüşürüz, Mutluluklar dilerim, Başarılar dilerim, Allah bilir, Ne çektiğimi bir ben bir Allah bili (yor) r, Olur mu olur (bal gibi olur), Kısmetse olur, Lafi olmaz, Rüyada görürsün, Doğru söze ne denir vb.

Geçmiş zaman: Hoş geldin, Hoş bulduk, (Tanıştığımıza) memnun oldum, Allah'a ısmarladık, Hiç güleceğim yoktu, Nasip (kısmet) değilmiş, Yememiş içmemiş yetiştirmiş, Çok makbule geçti, Olmaz olsaydın, Bir sen eksiktin, Elimizde büyüdü, Ayıp etmişler, Ne hâle geldik, Ne olmuş yani, Kimlerdenmiş, Nasıl bilirdiniz, Kadının fendi erkekleri yendi vb.

Şimdiki zaman: Allah'ın emri peygamberin kavliyle kızını oğluma istiyorum, Diyecek söz bulamıyorum, Yakıyor, Tebrik ediyorum, Aklım almıyor, Ayıp oluyor, Pes diyorum vb.

Gelecek zaman: Nazar degecek, Canımı mı alacaklar vb.

2.3.4. Anlamsal/Semantik

Kalıp sözler yapısal olduğu kadar anlamsal yönden de kalıplaşmış dil birimleridir. “Anlam” eğer bağlamdan bağımsız bir şekilde, sözcüklerin, söz gruplarının ya da salt cümlelerin anlamı açısından ele alınırsa kalıp sözlerin genellikle **gerçek anlam** özelliği taşıdığı görülür. Özellikle sosyal ilişkilerin gerekli kıldığı durumlarda (düğün, taziye, kutlama vb.) kullanılan (İyi/Hayırlı günler, Selam söyle, Hayırlı olsun, Tebrik ederim, Doğum günün kutlu olsun, Allah rahmet eylesin, Bahtı güzel olsun, Allah belanı versin, vb.) kalıp sözler çoğunlukla gerçek anlamda kullanılır. Bununla beraber bireysel duygu ve tutumların ifadesinde kullanılan kalıp sözlere gelindiğinde *mecaz anlam* özelliğinin arttığını, hatta *Hadi oradan, Yok artık, Vay anam vay, Yuh artık, Yok canım, Yok deve*

vb. gibi son yıllarda, özellikle gençler arasında kullanım yaygınlığı gösteren kalıp sözlerde anlam özelliğinin tamamen kaybolarak işlevin öne çıktığı görülmektedir.

Dili oluşturan unsurlar tıpkı insan gibi kendisine has bir kimliğe (anlama) sahip olmakla beraber, ortamların gerekli kıldığı koşullarda farklı roller (anımlar, işlevler) üstlenebilmektedir. “Anlam”ı bu farklı kullanım ortamları ve amaçlara, yani edimsel koşullara göre ele aldığımızda anlamsal özelliklerde de değişimlerin olması doğaldır. Wray ve Perkins (2000, s.4) kalıplaşmış dizinin metaforik anlam taşımasının yaygın olduğunu belirterek bazı durumlarda önemli edimsel ya da doğrudan açıklayıcı bir bağlam olmaksızın bir duyan için, ilk seferinde, bunu anlamının imkânsız olabileceğini belirtmektedir. Bağlam, kalıp sözlerin anlam özelliklerinin belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin sabahın/günün aydınlık, yani iyi geçmesi dileğini ifade eden *Günaydın* sözü bu anlamıyla gerçek anlamda kullanılırken bir gerçeğin ya da durumun sonradan anlaşılıp kavranmasından dolayı karşımızdakini iğnelemek için kullanıldığında mecaz anlam özelliği kazanmaktadır. Benzer şekilde *Görüşürüz* kalıp sözü, yapılan görüşmenin tekrar edeceği anlamında gerçek anlam özelliği gösterirken beğenilmeyen bir söz ya da davranışın hesabının sorulacağı kastedildiğinde mecaz anlamda kullanılmaktadır. Yapılan ve teşekkür edilen bir iyiliğin önemli olmadığını belirtmek için kullanılan *Ne demek* sözü bu anlamıyla mecaz anlamda kullanılırken bir varlık ya da kavramın ne olduğunu öğrenmek istediğimizde gerçek anlamda bir soru kalıbı olarak da karşımıza çıkmaktadır. *Uğurlar olsun* sözü de yola çıkanlara iyi bir yolculuk dilemek amacıyla kullanılırken aynı zamanda belirli bir durumda olumsuz tavır sergileyenlerin önemsenmediğini göstermek amacıyla da kullanılır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Özellikle de konuşurun bir bilgi ya da tepkiyi doğrudan anlatmak yerine dolaylı yoldan ifadeyi tercih ettiği durumlarda, bağlamsal koşullar ile birlikte dil dışı unsurlar (vurgu, tonlama, jest ve mimikler vb.) devreye girerek anlamı değiştirir. Özellikle yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere olumsuz bir tepkinin ifadesinde olumlu kalıplar kullanılarak “ima” yoluyla anlam muhataba iletilir:

Her sözcü, öncelikle açık bir bilgi iletmeye yarar. Buna verili bilgi (içerik; Fr. pose) denmektedir. Ancak bunun yanı sıra, sözcüler örtük anlam(lar) (Fr. implicite; İng. implicite) da içerebilmektedir. Bu örtük anlamlar iki biçimde sunulabilmektedir: **önvarsayım ve imalı anlatım**. Önvarsayım, dilsel düzeyde, yani doğrudan sözcenin dilsel yapısında ortaya çıkmakta, imalı anlatım ise sözcenin kendisine değil de bağlama ve sözcem sürecine bağlı olarak oluşmaktadır (Onursal Ayırır, 2015, s.141).

Kalıp sözlerin anlam özellikleri değerlendirilirken dilsel boyutun yanı sıra, bağlamın gerekli kıldığı koşullar da göz önüne alınmalıdır. Bununla beraber bazı kalıp ifadelerin bağlama göre anlam değiştirmedikleri, başka bir deyişle, tek bir edimi ifade ettikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, bir kişiyi belirli bir durumda uyarmaya yönelik *Demedi deme* ya da bir kişi ya da durumu eleştirmeye yönelik *Yazıklar olsun* sözünün bağlama göre anlamı değişmemekte ve her zaman aynı edimin ifadesinde kullanılmaktadır.

Kalıp sözlerin anlamsal yönden belirgin özelliklerinden biri de çoğunlukla olumlu anlam taşımasıdır. *Bu kadar da olmaz, Kendine hayrı yok, Hayra alamet değil, Ben de adam değilim, Aklım almıyor, Meraklısı değilim, Yatacak yerin yok vb.* sınırlı sayıda örnekte hem yapısal hem de anlamsal olumsuzluk bulunurken *Allah utandırmasın, Allah emeklerini boşa çıkarmasın, Dualarınızı eksik etmeyin, Sıkma canını, Kusura bakma, Kıyamam, Eksik olmayın, Zahmet olmazsa, Arayı uzatmayalım* gibi az sayıda örnekte olumsuzluk eki taşıyan kalıp sözlerim anlamsal yönden olumlu nitelik taşıdığı görülmektedir. Kalıp sözlerde “olumsuzluk”un sözcüklerin taşıdığı olumsuz anlam özelliği ile de sağlandığı görülmektedir. *Yazıklar olsun, Kahrolsun, Beter olsun, Lanet olsun, Göziün kör olsun, Haram olsun, Şeytan görsün yüzünü, Allah belanı versin* gibi kalıplar olumsuz bir anlam belirtir. Bu örneklerde olumsuzluk yapısal yönden değil, “*yazık, kahır, beter, lanet, kör olmak, haram, şeytan, bela*” sözcüklerinin taşıdığı olumsuz anlam özelliğinden kaynaklanmaktadır.

2.3.5. Pragmatik

Gündelik hayatta, çeşitli ortamlarda, farklı durumlara yönelik çeşitli söz ve davranışlarda bulunuruz. Austin’in “edim” olarak ifade ettiği kavramda “Kullandığımız sözlerle yalnızca birtakım saptamalarda bulunmayız, bunun dışında bir de bir şeyler yapıp-ederiz: Evlilik bağına gireriz, ad veririz, miras bırakırız, bahse gireriz, söz veririz, uyarıda bulunuruz, teşekkür ederiz vb. (Austin, 2009, s.14). Edimleri içeren kalıp sözler; selamlaşma, onaylama, reddetme, teşekkür etme, özür dileme, kutlama, taziyede bulunma, yakınma, şikâyet etme, eleştirme gibi iletişimsel eylemlerin, tutumların alışılmış, kalıplaşmış türleri için pratik sözel araçlar sağlar. Pawley’e göre (2009, s.8) konuşma eylemi (söz edimi) sosyal bir kurum olup daha az ya da daha çok detayı belirler: Ne söylenebileceğini (anlam), nasıl söylenebileceğini (biçim), niçin

söyleneceğini (işlev) ve ne zaman söyleneceğini (bağlam). Kalıp sözler bağlamsal koşullarına sıkı sıkıya bağlı olup belirli işlevlerde kullanılır. Bu nedenle “edimsel yetkinliğin prensiplerince yönetilerek kullanılır, ayrıca fonksiyonları sözlüksel öbek birimlerince belirlenir (Nattinger and Decarrico, 1992, akt. Wood, 2009, s.43).

Araştırmacılar söz edimi kalıplarını tatmin edici bir şekilde ele almak için söylemi yöneten sosyal geleneğin analizine vurgu yapmaktadır. En az iki kişiyi gerekli kılan iletişimsel ortamlarda sözcelerin gerçekten ne anlama geldiğini belirlemek ne zaman, nerede, kime, hangi amaçla kullanıldığıyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla dil kişiden, zamandan ve mekândan bağımsız bir sözcükler ve sözler dizgesi olmayıp bunlarla anlam kazanan bir ifade aracıdır. İletişimsel yeterliğin analizini yapan Canala ve Swan (1980); dilbilgisel yeterlik, sosyodilbilimsel yeterlik, söylem yeterliği ve stratejik yeterlik olmak üzere dört boyut belirlemiştir. Bu boyutlardan dilbilgisel yeterlik sözcüksel ve dilbilgisel kapasiteyi, sosyodilbilimsel yeterlik iletişimin yer aldığı sosyal bağlamı, söylem yeterliği anlamın ilişkide nasıl temsil edildiğini ifade ederken stratejik yeterlik iletişimcilerin iletişimi başlatmak, sonlandırmak, sürdürmek, onarmak ve yönlendirmek için kullandıkları baş etme stratejilerini ifade etmektedir (Richard ve Rodgers, 1986, s.81). Dolayısıyla iletişim yetisi doğru ve anlamlı cümleler kurmak dışında, dil dışı unsurları ve onu yöneten sosyal geleneği bilmeyi zorunlu kılmaktadır. Nasıl selamlaşılır, tanışılan kişiye nasıl hitap edilir, bir konuşmacıdan kibar bir şekilde nasıl söz alınır, telefona nasıl cevap verilir, bayram ritüellerine hangi sözler eşlik eder, yolcu nasıl uğurlanır gibi durumlarda söz edimlerinin yanı sıra gelenekçe bağlama uygun görülen iletişim şekillerinin de bilinmesini gerektirmektedir. Kalıp sözler, çoğunlukla, söz edimlerinin, belirli bir söylem bağlamı ve işlevinde, belirli bir biçimde ifade şeklidir. Bu nedenle kalıp sözler ele alınırken bağlamsal koşullar ile işlevsel özellikler göz önünde bulundurulmalıdır.

2.3.5.1.Bağlam

Bağlam, iletişim sürecini yöneten ve anlamı belirleyen temel unsurdur. Austin (2009, s.122) bir sözcelemin üretildiği ortamın önemli olmasına, kullanılan sözcüklere bir ölçüde içerisinde tasarlandıkları ya da bir söz alışverişinde fiilen söylendikleri “bağlam”ın bir açıklık getirdiğinin anlaşılmasına karşın açıklamaların hâlâ “sözcüklerin anlamları”na dayanarak yapmaya fazla eğilimli olduğunu belirtmektedir. Anlam

iletişimin sağlanmasında önemli bir etken olmakla birlikte bağlamsal koşullardan bağımsız değildir. Kime, neyi, hangi koşullarda söyleye(me)ceğimiz büyük ölçüde toplum, dolayısıyla kültür tarafından belirlenmiştir. Dili ilk kez bir edimler bütünü olarak açıklayan Austin ve söz edimleri kuramını geliştiren Searl'e göre (2009, s.31) konuşurken yerine getirdiğimiz edimler, yani edimsözler insanın uyuşumlara başvurarak varlık kazandırdığı ve yarattığı olgulardır. Searl (2009, s.30) düz ya da eğretimli ve ironili (düz olmayan) anlamı belirleyen konuşan ve dinleyenin paylaştığı dilsel ve dil dışı ortak arka plan bilgisi ile bunları kullanarak rasyonel çıkarımlarda bulunma yeteneği olduğunu belirtir. Kişileri belirli bir ortamda belirli bir biçimde konuşmaya yönelten kurallar toplumsal uyuşumlar sonucu belirlenir. Kartarı (2014, s.139) kültürün üyelerine iletişim davranış kalıpları empoze ederek onların buldukları ortamdaki enformasyondan belirli yollarla yararlanmalarını sağladığını belirtir. Kültür, bireyin neyi, nasıl yorumlayacağını ve alınan mesajlara sözlü ya da sözsüz olarak nasıl yanıt vereceğini belirlemede etkilidir. Bununla beraber kültür tek olmayıp farklı toplumlarda farklı nitelikler gösterdiğinden iletişim sürecini yöneten kurallar da kültürden kültüre farklılık gösterir. Bağlamsal kurallar tıpkı dil gibi çocukluktan itibaren öğrenilir ve birey tarafından içselleştirilerek iletişim durumlarında fazla düşünmeye gerek kalmadan uygulanır.

Bağlam, kalıp sözlerin kullanım alanını belirleyen ve sınırlayan unsurdur. Hatta belirli bağlamlarda, kalıp sözlerin seçime gerek bırakmayan zorunlu kullanım özelliği onu diğer kalıp birimlere ve dilsel öğelere göre bağlama daha bağımlı yapar. Gökdayı'nın (2015, s.85) da ifade ettiği gibi "kalıp sözlerin bağlamla, özellikle dil dışı bağlamla yakından ilişkili olduğu hemen fark edilebilir. Bu sözlerin kullanım yerlerinin çok sınırlı olması söz konusu ilişkiyi açığa çıkarır." Bu açıdan bakıldığında kalıp sözlerin diğer kalıplaşmış dil birimlerine göre daha belirgin sınırlarının olduğu görülebilir. Kalıp sözlerin en önemli özelliklerinden biri iletişimsel bağlamlarda diğer kalıplaşmış birimlerden farklı olarak kullanımının seçime bağlı olmayıp neredeyse zorunlu olmasıdır.

Kalıp sözler, hafızamıza bir bütün olarak kaydettiğimiz, anlamını düşünmeden bağlamsal şartlara göre belirli işlevlerde kullandığımız dilsel birimlerdir. Bu özellikleriyle, konuşan ile dinleyen, yazan ile okuyan arasında beklentilerin gerçekleşmesine imkân vererek iletişimin olumlu şekilde gerçekleşmesini sağlar.

Başınız sağ olsun'a karşılık *Dostlar sağ olsun*, *Çok yaşa* sözü karşısında *Sen de gör/Hep beraber*, *Günaydın* karşılığında *Günaydın*, *Hayırlı olsun/Tebrikler* karşılığında *Teşekkür ederim* vb. muhatapların birbirinden beklediği, kullanılmadığı durumlarda içerlediği, karşısındakiyle ilişkisini gözden geçirdiği doğru iletişimin anahtarı sözlerden birkaçıdır.

İletişim belirli ortam ve kişilerle sınırlı olmadığı gibi kalıp sözler de belirli anlamlarla sınırlı değildir. Uygur (2015, s.53), “tek sözcük tek anlam” ilkesinden hareketle “anlam”ın tek bir anlam içine kapatılmak istenmesini eleştirerek anlam sözcüğünün bile bağlamdan bağlama, kullanıştan kullanışa, ortamdaki ortama ayrı bir anlama büründüğünü belirtir. Bazen kullandığımız bir sözcük veya söz grubu farklı bir anlama gelebilmekte, hatta tersi bir anlam bile içerebilmektedir. Örneğin, *Geçmiş olsun* sözü hasta ya da başından kaza gibi kötü bir olay geçen birine iyi dilekleri sunmak amacıyla söylenebileceği gibi takımı kaybeden taraftarla alay etmek ya da bir fırsatı kaçıran birini eleştirmek amacıyla da kullanılabilir. *Eyvallah* sözü bazen bir teşekkür anlamı taşıyabileceği gibi bazen de bir sitem ya da kızgınlık ifadesi olabilmektedir. *Aman efendim, kimler gelmiş* sözü sevilen bir kişinin ziyaretinden duyulan memnunluğu ifade edebileceği gibi işe geç kalan birine patronu ya da amiri tarafından kızgınlığını belirtmek amacıyla da kullanılabilir. *Bakalım* sözü “ Şu dosyaları getir de bir bakalım.” cümlesinde “incelemek” anlamı taşıırken bir şeyi karşımızdaki kırmamak için doğrudan reddetmeyerek “hayır” cevabını yumuşatmak için de kullanılır. Bir iletinin belirtilen anlamlardan hangisini taşıdığına doğru anlaşılması vurgu, tonlama, jest mimikler gibi dil dışı unsurlar ile dış dünya gerçekliği hakkında yeterli bilgiye sahip olmayı gerektirir. Hall’ e göre (1973, s.38) etkileşimin en açık şekli ses tonu ve jestlerle desteklenen dildir. Bununla beraber eğer yabancı bir kültürden geliyorsanız tüm bu unsurları birlikte değerlendirip doğru anlama ulaşmak hiç de kolay değildir. Özellikle de yetiştiğiniz kültür, Hall’ün “geniş ve dar bağlamlı” olarak ikiye ayırdığı kültürden “dar bağlamlı”nın ağırlıkta olduğu bir nitelik taşıyorsa bu daha da zordur. “Geniş bağlamlı iletişimde ana parça hariç, bütünü oluşturacak diğer parçalar verilir ve alıcının bu enformasyonu birleştirerek olayı ya da konuyu anlaması beklenir. Dar bağlamlı iletişimde ise konuyla ilgili enformasyonun tümü iletişim süreci içinde verilir ve alıcıya yalnız verileni algılayıp değerlendirmek düşer. Bununla beraber tamamen dar bağlamlı

ya da tamamen geniş bağlamlı kültürden söz etmek olanaksızdır (Kartarı, 2014, s.89-91).

Bir dilsel mesajın geniş ya da dar bağlamlı olmasında toplumu oluşturan bireyler arasındaki ilişkilerin biçimi ve düzeyi de etkilidir. Bazı kültürlerde bireysel kimlik daha büyük bir önem taşıırken bazılarında toplumsal kimlik ön plandadır. Buna bağlı olarak da duygu ve düşüncelerin ifade şekli, seçilen dilin niteliği farklı özellikler gösterebilmektedir: “Bireyci kültürler sözlü iletişimi tercih ederler ve duygular sözle ifade edilir. Ortaklaşa davranışçı kültürlerde ise sözlü iletişim genellikle sözsüz öğelerle desteklenir. Bazen de sözel semboller yerini duyguların algılanmasına bırakır ve hiç konuşulmaz” (Kartarı, 2014, s.116). Dolayısıyla bir “söz” ü anlamak ve anlamlandırmak kullanıldığı bağlam yanında, bağlamsal koşulların yönelttiği vurgu, tonlama, jest ve mimiklerin, hatta “susma”nın ifade ettiği anlamsal özelliklerin bilinmesiyle mümkündür.

2.3.5.2. İşlev

Kalıp sözler toplumsal ilişkilerin istenilen ve beklenen düzeyde gerçekleşmesinde önemli işlevlere sahiptir. Belirli bağlamsal koşulların gerektirdiği durumlara yönelik, önceden tecrübe edilmiş, hafızaya kaydedilmiş uygun ifade yolları sunarak iletişimin hızlı ve olumsuzluktan uzak olmasını sağlar. İnsanoğlu olumlu ya da olumsuz bir durumla karşılaştığında, doğası gereği, sevincinin ya da hüznünün paylaşılmasını bekler. Bu beklentinin giderilmesine eğer olumlu bir durumsa (örneğin, bir sınav kazanıldıysa), *Tebrik ederim* ya da *Hayırlı olsun*; olumsuz bir durumsa (örneğin bir trafik kazası), *Geçmiş olsun*, *Allah beterinden saklasın* sözü yeterli olacak, bu dileklerde bulunan kişiyle iletişimimiz olumlu bir şekilde devam edecektir. Beklentinin gerçekleşmediği, küçük bir *Geçmiş olsun* ya da *Tebrik ederim* sözünün esirgendiğini düşündüğümüz durumlarda ise o kişinin bize yönelik görüşlerinin olumsuz olduğu hükmüne varılacak ve araya bir mesafe konulacaktır. Bu noktada kalıp sözler, olumlu iletişimin hızlı ve garantili anahtarlarıdır. Sabah gördüğümüz birine selam verip *Günaydın* demek, yemek yiyen birine *Afiyet olsun* dileğinde bulunmak, yola çıkan birine *İyi yolculuklar* dilemek insanlarla iletişimimizin olumlu olmasında önemli bir etkidir. Bununla beraber hayatta olumlu durumlar yanında olumsuzluklar da yer almakta ve tepkilerimiz de buna bağlı olarak değişmektedir. Kalıp sözler tepkilerimizi

de en kısa ve etkileyici yoldan ifade etmemize yardımcı olmaktadır. Birinin yakışık almayan bir sözüne karşılık söylediğimiz *Ne münasebet*, uyarımızı dikkate almayan birine kızgınlığımızın ifadesi olarak söylediğimiz *Ne halin varsa gör* ya da çok kızdığımızda söylediğimiz *Ölür müsün öldürür müsün* bu türden kalıp sözlerdir. Dolayısıyla kalıp sözler, başkalarının mutluluk ya da üzüntüsünü paylaşmaya yönelik olabileceği gibi bireysel duygu ve düşüncelerin ifade aracı da olabilmektedir. Bu özelliğiyle de gerek bir birey gerekse toplumun bir üyesi olarak insanların sosyal etkileşimlerini sürdürmelerinde temel bir işleve sahiptir.

Kalıp sözler gündelik, basit iletişim durumlarında, sohbeti ilerletmeye de gereklerini yerine getirmemize ya da uygun sözleri söyleyerek “durumu kurtarmaya” yönelik güvenli kalıplar sunarak iletişimin bozulmamasını, dahası hızlı ve akıcı olmasını sağlar. Karşılaştığımız tanıdık biriyle muhtemelen *Merhaba, nasılsınız?* şeklinde başlayan bir iletişim *İyiyim, teşekkürler, siz nasılsınız?* şeklinde devam edecek; *Ben de iyiyim, teşekkürler. Görüşmek üzere/iyi günler* şeklinde sonlanacaktır. Derin konulara girmeyen, yorum gerektirmeyen; kısa, basit, soruların ve cevapların belli olduğu böyle bir iletişim şekli günlük iletişimde ilişkilerimizi hiç olmazsa asgari düzeyde tutarak beklenen düzeyde gerçekleştirmemize olanak sağlar. Bu yönüyle de kullanımı neredeyse zorunluluk içerir. “Belirli kalıplar belirli dil işlevlerine veya bilgiye sıkı sıkıya bağlı olduğundan, muhataplarımız onları beklemektedir, bu nedenle tercih edilirler. Dolayısıyla kalıp sözler yalnızca etkili bir dil kullanımı için yararlı değildir; uygun dil kullanımı için şarttır (Schmitt, Carter, 2004, s.10).

Sosyal hayat kimi zaman farklılıklar içermekle beraber çoğunlukla belli bir düzende devam eder. Sürekli tekrarlanan olaylar, ilişkiler beraberinde tekrar davranışları ve sözleri getirir. “Günlük konuşmalar, yapılaş şekli, bu konuşmalarda söylenen sözler, uyulması gereken görgü kuralları vb. birbirine benzediğinden dolayı kalıplaşmış bir özellik gösterir” (Temizyürek, 2017, s.186). Bu nedenle insanlar duygu ve düşüncelerini benzer şekilde, toplumsal hayat içinde öğrendikleri, tecrübe ettikleri yollarla ifade ederler. Acımızı, öfkemizi, şaşkınlığımızı, umursamazlığımızı, istek, özür ve şikâyetlerimizi benzer sözler ve yollarla ifade ederiz. Hatta kimi zaman bir söz yetmez birkaçını art arda kullanırız, bazen de söylediğimiz bir anlam ifade etmez ama biliriz ki meramımızı en kısa yoldan iletmemizin en basit yolu da odur. Ölen birinin ardından *Allah rahmet eylesini yeterli bulmazsak devamına Mekânı cennet olsun, Nur /Işıklar*

içinde yatsım ekleriz. Yaptığımız bir kabahati affettirmek için *Çok özür dilerim* yanında *Kusura bakmayın* söyleriz ya da evlenen çiftte *Mutluluklar diler*, *Bir yastıkta kocayın inşallah* temennilerinde bulunarak duygularımızın daha etkili yansıtılması sağlarız. Duygularımızı anlatmakta zorlandığımız durumlarda ise *Diyecek söz bulamıyorum* ya da *Ne desem boş* sözleri imdadımıza yetişerek şaşkınlığımızın, çaresizliğimizin ifade aracı oluverir.

Sosyal etkileşim sırasında özgün ifadeler bulma çabasından kurtararak iletişimin hızlı ve akıcı olmasını, farklı duygu, düşünce ve tutumların ifade edilmesini, bir bilgi ve mesajın açık bir şekilde iletilmesini, bireysel ve grup kimliğinin yansıtılmasını sağlayan kalıp sözler belli bir söylemin organizasyonu işlevine de sahiptir. *Sadede gelecek olursak*, *Nerede kalmıştık*, *Lafını balla kestim* vb. kalıp sözler sözlü ya da yazılı bir söylemin toparlanmasında, önceki konuşmalarla bağlantı kurulmasında ve asıl ifade edilmek istenenin vurgulanmasında kullanılır. Dolayısıyla kalıp sözler, insanoğlunun başına gelebilecek hemen her durumun, yaşayabileceği hemen her duygunun ifade edilmesi, sözlü ya da yazılı bir söylemin düzenlenmesi gibi çok çeşitli işlevlere sahiptir. Bu nedenle işlevsel yönden sınırlandırmak, sınıflandırmak da zordur. Schmitt ve Carter (2004, s.3) kalıp sözleri tanımlamanın zor olma nedenlerinden biri olarak da “çeşitliliğini ve genellikle farklı amaçlar için kullanılmaları”nı göstermektedir. Tanım ve sınıflandırmadaki zorluklarına karşın işlevsel çeşitlilik ve yaygın kullanım, kalıp sözlerin en önemli özelliklerinden biri olup aynı zamanda diğer kalıplaşmış birimlerden ayıran temel niteliklerdendir.

3. BÖLÜM: GENEL BİR BAKIŞ

İnsan çeşitli yollarla iletişim kursa da kendini ifadenin en kapsamlı yolunu dilde bulmuştur. Dildeki her unsur belirli işlevleri yerine getirmek için vardır. Gündelik iletişimin kurulması ve geliştirilmesi, duygu ve tutumların ifade edilmesi, söylemin düzenlenmesi gibi işlevlerde kullanılan kalıp sözler, bağlamsal koşullara bağlı olarak toplumun geneline sıklıkla kullanılmasına karşın son yıllara kadar ana dili öğretiminde yer almadığından, alan uzmanları dışında bilinmemekte, sezgisel olarak farkına varılmaktadır. Çocukluktan itibaren tıpkı sözcüklerde olduğu gibi tek bir anlam ve biçimbirim olarak öğrenilen, öğretim sürecinde adı geçmediğinden sıradan bir Türkçe konuşuru tarafından “söz, cümle, kısa cümle, kelime öbeği, söz öbeği, deyim, kalıp vb. (ekşi sözlük)” ifadelerle adlandırılan kalıp sözlerin öneminin fark edilmesi uzun zaman almıştır. **Kalıp Sözler** bölümünde de ifade edildiği gibi “klişe iletişim durumları için kullanılan” bu yapılar “dil anlatım kaynaklarındaki farklılıklara odaklanma eğiliminde olan” (Pawley, 2009, s.12) dilciler tarafından yaratıcı kullanımın tersine sıradanlığı içerdiği için özellikle 1970’lere kadar yeterince ilgi görememiş, araştırma konusu yapılmamıştır. Dilbilim alanındaki gelişmelerle dilde işlevsel çalışmaların önem kazanması, yabancı dil öğretiminde iletişimsel yaklaşımın gündeme gelmesiyle kalıp sözlere yönelik ilgi de artmış, bunun sonucunda, özellikle son yıllarda artan sayıda araştırma yapılmaya başlanmıştır.

Kalıp sözler; deyim, atasözü, ikileme, birleşik sözcükler, ikilemeler, terimler, klişeler, argo ifadeler vb. ile beraber kalıplaşmış hâlde olan yapılardandır. Sık ve akıcı bir kullanıma sahip olması, bağlamsal koşullara sıkı sıkıya bağlı olması, bu nedenle belirli bağlamlarda kullanım zorunluluğu taşıması ve tek sözcükten oluşan yapıları da içermesi nedeniyle diğer kalıplaşmış birimlerden ayrılır. Bununla beraber dilde var olma nedeni diğer kalıplaşmış ifadelerle aynıdır. İlk olarak Parry “kalıp” kavramına Yunan heksametrik şiir ölçüsünü (bir uzun iki kısa heceden oluşan altı vuruşlu dize) inceleyerek varmıştır. İlyada ve Odeysseia destanlarını inceleyen Parry, Homeros’un şiirlerinin klişe ya da klişeye benzeyen unsurlardan oluştuğunu ortaya çıkarmış, Parry’den sonraki çalışmalarla destanlarda kullanılan kelimelerin ufacık bir bölümü hariç, büyük bölümünün kalıplardan, üstelik büyük ölçüde tahmin edilebilir kalıplardan

oluştugu kanıtlanmıştır. Parry'den sonra pek çok araştırmacı aynı kavramı kullandığı ve geliştirdiği için kavramın tanımı, içeriği ve sınırları da tartışma konusu olmuştur” (Ong, 2014, s.38). Ong, “kalıp, kalıplaşmış ve kalıplaşan” terimleriyle şiir ve düzyazıda hemen hemen aynen tekrarlanan cümlecikleri veya deyişleri (örneğin atasözleri) kastettiğini, bunların sözlü kültürlerdeki işlevinin yazı, matbaa ve hatta elektronik kültürde üstlenebileceği işlevden çok daha geniş kapsamlı ve can alıcı olduğunu belirtir. Ong'a göre (2014, s.37) “Homeros devri Yunan kültürü için kalıp deyişler değerliydi, çünkü şairlerin yanı sıra bütün sözlü düşünce dünyası bu tür kalıplardan yararlanıyordu. Sözlü kültürlerde kazanılan, öğrenilen bilginin unutulup kaybolmaması için sürekli tekrar gerekiyordu; kalıplaşmış düşünce biçimleri, hem bilgelik hem de etkili bir kamu yönetimi için elzemdi. Kalıpların sözlü kültürdeki bilgileri koruma ve yeni nesillere aktarma işlevi Ong'un “ikincil sözlü kültür” olarak adlandırdığı yazılı kültürün doğuşuyla kaybolmamıştır. Kalıpların sözlü kültürdeki işlevi yazı, matbaa, telefon, televizyon ve İnternete dayanan ve Ong'un “ikincil sözlü kültür” olarak adlandırdığı elektronik çağda, hızlı ve pratik iletişime doğru evrilmiştir. Wray ve Perkins (2000, s.15-16) hazır dizileri kullanma nedenimizin potansiyel dilsel yeteneklerimiz ile sahip olduğumuz kısa dönemli bellek kapasitemiz arasındaki uyumsuzluğun etkilerini minimize edebilmek olarak görüldüğünü belirtir:

Sözcükler, prensip olarak, birkaç farklı anlam ifade edebilen, ancak normalde üzerinde anlaşılacak bir şekilde yorumlanmış ifadeler oluşturmak için bir araya gelebilir ve bazı durumlarda bu klişe hâlini alabilir. Bu nedenle bir bireyin ya da dili kullanan toplumun tamamının niçin bazı eş dizimleri ve ifade kalıplarını benzer eş değerdeki diğerlerine tercih ettiklerini belirlerken harcanan işleme çabasını azaltmada kullanıma hazır dilin yararları göz önünde bulundurulabilir.

Kalıplaşmış yapıların yeni ifadeler oluşmaya göre daha az çaba gerektirmesi hızlı ve akıcı iletişimin sağlanmasında önemli bir etkidir. Bağlamsal koşullara bağlı sık kullanım kalıp sözleri gündelik iletişimde temel unsur hâline getirir. Sık ve yaygın kullanım kalıp sözlerin tanımlanmasında ve belirlenmesinde en önemli ölçütler olmakla birlikte, bazı kalıp sözlerin yaşa, cinsiyete, dünya görüşüne bağlı olarak kullanım sıklığının değiştiği görülmektedir. Demir'in (2010, s.100) sosyal varyasyon olarak ifade ettiği bu çeşitlilikte sosyal nedenler etkilidir:

Sosyal etkenler de dilde önemli bir çeşitlenme nedenidir. Sosyal gruplar dili kendilerine özgü bir biçimde kullanır; bir yerde kendi sosyal çevrelerine has, kendilerini başkalarından ayıran bir dil yaratırlar. Sosyal nedenlerden kaynaklanan varyantlar, sosyolekt veya sosyal ağzlar olarak da adlandırılmaktadırlar. Toplumsal dilbilimin ilgi alanına giren bu

çeşitlenmelerden bazıları diğerlerine göre daha kolay belirlenebilmektedir. Meslek, toplumsal statü, yaş, cinsiyet gibi dil dışı etkenler burada belirleyici bir rol oynamaktadırlar.

Örneğin, sevgi ifadesi olan *Kurban olurum (ben sana/seni yaradana)* kalıp sözü kadınlar, özellikle de anneler tarafından daha sık kullanılırken, *Allah'ına kurban* ifadesi erkeklerce daha yaygın bir kullanıma sahiptir. Benzer şekilde *Aşk olsun, İlahi, Ne hâlin varsa gör, Kıyamam, Yerim, Hay Allah, Darısı başınıza, Olmaz olasıca, Ne çektiğimi bir ben bir Allah bilir* vb. kalıplar çoğunlukla kadınlar; *Eyvallah, Dinime imanına, Helal olsun, Adam gibi adam, Hey yavrurum hey* vb. kalıplar ise daha çok erkekler tarafından kullanılmaktadır. *Hadi oradan, Hay Allah, İlahi, Dostlar sağ olsun* vb. belli bir olgunluktaki kişilerce daha sık kullanılırken, *Hadi canım, Yok artık, Naber, Adamsın* vb. kalıp sözleri çoğunlukla gençler kullanmaktadır. Mübarek, hayırlı ifadelerinin geçtiği kalıp sözler daha çok kendini dindar olarak gören kişilerce kullanılırken mukabili olan kutlu ve iyi ifadelerinin geçtiği kalıplar daha seküler bir dünya algısına sahip kişilerce tercih edilebilmektedir.

Kalıp sözlerden bazıları, aynı bağlamda, aynı işlevde kullanılmasına karşın aynı edimsöz değerine sahip olmayabilmektedir. Austin, “Bir edimseli her zaman normal biçime sokabildiğimiz, gerçekten, istisnasız her durumda doğru mu?” diye sorarak doğrudan “Yapacağım” demesek de farklı farklı yollardan bunu kastedebileceğimizi hatta istismar bile edebileceğimizi belirtir. Austin (2009, s.94) devamında “Üzgünüm” deriz; peki bu, gerçekten, belirtik bir ifade olan “Özür dilerim” ile tamamen aynı mı?” diye sormaktadır. Bu soruya Türkçedeki özür dilemek için kullanılan *Üzgünüm, Affedersin, Kusura bakma, Özür dilerim* ile teşekkür etmede kullanılan *Teşekkür ederim/Teşekkürler, Sağ olun, Allah razı olsun, Eksik olmayın* kalıp sözlerinden hareketle bakıldığında belirtik olup olmama dışında, edimde bulunan kişinin tutumunu sergilemesi yönünden de farklı olduğu görülmektedir. *Affedersin* ve *Özür dilerim* kalıp sözlerinde, hatanın kabul edilerek bağışlanmanın dilenmesi söz konusuyken; *Üzgünüm* sözünde hatayı/yanlış yapanın pişmanlığı, *Kusura bakma* sözünde ise hatanın/yanlışın bağışlanmasından öte, görmezden gelinmesi, olmamış kabul edilmesi istenmektedir. *Teşekkür ederim*de yapılan bir iyilikten duyulan şükran duygusu doğrudan ifade edilirken *Sağ olun, Eksik olmayın* sözüyle edimsözün yöneltildiği kişinin varlığından duyulan hoşnutluk, onun varlığını devam ettirmesi, yaşamda/yaşamında olması dileği

ifade edilmekte, *Allah razı olsun* ile de duyulan şükran karşılığında duada bulunmaktadır. Bu nedenle kimi zaman özellikle *Üzgünüm* demek bir özür olarak kabul edilmemektedir.

Zamana ve şartlara göre yaşam koşulları ve algısı değişmekte, buna bağlı olarak da yeni nesiller farklı kültürel değerlerle yetişmektedir. Ancak Arı'nın da ifade ettiği gibi "yeni nesillerin eskilere göre çok farklı kültürel bağlamlarda büyümesi, kültüre yeni değerlerin girmesi, kültürel sembollerin önemini azaltmaz. İnsanların yüzeysel davranışlarının, dilsel sembollerin yüzeysel anlamlarının ardında, anlamsal olarak bakıldığında derin ve değişmez yapıların varlığını kavrayabilmek önemlidir" (2016, s.9). Kültürel değişmeye karşın değişmeyen olgu, olay ve değerler bunların ifadesi olan kavram ve sözlerinde de varlığını sürdürmesinin nedenidir. Örneğin, düğün ritüelleri değişse de evlilik kurumunun toplumsal önemini koruması *Darısı başına, Bir yastıkta kocayın* kalıp sözlerinin; bayramların kutlanma şekilleri değişse de değerini koruması *Bayramınız kutlu/mübarek olsun* sözlerinin kullanım sürekliliğini sağlamaktadır. Buna karşın yine kültürdeki değişimin bir sonucu olarak bazı kalıp sözler artık kullanılmamakta, bazıları değişime uğramakta, yeni kalıp sözler oluşmakta, bazılarının kullanım sıklığı azalırken bazılarının artmaktadır. Örneğin, *Farzımuhal, Sabah şerifleriniz hayrolsun, Alimallah, Adınızı bağışlar mısınız* gibi sözlerin kullanımı gittikçe azalmakta ve yok olmaktadır. *Allah rahmet eylesin* mukabilinde daha kısa ve seküler bir görüşü yansıtacak şekilde *Rahmet olsun; Darısı başına* yerine, modern çağda herkesin evlenme zorunluluğu olmadığı görüşüne istinaden *Darısı isteyenlerin başına* kullanımları; sosyal medyanın etkisine bağlı olarak *İzninizle paylaşıyorum, Paylaşalım lütfen, İzninizle* gibi kalıp sözlerin kullanım alanına girdiği görülmektedir. Çok sayıda kişiye aynı anda ulaşabilen kitle iletişim araçlarının da katkısıyla *Yok artık, Yuh artık, Hadi canım, Adamsın* gibi kalıp sözler gençler arasında yaygınlık kazanmaktadır. Gökdayı'nın (2012, s.4) da ifade ettiği gibi "Eskiden göreceli olarak uzun bir zaman dilimine yayıldığı düşünülen dil birimlerinin kalıplaşma sürecinin, yazılı ve basılı eserlerin sayısının artması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve hızla üretilip tüketilmesi sonucu günümüzde kısaldığını söylemek pek de yanlış olmaz. Çok sayıda kişiye aynı anda ulaşabilen, zaman, mekân ve uzaklığı sorun olmaktan çıkararak kitle iletişim araçlarında tekrar edilen ve insanların benimseyerek kullandığı öbekler ve cümleler kolaylıkla kalıplaşmış birimlere dönüşebiliyor." Bir dönem diziden

harekeyle gençler arasında yaygınlık kazanan *Oha falan oldum* ya da reklam filminden hareketle dillere dolanan *Nazar etme ne olur çalış senin de olur* gibi sözlerin bir süre sonra popülerliğini yitirerek kaybolduğu göz önünde bulundurulduğunda, ömürlerinin ne kadar olacağını zaman gösterecektir.

Kalıp sözler her ne kadar toplumun geneli tarafından sıklıkla, bazen de bir formaliteyi yerine getirmek adına kullanılsa da söyle(me)yen kişiye, ortama göre bireysel boyutta farklı anlam ve çağrışımlar içerebilmektedir. Gündelik hayatta sıklıkla duyduğumuz *Hoşça kal* sözünün çok sevdiğimiz birine veda ederken duyulması, *Nasılsın* sorusunun nezaketin ötesinde, gerçekten ihtiyacımız olduğu bir anda sorulması ya da bir *Günaydın* sözünün bizden esirgenmesi kalıp sözleri klişe olmaktan çıkararak duygu yüklü ifadeler hâline getirir. Benzer şekilde, kimine *Eyvallah, Kurban olurum, Allah razı olsun* gibi sözleri tanımadığı birinden bile olsa duymak samimi ve sıcak gelirken *Fark etmez* kayıtsızlık ve önemsenmeme, *Hayırlısı* dinlenmediği ve ciddiye alınmadığı izlenimi uyandırabilmektedir.

Kalıp sözler nezaket kurallarına uyulmasında, bağlama uygun, kabul gören sözün bulunarak toplumsal ilişkilerin uyum içinde sağlanmasında yardımcı olur. Bu nedenle Türkçede yakınına kaybedene, yola çıkana, evlenene, yemek yapana ve yiyene, alışveriş yapana, çalışana, belirli bir alanda mücadele verene, başına kötü bir olay gelene, eğlenene, üzülene vb. yönelik iyi dilekleri ve duaları içeren çok sayıda kalıp söz bulunmakta ve gündelik hayatta sıklıkla kullanılmaktadır. Bununla beraber, yapılan kötülük, uğranılan haksızlık, kabul edilmeyen teklif, alınamayan yardım vb. durumlarda yaşanan hayal kırıklığı ve duyulan öfke muhatap olunan kişilerin kötülük görmesi ve cezasını çekmesinin dilendiği beddualarla karşılık bulmaktadır. Anadolu ağızlarından hareketle kalıp sözleri ele alan Erol'un çalışmasında (2007, s.87), en hacimli bölümü beddualar oluşturmakla beraber gündelik hayatta *Allah belanı/cezanı versin, Allah seni kahretsin, Beter ol* gibi birkaç beddua genel ve sık bir kullanıma sahiptir. İyi dilekleri içeren ifadelerden ise her olumlu durumda kullanılabilen *Hayırlı olsun* ile yaşanan ya da geçmişte kalan olumsuz durumlara yönelik *Geçmiş olsun* en sık kullanıma sahip kalıp sözlerdendir.

Kalıp sözler, bir bütün olarak öğrenilip hafızaya kaydedildiği ve bağlamsal koşullar gereği otomatik bir şekilde kullanıldığı için taşıdıkları anlam özellikleri üzerinde pek

durulmaz. Çocukluktan itibaren belki de çoğu kişi tarafından “gerçekte ne denilmek istendiği, neyi içerdiği” merak edilen ve kolayca telaffuz edilen kalıp sözler arka planda derin bir anlama sahip olabilmektedir. *El öpenlerin çok olsun, Darısı başına, Allah’ından bulsun, Lafını balla kestim, Şerefe* gibi kalıp sözler sembolik anlamlarının dışında, toplumsal değer yargılarına ilişkin önemli göstergelere sahiptir. *El öpenlerin çok olunda*, aile ve akrabalık bağlarının önemi, *Darısı başınada* başkalarının nasıplendiği kismetten bekârlarının da nasiplenerek aile kurması, böylece toplumsal bir yükümlülüğü yerine getirmesi, *Allah’ından bulsunda* haksızlık ve kötülükte bulunanın, acımasız olanın Müslüman olamayacağı ve cezasını inandığı değerler üzerinden çekmesi dileği, *Lafını balla kestimde* konuşanın birinin sözünü kesmenin kabalık olmasından dolayı, bunun ancak güzel ve faydalı bir şey denilecekse yapılması gerektiği incelikli bir şekilde ifade edilmektedir.

Kalıp sözlere yansıyan ve onunla ifade bulan kültürel değerlerin üzerinde düşünmek kendimizi anlamak ve başkalarına anlatmakta bizlere yardımcı olacaktır. Geertz’in de (2010, s.27) ifade ettiği gibi “Kültür kamusaldir yani bir anlama sahiptir.” Kamusal alanda, kamunun ortak dili olan kalıp sözler kültürün anlaşılmasında ve anlamlandırılmasında önemli bir işleve sahiptir. Yabancı dil öğretiminde bu işlevden yeterince yararlanmak, Türkçenin, Türkçe yoluyla kültürümüzün anlaşılmasına önemli katkılarda bulunacaktır. Demirekin, *Yabancı Dil Olarak Türkçenin Anlamlandırılmasında Kelime ve Dil Öğrenme Stratejileri Kullanımı* başlıklı doktora çalışmasında (2017, s.199-200), yabancı uyruklu öğrenirlerin anlamlandırmada zorlandıkları konulardan birinin kelime ve gramer ile beraber kültürel öğeleri ve gündelik dil kullanımlarını içeren pragmatik boyut olduğu sonucuna varmıştır. Yabancı dil öğrenmeye başlayan kişi temel düzeyde selamlaşma, tanışma, hâl hatır sorma, vedalaşma, özür, teşekkür bağlamlarında, kendi dillerinde de benzer kavramlarla ifade edilen kalıp sözlerle karşılaşmakta ve daha kolay bir anlamlandırma süreci yaşamaktadır. Seviye ilerleyip bağlamlar çeşitlendikçe, farklı anlam özellikleriyle karşılaştıkça ve sosyal temas arttıkça çok sayıda kalıp sözle karşılaşmakta, kendi kültüründe tam karşılığı olmayan kalıpları anlamakta zorlanmaktadır. Öğrenirin farklı ortamlara girmesi, ana dili konuşurlarıyla sürekli iletişimde olması bu zorluğun aşılmasını sağlamakla beraber, özellikle hedef dilin konuşulduğu ülkede bulunulmaması ya da sosyal etkileşimden kaçınılması gibi durumlarda bu mümkün olmamaktadır. Bu

nedenle gerek ders materyallerinde gerekse etkinliklerde alışveriş, ulaşım, düğün, taziye, kutlama vb. gündelik hayatın çeşitli bağlamları ile duygu ve tutumlara yönelik belli başlı kalıp sözlere yer verilerek sosyal yaşam, dolayısıyla kültürle iç içe bir dil öğretimi yapılmalıdır. Bunun için de öncelikle kalıp sözlerde ifade bulan kültürel göstergelerin ne olduğu üzerinde düşünülmelidir. Çalışmamızda, kültürün en değerli inceleme alanı olan söz varlığının bir unsuru olarak kalıp sözlerden hareketle sosyal yaşama, duygu ve tutumlarımıza, söylemin düzenlenmesine dair çeşitli yorum ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Kalıp sözlerin gerek tarihsel süreçteki gerekse Anadolu ağızlarındaki kullanımları oldukça geniş bir araştırma konusu olup yabancı dil öğretimine doğrudan katkısı bulunmadığından yorumlamalara dâhil edilmemiştir. Antropolog Geertz'e göre "Kültürel analiz anlamlar üzerinde tahminler yürütmek, tahminleri değerlendirmek ve daha iyi tahminler için açıklayıcı sonuçlara varmaktır (ya da olmalıdır)-Anlamlar Ülkesini keşfedip onun cisimsiz alanının haritasını çıkarmak değildir" (2010, s.36). Çalışmamızda; sosyal ilişkileri düzenleme, duyguları ve tutumları ifade etme gibi dilin toplumsal ve bireysel boyutta kullanımını içeren ve çeşitli işlevlerde kullanılan kalıp sözler söylem çözümlemesi yöntemiyle ele alınmakta olup genel bir değerlendirmeye kültürümüze dair belirli sonuçlara varmak amaçlanmaktadır. Kalıp sözlerin toplumsal yaşam ve inançlarımıza dair ifade ettiği anlamlar üzerinde düşünmek, bu sözlerden yabancı dil öğretiminde, kültür aktarımı konusunda nasıl yararlanabileceğimiz konusunda da fikir verecektir.

3.1. SOSYAL İLİŞKİ KALIPLARI

Gündelik hayat; her gün olan, tekrar tekrar yapılan, bu yönüyle de sıradan, rutin olay ve durumları içerir. Gardiner (2016, s.19), gündelik dünyanın birbirini takip eden nesillere dil becerilerinin ve davranışsal normların kazandırılması aracılığıyla iletilen kapsayıcı ve kurallara uymaya dayalı bir gerçekliği meydana getirdiğini belirtir. Sanayi öncesi toplumlarda doğanın döngüleri, modern çağda ise hâkim üretim tarzı doğrultusunda yönlendirilen gündelik hayat, insanoğlunu belli bir program çerçevesinde hareket etmeye zorlar. Sabah erkenden kalkmak, kahvaltı veya banyo yapmak, işe gitmek ya da evdeki işleri halletmek, gördüğümüz/görüşüğümüz insanlarla selamlaşmak, yemek yemek, alışveriş yapmak, eve gelmek, dinlenmek/eğlenmek, uyumak vb. gündelik

hayatın belli bir düzen içinde devamını sağlayan bu rutinelere insan ilişkilerinin belli bir düzen etrafında devamını sağlayan rutin/kalıp sözler eşlik eder. Hemen her gün yaptığımız günlük konuşmalar, yaşamımızda çok önemli bir yer tutar. Sabah uyanınca etrafımızdakilere *Günaydın* demek, banyo ya da tıraş olana *Sihhatler olsun* temennisinde bulunmak, yemekte *Eline sağlık* ve *Afiyet olsun* sözlerine yer vermek, alışveriş yaptıktan sonra kasiyere *İyi günler* dilemek, yatmaya gidene *İyi geceler* demek hayatın rutinine eşlik eden kalıp sözlerdendir. Bununla beraber hayat, kimi zaman günlük programında olmamakla beraber, bireysel ya da toplumsal boyutta, özel durum ve olaylara da açık kapı bırakmaktadır. Bayramlar, kandiller, doğum günleri, düğünler, ölümler, doğumlar, hastalıklar, kaza ve doğal afetler bu türden, gündelik hayatın ya da kişinin olmasa da bir bütün olarak sosyal yaşamın rutinleri arasında olup yaşayan herkes bir şekilde bu olaylara denk gelmekte, günlük rutinin dışına çıkarak hayatın akışına uymaktadır. Bu uyumda yaşamın her alanında olduğu gibi öncelikle sözün gücüne sığınılmakta, ortak hafızamızda yer eden kalıp sözlerden yararlanılmaktadır. Bayramlarda, inanç ve yaşam algımıza göre kutlu ve mübarek sözcüklerinden biri tercih edilmekte, doğum gününü kutlayana *İyi ki doğdun* denilmekte, ölen kişiye Allah'tan rahmet dilenmekte, hastaya *Geçmiş olsun* temennisinde bulunmaktadır. Tüm bunlar insan olmanın, diğer insanlarla hayatı paylaşmanın bir gereği olarak söylenmekte, dolayısıyla bireysel ve toplumsal anlamda yaşamın düzenine uyum sağlanmaktadır.

Her toplum ve kültürde gündelik hayat ile bunun dışına çıkan özel durum ve şartlarda kullanılan kalıp sözler mevcuttur. Bununla beraber her toplumun hatta aynı toplum içindeki alt kültürlerin ifade şekli, kullandığı sözcük ve kavramlar ile bunlara yüklediği anlamlar farklılıklar göstermektedir. Kültürel kaynaklı olan ve dile yansıyan bu farklılıklar toplumların inanç, dünya görüşü ve yaşam tarzı ile ilgili kodlar içerirken aynı zamanda kültürün kendi içindeki farklılıklarını ve zamanla değişen değer yargılarını da gösterir. Kalıp sözlerin yansıttığı kültürel göstergeleri okumak hem kendimizi tanımamız ve anlamamız hem de doğru şekilde ifade edip anlaşılmanımızda önemli bir işleve sahiptir. Dilin de dil öğrenmenin de temel amacı bu değil midir zaten: Anlamak ve anlaşılma!

Sosyal İlişki Kalıpları ve Göstergeleri

Gündelik iletişim kalıpları, hayatın doğal akışı içinde, bulunduğumuz çeşitli ortamlarda, samimi olduğumuz ya da hiç tanımadığımız insanlarla anlık ya da planlı, kısa ya da uzun süreli iletişim durumlarında ister zorunlu bir nezaketin gereği ister gönülden bir isteğin sonucu olsun kullanmak zorunda olduğumuz ifadelerdir. Gündelik hayatın gerekli kıldığı hemen her bağlamda (okulda, evde, işte, yolda, pazarda, çarşıda, otobüste, telefonda, sosyal medyada vb.) her düzeyde (samimi ya da resmî) muhatap olduğumuz insanlarla iletişimin başlatılmasında, geliştirilmesinde ve sonlandırılmasında anahtar rolü gören kalıp sözler, hemen her kültürde bulunmakta olup benzer kavramlarla ifade edilmektedir. Selamlaşma ifade eden kalıp sözlerle başlanan iletişim, karşımızdakinin nasıl olduğuna yönelik diyaloglarla geliştirilmekte, günün geri kalanı ya da bir dahaki görüşmeye kadar geçecek süre için iyi dileklerle sonlandırılmaktadır. İnsani ve sosyal ilişkilerin bir gereği olarak kullanılan bu kalıplar genellikle bir ya da iki sözcükten oluşan yapısı ve taşıdıkları olumlu anlam özellikleriyle hızlı, pratik ve olumlu iletişimin yolunu açarak sosyal ilişkilerin belli bir düzen ve uyum içinde devamını sağlar. Bu nedenle her kültürde, benzer işlev ve anlamlarda iletişimi düzenleyen kalıp sözler bulunur. Bununla beraber her kültürün kendi bünyesinde, her kullanım ve ifade şekli herkesçe benimsenmemekte, toplumsal yapıdan, dinî inanç ve dünya görüşünden kaynaklanan nedenlerle aynı iletişimsel işlev farklı sözcük ve kavramlarla ifade edilerek toplumsal yapı ve kültürün yansıtılmasında birer ayna olabilmektedir. Türkçedeki gündelik iletişimsel kalıplara bu açıdan bakıldığında, özellikle selamlaşma kalıplarının dinî inanç ve dünya görüşünü yansıtacak şekilde, farklı sözcük ve kavramlarla kullanıldığı, bu yönüyle de toplumumuzdaki “dindar-laik” ya da Doğu-Batı eksenli kültürel ikiliği yansıttığı görülmektedir.

3.1.1.Kültürel İkilik

Gündelik iletişim ortamlarında sıklıkla *Günaydın, Merhaba, Selam, İyi günler/akşamlar/gecelere* karşılık *Selamünaleyküm ve Hayırlı günler/akşamlar/geceler* kalıp sözleri kullanılarak selamla(ş)maya dinî bir anlam yüklenmekte, sahip olunan dünya görüşüne vurgu yapılabilmektedir. Dil toplumun ortak kullanım aracı ve değeri olduğundan hiçbir sözcük ve kavram belli bir grubun kullanımına ait değildir. Bu nedenle belli bir alışkanlığın sonucu ya da ortamın gereği olarak iletişimsel işlevin

yerine getirilmesi adına da *İyi günler* yerine *Hayırlı günler* kullanılabilmekte, kırsal bölge ya da erkeklerin çoğunlukta olduğu bir ortama girildiğinde, yaygın kullanım ve alışkanlıkların bir sonucu olarak *Selamünaleyküm* kalıbıyla iletişim başlatılabilmektedir. Bununla beraber, özellikle son yıllarda ülkemizdeki sosyal ve siyasi alandaki gelişmeler, dinin ve dine vurgunun artan yoğunluğu beraberinde dinî anlam yüklenen sözcüklerin kullanımında da gözle görülür bir artış getirmiştir. *İyi günler*, yerine kimi zaman da *Merhaba* ve *Günaydın* mukabilinde *Hayırlı günler* denilebilmekte, *iyi* sözcüğünün Arapça karşılığı *hayr* kullanılarak dinî inancın hayatımızda önemli bir değer olduğu ifade edilmektedir. Bu kullanım tarzı karşıt kullanıma da bir anlam kazandırmakta, *iyi* sözcüğü selamlaşmada “laik/seküler” dünya görüşünün ifadesi olabilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in dilinin, dolayısıyla İslam dininin tebliğ aracınının Arapça olması, Arapçanın din ile bütünleştirilmesi, dinî kimliğin ifadesinde de araç olmasını sağlamış, Türkçe adlandırmaları olan kavramlar için Arapça ve Farsça sözcüklerin tercih edilmesiyle Müslüman kimliğin/yaşam tarzının ifade yolunun kolaylaştığı düşünülmüştür. Gündelik iletişimde hayırlı/iyi tercihindeki dünya görüşü vurgusu, bayram ve kandillerde kutlu/mübarek sözcüklerinin kullanımında da görülmektedir. *Bayramınız/Kandiliniz kutlu olsunun* mukabilinde *Bayramınız/Kandiliniz mübarek olsun* kullanılmakta, böylece Türkçe “uğur, bolluk, bereket” anlamındaki *kut* yerine Arapçada da “bereketli, uğurlu, feyizli, kutlu, mutlu, hayırlı” (DKS, 2015, s.478) anlamına gelen *mübarek* tercih edilerek muhafazakâr dünya görüşü yansıtılmaktadır. Millî bayramlarda ise dinî bir anlam yüklenmediğinden *29 Ekim Cumhuriyet Bayramınız Kutlu Olsun*, *30 Ağustos Zafer Bayramınız Kutlu Olsun* şeklinde yalnızca *kutlu* sözcüğü kullanılmaktadır. Dinî bayramlarda yaşanan diğer bir ikilik ise Ramazan-Şeker Bayramı adlandırmasında görülmekte, şeker sözcüğü dinî bir kavramı yansıtmadığından kendini dindar olarak görenlerce kullanımı tercih edilmemektedir. Doğum günü, yılbaşı, sevgililer günü, anneler günü gibi özel günler evrensel kültürün bir ürünü olduğu ve dinî bir değer ifade etmediği için bu günlere yönelik kutlamalarda dinî bir anlam yüklenen mübarek sözcüğü kullanılmamakta, *Doğum gününüz kutlu olsun*, *Yeni yılınız kutlu olsun*, *Sevgililer gününüz kutlu olsun* şeklinde yalnızca *kutlu* sözcüğüne yer verilmektedir. Son yıllarda özellikle sosyal medya araçlarında (facebook, twitter, whatsApp vb.) sıklıkla görülen cuma günü kutlamamalarında da *iyi ve kutlu*

kavramları yerine dinin kutsiyetine uygun görülen *hayırlı (Hayırlı cumalar) ve mübarek (Cumanız mübarek olsun)* sözcükleri kullanılmaktadır. *İyi/Hayırlı yolculuklar* şeklinde, yolcuya iyi dileklerin iletilmesinde de dünya görüşü vurgusu taşıyabilen hayırlı kavramının dinî bir anlam yüklenmeden, yalnızca dildeki kalıplaşmanın bir sonucu olarak kullanıldığı bağlamlar da vardır. Bireysel ya da toplumsal boyuttaki güzel gelişmelerde kullanılan *Hayırlı olsun/hayırlı uğurlu olsun* kalıbının *İyi olsun* şeklinde bir mukabili bulunmamakta, dolayısıyla kutlama/tebrik bağlamında kullanılan *hayırlı* kavramı dünya görüşü vurgusu taşımaktan öte bir alışkanlık ve geleneği yansıtmaktadır.

Hayatın acı gerçeği, insanın en büyük çaresizliği olarak kabul edilen ölüm ve sonrası hayata yönelik görüş ve inançlar, hayata bakış açımızı ve yaşam tarzımızı da derinden etkilemekte, ölüm karşısında elinden bir şey gelmeyen insanoğlu dilinde olanlara sığınmakta, acıyı anlatmayı da paylaşmayı da dildeki kalıplarla yapmaktadır. Ancak bunu yaparken kimi zaman ölene ve yakınlarına iyi dileklerinin ötesinde kendi yaşam algısı ve inanç dünyasına yönelik göndermede de bulunmakta, bu göndermeleri de yine Arapça/Türkçe sözcük seçimiyle yapmaktadır. Taziyelerde sıklıkla dile getirilen kalıp sözlerden olan *Nur içinde yatsın* yerine *Işıklar içinde uyusun* kullanılarak “yatma ve uyuma” eylemlerindeki geçicilikle “uyanılacak öteki dünya” inancına vurgu yapılmakta, bununla beraber ilahi kaynaktan gelen ışık anlamındaki Arapça kökenli *nur* yerine Türkçe *ışık* sözcüğü kullanılarak seküler/laik bir dünya görüşü yansıtılmaktadır. Özellikle sanat camiasından ölenlerin ardından kullanılan *Işıklar içinde uyusun* kalıp sözünün yanı sıra yine seküler/laik dünya görüşünün bir yansıması olarak gündelik hayatta birini/birilerini yolcu ederken ya da vedalaşırken söylenen *Güle güle ve Uğurlar olsun* kalıp sözlerinin, sosyal medyanın da etkisiyle, kullanımının yaygınlaştığı ve birini sonsuzluğa uğurlarken de bir veda ve iyi dilek temennisi olarak kullanıldığı görülmektedir.

3.1.2. Dinî İnanç

Toplumumuzda sosyal hayatın şekillenmesinde ve düzenlenmesinde önemli etkenlerden biri dinî inançlardır. Dinî inançlar ve bunun dile yansıması en net şekilde doğum, evlilik, ölümü kapsayan, yaşamın devamını ve nihai amacını içeren döngüde görülür. Dinî inanç açısından kişinin dünyaya gelişi, evliliği ve ölümü üzerindeki mutlak güç ve irade Tanrı'ya aittir. Bundan dolayı yeni doğan bebeği anne babasına Allah bağışlar/

verir (Allah bağışlasın), bebeğin anne babasının himayesinde büyümesini de o sağlar (Allah analı babası büyütsün). Evlilik de Allah'ın belirlediği kadersel bir durum olarak görülür. Evlilik, dolayısıyla aile kurumu toplumsal düzenin devam etmesinin en önemli teminatıdır. Bir toplumun üyesi olmaya bir ailenin üyesi olmakla başlayan birey, ortak söz ve davranış kalıplarını, inanç ve değer yargılarını ilk önce ailede öğrenir. Bu nedenle toplumsal düzenin öğrenilmesinde, öğretilmesinde ve benimsetilmesinde merkezî bir rol oynayan aile kurumuna adım atmak ve bunu devam ettirmek bireyin hayatında kutlanması ve kutsanması gereken önemli bir aşama olarak görülür. Evliliğin kutsallığına vurgu kız isteme ve söz kesme töreninde başlar. Erkek tarafı kızını *Allah'ın emri ve peygamberin kavli* (sözü) ile ister. Birbirlerine bir ömür boyu birlikte olmak için söz veren çiftlerin hiç ayrılmaması, aralarının bozulmaması, çıktıkları bu kutsal yolu tamamlaması ve evlilikle noktalandırması için Allah'tan bu birlikteliği tamama erdirmesi (Allah tamamına erdiresin), ayırmaması (Allah ayırmasın), mesut etmesi (Allah mesut etsin), her türlü kötü etkiden, bakıştan koruması, saklaması (Allah nazarlardan korusun/saklasın) için dua edilerek evliliğin Allah'ın çizdiği bir yol, bir kader olduğuna yönelik inanç dile getirilir.

Soyu devam ettirme, aile kurma ve idare ettirme görevinin erkekte olması beraberinde evlenme sorumluluğunu da getirmektedir. Dinî bir ritüel olan sünnet, kültürümüzde, çocukluktan erkeklığe (ergenliğe) geçişin bir aşaması olarak görülerek kutlanmaktadır. Tıpkı evlilikte olduğu gibi düğün adı altında yapılan etkinliklere yer verilen sünnette, *Allah damatlığını da göstereceğin, Düğününü de görmek nasip olur inşaallah* kalıp sözleri ile tebrikler iletilerek erkek olmanın toplumsal diğer göstergesi olan damatlığa, dolayısıyla da evliliğe gönderme yapılmaktadır.

Dinin, dolayısıyla yaşam algısı ve tarzının belirleyici unsurlarından biri de öldükten sonraki yaşama dair inanç/inançsızlık'tır. Ölümünden sonraki yaşam inancı; hayata neden gelindiği, nasıl yaşandığı, yaşananların karşılığının nasıl görüleceği noktasında belli bir pusula vererek insanlara yaşam şeklini belirlemede rehberlik eder. Ölümünden sonraki yaşama dair ahiret inancı; yaşananlardan ve yaşatılanlardan hesaba çekileceği ve bu hesabın sonucunda cennet ya da cehennemden ebedi mekân eyleneceği inancını da beraberinde getirmektedir. Bu hesaba çekilme ilk olarak insanlar nezdinde olmakta, cenaze namazı sırasında cemaate yöneltilen (er/hatun kişi niyetine) *Hakkınızı helal ediyor musunuz?* sorusuyla ölenin yaşarken bir şekilde ilişki hâlinde olduğu insanlarla

helalleşmesi sağlanmaktadır. Kendisine karşı işlenen hata ve günahları affeden Allah'ın kul hakkını bunun dışında tutması ve affetmeyi haksızlığa uğrayana bırakması inancıyla yapılan helalleşme ritüelinde, cevap olarak hep bir ağızdan *Helal olsun* yanıtının verilmesi Allah'ın affediciliği karşısında kulun da affedici olmasının bir gereği olarak görülmektedir. Cemaat haklarını ölen kişiye bağışladıktan sonra, Allah'ın da onu affetmesi (Allah rahmet eylesin/Allah taksiratını affetsin), mezarında huzur içinde yatması (Nur/Işıklar içinde yatsın/uyusun), ebedi mekânının cennet olması için (Mekânı cennet olsun) dua edilmektedir. Ölümün, en önemli etkisinin geride bıraktıkları üzerinde görülmesi nedeniyle onlar da dualarda yer almakta, Allah'tan geride kalanlara sabırlar vermesi (Allah sabırlar versin) dilenmektedir. Müslüman olmayanlar (gayri Müslümler) içinse *Dinince dinlensin ve Toprağı bol olsun* temennisinde bulunularak yaşarkenki inancı neyse öldükten sonra buna göre muamelesi görmesi dilenmektedir.

Kalıp sözler içinde Allah sözcüğü ile başlayan çok sayıda kullanım vardır. Sosyal ilişki bağlamında kullanılanlar dışında da *Allah akıl fikir versin, Allah cezasını versin, Allah razı olsun, Allah ne muradın varsa versin, Allah düşmanıma vermesin, Allah göstermesin, Allah seni inandırсын* gibi duygu ve tutumların ifadesinde kullanılan kalıp sözlerde de olumlu ya da olumsuz bir şeyi Allah'tan dilemeye yönelik çok sayıda kalıp söz bulunmaktadır. İslam'ın kültürümüzdeki etkilerini kalıp sözlerden hareketle ele alan Gökdayı (2010), Allah kelimesinin yer aldığı 110 kalıp söz belirlemiştir. Bu sözlerle insanlar güçsüzlüğün üstesinden gelmeye çalışmakta, itirazlarını Tanrı'ya yapmakta, yardımını ondan dilemekte, motive olmakta ve rahatlamaktadır. “İslam dünyası görüşüne paralel olarak, yaşam/dünya/evrende her şeyin Tanrı tarafından verildiğini göstermektedir. İnsanların yapması gereken şey, Tanrı'dan istedikleri şeyleri verip istemediklerini vermemelerini istemektir” (Gökdayı, 2010, s.5).

3.1.3.Yaşam Tecrübesi

Toplumsal yaşam, uzun gözlem ve tecrübeler sonunda şekillenir. Bu gözlem ve tecrübelerden hareketle eksikliklerin, yanlışların giderilmesi ve tekrarlanmaması, gerekli derslerin alınması, iyi yönlerin kalıcı hâle gelmesi ve geliştirilmesi için gelecek nesillere öğüt içeren ya da durum betimlemesi yapan kalıplardan yararlanır. Atasözü ve deyimlerle beraber kalıp sözler de bu tecrübelerle ilişkin ipuçları/göndermeler içerir.

3.1.3.1.Sağlık

Kalıp sözlerden yaşam tecrübesine yönelik en sık yer verilen ve vurgu içerenler sağlığa yönelik olanlardır. Hayatın devamında, yaşanılır/katlanılır olmasında, keyif vermesinde en önemli etken sağlıktır, “her şeyin başı”dır. Bu nedenle güzel işler yapanlara, güzel davranışta bulunanlara, güzel/doğru şeyler söyleyenlere *Eline/ayağına/diline/yüreğine sağlık* denilmekte, yapılan güzel işin/davranışın devam edebilmesi için işi yapan araca dolayısıyla kişinin kendisine sağlık dileğinde bulunmaktadır. Sağlıkla ilgili dileklerin günlük hayatta en sık kullanıldığı/tekrarlandığı bağlamlardan biri yeme içme ile ilgili olanlardır.

Kültürümüzde önemli bir yere sahip yeme içmede en sık kullanılan kalıp sözler, biri yemeği yapana diğeri de yiyene söylenen *Ellerine sağlık ve Afiyet olsun*'dur. Yemek yapabilmenin de yemeği tadına vararak, zararını görmeden yiyebilmenin de temel koşulu kişinin sağlıklı olmasıdır. Yemek de dâhil işi yapanın eller olması; tebrik, teşekkür ve iyi dileklerin de ellere yönelik olmasını gerektirmekte, bu nedenle *Eline sağlık* kalıp sözü kullanılarak sağlık dileğinde bulunmaktadır. Bu dilek karşılığında *Afiyet olsun* denilerek hem iyi dilek karşılığında teşekkür edilmekte, hem de aynı sağlık dileğinde yemeği yiyene de bulunularak sağlık ve esenlikte olup yemeğin tadına varabilmesi ve zevkini çıkarması temennisinde bulunmaktadır.

Yemek, kişinin sağlıklı olmasında, gücünün kuvvetinin yerinde olmasında önemli bir etkidir. Her yiyecek aynı besin değerine sahip olmadığı gibi yararlı da değildir. Dilimizde *Can boğazdan gelir* şeklinde yemenin yaşamın, canlılığın devamı için temel unsur olduğuna yönelik vurgu yapan atasözü olsa da özellikle günümüzün yaşam şartlarında birçok hastalığın nedeni olduğu ve “canın boğazdan gidebildiği” de bir gerçektir. Bu nedenle her ne kadar çok lezzetli görünse de büyük bir zevkle yense de yenilenlerin kişinin sağlığına zarar vermemesi, yararlı olması için *Yarasın* temennisinde bulunmaktadır. Günümüzde sağlıksız gıdalar ve yeme içmede abartıya gidilmesi nedeniyle yenilenlerin bedene yarayarak şişmanlatması şeklinde akıl yürütülüp *Yaramasın* şeklinde de karşılık bulabilen bu temenni, samimi ilişkiler içinde bulunan insanlara yönelik kullanılmaktadır.

Sağlığın temeli temizliktir. Bedenin kirlerden temizlenmesi, yıkanması kişinin hastalıklardan uzak olmasında ve sağlığını korumasında en önemli etkenlerden biridir.

Bu nedenle temizlenen, banyodan yeni çıkan ya da saç ve sakalını kestiren kişilere *Sıhhatler olsun* kalıp sözü ile sağlık temennisinde bulunmaktadır. Banyo yaparak kişinin bedenini kirden temizlemesi gibi saç ve sakal kesilerek yüz fazlalıklardan kurtulur. Beden ya da yüzün arınması, suyla temas etmesi sağlığa iyi gelmekte, *Sıhhatler olsun* denilerek yapılan işin kişiye sağlık getirmesi, sağlığının devamına katkıda bulunması dilenmektedir.

Sağlık, içinde bulunulan bir durum olmakla beraber kaybedilen bir özelliktir de. Bu nedenle sağlığın devamı için söylenen kalıp sözlerin yanı sıra kaybedildiğinde tekrar kavuşulması için söylenenleri de mevcuttur. Kişinin hastalanması durumunda *Geçmiş olsun* ve *Allah acil şifalar versin/Acil şifalar diliyorum/Acil şifalar* kalıp sözleri kullanılarak hastaya en kısa sürede sağlığına kavuşması temennisinde bulunmaktadır. *Geçmiş olsun* yalnızca hastalıkta değil, başa gelen her tür kötü olay ve durumda ek sık kullanılan kalıp sözdür. Hastalık da dâhil yaşanan kötü olay ya da durum çabucak geçsin, bitmiş olsun, geçmişte kalsın temennisini içeren bu kalıp söz hastalığı/sıkıntısı devam eden kişiye ve yakınlarına söylenebileceği gibi hastalığı bitmiş, geride kalmış kişiye de söylenmektedir. Sağlığın kaybedilmesi durumunda kullanılan diğer kalıp söz de hastalığın son bulması, hastalıktan kurtulması için hasta ve yakınlarına şifa dileğinde bulunmaktadır. Hayatta birçok durumda olduğu gibi sağlık söz konusu olduğunda ve elden bir şey gelmediğinde Allah'tan yardım dilenmekte, hastanın acılarına son vermesi ve onu iyileştirmesi istenmektedir. Bu nedenle *Allah (acil) şifalar versin* şeklinde kullanılan kalıp söz, kimi zaman da *Acil şifalar dilerim* şeklinde iyileşmeyi önceleyen ancak kimden/ neden (Allah, doktor, ilaç vb.) kaynaklı olduğuna vurgu yapmayan biçimiyle de kullanılmaktadır. Dilde ekonominin bir sonucu olarak *Acil şifalar* şeklinde kullanımı da yaygındır.

Sağlık dileklerinin sunulduğu diğer bağlamlar ise misafir/yolcu uğurlamadır. Sağlığın huzur, mutluluk ve emniyetin en önemli göstergesi olması nedeniyle uğurlananların ardından *Sağlıcakla kalın, Sağlıcakla gidip gelin, Sağlıcakla* kalıp sözleri kullanılarak görüşülmeyecek süre zarfında huzur ve emniyette olmaları dilenir.

3.1.3.2. Belirsizlik ve Çaresizlikle Mücadele

Modern hayat insanları, saat ve takvimin egemenliğinde belli bir plan ve program çerçevesinde hareket etmeye zorlar. Kuralların oturduğu ve hâkim olduğu, insan

ilişkilerinin belli sınırlar çerçevesinde devam ettiği toplumlarda plan ve programlar uzak geleceğe yönelik olsa bile uygulanabilirken, daha esnek kurallara dayalı, bireysel ve toplumsal ilişkilerin ön planda olduğu toplumlarda kısa süreli de olsa değişiklikler, gecikmeler ile beklenmeyen olay ve durumların meydana gelmesi yaygındır. Ani değişimler ve gecikmelerin sıklıkla yaşandığı ve kanıksandığı toplumlarda kesinlikten çok belirsizlik hâkimdir. Belirsizliğin olduğu durumlarda, şartlar yalnızca kişiye bağlı olmadığından, gelişmelerin olumlu olması dilenmekte ve dualara sığınılmaktadır. Toplumumuz belirsizliğe açık bir toplum olduğundan dilimizde de belirsizlik ve çaresizlik durumunda kullanılan çok sayıda kalıp söz vardır. Bu sözlerin bir kısmı bireysel duygu ve düşüncelerin ifadesinde, bir kısmı da yolculuk, sınav, yarış gibi sosyal hayatın belirli bağlamlarına yönelik olarak kullanılmaktadır.

Bir yerden ayrılan aynı zamanda birilerinden de ayrılır. Bulunduğu yerden, ortamlardan, insanlardan ayrılan kişi, uzun ya da kısa süreli bir yolculuğa çıkarken bu yolculuğun iyi geçerek hedefine sağ salim ulaşması için çeşitli dileklerde bulunur yolcu edenler. Artık yanımızda bulunmayanlar ve göz kulak olamayacaklar gelişebilecek olumsuz durumlar karşısında Allah'a emanet edilir ilkin. *Allah'a emanet olun (Allah'a emanet), Allah'a ısmarladık, Allah kazasız belasız yolculuk versin*, kalıp sözleriyle insanın kimlerle karşılaşacağı ve başına neler geleceği belli olmayan bu süreçte, her türlü bilinmezlikte olduğu gibi yolculuğun bilinmezliğinde de Allah'a sığınır, Allah'tan onları koruyup gözetmesi istenir. Yolculuğa çıkanın yanı sıra uğurlayan için de *Allah kavuştursun* denilerek yolların ve yolculukların ayırdığı bu sürecin içinden çıkılmayacak derecede büyük zarar ve sıkıntıya (belaya) yol açmadan son bulması dilenir. Yolculuğun belirsizliği, bu belirsizliğin en güvenli sığınağı olan Tanrı'ya sığınarak atlatılmaya çalışılır. Daha çok uzun mesafeli (şehirler ya da ülkeler arası) yolculuklarda kullanılan bu temenniler zaman zaman kısa mesafeler için de kullanılarak edinilen tecrübeler sonucunda, insanın başına ne zaman ne geleceğinin mesafelere değil kadere ve şansa bağlı olduğu inancı sergilenir.

Hayat tek bir düzlemde ilerlemeyip belli mücadeleler vermeyi, birilerini geride bırakmayı, bir şeyler ispatlamayı, başarmayı ve bir şeylerin sahibi olmayı gerektirmektedir. Öğrenciysek girilecek sınavlar, sporcuysak yapılacak yarışlar, hastaysak atlatılacak operasyonlar, askersek gidilecek mevziler, âşık isek kavuşulacak sevgililer vardır. Belli bir mücadele ve çabayı gerektiren bu durumlarda zekâ, kapasite

ve emek kadar Allah'ın, Allah'a ulaşacak duaların ve şansın da payının olduğu inancı önemli bir yere sahiptir. Zeki ve bilgiliyizdir ancak o önemli günde uykusuzluktan, yaşadığımız kötü bir olaydan, hastalıktan, heyecandan kafamız karışık olabilir ya da referanslarımız yeterli gelmeyebilir. Bilmek kadar bilgileri karıştırmamak, gerekli bağlantıları görmek ve değerlendirenlerin desteğini hissetmek de önemlidir. Bu nedenle belli bir mücadeleye giren yakınlarla ve tanıdıklara *Başarılar dilerim* kalıp sözü dışında *Allah zihin açıklığı versin, Allah güç kuvvet versin, Allah emeklerini boşa çıkarmasın, Allah yardımcın olsun* denilerek bu zor süreçte bir aksilik çıkmaması, kişinin gücünü aşan durumlarda Allah'ın yardımcı olması için dua edilir. Arkasındaki manevi desteği hissetmesi, Allah'ın yanında olduğunu düşünerek kendinde güç bulması için *Dualarımız seninle/sizinle* sözüyle moral verilir.

Belirsizlik ve çaresizlik hissedilen, dualara sığınılan durumlardan biri de hastalık, kaza, kavga vb. gibi kötü olayların yaşanmasıdır. Fiziksel ya da zihinsel mücadeleyi içeren durumlarda destek ve teşvik amaçlı sunulan iyi dilekler, duygusal mücadeleyi gerektiren sıkıntılı durumlarda teselli/rahatlatma amacıyla söylenmektedir. Bir kaza geçirmek, hastalanmak, bir şeyi kaybetmek, kavga etmek, hapse girmek vb. durumlarda olumsuzluğu yaşayana ve yakınlarına destek olmak, onları teselli etmek gerekmektedir. Teselliyi içeren sözlerden biri *Allah beterinden saklasın/korusun* kalıbıdır. Herkesin başına kötü bir şey gelebilir ancak her zaman daha da kötüsü vardır. Bu nedenle yaşanan şeye bir şekilde şükretmeyi de içeren bu dua ile bundan sonra daha kötü felaketlerin yaşanmaması için Allah tarafından korunup gözetilmesi duasında bulunmaktadır. Hasta olup sıkıntıya düşene *Allah şifa versin*, içinden çıkılması güç bir işle uğraşana *Allah yardımcınız olsun* ve *Allah kolaylık versin* kalıp sözleri kullanılarak yardımcı olamayacağımız, elimizden bir şey gelmeyecek, dolayısıyla söyleyecek pek de bir şey bulamadığımız durumlarda dualara sığınır, karşımızdakine dua ederek yardımcı olmaya çalışırız. Bunun farkında olan sıkıntılı kişi ya da yakınları *Dualarınızı eksik etmeyin* isteğinde bulunur; *Allah'ım sen bana sabır ver* diyerek elinden bir şey gelmeyen durumlarda dayanma gücü için dua eder.

Yapılacak ya da söylenecek bir şey olmayan durumlarda imdada yetişen sözlerden biri de yaygın olarak kullanılan *Hayırlısı (olsun)* kalıbıdır. Bir şeyi reddetmek ya da birine olumsuz cevap vermek yerine durumu yumuşatmak için de kullanılan bu kalıp sözle sıkıntılı durumun iyi yönde sonuçlanması, sonunun güzel olması dilenir. Aynı dilek

Hayırlara vesile olsun şeklinde, yapılan ama sonucu belirsiz olan işlerin iyi şeyler getirmesi ve daha iyi işlere neden olması dileğini ifade etmede kullanılmaktadır.

Kötü durumda olanları, dualar dışında teselli etmede, rahatlatmada kullanılan diğer kalıplar *Sıkma canını/Canını sıkma ve İçini/Gönlünü ferah tut* sözleridir. Olumsuzluk karşısında kişinin kendisini üzmekten vazgeçmesi, duyduğu huzursuzluk ve tedirginliği iyi düşünerek yok etmesi, rahatlaması için söylenen bu kalıplar aynı zamanda yapılabilecek bir şey varsa yapılacağına dair karşımızdakine umut verme amacı da taşır.

3.1.3.3. Memnuniyet

Gündelik hayatın koşuşturması içinde insanları dinlendiren, yaptıkları eylemlerden, sahip oldukları nesnelere dolaylı mutlu kılan olaylar da yaşanmaktadır. Bu olayların kalıp sözlerdeki yansımalarına bakıldığında, özellikle mutluluk ve memnuniyetin göstergesi olan *gül-* eylemiyle ifade bulan alışveriş ile sefa ve keyfe yönelik söylemleri içeren eğlencenin memnuniyete neden olan başlıca eylemler olduğu görülmektedir.

En basit ihtiyaçlardan en lüks harcamalara kadar hayatın olmazsa olmazlarından olan alışverişte, alınan malın/eşyanın niteliğini ne olursa olsun kişinin yüzünü güldürmesi, memnun kalması için kullanılan temel kalıp söz *Güle güle...* dir. Ev alındığında *Güle güle otur*, eşya ya da araba alındığında *Güle güle kullan*, kıyafet alındığında *Güle güle giy* vb. şeklinde kullanılan kalıp sözlerle alınan şeyin niteliğinden çok kişiye sağlayacağı yarar ve vereceği memnuniyet ön planda tutulmaktadır. Alışveriş ve memnuniyet çerçevesinde yaygın olarak kullanılan diğer kalıp söz de, her güzel gelişmede olduğu gibi, alınan malın/nesnenin kişiye iyi gelmesi, iyilik getirmesi temennisini içeren *Hayırlı olsun*'dur.

İnsanları neşelendiren, hoşça vakit geçirmelerini sağlayan etkinlikleri içeren *eğlence* kavramına yüklenen anlam kültürden kültüre değişebildiği gibi kişiden kişiye de değişebilmektedir. Bireysel olarak evde izlenen bir film, okunan güzel bir kitap ya da bilgisayarda oynanan bir oyun da hoşça vakit geçirmemizi, dolayısıyla eğlenmemizi sağlarken kültürel açıdan eğlence kavramının içeriğini belirleyen bir eylemin birden çok kişiyle birlikte yapılması ve dans, spor, oyun vb. gibi belli aktiviteleri içermesidir. Bir toplulukla müzik eşliğinde yapılan dans, içki ve yemekler eşliğinde yapılan sohbet, arkadaş ya da aile bireyleriyle oynanan bir oyun ya da spor eğlenmenin de zeminini oluşturmaktadır. Eğlencemize tanıklık edenler ya da bundan haberdar olanlar bu

ortamın bozulmaması, “çok gülenin çok ağlamaması” için *İyi eğlenceler* dileğinde bulunmaktadır. Eğlencenin özü yapılan etkinlikten zevk almak, keyif duymak, yani eğlencenin tadına varmaktır. Bu nedenle eğlenen insanlara *Keyfiniz/keyifler bol olsun* temennisinde bulunmaktadır. Eğlenmek kişiye ve sevenlerine mutluluk vermesinin yanında imrenilecek ve kıskanılacak bir durumdur. Tıpkı fiziksel anlamda güzel görünme isteği gibi yaşanan hayat da güzel gösterilmek, imrenilmek istenir. Eğlence teyit edildikçe daha mutlu olunur. Her şeyin yolunda olduğu, tıkr tıkr işlediği, hoş ortamı bozacak hiçbir şeyin olmadığı *Keyifler tıkrında, Keyfimize diyecek yok* ya da *(Ohh) Sefam/Sefalar olsun* sözleriyle beyan edilir, biraz da dosta düşmana nispet yapılır. Hayatın güzel olduğu başkalarına *(Bakıyorum da) Keyifler tıkrında, Hayat sana/size güzel* sözleriyle vurgulanır. Eğlenmekten çok eğlenildiğinin düşünülmesinden keyif alınıp imrenilecek bir şey yapmanın mutluluğunu diğerlerinin de yaşamaları istenir. Bu mutluluğa nazar değmemesi, keyfin bozulmaması için *Kıskananlar çatlasın* temennisinde bulunarak nazarın olumsuz etkisinin nazar edene dönmesi temennisinde bulunulur.

Eğlencenin en yaygın şekli olan müzik eşliğinde dans etmek, dilimizde tıpkı çocuklukta eğlenmek için yapılan faaliyetleri içeren oyunlarda olduğu gibi *oyna-* fiiliyle ifade edilmektedir. Oynamak, eğlenmektir; müzik, kâğıt ya da bilgisayar eşliğinde olması fark etmez. Düğünlerde, kutlamalarda, aile ve eş dost ile çalınan felekten gecelerde coşulmak, biriken kurtlar dökülmek istenir. Ruha gıda olan müzik, bedene de kaldıraçtır. Bu nedenle *Vur patlasın çal oynasın* denilerek vurmaları ve telli enstrümanların müziğe, dinleyenlerin de oynamaya başlaması, eğlencenin yerini bulması dile getirilmektedir. Müzik oyunun, dolayısıyla eğlencenin kaynağıdır. Eğlenceyi yaşamın merkezine koyan, başka şeyleri boş veren kişiler için de bu kalıp söz kullanılarak sorumsuzluğun eleştirisi yapılmaktadır.

Eğlenceye içkinin eşlik ettiği, içmenin eğlenceyle özdeşleştirildiği durumlarda *Şerefe* ve *Yarasın* kalıp sözleri de eğlencenin bir unsuru olarak değerlendirilebilir. Eğlence bağlamında değerlendirilebilecek diğer kalıp söz de şans oyunları ve kumar söz konusu olduğunda kullanılan *Şeytanınız bol olsun* dur. Kumar ve şans oyunları sağlanan haksız kazanç, kişiye verdiği bağımlılık ve beraberinde getirdiği olumsuzluklar nedeniyle dinen yasaklanmış olup şeytan işi olarak görülmektedir. Allah’ın yardımcı olmayacağı böyle bir durumda şeytan devreye girmekte, her kötü şeyde olduğu gibi bu

kötü eylemde de uzmanın şeytan olması nedeniyle şeytanın bollaşması temennisinde bulunmaktadır.

3.1.3.4. Kazanç

Alışveriş maddi güce dayanan ticari bir eylemdir. Kişinin maddi gücü, geliri arttıkça alım gücü de artmakta, kendine de satıcıya da katkıda bulunmaktadır. Üretim ve tüketime dayanan ticarete, refahın da mutluluğun da artmasında gerek ürün gerekse para yönünde bolluğun, bereketin olması esastır. Sözlükte “çokluk, artmak, ziyadeleşmek, yeterli olmak vb.” anlamlarına gelen bereket; verilen nimetin ve maddi imkânın artması, fazlalaşması, genişlik ve bolluk vesilesi olması vb. anlamlara gelir (DKS, 2015, s.66). Bu nedenle alışverişle ilgili kalıp sözlerde *bereket* kavramı yer almaktadır. Günümüzde büyük alışveriş merkezlerinde çok kullanılmamakla birlikte, özellikle satıcılar/esnaf tarafından alışveriş sonrasında alıcılara (Allah) *Bereket versin* kalıp sözü kullanılarak yapılan alışverişin iki taraf açısından da kârlı olması, Allah’ın iki tarafında da kazancını artırması temennisinde bulunmaktadır. Aynı amaçla kullanılan diğer kalıp söz *Kesenize bereket*’tir. Yapılan harcamanın kişiden kazancını azaltmaması, tam tersine artırması temennisini içeren bu kalıp söz, başkalarına yemek yediren ya da ısmarlayanlar için de kullanılmaktadır. Yemek yemenin de yedirmenin de temel dayanağı maddi güç, yani kazançtır. Başkalarına kazancından harcayarak yemek yedirenlerin yaptıkları bu ihsanın karşılığını görmeleri ve daha çok ihsanda bulunmaları gelirlerinin artışına bağlıdır. *Kesenize bereket* sözüyle alışveriş yaparak satıcıya, yemek yedirecek eş dostuna ihsanda bulunanlara alım gücü ve refahının artması temennisinde bulunmaktadır. Aynı temennide yaptığı satış karşılığında para kazanan satıcıya da bulunmakta *Bereketini gör* denilerek müşterinin artan kazancının satıcıya da yansıtacağı, dolayısıyla ticarete kârın karşılıklı olduğu vurgulanmaktadır. *Bol kazançlar* da aynı anlamda kullanılan diğer temenni kalıbıdır.

Günümüzün değişen alışveriş koşullarında, büyük alışveriş merkezleri ve firmalarda yerini belli dönemlerde yapılan indirimlere bırakmış olsa da özellikle (küçük) esnafla yapılan alışverişlerde pazarlık kültürü devam etmektedir. Belirtilen fiyatı düşürmek için “En son kaç olur?” denilerek iki tarafında da zararına olmayacak ama alışverişini müşteri lehine daha kârlı hâle getirecek şekilde satıcıdan yapabileceği kadar indirim yapması talep edilmektedir. Kültürümüzde, ticarete öneminin farkında olan müşterinin satıcıya

karşı kullandığı indirimye yönelik kalıp söz *Ayağımız alışsındır*. Gerekli indirim yapılmadığı takdirde o dükkâna/mağazaya bir daha gelinmeyeceği uyarısını taşıyan bu kalıp söz ile “Müşteri velinimetimizdir” diyerek müşterinin ihsan ve iyiliğine ömür boyu minnettar kalacak satıcı tarafından gerekli karşılığı görmesi umulmaktadır.

3.1.3.5. Şans

Şans, “mantıkla açıklanamayan birtakım rastlantısal olayların nedeni olan güç, baht, talih, felek” (TS, 2011, s.2202) anlamına gelmekte olup ilahi kaynaklı kadere göre dünyevi bir nitelik göstermektedir. Şans ile kişinin yaşamında hoş rastlantılarla karşılaşması, güzel şeylerin payına düşmesi, kısmetinin bol olması ifade edilmektedir. Yaşam bazılarını doğuştan şanslı kılarken bazılarının şanslarını kendileri yaratmaları gerekmektedir. Şansın doğuştan gelmesi, kaderinin güzel olması ve yaşamda zorluk, yokluk çekmemesi için yeni doğan bebeklere *Bahtı güzel olsun, Şansı da bahtı da açık olsun* temennilerinde bulunulur. Bazen de *Allah çirkin bahtı versin* denilerek belki de yaşamda bir dengenin olduğu, güzellikle yaşama zaten önde başlayan ve yeterince şanslı olan birinin, çirkinlerin payına da düşenden sahiplenmesi, dolayısıyla her yönden şanslı olması ve mutlu bir yaşama sahip olması dilenmektedir.

Şans faktörünün yaşamda karşımıza en çok çıktığı bağlamlar, kazanmak kadar kaybetmenin de ihtimal dâhilinde olduğu yarış, sınav, oyun, özellikle de adıyla müsemma şans oyunlarıdır. Soruların bildiğimiz yerden çıkması, zayıf bir rakibe denk gelmek, doğru kartı seçmek vb. gibi lehimize işleyen rastlantısal durumlar kazanma ya da başarıma olasılığımızı güçlendirecektir. Bu olasılığı güçlendirmek için belli bir mücadeleye giren yakınlarla *Şansın açık olsun, Şansın bol olsun, Bol şans, Yolun açık olsun* dileklerinde bulunularak şans faktörünü de devreye sokulur, olumsuzluk oluşturabilecek koşulların ortadan kalkması istenir.

3.1.3.6. Nazar

Nazar; belli kişilerde bulunduğu inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke, hatta cansız nesnelere kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk, göz (TS, 2011, s.1755) anlamına gelmektedir. İslami kaynaklarda “isabet-i ayn” olarak geçen nazardan İslam inancında İhlas, Felak ve Nas surelerini okumak, Allah’a dua etmek suretiyle kurtulmak mümkündür” (DKS, 2015, s.518).

Kültürümüzde nazarın kötü etkisinden kurtulmak için dua etme, nazar boncuğu takma/asma, tütsü yakma davranışlarının yanı sıra *Maşallah* sözü telaffuz edilmektedir. Maşallah üç kelimededen oluşmaktadır: “Şey” anlamına gelen “mâ”, “istedi, diledi” anlamına gelen “şâe” fiili ve Allah ismi. Terkip olarak “Allah’ın istediği şey” demektir. Bu anlam Türk toplumunda “Allah’ın dediği olur” şeklinde ifade edilmektedir. “Maşaallah” tâbiri halkın dilinde bir güzellik, iyilik, nimet ve başarı karşısında hayret ve takdir ifadesi olarak ve göz değmemesi dileği ile söylenmektedir (DKS, 2015, s.411). *Maşallah* sözü, gündelik hayatta doğum, düğün, sünnet, başarı gibi mutluluk veren olaylar yaşanması ile güzellik, sevimlilik, zenginlik gibi imrenilen ya da kıskanılan niteliklere sahip olunması durumunda kullanılmaktadır. *Kırk bir kere maşallah* ve *Tu tu tu maşallah* şeklinde kullanılarak sözün etkisi artırılmaya çalışılmaktadır.

3.2. DUYGU KALIPLARI

Latince hareket anlamına gelen “emote” sözcüğünden türeyen duygu “bir his ve bu hisse özgü belirli düşünceler, psikolojik haller ve bir dizi hareket eğilimi” anlamında kullanılmaktadır (Goleman, 2010). İnsan doğasının bir parçası olan; bilişsel, psikolojik ve biyolojik süreçlerin birbirini etkilemesiyle ortaya çıkan duygular, farkında olunan ve hissedilen yaşantılardır. Araştırmacılar insan doğasının bir parçası olan “his (feeling)” ile “duygu (emotion)” kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. “His (feeling) kavramı evrensel olduğu ve insan deneyiminin ve insan doğasının araştırılmasında güvenle kullanılabilirdiği halde, "duygu" kavramı kültüre bağlıdır ve benzer şekilde güvenli bir yol değildir (Wierzbicka, 1999, s.4).

Türkçe Sözlük’te (2011, s.729) “Kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik” şeklinde de açıklanan duygu, kişinin farkında olduğu, psikolojik ve fiziksel olarak hissettiği bir değişimdir. Bu değişim aniden olmakta, kişinin kendisini duygulandıran şey karşısında düşünme, tutum alma ve değerlendirme süreci meydana gelmektedir. Örneğin, korku anında kalp hızla çarpmakta, vücut terlemekte, heyecanda göz bebekleri büyümekte ve kan dolaşımı artmaktadır. Bedensel değişimler ve duyguları hissetmek için sahip olunan biyolojik yeterlik tüm insanlar için ortak bir özellikken duyguların yaşanma ve ifade şekli insanların kültürel ve sosyal çevresine bağlı olarak

şekillenmektedir. Bu nedenle bazı sosyolog ve psikologlar duyguları psikolojik durumlar yerine toplumsal ve kültürel pratikler olarak algılamaktadır (Ahmed, 2014, s.18). Duyguların nasıl yaşanacağı, hangisinin ne şekilde ifade edileceği, bir duyguya nasıl bir tutumun eşlik edeceği toplumsal ve kültürel etkenler tarafından belirlenmiştir. Bu nedenle duygular bireysel olduğu kadar toplumsal ve kültürel bir nitelik de göstermektedir. Kimi duygular bazı toplumlarda bir erdem olarak görülüp yüceltilirken bazılarında zayıflığın ve erdemsizliğin bir göstergesi olarak algılanıp eleştirilmektedir. Bir kültürde belli bir duyguyu oluşturan durum ya da olay başka bir kültürde farklı bir duyguyu hissettirebilmektedir. Kimi duygular bazı toplumlarda daha yoğun yaşanırken bazılarında daha az bir duyumsamaya neden olabilmektedir.

Duyguların sahip olduğu toplumsal ve kültürel boyut hissedilen duygulara nasıl tepkiler verip tutumlar geliştireceğimiz üzerinde söz sahibidir. Duyguların hissedilmesi, bir sebebe, dıştan gelen bir etkiye bağlı olduğundan aynı zamanda başkalarına veya başka şeylere karşı tepkileri ve tutumları da doğurur. “Duygular, zihinsel boyutları itibariyle bilişsel, bedensel değişkenleri göz önüne alındığında biyolojik, eyleme dönüşmesi yönüyle de davranışsal özellikleri içermektedir (Langelier, 2006, s. 42). Bu nedenle duygular ve tutumlar iç içedir. Acı duygusu yakınmayı, üzüntü şefkat ve merhameti, öfke hakaret ve şiddeti, çaresizlik kabullenmeyi, minnet teşekkürü beraberinde getirmekte; tüm bu duygu ve tutumların yansımaları dilde ve bedende ifade bulmaktadır. Her dilde duygu ifadesi söz ve söz grupları ile bunlara eşlik eden jest ve mimikler vardır. Bununla beraber her dil, duyguları kendi kültür penceresinden yansıtmaktadır. Duyguların yabancı bir dilde ifade yolunu bilmek kişinin kendini anlatmasında, karşısındakini anlamasında, dolayısıyla insani ve kültürel boyutta bildirişimde bulunmasında oldukça önemlidir. Bu nedenle yabancı dil öğretiminde duyguların ifade yollarına da yer verilmelidir:

Duyguları ifade etmek ve olaylara uygun duygusal tepkiler vermek kesintisiz bir iletişim döngüsünün sağlanmasında ve sosyal etkileşimin düzenlenmesinde önemlidir. Bireyin içinde bulunduğu duygu durumunu aktarabileceği kelime ve kelime grupları her dilde bulunmaktadır. Dilimizde ünlem, kalıp sözler, ikilemeler, deyimler ve atasözleri gibi dil araçları duygulara derin anlatım gücü veren zengin yapılardır. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin de duygularını aktarırken iletişimsel ve kültürel yetkinlik kazanmaları için dilimize özgü dil unsurlarına hâkim olması gerekmektedir” (Kalenderoğlu ve Arslan, 2017, s.505-506).

Türkçede duyguları ifadede kullanılan çok sayıda kalıp söz bulunmaktadır. Bu sözlerden özellikle acıma/üzüntü, beğeni/memnuniyet, belirsizlik/çaresizlik, endişe/korku, minnet, öfke, özlem, pişmanlık ve şaşkınlığın ifadesinde yararlanıldığı görülmektedir. Duygular çok çeşitli olsa da olumlu ve olumsuz olarak iki temel duyumsama üzerinden değerlendirilebilir:

İnsan hayatında önemli yer tutan duygular, bazı araştırmacılara göre birbirinden bağımsız, pozitif ve negatif olan iki temel oluşumu içermektedir. Buna göre pozitif duygu “hayattan alınan aktif haz ve keyif”, olarak tanımlanırken negatif duygu “kişinin stres, korku, kızgınlık gibi hoş olmayan duygularının aktive olması” ile tanımlanmaktadır. Belirlenmesinde kültürel ve bireysel farklılıkların önemli yer tuttuğuna inanılan olumlu ve olumsuz duygulara ilişkin literatür bulguları mutluluk, haz, heyecan, heves ve hoşnut olmak gibi duyguları pozitif duygularla ilişkilendirirken, öfke, kaygı, stres, mutsuzluk gibi kavramların negatif duyguları içerdiği yönündedir (Uzun Özer ve Tezer, 2008, s.81).

Türkçedeki kalıp sözlere duyguların ifadesi çerçevesinden bakıldığında, olumlu duygularda bunu yaşatanlara teşekkür ve şükür, olumsuz duygularda ise tevekkül ve ilahi adalet kavramlarının öne çıktığı görülmektedir.

3.2.1.Olumlu Duygular

3.2.1.1.Memnuniyet

Dilimizde olumlu duyguların ifadesinde herhangi bir durum, olay ya da kişiden ötürü sevinç duyma, hoşnut olmayı anlatan memnuniyetle ilgili kalıp sözler dikkat çekicidir. Bir şeyden memnuniyet duyma, memnun olma, yalnızca, hâlihazırda her şeyin yolunda olmasına bağlı olmayıp kötü giden durum ve olayların son bulması, endişe edilen ya da sıkıntı veren bir durumun ortadan kalkması, beklenen ve istenilen bir şeyin gerçekleşerek kişinin rahatlayıp huzura ermesine de bağlıdır. Memnuniyetin ifadesinde, bu durumu sağlayan Allah’a şükür ile vesile olanlara teşekkürü içeren kalıp sözlerin yoğunlukta olduğu görülmektedir.

Kişinin hâli hazırdaki durumunun iyi olması, bir şeyden şikâyet etmemesi, hâlimden memnun olduğu anlamına da gelmektedir. Kişinin durumundan memnun olması, beraberinde şükürü getirmekte *Elhamdülillah, Hamdolsun, Çok şükür, Şükürler olsun* kalıpları kullanılarak iyisiyle kötüsüyle sahip olunanlardan dolayı Allah’a minnet duyma; memnuniyetin karşılığında teşekkürü de övgüyü de Allah’a yapma söz konusudur. Beklenen ve istenilen bir şeyin gerçekleşmesi durumunda duyulan memnuniyet de şükürü getirmekte, bu durumlarda *Hele şükür* kalıp sözü kullanılarak

rahatlamanın getirdiği mutluluk ifade edilmektedir. Şükür gerektiren durumlardan biri de gerçekleşmesi olası herhangi bir kötü durum ve olayın önlenmesi, atlatılması sonucunda yaşanan rahatlamadır. Bu durumda *Allah'tan* kalıbı kullanılarak memnuniyetsizlik ve mutsuzluk verecek durum karşısında çarenin Allah'tan geldiği belirtilmekte, kurtuluş ona bağlanmakta ve bundan dolayı şükredilmektedir.

Şükür gerektiren diğer olumlu bir durum da her ne kadar kişinin karşısındakine borçlu hissetmesine neden olsa da yapılan bir iyilikle ihtiyaçların giderilerek rahatlanmasıdır. Minnet, yapılan bir iyilik karşısında borçlu sayma, gönül borcu (TS, 2011, s.1687) anlamına gelmekte olup bir iyilik karşısında elden bir şey gelmese de dilde olanlarla karşılık verilmekte, minnet ve şükran duygusu ifade edilmektedir. Minnet duygusu kimi zaman *Teşekkür ederim, Sağ ol, Ne kadar teşekkür etsem az* şeklinde doğrudan teşekkür edimiyle dile gelse de iyiliğin karşılığı ödemek ve gönül borcundan kurtulmak her zaman mümkün değildir. Bu nedenle minnet duyulan kişiye teşekkürleri iletmenin yanında dua da edilmektedir. Gördüğümüz iyiliğe aynı iyilikle karşılık vermemiz çoğunlukla imkân dâhilinde değildir. Bazen iyiliği dokunanları tekrar görmemiz, karşılaşmamız bile mümkün olmayabilir. Minnetin ifadesinde sözlerin yeterli bulunmadığı, karşımızdakinin ihtiyaçları da ileride ihtiyaç duyacağı şeylerin de bilinmediği durumlarda gönül borcunun ödenmesi Allah'tan dilenmekte, *Allah ne muradın varsa versin* denilerek görülen iyiliğin karşılığının Allah'tan görülmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi için dua edilmektedir. Görülen iyilik karşılığında edilen bir diğer dua da yapılan iyiliğin Allah katında da makbul görülmesi ve memnuniyetle karşılanması için edilen *Allah razı olsun*'dur. "Sen beni mutlu ettin ya Allah da seni mutlu etsin" şeklinde yorumlanabilecek bu dilek ile Allah'ın hoşnutluğu ve rızasını kazanan birinin bunun karşılığını bir şekilde göreceği inancı da dile getirilmektedir. Diğer yandan yapılan iyilik karşısında kendini borçlu hissetme bunu yapandan helalleşme istenerek borcundan dolayı bağışlanma dileğini de beraberinde getirmekte ve *Hakkını helal et* denilerek ödenemeyecek borç için bağışlanma istenmektedir.

Minneti ifadede kullanılan diğer bir kalıp da yapılan bir yardım ya da sunulan yardım teklifi karşısında söylediğimiz *Eksik olma* sözüdür. Kişinin eksikliğinin hissedilmesi, var olmasının bir anlamı ve değeri olduğunu göstermektedir. Bu sözle beraber kişinin ve yaptıklarının kıymetinin bilindiği belirtilmekte, gururu okşanmakta, iyiliklere devam etmesi için teşvikte bulunulmaktadır. Aynı kıymet bilme ve gururu okşama *Çok makbule*

geçti/geçer kalıp sözünde de bulunmakta, yapılan iyiliğin çok işe yaradığı, değerli olduğu belirtilerek kişinin hem gururu okşanmakta, hem de yardımlarına devam etmeye teşvik edilmektedir.

Memnuniyette şükür ve teşekkürü içeren kalıp sözler dışında *Daha ne olsun* ve *Değmeyin keyfime* ifadeleri de kullanılmaktadır. *Daha ne olsun* ile herhangi bir konudaki beklenti ve ihtiyaçların tam olarak karşılandığı ve daha fazlasının zaten olamayacağı ifade edilirken; *Değmeyin keyfime* sözüyle bir yandan hâlden memnuniyet ve bunu kimsenin bozmaması dileği, diğer yandan *Şu proje bir kabul edilsin değmesin keyfime* örneğinde olduğu gibi gelecekte beklenen bir şeyin gerçekleşmesi durumunda duyulacak mutluluk ve daha fazlasının istenmeyeceği dile getirilmektedir. Kişinin duyduğu memnuniyet her zaman doğrudan kendi hâline yönelik olmamakta, dikkate alınmayan uyarıların sonrasında haklılığın anlaşılacak bu istikâmette davranılması da kişinin gururunu okşamakta, memnun olmasını sağlamaktadır. Bu durumda doğan memnuniyet *Ha şöyle* kalıp sözüyle ifade edilmektedir.

Tüm duyguların ifadesinde olduğu gibi memnuniyetin ifadesinde de duyguların temel ifade aracı olan ünlemlerle kurulan kalıp sözler sıklıkla kullanılmaktadır. Memnuniyetin ifade aracı, rahatlamayı ifade eden *Oh* ünlemi olup bu ünlemlerle oluşturulan kalıp sözler, kişinin neden memnun olduğuna yönelik göndermeleri de içermektedir. Bu kalıplardan biri olan *Oh be* ve onunla kurulan *Oh be dünya varmış* kişinin dünya, dolayısıyla yaşamla ve yaşamın güzellikleriyle kopan bağının yeniden kurularak dünya zevklerine dönüşünü ifade etmektedir. *Oh* ünleminin kullanıldığı diğer bir memnuniyet verici durum da başkasının içine düştüğü zorluktur. Sevilmeyen ya da kişiye zararı dokunmuş birinin başına kötü bir şey geldiğinde, bunu hak ettiği düşünüldüğünden adalet yerini buldu diye sevinilmekte, *Oh olsun* ve *Oh canıma değsin* denilerek mevcut durumun verdiği memnuniyet dile getirilmektedir.

3.2.1.2. Sevgi

İnsanı, bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu (TS, 2011, s.2081) olan sevgi, sevilen kişiye karşı ya *Seni seviyorum* ve *Senden hoşlanıyorum* sözleriyle doğrudan ya da *Kıyamam* ve *Kurban olurum (sana) /Kurban olurum seni yaratana* kalıplarıyla dolaylı şekilde ifade edilmektedir. Mecazen acımamak, feda etmek, acımadan öldürmek anlamlarına gelen *kıy-* fiilinin yeterlik

olumsuz hâli olan *Kıyamam* sözü, sevilen kişiye ya da varlığa içinde bulunduğu durumdan (üzüntü, korku vb.) dolayı acımayı ve şefkat göstermeyi ifade etmekte olup sevdiğini koruyup kollama anlamını da içermektedir. *Kurban olurum* ise kıyamamakta ifade bulan şefkat duygusunun ötesinde, kişinin kendisini sevdiği kişi ya da şey için feda etmesi, onun hayatı ve mutluluğu için kendi hayatı ve mutluluğundan vazgeçmesini anlatmaktadır. Kurban İslamiyet'te, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesinde olduğu gibi Tanrı'ya koşulsuz teslimiyeti ve şükürü içermektedir. *Kurban olurum seni yaradana* kalıp sözü bu inancının bir yansıması olup sevdiği kişiyi yarattığı için Allah'a şükredilmekte ve bu şükürün bir sonucu olarak kişinin kendini kurban edebileceği, onun hayatı için kendi hayatının ortaya konulabileceği ifade edilirken *Kurban olurum sana* sözünde kişinin sevdiği kişiye teslimiyeti, onu bir nevi kendi yaşamının sebebi görmesi ve onu yüceltmesi söz konusudur.

Sevginin ifade edilmesinde kullanılan bir diğer ifade de kullanımı son yıllarda artan *Canımsın* sözüdür. Farsça kökenli olup 1. İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık 2. Yaşama, hayat 3. Güç, dirlik (TS, 2011, s.437) anlamlarına gelen "can" sözcüğünün 1. teklik kişi iyelik ekiyle çekimlenmesinden oluşan *Canımsın*, söylenen kişiyi sahiplenmenin yanı sıra ona hayatın kaynağı olmak gibi önemli bir değer biçmeyi ifade etse de diğer kalıp ifadelerde olduğu gibi çoğunlukla iletişimsel bir işlevi yerine getirmek için kullanılmaktadır.

Gündelik dilde sevgi göstergelerinden biri de sevdiği kişiyi kıramamak ve isteklerini yerini getirmek olup *Yeter ki sen iste* sözünde ifade bulmaktadır. Önemli olanın istenen değil, isteyen olduğu, istenilen ne olursa olsun, düşünmeden o kişi için yapılacağı belirtilerek kişinin sevdiği için her şeyi yapabileceği ifade edilmektedir.

Sevgi dilinde bebeklerin ve çocukların özel bir yeri vardır. Güzellik, sevimlilik ve masumiyetleriyle sevgi ve şefkat duyguları uyandıran bebeklere yönelik olarak *Yerim (Ağzını burnunu yerim)* sözü daha çok kadınlar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Öpme eyleminin yeme ile aynı organ tarafından yapılması, *dil yardımıyla bir şeyin tadının nasıl olduğunu anlamayı* (TS, 2011, s.2286) ifade eden tatma duygusundan hareketle ifade edilmesine neden olmuş, yemekten alınan zevkle, bebeği sevmekten alınan keyif arasında benzerlik kurulmuştur.

3.2.2.Olumsuz Duygular

3.2.2.1.Acıma/Üzüntü

Herhangi bir dış etken dolayısıyla duyulan rahatsızlık ve ızdırab (TS, 2011, s.8) anlamına gelen acı, fiziksel bir olumsuzluğun da ifadesiyken; acıma, başka bir kimsenin veya canlının mutsuzluğuna karşı duyulan üzüntü ve merhameti (TS, 2011, s.10) ifade etmektedir. Acıma ve ona eşlik eden üzülmeye ve merhameti doğuran etkenler bir yakını kaybetme, birinden/ bir şeyden ayrılma, hastalanma, kaza geçirme, iflas etme, birini/bir şeyi reddetme gibi çok çeşitli etkenlerden kaynaklanabilir. Dilimizde acımanın en sık kullanılan ifade aracı *Yazık* sözüdür. Herkesi üzebilecek bir durum karşısında üzüntümüzü ifade eden bu söz, *Yazık günah* kullanımında görülebileceği gibi genellikle dinî bakımdan da caiz görülmeyen bir fiilin kurbanı olunması durumunda kullanılmaktadır. Haksızlık ya da eziyet etmek dinî açıdan günah olan eylemlerdir. Bu nedenle acı çeken kişi/canlı işlenen bir günahın kurbanı olup ona acıyan da haksızlık karşısında elinden bir şey gelmese de dilindekilerle vicdanlara seslenen ve en azından “haksızlık karşısında susarak dilsiz şeytan” olmayandır. *Yazık değil mi, Yazık vallahi* şeklinde de vicdanların harekete geçirilmesinde kullanılan bu söz, *Yazık oldu* şeklinde büyük bir emek ve zaman sarf edilen bir şeyin boşa gitmesi, ortadan kalkması üzerine de söylenmektedir.

Acıyı anlatmanın çeşitli yolları vardır: ağlama, inleme, bağırma, haykırma vb. Ancak bazen acıyı söze dök(e)memek ve suskunluğunu belirtmek acı(ma)nın en etkili ifade yolu olabilmektedir. Öyle acı çekiyordum ki *Ne çektiğimi bir ben bir Allah bilir*, başkaları ne desek de anlayamaz, acıyı bir çeken bir de “ona şah damarından daha yakın olan” (Kaf suresi, 16. âyet) olan Allah bilir. Bazen acıyı tekrar tekrar yaşar ve her seferinde yeniden ifade ederiz ancak bir noktadan sonra söz de kalmaz, sözün anlamı da. O noktada *Sözün bittiği yerdeyizdir*. Sözün bittiği yere gelmek, sınırda olmak, bir sonraki adımın eylemi gerektirmesi demektir. Ülkemizde özellikle terör eylemleri ve şehit cenazelerinden sonra yaşanan acıyı ifadeye sıkça kullanılan bu söz, siyasilerin *Bıçak kemiğe dayandı* ve *Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak* söylemlerine karşılık artık konuşulmayıp bir şeyler yapılması ve eyleme geçilmesi için halkın, özellikle sosyal medya aracılığıyla, siyasilere yaptığı bir çağrıdır.

Acımanın/üzülmenin yanı sıra eleştiri işlevinde de kullanılan *Diyecek söz bulamıyorum* kalıbı, sözlenecek sözlerin tüketilmesini değil, duyduğumuz acı/üzüntü karşısında duygularımızı ifade gücünden yoksun kalmayı belirtmektedir. Bir şeyin bulunması ya da bulunamaması için aranması, araştırılması gereklidir. Aranana ulaşamama durumu ya yaşanan kötü durum karşısındaki şaşkınlık hâlden ya da dilin söz varlığının beklenmeyen, yaşandığına inanılmayan durumu ifade etmede yetersizliğini belirterek durumun vahametini artırma gayretinden ileri gelmektedir. Beklenmeyen, üzüntü ve şaşkınlık uyandıran kötü bir gelişmede *Buyurun cenaze namazına* kalıp sözü de kullanılmaktadır. Bu söz, ani gelişen kötü olaydan kişinin kurtuluşunun olmadığı, dolayısıyla her şeyin bittiği duygusundan hareketle durumu, çaresi olmayan ve her şeyin bitişi temsil eden ölümle özdeşleştirmesinin abartılı bir ifadesidir.

Dilimizde *Ne yazık ki* ve onun Arapça karşılığı olan *Maalesef* (*me'a esef; üzüntü ile beraber*) genellikle karşımızdakine üzüntü, acı verecek bir açıklamadan önce kullanılmaktadır. *Ne yazık ki maçı kaybettik, Maalesef kazadan kurtulan olmadı* şeklinde kendinden sonra olumsuz/kötü bir anlam taşıyan bir cümleyle devam eden bu kalıp sözler, karşı tarafın bir konudaki isteklerine elimizde olmayan nedenlerden dolayı olumsuz cevap verirken kullanılabilirdiği gibi yapmayı istemediğimiz bir şeye hayır cevabını verirken nezaket icabı da kullanılabilir.

Üzüntü ve acıyı ifadede kullanılan sözlerden biri de aynı zamanda yakınmayı içeren *Ne hâle geldik* sözüdür. Belli bir hâle gelmek, aynı zamanda belli bir hâlden ayrılmayı, uzaklaşmayı gerektirmektedir. Öncesi ile mevcut durumun karşılaştırılmasını içeren bu kalıp söz, kötüye doğru değişen durum ve gelişmeler karşısında geçmişte olana duyulan özlemle şimdinin verdiği üzüntü ve acıyı ifade etmede kullanılmaktadır. Benzer duygu değeri *Ne günlere kaldık* kalıp sözünde de görülmektedir. *Kal-* fiili olduğu yeri ve durumu koruma ve sürdürmeyi (TS, 2011, s.1283) ifade etmektedir. Bazen, özellikle de geçmişle kıyaslandığında şimdiki hâl mutluluktan çok üzüntü vermekte, aynı zamanda da geçici değil, kalıcı gözükmektedir. Kötüye gidiş ve bu durumun değişmeyeceğine yönelik inanç acının/üzüntünün derecesini de artırmaktadır.

Duygular söz konusu olduğunda en iyi ifade araçlarından biri ünlemlerdir. Her duyguya yönelik karşılık bulacağımız ünlemlerin üzüntü ve acıma hissindeki karşılığı *Tüh* ve *Vah* ile bu ünlemlerin yer aldığı ya da tekrarlandığı *Tüh ya, Tüh be* ile *Vah vah* ve onun

pekiştirilmiş hâli *Vah ki ne vah* kalıplarıdır. Bu kalıplardan *Vah vah, Vah ki ne vah* kalıpları belli bir yaşa gelmiş kişilerce kullanılırken *Tüh be* ve *Tüh ya* daha genç yaştakilerce kullanılmaktadır. Bu ünlemlerin yanı sıra *Of Allah'im* ünlemi de yaşanan acı karşısında Allah'a yakarışı içermektedir.

3.2.2.2.Belirsizlik/Çaresizlik

Karşılaştığımız zorluklar ve olumsuzluklar karşısında elimizden bir şey gelmediğinde ve çözümsüz kaldığımızda hissettiğimiz çaresizlik duygusuna yönelik kalıp sözlerin hem kendimizi hem de karşımızdakini teselli etmeye yönelik bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Birey olmanın ötesinde bir aile, grup ve toplumun üyesi olan insan, yaşadığı sıkıntıları, dertleri çevresindeki kişilerle paylaşmakta, bir şey yapılamayacağını düşünse bile dertlerini dışa vurmanın rahatlığını yaşamakta, söylenecek birkaç sözle moral bulmaktadır. Kültürümüzde çaresizlik durumunda, sıkıntı ya da dertle mücadeleden, sorunları çözmekten öte bunu kabullenme ve sonucu Allah'a havale etme söz konusudur. “Çaresizlerin en büyük çaresi Allah'tır.” inancının bir yansıması olarak sonucu çaresizlikle beklenen, belirsiz durumlarda *kader, kısmet, nasip, hayır* kavramları ile bu kavramlarla oluşan kalıp sözlerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. “Sözlükte ‘ölçmek, tahmin etmek, ölçüp takdir ederek tayin etmek; gücü yetmek ve kudret’ anlamlarına gelen *kader*, din ıstılahında, Allah'ın ebede kadar olacak şeyleri zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini, nasıl ve ne zamanda olacaklarsa onların tamamını ezelde bilip o şekilde sınırlaması ve takdir etmesine denir” (DKS, 2015, s.352). Kişinin yaşamında başına gelebilecek iyi ya da kötü her olayın/durumun sebebi olarak görülen kader inancı, yaşanan olumsuzlukların bir sebebe bağlanarak vicdanın rahatlatılmasını ve sorunların kabullenilmesini de sağlamaktadır. Kader inancı ile beraber, Tanrı'nın her kişiye uygun gördüğü yaşam durumu olan *kismet*; “birinin payına düşen şey”i (TS, 2011, s.1753) ifade eden *nasip*, en iyi ve en faydalı anlamına gelen *hayr* (DKS, 2015, s.247) kavramları ile ifade bulan ve “her hususta Allah'a güvenmek, dayanmak, teslim olmak, işlerini Allah'a havale etmek” (DKS, 2015, s.656) anlamına gelen *tevekkül* anlayışı yansıtılmakla beraber, çoğu zaman gerekli şeyler yapılmadan da her şey Allah'a bırakılabilmektedir. Olumlu ya da olumsuz bir durum *Kader, Kısmet, Kader kısmet, Nasip* kalıplarıyla kabullenilmekte; istenen bir şey *Allah kısmet ederse, Kısmetse olur, Kısmet diyelim, Nasipse olur, Hayırlısı, Hayırlısı diyelim, Hadi hayırlısı, Hayırlısı neyse o olsun* denilerek ve olumsuz ihtimaller de göz önünde bulundurularak

beklenmektedir. Bir şey doğrudan Allah'a havale edilmeden, elden gelen her şey yapıp sonuç yine de olumsuz olduğunda *Olmayınca olmuyor* sözüyle teselli aranmaktadır. Benzer bir teselli *Olmasın varsın, Sağlık olsun, Canın sağ olsun, Kader utansın, Eyvallah* kalıp sözlerinde de görülmektedir. Bu kalıplardan *Olmasın varsın* ile gerçekleşmeyen şey olmadan da yapılabileceği, idare edileceği belirtilirken *Canın sağ olsun* ve *Sağlık olsun* ile insan yaşadıkça ve sağlığı yerinde oldukça başka şeyleri gerçekleştirebileceği umudu yansıtılmaktadır. *Kader utansın* sözüyle başarısızlık ve olumsuzlukların sorumluluğu kabul edilmeyip kadere bağlanırken; teşekkür etme, onaylama, vedalaşma işlevlerinde de kullanılan *Eyvallah* sözüyle olumsuz olsa da olanı kabullenme ve razı olma şeklinde çaresizlik ifade edilmektedir.

Çaresizlik durumu yapılan bir haksızlıktan kaynaklıysa *Allah'ından bulsun* denilerek böyle bir haksızlığı yapanla aynı din ve inançtan olunamayacağı vurgulanmakta, kişinin değer verdiği, kutsal kabul ettiği neyse cezasını onun eliyle çekmesi için beddua edilmektedir. Haksızlık karşısında kullanılan diğer kalıp söz de *(Seni/Onu) Allah'a havale ediyorum* sözünde ifade bulan; yapılanların değerlendirilmesinin de cezasının da ilahi adalete bırakılmasıdır.

Çaresizlik durumunda bize teselli veren durumlardan biri de daha kötü örneklerin gerek kendi gerekse başkalarının hayatından hareketle tecrübe edilmiş olmasıdır. Daha kötü durumların, seçeneklerin olduğunu bilmek *Buna da şükür, Hiç yoktan iyidir* kalıplarında ifade bulmakta, elde olanlara şükredilerek teselli olunmaktadır. Benzer bir yaklaşım *(Eh işte) idare eder* kalıp sözünde de ifade bulmakta, mevcut durumdan memnun olunmasa da katlanılabileceği ifade edilmektedir.

Teselliye gerektiren, belirsizlik içeren, çaresiz hâllerimiz kimi zaman *Olur mu olur, Sabah ola Hayrola* kalıp sözlerine yansıdığı gibi umut; kimi zaman da *Ne desem boş, Ne diyelim, Ne yapalım* kalıplarında ifade bulan şekliyle umutsuzlukta ifade bulabilmektedir. *Hayırlısı bakalım* sözü ise pek umutlu olunmamakla beraber yine de cesaretin kırılmaması ve sonucun beklenip görülmesine yönelik bir inancın dile getirilmesidir.

3.2.2.3.Endişe/Korku

Herhangi bir konuda tasalanma, kaygılanma, korku duyma ve beraberinde düşünme anlamlarına gelen endişe kişiyi olumsuz etkileyen duygulardandır. Sonu(cu)ndan korku

duyulan, gidişatı endişe yaratan ya da olma ihtimali düşünülünce bile kişiyi korku ve tedirginliğe sevk eden durumlar endişeye sebep olmaktadır. Endişe ve korkuya kalıp sözlerdeki yansımaları açısından bakıldığında; beklenen, normal, alışıldık durumlar dışında gelişen olaylar, kötü şeylerin dillendirilmesi, nazar değmesi, rüyada görülenler ile yapılan eleştirilerin çekeceği tepkilerin korku ve endişenin temel kaynakları olduğu görülmekte ve bu durumlarda, tüm olumsuzluklarda olduğu gibi “ilahi güç”e sığınılmaktadır.

Endişe ve korkunun oluşturduğu kötü ruh hâlimden çıkmak için kişi kendini ve etrafındakileri rahatlatmaya çalışmakta, olayların iyi gelişmesi, durumun düzelmesi için Allah’tan yardım istemektedir. Korkulan, endişe edilen bir durum karşısında tıpkı yolculukta başa gelebilecek kötü olaylardan korkup araçlara *Allah korusun* yazılması gibi, Allah’ın hayat yolculuğunda düşünülen, olması ihtimal dâhilinde olan kötü durumlardan koruyup kollaması dilenmekte, *Allah korusun/esirgesin* denilerek Allah’a sığınılmaktadır. Bu sığınma olmamış olaylar için bir tedbir olabildiği gibi olmaya başlamış ve geldiği nokta itibarıyla endişe verici durumlar için de söz konusudur. Bu tür durumlarda *Allah sonumuzu hayretsin/Sonumuz hayrolsun, Allah yardımcımız olsun, Allah göstermesin* denilerek Tanrı’ya olayları önlemesi ve bu kötü gidişata dur demesi için dua edilmektedir.

Kötü olay ve durumların meydana gelmesi kadar dillendirilmesi de korku ve endişe kaynağı olabilmektedir. Söz konusu edilen, söze dökülen bir durumun olma ihtimali de bulunmakta, dolayısıyla dile getirilmesi bile uygun görülmemekte, dilsel tabu hâline gelmektedir. Bu nedenle kötü bir durumdan bahsedildiğinde söyleyen kişi *Ağzını hayra aç* denilerek iyi düşünmesi ve güzel sözler sarf etmesi konusunda uyarılmakta, akla gelenin başa gelmemesi için iyi düşünmenin ve konuşmanın önemi vurgulanmaktadır. Aynı vurgu *Ağzından yel alsın* ve *Şeytan kulağına kurşun* sözlerinde de görülmektedir. Dile getirilen kötü bir düşünce, durum ya da temenninin hiç dillendirilmemesi, ağızdan çıkmadan dağılıp yok olması için *Ağzından yel alsın* sözüyle temennide bulunmaktadır. İyi giden şeylerin kötüye gitme ihtimalinden söz edildiğinde ise “eşeğin aklına karpuz kabuğu düşürmek” deyiminde ifade edildiği gibi varoluş sebebi kötülük olan şeytanın söylenenleri duymaması, kurşunun şeytanın kulağını yani işitilenleri yok etmesi ve şeytanın aklına kötü şeyleri düşürmemesi için *Şeytan kulağına kurşun* kalıp sözü kullanılmaktadır.

Alışılmış, bilinen durum ve olaylar önceden zararsızlığı tecrübe edildiğinden normal görülmekte ve üzerinde düşünülmemektedir. Bu tür durum ve olaylar beklenenler dışında bir gelişme gösterdiğinden endişeye sebep olmakta ve *Hayra alamet değil* kalıp sözlerle kötü gelişmeler olabileceği endişesi dile getirilmektedir. Ayrıca beklenmeyen durumlarda, *Hayırdır, Hayırdır inşallah* kalıp sözleri kullanılarak, endişe edilen durumun gerçekte öyle olmaması, iyi haberler alınması dilenmektedir. Benzer bir dilek de *Hayrolsun* kalıbıyla dile getirilmekte, görülen rüyanın endişe ve korku uyandırabilecek bir mesaj içermemesi ve iyiye yorumlanması dilenmektedir.

Kötü şeyleri dillendirmek ve bunun sonucunda ortaya çıkabilecek olumsuzluklarından dolayı duyulan endişe kişinin kendi söylediklerine dair de olabilir. Bu durumda kişi bir topluluk karşısında gerginliğe neden olabilecek, başını ağrıtabilecek sözleri sarf etmeden önce *Sözüm meclisten dışarı* diyerek söylediklerinin ortamda bulunanları kapsamadığını beyan etmekte, böylece konuşma karşısındaki olumsuz tepkilere yönelik endişelerinden dolayı tedbir almaktadır. Tedbir almayı gerekli kılan endişe edici durumlardan biri de paylaşılması uygun olmayan ya da sıkıntı yaratacak durum ve duyuların başkalarına aktarılmasından dolayı olabileceklerden sorumlu tutulma ihtimalidir. Bu ihtimale karşı, *Laf aramızda kalsın* ve *Benden duymuş olmayın* sözleriyle dedikodusu yapılan kişi (ler)in tepkisinden ve olayın duyulmasının sebep olacağı durumlardan kişi sorumlu tutulmak istenmemekte, böyle bir endişe karşısında muhataplarına uyarıda bulunarak kendini korumaya çalışmaktadır.

Endişe kaynaklarından biri de güzel gelişme ve durumların imrenme ve haset duygularıyla nazara gelerek kötüye dönmesidir. Nazar inancından kaynaklanan bu tür endişe hâllerinde yine Allah'a sığınmakta, *Allah nazardan korusun/esirgesin* denilerek ya da *Maşallah deyin* diye uyarıda bulunularak endişe uyandıran durumlardan korunmaya çalışılmaktadır.

3.2.2.4.Öfke

Öfke, genel olarak, istenmeyen sonuçlar, ulaşılmayan beklentiler, yerine gelmeyen istekler karşısında verilen kızgınlık, hiddet gibi duygusal tepkilerdir. Kalıp sözlerde ifade edildiği üzere öfke duygusu; haksızlığa uğramak, nankörlük görmek, sözün dinlenmemesi, incitilmek gibi durumlardan kaynaklanmakta olup bedduada bulunma, uyarma, azarlama, tehdit etme, hakaret etme ve kovma tepkilerine neden olmaktadır.

Kişi haksızlığa ya da hayal kırıklığına uğratıldığında bunun bedelini karşı taraftan alacak konumda değilse “ilahi adalet” inancı çerçevesinde beddua ederek yaşadığı acı ve incinmenin cezasını Allah’tan beklemektedir. Bu beklenti dilde karşılığını *Allah cezanı versin, Allah belanı versin ve Allah kahretsin* kalıp sözlerinde bulur. Bu kalıpları oluşturan ceza, bela ve kahır sözcükleri arasındaki anlam farkı kalıp sözlerin beddua değerini de etkiler. *Ceza*, uygunsuz davranışta bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici bir yaptırım (TS, 2011, s.458) olup cezanın derecesi işlenen hatanın derecesi nispetindedir. *Bela* ise içinden çıkılması güç, sakıncalı durum ile büyük zarar ve sıkıntıya yol açan olay ya da kimse (TS, 2011, s.297) anlamlarına gelmekte olup yapılan hatanın bedelinin çok daha ağır, içinden çıkılmaz bir şekilde ödetilmesi dileğini içermektedir. *Kahır* ise ezmek, üzme, perişan etmek anlamlarına gelmekte olup suçu/hatayı işleyenin onulmaz yaralar alması dileğini ifade etmektedir. Dolayısıyla öfke anında yapılan beddua ile canımızı yakanın bedelini misliyle ödemesi dilenmektedir. Öfkenin kişiyi fiziksel bir eyleme yöneltici etkisi bu beddualar edilirken genellikle hedefteki kişiye doğru iki elin savrulmasıyla *tu* ünlemi eşliğinde kalıp sözün kullanımında kendini göstermektedir.

Öfke her zaman dışa yansıtılmamakta, bazen sabredilerek ilahi adaletin vuku bulması beklenmektedir. Eğer zamanında yapılan uyarılar dikkate alınmadıysa, iyi niyet suistimal edildiye ya da incitilmeye rağmen karşı taraf bunu hiç umursamadıysa içten içe öfke ve kin duyulur. Zamanla bu duyguları yaşatan kişinin başına kötü şeyler geldiği öğrenilip *Beter ol* bedduasında bulunularak daha kötüsünü hak ettiğini düşünülür, cezalandırılması istenir. Aynı ağır ceza isteği özellikle son yıllarda film replikleriyle yaygınlık kazanan *Canın cehenneme* kalıp sözünde de görülmektedir. Kişinin ölmesini ve cehennemde olmasını istemek, kötü şeyler yaşatanların ölmekle kalmayıp cezasının kat ve kat mislini öldükten sonra da çekmesini dilemek anlamına gelmektedir. Benzer bir şekilde yine film ve dizi replikleriyle dilimizde kullanımı yaygınlaşan *Lanet olsun* kalıp sözü de kişinin Tanrı’nın sevgi ve ilgisinin yoksun olması (TS, 2011, s.1575), lanetlenmesi, dolayısıyla dertten ve felaketten kurtulmaması bedduasını içermektedir.

Öfkenin temel sebebi, yapılan davranış ya da söylenen sözün muhatabı kişi için kötü bir anlam ya da değer içermesidir. Öfkenin nedeni emeklerin boşa gitmesi, kıymetin bilinmemesi ve bunun karşılığında nankörlük görülmesini içeriyorsa *Yazıklar olsun* denilerek üzüntü ve hayal kırıklığı belirtilir, buna neden olan kişi kınanır. Aynı

nedenden kaynaklanan öfkenin diğer yansımaları *Haram olsun* ve (*Zehir*) *Zıkkım olsun* kalıp sözlerinde görülür. Yapılan bir yardım, verilen bir emek karşılığında hayal kırıklığının yaşanması sonucu buna sebep olanın hayrını görmemesi, rahatının kaçması ve cezasını çekmesi için *Haram olsun* ve (*Zehir*) *zıkkım olsun* bedduasında bulunmaktadır. Öfke durumunda yapılan bir diğer beddua da genellikle ergenlik çağındaki gençlere yönelik olarak büyüklerce dillendirilen *Olmaz olaydın* sözüdür. Bu söz ile yapılan davranışın fenalığının kişinin olmamasının istenmesi kadar büyük derecede olduğunu belirterek öfkenin derecesi ifade edilir. Aynı derecedeki fenalığın diğer ifade şekli *Yatacak yeri(n) yok* sözüdür. Bu söz ile yapılan davranışın sebep olduğu şey(ler)in cehenneme bile kabul edilmeyi engelleyecek derecede kötü olduğu belirtilerek yapan kişinin yaşanan haksızlığı, duyulan acı ve öfkeyi anlamasına çalışılır.

Öfke duygusunun güçlü olduğu hâllerde kişi mantığını kaybetme noktasına gelerek öfkesini fiziksel eyleme dökme, şiddete başvurma noktasına gelebilir. Şiddetten hemen önceki bu hâlin ifadesinde *Çıldırılmamak elde değil* sözü kullanılmaktadır. Delirmek, aklını oynatmak anlamına gelen çıldırmak (TS, 2011, s. 535), kişinin akıyla hareket kabiliyetinin yok olması ve artık ne yaptığını bilemeyecek ve sorumluluktan muaf olacak hâle gelmesidir. Dolayısıyla bu kalıp söz ile kişinin sınırlarının daha fazla zorlanmaması isteği ile hâkimiyet gücünü kaybetme noktasına geldiği belirtilerek böyle devam ederse kötü sonuçların oluşabileceği uyarısında bulunmaktadır. Bu kötü sonuçların ne olabileceğine yönelik çıkarımı bize *Ölür müsün öldürür müsün* kalıp sözü verir. Kişinin öfkesinin gözünü karartacağı, işi şiddete dökebileceği, hatta can almak ya da canından olmayı göze alacak noktaya gelebileceği uyarısı taşımaktadır. İşin kavga boyutuna geldiğini belirten diğer kalıp da *Kimsin sen (ya/lan)* sözüdür. Karşımızdakine kim olduğu sorularak o kişinin tanınmadığı, tanınacak değerde olmadığı belirtilerek küçümsenmekte, dolayısıyla kendi değerinin daha üstün olduğu belirtilerek yaptığı davranışın cezasının verileceği uyarısında bulunmaktadır.

Kişinin öfkesine hâkim olamadığını, dolayısıyla bundan sonrasının akli ve mantığı içermeyeceğini belirten diğer bir uyarı kalıbı da *Haddini bildir*. Herkesin karşısındakinin söz ve tavırlarını makul görebileceği, hoş karşılayabileceği, tahammül göstereceği belli bir nokta vardır. “Her şey bir yere kadar”dır. O sınır aşıldığında,

kişinin özel alanına müdahale edildiğinde bunun karşılığı da elbette sözün sınırını aşacak şekilde verilecektir.

Öfkenin kaynağının saçma ve anlamsız fikirler ya da tavırlar olması durumunda tepki *Derdin ne senin?* kalıp sözüyle gösterilmektedir. Yapılan şeyin anlamsızlığı ve gereksizliği kişiyi, karşındakinin tavrının asıl sebebini anlamaya, daha doğrusu ona bunu göstermeye yönlendirir. Bu nedenle yapılan şeyin anlamsızlığı, dolayısıyla asıl niyetin ne olduğu sorgulanarak kişi öfke sebebi olan davranışlarından dolayı azarlanıp uyarılır. Öfkenin sebebi söylenen bir söz ya da yapılan bir yorumdan kaynaklanıyorsa *Hadi (be) oradan* sözüyle bakış açısının yanlışlığı, o düşünceden vazgeçmesini içerecek şekilde azarlanarak belirtilir.

Beddua, uyarı, tehdit ve azarlama dışında öfkeyi yansıtmaya şekillerimizden biri de tartıştığımız kişiyi ortamdaki kovmaktır. Konuşmanın bir işe yaramadığı durumlarda muhataba *Defol* denilerek öfkenin kaynağı ortamdaki uzaklaştırılmaya çalışılır. Öfke kaynağından uzak durma isteğinin diğer bir ifadesi de *Şeytan görsün yüzünü* kalıp sözüdür. Birine öfke duyulması o kişiye sevgiyi de ilgiyi de azaltıcı bir etki yapar. Araya birileri girip ortamı yumuşatmaya, tarafların görüşerek uzlaşmalarını sağlamaya çalışsa da o kişiyle konuşmak şöyle dursun yüzünü bile görmek istemeyiz. Bu konuda ısrar edenlere de *Şeytan görsün yüzünü* denilerek yapılan şeyin kötü ve şeytani olduğu, dolayısıyla yerinin de muhatabının da şeytan olduğuna dair gönderme yapılır.

Öfke kimi zaman hakareti de beraberinde getirir. Öfke duyulan kişinin onuru kırılarak, küçük düşürülerek kişi kendi değerini yükseltmeye, böylece öfkesini hafifletmeye çalışır. Öfke anlarında en çok dillendirilenlerden biri *Şerefsiz* kalıp sözüdür. Kişinin yaptığı/yapmadığı davranış, söylediği/söylemediği söz nedeniyle insanlara has onurdan noksan olduğu belirtilerek gururu kırılmakta, böylece öfkelendiren kişi aşağılanarak davranışından dolayı cezalandırılmaktadır.

Sözün dinlenmemesi, uyarıların dikkate alınmaması da öfkeye neden olan davranışlardandır. Böyle bir davranışla karşılaşıldığında *Ne hâlin varsa gör* denilerek kişinin kendi hâline bırakılacağı, işlerine bundan sonra karışılmayacağı, dolayısıyla artık onun için hiçbir şey yapılmayacağı beyan edilerek öfke duygusu ifade edilir.

3.2.2.5.Özlem

Bir kimseyi veya bir şeyi görme, kavuşma isteği, hasret, tahassür (TS, 2011, s.1870) anlamına gelen özlemin, geçmişte yaşananlara yönelik *Hey gidi günler hey* kalıbıyla ifade edildiği görülmektedir. Özlemin kişiye ya da bir şeye karşı duyulmasında daha çok *Özledim* ifadesi ile *burnunda tütmek* deyimini kullanılmaktadır.

3.2.2.6.Pişmanlık

Yapılan/yapılmayan bir iş ya da davranışın, söylenen/söylenmeyen bir sözün olumsuz etkilerini görerek üzülmeyi ifade eden pişmanlık duygusu çoğunlukla özür dilemeyi de beraberinde getirir. *Özür dilerim, Affedersin* sözleriyle karşımızdakinin kusur ve hatalarımızdan dolayı bizi bağışlaması dilenirken *Kusura bakma* sözüyle kusur ve hatalarımızın görmezden gelinmesi, yani hiç yapılmamış kabul edilmesi istenir. *Üzgünüm* sözüyle ise yapılan hata ya da işlenen kusurun karşımızdakine olumsuz etkileri kendi üzerimizdeki etkisinden hareketle anlatılmakta, böylece yapılan şeyin farkında olduğu ve duyulan pişmanlık belirtilmektedir.

Pişmanlık duyulan davranışlar için hataların kabul edilerek özür dilenmesinin dışında kusur ve hataya bahaneler bulma da söz konusu olmaktadır. Özellikle tecavüz suçlarından sonra sıklıkla dillendirilen *Şeytana uyduk bir kere* sözü bu türden kalıp sözlerdendir. Bu sözle kişi yaptığı davranışın sorumluluğunu öncelikle şeytana yüklemekte, kendisini ise bir anlık gafletle ona uyduğu için bir noktada sorumluluk sahibi saymaktadır. Böylece sorumluluk, dünyevi bir zeminden dünyevi olmayan bir zemine havale edilmekte, cezanın da bu dünyada değil öte dünyada çekilmesi isteği dile getirilmektedir.

Pişmanlık duygusu şimdiye ait olabileceği gibi geçmişte yapılan ya da yapılmayan eylemlere yönelik de olabilmektedir. Geçmişe dair pişmanlıklarda *Şimdiki aklım olsa* kalıp sözü kullanılarak şimdi daha olgun ve akıllı olduğu, daha doğru davranışta bulunulacağı belirtilerek pişmanlık duygusunun nedeni olarak gençlik ve toyluk gösterilmektedir. Kişinin yaptığı eylemin zararından ders çıkararak aynı şeyi tekrarlamamaya dair kendine söz verdiği durumlarda ise *Tövbeler olsun* sözü kullanılarak duyulan pişmanlık dile getirilmektedir.

Pişmanlığı ifade etmede *Tüh be* ve *Tüh ya* ünlemleri de kullanılmaktadır.

3.2.2.7.Şaşkınlık

Ne yapmak gerektiğini bilememek, nasıl davranacağını kestirememek, içinden çıkamamak; doğru, gerçek ve gerekli olanı ayırt edemeyecek duruma gelmek (TS, 2011, s.2207) anlamlarına gelen şaşırma, şaşırılan şeyin niteliğine göre çeşitli tepkilere neden olmakta, bu tepkiler de kalıp sözlerde karşılık bulmaktadır. Şaşkınlık anı, kişinin ne diyeceğini, ne yapacağını bilmediği durumlar olduğu için resmiyet genellikle düşünülmemekte ve samimi (informal) bir dil kullanılmaktadır. *Aman Allah'ım, Daha neler, Yok daha neler, Hadi ya, Hadi be, Hadi canım, Hadi canım sen de, Hay Allah, E yuh yani, İlahi, Vay be, Vay anasını, Vay arkadaş, Vay anam vay, Vay canına, Yapma ya, Yok artık, Yok artık daha neler, Yok canım, Yok deve, Yok devenin nalı, Yuh artık* gibi şaşırma anının kişiyi net bir düşünceden alıkoymasına paralel olarak anlamdan çok ünlemenin (ses çıkarma, doğal tepki verme) esas olduğu şaşırma anlarında ünlemlerle kurulu söz kalıplarının yoğun şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Şaşkınlık uyandıran durumlar çeşitli olduğu için verilen tepkiler de farklı olmakta, dolayısıyla kalıp sözler aynı işlevde kullanılsa da farklı tepkileri dile getirmektedir. Şaşkınlık, duyduğuna ya da gördüğüne inanamamayı ve bir durumu abartılı bulmayı ifade ediyorsa *Hadi be, Daha neler, Yok daha neler, Hadi canım, Hadi canım sen de, Yok deve, Yok devenin nalı, Yok artık daha neler, Yuh artık*; bir şeyi aynı zamanda reddetmeyi içeriyorsa *Yok canım, Yapma ya*; çaresizlik ifade ediyorsa *Hay Allah* kalıp sözleriyle ifade bulmaktadır.

Şaşkınlık, kişinin duyduklarına, gördüklerine inanamama hâlini ifade etmekte, dolayısıyla düşünme, anlama ve kavrama gücünü aşan durumları içermektedir. Şaşkınlığın akılla bu ilişkisi *Akıl alır gibi değil* şeklinde aklın sınırlarını aşan ve *Kimin aklına gelirdi ki* şeklinde akılla bağdaşmayan durumların ifadesi olan kalıp sözlere yansımaktadır. Şaşkınlık veren durumun kişinin anlama ve düşünme kabiliyetini (aklını) aşması onu “en üst akıl”a götürmekte ve *Bak şu Allah'ın işine* denilerek böyle bir durumun ancak Allah tarafından yapılabileceği ifade edilmekte, böylece mantığa büründürülerek inanma temeli oluşturulmaktadır. Kişinin aklının da düşünce ve muhakeme becerilerinin de yaşı ve yaşadıkları (tecrübeleri) ile gelişmesi, şimdiye kadar hiç duyulmayan, düşünülmeyen bir şeyin öğrenilmesiyle duyulan şaşkınlığın *Bir yaşuma*

daha girdim şeklinde ifade edilmesine, öğrenilen yeni şeyle kişinin yeni bir yaşı, dolayısıyla tecrübeyi edinerek olgunlaştığı abartılı olarak ifade edilmektedir.

Şaşılınan şey kişiye yönelik olumsuz bir durumun ifadesi ise *Üstüme iyilik sağlık* denilerek söylenen sözden duyulan kırgınlık ve alınan darbe karşısında kişi kendine iyilik ve sağlık dileyerek kurtulmaya çalışmakta ve durumu reddetmektedir. Şaşkınlık uyandıran şeyin kişiyi güldürecek bir durum olması da söz konusudur. Böyle durumlarda *Hay Allah iyiliğini versin* denilerek kişiyi şaşırta ve güldüren durumdan ötürü iyilik dileğinde bulunulur.

3.3. TUTUM KALIPLARI

Bir toplumu oluşturan bireyler ortak yaşantılar ve aktarımlar yoluyla benzer düşünce biçimleri geliştirirler. Birey, sosyalleşme ve kültürlenme sürecinde, yakın çevresinden başlamak üzere, çeşitli olayları deneyimlemekte, bilgiler edinmekte; bu bilgi ve deneyimler çerçevesinde duygu, düşünce, inanç ve değerlere sahip olmakta ve diğer insanlar, olaylar ve düşüncelere yönelik değerlendirmesini buna göre yaparak belli bir tutum geliştirmektedir. Tutumlar, “inançlar, idealler ve tercihler” ile beraber iç davranış kalıplarını oluşturmakta olup “Belli bir davranışa hazır olmayı ifade eder. Bir kişi, grup, kategori, bir davranış hakkındaki eğilimler ve yönelimlerdir. Öğrenilmiş davranışlardır” (Tezcan, 1995, s.102).

Kişinin doğuştan getirdiği bir özellik olmayan tutumlar, belli bir kişi, durum ya da olaya yönelik olumlu ve olumsuz bir şekilde hissetme, düşünme ve davranmaya yol açan eğilimlerdir. Kişi duygu, düşünce, inanç ve değer yargılarına uygun durumlara karşılaştığında olumlu bir tutum sergilerken uygun olmayan durumlarda olumsuz bir tutum içine girebilmektedir. Beğendiği, hoşuna giden durum ve olaylarda mutluluk ve memnuniyet duymakta, bunun sonucunda teşekkür etme, takdir etme, tebrik etme, övme gibi tutumlar geliştirerek bunları söz ve davranışla ifade etmektedir. Beğenmediği, hoşuna girmeyen ve kendinde olumsuz duygular oluşturan durum ve olaylarda ise öfkelenmekte, üzülme, korkmakta ya da üzüntü duymakta olup bu olumsuz duygu ve düşüncelerini eleştirme, azarlama, uyarma gibi tutumlarla göstermektedir. Kendisini ilgilendirmeyen durumlarda umursamazlık, karşı çıktığı fikirler karşısında eleştirel, doğruluğuna inandığı düşünceler karşısında ikna edici, benliğini merkeze aldığı

durumlarda bireyci tutumlar sergileyen kişi, bunları yine öncelikle dildeki kalıp sözlerle yaparak bir birey olarak kimliğini, kişiliğini ve toplumsal olaylar karşısındaki konumu ifade etmektedir. “Günlük iletişimde konuşulan konuyla ilgili olarak kişinin kendi düşüncesini belirtmek için bazı kalıplardan yararlanması, hem ona kendini daha iyi ifade edebilmesi için zaman kazandırır hem de iletişimde akıcılık sağlar” (Yılmaz, 2009, s. 512).

Bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını uyumlu kılarak etkileyen tutum, benlik değerlerinin korunmasında ve kendini ifade etmede önemli bir yere sahip olduğu kadar toplum kültürüne uyumunda da önemli bir işleve sahiptir. Toplumun genel inanç ve düşünce tarzına uygun tutumlar geliştirmek topluma uyumu kolaylaştırmaktadır.

Dilimizde belli başlı tutumları yansıtmada kullanılan kalıp sözler aşağıdaki gibi tasnif edilebilir:

3.3.1. Bireyci/Toplumcu Tutum

Kalıp sözlerin bir kısmı belirli bir olay ve durum karşısında bireysel bir duruşun ifadesi olurken bir kısmı toplumsal hayattaki insan ilişkilerin derecesini ve niteliğini göstermektedir. Toplumsal hayatta, belli bir ilişki içinde bulunduğumuz, temas hâlinde olduğumuz insanların birbirleri üzerinde hakları olduğu inancı “alışverişte veya ayrılma sırasında hakkını birbirine bağışlama” (TS, 2011, s.1080) olan *helalleşme* eylemini getirmektedir. Helalleşmeyi gerektiren *hak* kavramı, adalet ve hukuku ilgilendiren bir kavram olmasının ötesinde toplumda herhangi bir derecede ilişki hâlinde olan insanların ilişkinin getirdiği hukuk çerçevesinde “verilmiş emekten doğan manevi yetki” (TS, 2011, 1026) sahibi olması anlamına da gelmektedir. Verilen emek ve iletişimin derecesi değişse de kişinin toplumun bir üyesi olarak diğerlerine karşı sorumlu olduğu, dolayısıyla asgari düzeyde de olsa çevresindeki insanlar üzerinde hak sahibi olduğu anlamına gelmektedir. Alışveriş sırasında ya da bir yerden, birilerinden ayrılırken söylenen *Hakkını helal et* sözü, cenaze namazı sırasında yöneltilen *Hakkınızı helal ediyor musunuz?* sorusu ve karşılık olarak verilen *Helal olsun* cevabı, toplum hayatında kişilerin birbirleri üzerinde hak sahibi oldukları inancının birer yansımasıdır. Aynı inancın olumsuz yansıması birinden kötülük görülmesi ya da öfke anında söylenen (*Hakkım*) *Haram olsun, Hakkımı helal etmiyorum* kalıp sözlerinde de görülmektedir. Cenaze namazı sırasında cemaate yöneltilen *Nasıl bilirdiniz?* sorusu, kişinin yaşarken

toplumda bıraktığı izlenimi, nasıl görüldüğünü ve algılandığını sorgulamaya yönelik olup kişinin nasıl biri olduğundan çok toplumun gözünden nasıl görüldüğünün bir göstergesidir.

Toplumsal ilişkilerde kişilerin birbiri üzerinde yetki sahibi olduklarının en net göstergelerinden biri *El âlem ne der* kalıp sözünde ifade bulmaktadır. Aile dışında herkesin, yabancıların (el âlemin) bir olay ve durum karşındaki tepkisinin dikkate alındığı, dolayısıyla ne yapıp yapılamayacağını toplumca belirlendiği, toplumun aileler ve kişiler üzerinde yaptırım sahibi olduğunu ifade eden bu sözün yansıttığı bakış açısı bazılarının hayatını yönlendiren temel unsur olacak kadar etkilidir. Dilimizde *mahalle baskısı* olarak da adlandırılan toplumsal yaptırım nedeniyle kişi kendisinin ya da yakınlarının davranış ve sözlerinin toplumsal kabul görmesinden endişe ederek kendisini ve yakınlarını kısıtlamakta, bir nevi otosansür uygulamaktadır. Daha çok ailelerinin *ele* karıştığı, dolayısıyla da el âlemlerle haşır neşir olmak durumunda kaldığı düşün, nişan gibi törenlerin hazırlıkları sırasında sıklıkla kullanılan bu söz, yapılanlarda başkalarının memnuniyetinin önemsendiğinin bir göstergesidir. Başta anneler olmak üzere aile büyükleri ve özellikle de belli bir yaşın üzerindeki kadınlar tarafından sık kullanılan *El âlem ne der* sözü, toplumsal kabulün ve yaptırımın en çok kadınları endişelendirdiğinin, en çok kadınlar üzerinde etkili olduğunun, diğer yandan da bu düşünce tarzının özellikle kadınlar tarafından benimsenip sürdürüldüğünün bir göstergesidir. Benzer bir gösterge *Âdet yerini bulsun diye* sözünde de görülmekte, özellikle kadınlar tarafından kullanılan bu sözle, gerekliliğine inanılmadığı hâlde toplumun geneli tarafından kabul görüp uygulandığı için belirli şeylerin geleneklere uygun şekilde yapılması ifade edilmektedir.

Kişileri baskı altında tutan, sınırlayan ve *El âlem ne der* sözüyle yansıtılan toplumsal denetim ve yaptırım *Kim ne derse desin* kalıp sözünde ifade bulan ve kişinin doğru bildiklerini uygulamasını öngören, toplumsal tutum karşısında bireysel duruşu önceleyen tepkisel bir anlayışı da beraberinde getirmektedir. “Ben onu bunu bilmem, Kimse kusura bakmasın, Sizden öğrenecek değilim” ifadeleriyle beraber bazen sabit fikirliliği ve dik başlılığı da yansıtan bu söz, yaptığımız şeyin ya da içinde bulunduğumuz hâlin kimseyi ilgilendirmediğini bu nedenle de dikkate alınmadığının beyanıdır.

Toplumsal ilişkilerdeki samimiyet düzeyini gösteren ifadelerden biri *Elimizde büyüdü* sözüdür. Birinin elinde büyütme, onunla bolca zaman geçirmeyi ve emek vermeyi gerektirmekte olup bir çocuğu büyüüp yetiştirmek gibi anne ve babaya düşen sorumlulukta pay sahibi olmak demektir. Bu kalıp söz, toplumun bir üyesi olan çocuğun yetiştirilmesinde anne ve baba ile beraber yakın ilişki içinde bulunan insanların da varlığına, çocuk üzerinde hak sahibi olduğuna, dolayısıyla toplumsal bağa bir gönderme içermektedir. Bu toplumsal bağa diğer bir gönderme de bayramlarda el öpme ritüeli sırasında çocuklara söylenen *El öpenlerin çok olsun* kalıp sözünde ifade bulunmaktadır. Bu kalıp sözle el öperek büyüğüne saygısını sunan çocuğun yetişkinliğinde geniş bir çevreye sahip ve etrafında saygı duyulan biri olması dilenmektedir. Bunun için de öncelikle toplumsal yükümlülüğünü yerine getirerek evlenmesi, kendi gibi hayırlı çocuk ve torunlar yetiştirmesi ve onların el öpecek yaşa geldiğini görece kadar uzun yaşaması gereklidir.

3.3.2. Cinsiyetçi Tutum

Bireye üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiye ayırt ettiren yaratılış özelliği, eşey, cinslik, seks (TS, 2011, s.468) anlamına gelen *cinsiyet* kavramı, dilimizde biyolojik ve fizyolojik özelliklerin (sex) yanı sıra kadın ve erkeğin toplumsal ilişkilerdeki yerini, tutum ve sorumluluklarını içeren ve toplumsal cinsiyet (gender) olarak ifade edilen sosyal ve psikolojik özellikleri de tanımlamaktadır. “Erkeklik ve kadınlık, biyolojik yönden ayrılmanın yanında toplumsal olarak da yeniden ayrıma tabi tutulan iki kavramdır. Sosyal yönden kadın ve erkeğe verilen roller, sorumluluklar toplumsal cinsiyet olarak kavramlaştırılır.” (Gökdayı, 2014, s.1).

Cinsiyet kavramına kalıp sözlerden hareketle bakıldığında, toplumumuzda kadınlık, erkeklik ve adamlık kavramlarına yönelik genel bir algının olduğu görülmektedir. İnsan olmanın ötesinde *kadın milleti* ve *erkek milleti* nitelemesinde ifade bulan iki farklı kategorizasyonun olduğu cinsiyetçilikte, erkek milletinin *erkeklik* ve *adamlık* kavramları etrafındaki ayrımı ve bunun hem kadınlar hem de erkeklerce ortak bir ifade şekli olması dikkat çekicidir. Erkek; yetişkin adam, bay, er kişi (TS, 2011, s. 810) anlamına gelirken; Arapça âdem’den gelen adam insan, erkek kişi anlamlarının yanı sıra iyi huylu, güvenilir kimse (TS, 2011, s.24-25) anlamına da gelmektedir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, *erkeklik* bir cinsiyet ifadesiyken *adamlık* bir karakter özelliğidir.

Adamsın, Adam gibi adam, ...ben de adam değilim, Adam değilmiş sözlerinde ifade edilen adam; sözüne güvenilen, nerede nasıl davranılacağını bilen, sorumluluk alan, dürüst bir karakterin ifadesidir. Önemli bir meziyet olan adamlık her erkekte bulunmaz, bu nedenle beğenilen bir söz ve davranışta bulunan erkeklere *Adamsın* ve *Adam gibi adam* denilerek övgü, iltifat ve teşekkürde bulunmaktadır. Bu övgünün çoğunlukla erkekler tarafından yapılması, erkekten erkeğe adamlık payesinin verilmesi, iltifatta bulunanların adamlığı kendilerinin de sahip olduğu bir özellik olarak gördüğü ve hak ettiğini düşündüğü kişilere de vererek onları yücelttiği söylenebilir. Adamlık kavramıyla ideal erkek portresi çizilmekte, dolayısıyla kadın erkek ilişkilerinde de erkeklerden beklenen nitelikler tek bir kavramda toplanabilmektedir.

Kalıp sözlerdeki cinsiyet içeren kavramlara *kadınlık* açısından bakıldığında *Anam avradım olsun, Anasını satayım, Dünya ahiret bacımsın* kalıp sözlerinde de görüleceği üzere geleneksel anlamda, cinsiyet odaklı bir “namus” kavramıyla özdeşim kurulduğu; ana, avrat ve bacı sıfatlarının genellikle olumsuz bir durumun ifadesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Birini tehdit ederken yapacaklarına dair karşı tarafı inandırmak için kullanılan *Anam avradım olsun ki* ifadesi, kişinin yapabileceklerinin sınırı olmadığını, gözünün hiçbir şeyi görmediğini anne ve eşi, dolayısıyla namusu üzerinden beyan etmesidir. Boş verme, umursamama anlamına gelen *Anasını satayım* sözünde ise mevcut durum yine namus kavramından ancak bu sefer başkasının namusundan söz edilerek yapılmakta, başkasının düşünmesi, dert etmesi gereken, “namusu” olan bir durumun kişiyi ilgilendirmede ifade edilmektedir. Geleneksel anlamda, bir erkeğin namusunu ilgilendiren kişilerden biri de kız kardeşidir. *Dünya ahiret bacımsın* sözüyle beğenilmeyen ya da herhangi bir birliktelik düşünülmeyen kadının kız kardeş gibi görüldüğü, dolayısıyla cinsel yönden bakılmadığı ifade edilmektedir.

Toplumumuzda kadın erkek ilişkilerinde *Allah sahibine bağışlasın* kalıbında da görüleceği üzere bir sahiplik ilişkisinden söz edilebilir. “Herhangi bir şey üstünde mülkiyeti olan, onu yasaya uygun bir biçimde dilediği gibi kullanabilen kimse, iye, malik” (TS, 2011, 2009) anlamına gelen sahip sözcüğü, mecazi olarak da “koruyan, arka çıkan, gözetken kimse” anlamına gelmektedir. Çoğunlukla kadınlar olmak üzere beğenilen ve ulaşılmaz görülen kişiler için kullanılan *Allah sahibine bağışlasın* sözü, kişinin biriyle beraberliğinin aynı zamanda ona bir aidiyet içerdiğini, dolayısıyla üzerinde başkasının hak ve yetki sahibi olduğu ve söyleyen kişinin buna saygı duyduğu ve gözünün

olmadığını ifade kullanılmaktadır. Bu sözlerdeki, *sahiplik* kavramının çağrışımları özellikle kadının bireyselliği ve kişiliğinin görmezden gelinmesi, nesneleştirilmesini içermekle beraber sözcüğün mecazi anlamı olan korumak ve gözetmek (TS, 2011, s.2009) sevmenin gereklerindedir. Günümüzde sahiplik kavramının cinsiyet boyutunda taşıdığı olumsuz çağrışım *Allah sahibine bağışlasın yerine Allah sevdiğine bağışlasın* şeklindeki kullanımı yaygınlaştırmaktadır.

Birine karşı üstün gelmeyi ifade eden *yen-* fiili, *Kadının fendi erkeği yendi* sözünde kadınlıkla erkek arasındaki rekabeti göstermekle birlikte bu rekabette kadının erkek karşısındaki başarısının dalavere, hile ile sağlanabileceği anlamını da taşımaktadır. Farsça kökenli olan ve düzen, hile anlamına gelen *fent* (TS, 2011, s.860) sözcüğünün anlamı bilinmediğinden ve genellikle kararlılık, azim, inat gibi anlamları olduğu düşünüldüğünden erkek egemen dünyada kadınların küçümsememesi, başarılarının övülmesi ve yüceltilmesinde özellikle kadınlar tarafından olumlu anlamlar yüklenerek kullanılmaktadır.

Toplumumuzdaki cinsiyet algısını yeterince betimleyebilmek için kalıp sözlerin yanında başta klişe, atasözü, deyim, birleşikler gibi kalıplaşmış birimler olmak üzere söz varlığının bütününe bakılması gereklidir. Toplumumuzdaki erkeklik algısını Türkiye Türkçesi sözlükleri ve ilgili kaynakları tarayarak atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözlerden hareketle ele alan Gökdayı (2012), 21’i kalıp söz olmak üzere 51 kalıplaşmış birim belirlemiştir. Kalıp söz kapsamında değerlendirilen “Erkeklik ölmedi, erkek sözü, erkek gibi, erkekçe, erkekler ağlar mı, erkeksen yap, sen de erkek misin, erkek adamın erkek damadı olur” vb. (s.7) vb. ifadelerin kullanımına araştırmamızda rastlanmadığından listemizde yer almamıştır.

3.3.3. Eleştirme

Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit (TS, 2011, s. 786) anlamına gelen eleştiriye, gündelik hayattaki olay ve durumlar karşısında gösterilen tepkiler açısından bakıldığında, olumsuzluk içeren söylemlerin ön planda olduğu ve genellikle küçümseme, kınama, azarlama, yakınma edimlerinin yanı sıra Allah’ın ıslah etmesine yönelik duada bulunulduğu; olumlu değerlendirmelerin ise daha çok övgü çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

Türkçede birini/birilerini ya da bir şeyleri eleştirmede kullanılan kalıp sözlerde akıl ve mantığa vurgunun ön planda olduğu görülmektedir. Söz ve davranışta makul olan; düşünce anlama ve kavrama gücünü ifade eden *akıl* ile (TS, 2011, s.62) doğru düşünmenin yolu ve yöntemi olan *mantığa* uygunluktur. Bu uygunluk sağlanmadığında kişi akılsızlık yapmakta, düşüncesiz ve yersiz davranmaktadır. Davranışta ve sözde makul (akla uygun, akıllıca, mantıklı, TS, 2011, s. 1613) ve makbul olan (kabul edilen, beğenilen hoş karşılanan, TS, 2011, s.1611) akla uygunluk olmakla birlikte bu uygunluk kişiden kişiye değişen bir nitelik de göstermektedir. Kendi aklını diğerlerinden üstün gören kişi, aklına ve mantığına uymayanı, kendi gibi düşünüp davranmayanı akıldan noksanlıkla, akılsızlıkla itham etmekte, eleştirmekte, bunu yaparken de *Allah akıl (fikir) versin, Allah akıl fikir ihsan eylesin* diyerek akılsızca davranan kişilerin doğru tavırlar sergilemesi için temennide bulunmaktadır.

Anlamlandırılmayan, anlaşılmayan, saçma bulunan davranışlarda sarf edilen *Bu ne şimdi, Bu neyin kafası, Bu nedir ya, Hangi akla hizmet...* kalıpları ile *Aklım almıyor* sözü de akla ve mantığa uyduramamanın ifadesi olup eleştirinin akıl üzerinden yapılmasının bir yoludur. Eleştiriyi gerektiren durumun kişinin akılsızlığa bağlanarak dile getirildiği bir diğer kalıp söz de *Nato kafa nato mermer* (aslı Yunanca) sözüdür. Kişinin kafası mermere benzetilerek beyin ve aklının mermer gibi kalın (taş kafa, mankafa) yani eğilip bükülmez olduğu ifade edilmekte; yanlış düşünce tarzına sahip olup bunu değiştirmeyen, söz dinlemeyen ve aynı hataları tekrarlayan kişiler eleştirilmektedir.

Eleştiride akla vurgunun ötesine geçen, kişinin doğru davranışlar sergilemesinden artık ümidin kesildiği durumlarda, her çaresiz durumda olduğu gibi, iş Tanrıya havale edilmekte, *Allah ıslah etsin, Allah seni bildiği gibi yapsın, (Seni) Allah'a havale ediyorum* denilerek uyarıları dikkate almayan ve bildiğini okuyan kişilerin hak ettiği karşılığı görmesi Allah'a bırakılmakta, düzelmesinin bir mucizeye bağlı olduğu ifade edilerek eleştiride bulunmaktadır.

Eleştiri vurdumduymazlık, tedbirsizlik (özellikle depresyon, kaza vb.) gibi olumsuz sonuçlar doğurabilecek tutum ve davranışlara yönelikse *Allah'a emanet*; başkasını eleştiren kişi aynı yanlışını kendisi de yapıyorsa, dolayısıyla eleştiren eleştiriliyorsa *Dinime küfreden Müslüman olsa* denilerek eleştiride bulunmaktadır. Eleştiride, hata

ve yanlışın farkına varılmasına karşın elden bir şey gelmediği durumlarda *Güleriz ağlanacak hâlimize* kalıp sözü kullanılarak, kişi eleştirinin içine kendisini de katarak vurdumduymazlığın eleştirisini yapmaktadır.

Eleştiride sıklıkla kullanılan kavramlardan biri de yapılan hatayı da bunun eleştirisini de bireysellikten çıkararak toplumsal bir statü kazandıran *ayıp* kavramıdır. Toplumun kurallarına aykırı olan, utanılacak durum ve davranış (TS, 2011, 204) anlamına gelen *ayıp*, kınanmayı gerektiren durumlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kullanım bazen *Ayıp ayıp, Ayıp yahu, Ayıp be, Ne ayıp, Ayıp oluyor (ama)* şeklinde ikileme yoluyla ya da ünlemlerle birlikte kullanılarak eleştirinin tonunun artırılmasında bazen *Ayıp denen bir şey var* denilerek kişinin bu kavramı bilmediği, dolayısıyla utanması olmadığı belirtilmesinde bazen de *(Çok) Ayıp etmişler* denilerek kınanması gereken davranışın başkasından duyulması durumunda kullanılmaktadır. *Ayıptır söylemesi* kalıbında ise söylenecek şeyin eleştirilebileceğinin bilinmesine rağmen yine de söyleneceği belirtilmekte, önceden özür dilenmekte, böylece kişi eleştiriye kendisi yaparak başkalarının eleştiri yolunu kapatmaktadır. Dilimizde *Ayıptır söylemesi* ile beraber eleştirilerin ve olumsuz tepkilerin önlenmesinde kullanılan diğer kalıp da *Sözüm meclisten dışarı* ifadesidir. Eleştiri sırasında veya eleştiri yapılmadan önce kullanılan bu kalıp sözle yapılan/yapılacak konuşmanın eleştiri içermesinden dolayı oluşabilecek gerginlik ve doğabilecek olumsuz tepkiler eleştirilerinin ortamda bulunanlara yönelik olmadığını beyan edilerek önlenmeye çalışılmaktadır.

Eleştirinin dile getirilmesinde *Yazık* sözü de sıklıkla kullanılmaktadır. Çoğunlukla acıma ve üzüntüyü ifade için kullanılan bu söz, kendisinden umulmayan kötü bir davranışta bulunan ve karşındakini kıran kişiyi kınamak ve davranışının değerini düşürdüğünü, acınacak hâlde olduğunu belirterek küçümsemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu ünlemlerle kurulan *Yazıklar olsun* ve *Yazık be!* kalıpları kişiye verilen emek ve değer karşılığında nankörlük görüldüğünde kullanılmaktadır.

Şaşkınlık verici, inanmakta ve kabullenmekte zorlanılan kötü bir davranış ve durumun eleştirisinde *Pes yani, Pes diyorum* kalıp sözleri kullanılmaktadır. Farsça kökenli *pes* sözcüğü, “yenilgiyi kabul ettiğini belirtmek veya birinin şaşkınlık veren davranışlarına karşılık olan kullanıldığı” gibi, “birinin aşırı kurnazlığı karşısında ancak bu kadar olur” anlamında da kullanılmaktadır (TS, 2011, s.1916). Şaşkınlık uyandıran olumsuz

davranışlar karşısında kişinin söyleyecek sözünün de yapacağı bir şeyin de olmadığını kabul ettiğinin ifadesi olan bu sözlerle beraber *yuh* ünlemi ile kurulan *Yuh be* kalıp sözü de kullanılmaktadır. Birine karşı beğenilmeyen veya öfke duyulan bir durumda haykırılan bir söz (TS, 2011, s.2613) olan *Yuh* aynı zamanda kendisinden beklemeyen kötü bir davranışta bulunulan ve hayal kırıklığı yaşatan kişilere karşı da eleştiri amacıyla kullanılmaktadır.

Her şeyin üst üste gelmesi, süregelen sıkıntılara yenilerinin, hatta daha beterlerinin eklenmesi kişiyi üzüntü ya da öfkeye sevk etmekte, buna sebep olan kişiler ya da durumların eleştirisi *Bir sen eksiktin* ya da *Bir bu eksikti* kalıp sözlerinde ifade bulunmaktadır. Birinin ya da bir şeyin olmasının bir anlam ifade etmediği, dolayısıyla eksikliğinin hissedilmediği durumlarda ise *Olmaz olsun* kalıp sözü kullanılarak özellikle kimseye yararı dokunmayan, hatta zararı olan kişilerin eleştirisi yapılmaktadır.

3.3.4. İkna

Dilimizde, “Bir konuda birinin inanmasını sağlama, inandırma, kandırma” (TS, 2011, s.1168) anlamına gelen *iknaya* yönelik kalıp sözlere bakıldığında inandırmak isteyen (özne) inandırmak istenene (nesne) karşı genellikle yemin ya da sözünün doğruluğunu içeren bir beyanla konuşmaya başladığı görülmektedir. Yemin, “dinî bir kavram olarak, bir kimsenin Allah’ın adını ve sıfatını zikrederek sözünü kuvvetlendirmesi” demektir (DKS, 2015, s.695). Allah’ın adını vererek söylediklerinin doğruluğuna inandırmak isteyen kişi, *Allah seni inandırısın, Dinime imanıma/Allah’ıma kitabıma, Ekmek Kur’an çarpsın ki, Vallahi (Vallaha)/Vallahi billahi* kalıp sözlerini kullanarak yemin etmektedir. Bu sözlerden *Allah seni inandırısın* ifadesinde, kişinin söylediklerine inandırma ya da söylediklerinin inandırıcılığı noktasında kuşkuları ve güvensizliği olduğu, bu nedenle de karşı tarafı ikna için Allah’ı şahit tutması söz konusudur. *Dinime imanıma/Allah’ıma kitabıma* ile *Ekmek Kur’an çarpsın ki* kalıp sözlerinde ise kişi kutsal değerler üzerinden ikna yoluna gitmekte, inancının yalan söylemeye engel olduğu mesajını vermekte, bunun için kutsal olan ekmek ve Kur’an’a el basarak yemin edebileceğini, aksi hâlde bu kutsal değerlerin onu çarpmasını (çarpmak: varlığına inanılan bir gücün öfkesine uğramak, TDK, 2011, s.500) göze aldığını, dolayısıyla da yalan söylemediğini beyan etmektedir. Diğer yemin ifadelerinden *Vallahi/Vallaha* sözü “Allah’a yemin ederim” (DKS, 2015, s.680); *Vallahi billahi* sözü ise “Allah’a ant olsun

ki” anlamına gelmekte olup söylenenlerin doğruluğu konusunda Allah’ı şahit tutarak ikna gücünü artırmaya yönelik olarak kullanılmaktadır. İkna etmede *Yemin ederim* sözü kullanılarak da ant içilmekte, söylenenlerin doğruluğuna ikna olmayan kişi de *Yemin et* ve *Vallaha mı* sözleriyle karşısındakinden şüphelerinin giderilmesi için söylenenlerin doğruluğunun teyit etmesini istemektedir.

Yemini içeren kalıplar dışında, *Doğruyu söylemek gerekirse, Eğri oturalım doğru konuşalım* ve *Emin ol* kalıp sözleri de söylenenlerin doğruluğunu teyit ederek karşı tarafı belli bir konuda ikna etmeye yöneliktir. *Doğruyu söylemek gerekirse/Doğrusunu isterseniz* kalıbı, söylenecek şeyler karşı tarafı destekleyecek, hoşuna gitmeyecek nitelikte olsa da gerçek düşüncelerin ifadesinin beklendiği durumlarda ya da bir itirafta bulunulacakken kullanılmaktadır. Önemli bir açıklama yapılırken ya da tartışılırken kullanılan *Eğri oturalım doğru konuşalım/ Eğriye eğri doğruya doğru* sözleriyle karşı tarafla farklı düşünülse ve ters düşülse bile doğru ve gerçeklerin açıkça konuşulması gerektiği vurgulanmakta, muhataptan da dürüstlük beklendiği dile getirilmektedir. *Emin ol* sözüyle söylenenlerin doğruluğu konusunda şüpheyi düşülmemesi gerektiği ifade edilerek kişi ikna edilmeye çalışılmaktadır. *İster inan ister inanma* sözü ise kişinin karşı tarafının düşüncelerini değiştirmek, onu ikna etmek gibi bir amacının olmadığını, yalnızca gerçek ve doğruların dile getirildiğinin belirtilerek ikna edilmesinde kullanılmaktadır.

İknada kişi kendi ilişkilerini de kullanabilmektedir. Bu durumda *Hatırım için* sözü kullanılarak bir şey yapılması istenirse de bunun sevilen, değer verilen kişinin gönlünü hoş tutmak, mutlu etmek için yapılması rica edilmektedir. İstenmeyen bir şeye iknada *Ne olur* sözü de kullanılmakta olup istenen/söylenen şeyin yapılması durumunda kişiye bir şey kaybettirmeyeceği belirtilmekte, bazen de yalvarışta bulunularak kişi ikna edilmeye çalışılmaktadır.

3.3.5. İroni/ Tersinleme

İroni, söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme (TS, 2011, s.1205) anlamına gelmektedir. Üsten bir bakış açısı ve ince bir alayın söz konusu olduğu ironide sözcüklere ve sözlere tersinden anlam yüklenmekte, incitici gerçekler yumuşatılarak ancak daha etkileyici yoldan ifade edilmektedir. Eleştirileri, itirazları, olumsuzlukları doğrudan söylemek yerine ima yoluyla dolaylı yoldan ifadeyi içeren

ironik anlatım, bağlamsal koşullardan kaynaklı olup vurgu, tonlama, jest ve mimiklerle desteklenmektedir.

Dilimizde kalıp sözlerin bir kısmı bağlamına göre ironik anlam taşıyabilmekle beraber özellikle teşekkür etme, övme ya da iyi dilekte bulunmakta kullanılan kalıp sözlerin bağlamsal koşullar çerçevesinde vurgu ve tonlama unsurları ile desteklenerek alay, iğneleme, eleştiri (yergi), küçümseme gibi tam tersi bir anlam içerecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Birinin yaptıklarını ya da söylediklerini övmek ve desteklemek için kullanılan ve olumlu bir anlam içeren *Aferin, Bravo, (Vay be) Helal olsun* kalıpları onaylamadığımız ve beğenmediğimiz durumlarda eleştiri ve iğneleme anlamı taşıyabilmektedir. Selamlaşma işlevinde kullanılan ve başlanan gün için iyi dilekleri içeren *Günaydın*, geç kalkan birine söylendiğinden iğneleme; bir konu birinin kafasında geç anlaşılıp aydınlandığında alay etmede kullanılmaktadır. Olumsuz durumlarda iyi dilek ifadesi olarak kullanılan *Geçmiş olsun* sözü özellikle takımı kaybeden taraftarlara yönelik kullanıldığında alay ifadesi olabilmektedir.

Olumlu anlamdayken olumsuz bir durumun ifadesinde kullanılan kalıplardan biri de *Darısı başına* sözüdür. Evlilik, yeni bir işe başlama, çocuk sahibi olma gibi güzel gelişmeleri başkalarının da yaşaması için bulunulan bu dilek, aynı zamanda kötü işler yapan ve cezasını bulan birinin diğerlerine de örnek olması ve benzer işleri yapanların da cezalarını görmesi dileğinde bulunulurken kullanılmaktadır.

Buyruk, komut, talimat, ferman (TS, 2011, s.794) anlamlarına gelen emir, üst rütbe ya da konumda bulunan kişilerce verilmekte olup yerine getirilmesi isteğe değil, zorunluluğa bağlı eylemleri içerir. *Emriniz başım üstüne, Emredersiniz* şeklinde emrin yerini getireceğini ya da *Sen yeter ki iste emrin olur, Emrin olur sultanım* şeklinde sevilen kişinin isteklerinin zevkle yapılacağını belirten kalıp sözler, aynı zamanda yapması gereken işi başkalarına yükleyen ya da yersiz ve saçma isteklerde bulunan kişilere karşı eleştiri ve iğneleme amacıyla kullanılmaktadır.

Teşekkür işlevinde kullanılan *Sağ ol (ya/be)* kalıp sözü istenilen ya da beklenen şey gerçekleştirilmediğinde ya da azımsandığında yapılan şeye teşekkür yerine yapılmayan şeyden ötürü sitem anlamında kullanılmaktadır. Birinden bir şeyi yapması istenirken nezaket ifadesi olarak kullanılan *Bir zahmet* kalıp sözü ise yapması gerekeni

söylenmeden yapmayan kişiye görevini hatırlatma ve iğneleme amacıyla kullanılarak ironi yapılmaktadır.

Merak uyandıran, şaşkınlık yaratan bir durumun aslının öğrenilmesi için sorulan ve iyi dilekleri içeren *Hayırdır* ve *Hayrola* sözleri, birinden beklenmeyen olumlu bir davranış ve söz karşısında da kullanılarak asıl niyetin ne olduğu sorgulanmakta ve iğnelemede bulunmaktadır.

Beğenilen, imrenilen olay, kişi ve durumların kötü etkilerden ve bakışlardan korunması amacıyla söylenen *Maşallah* sözü, beğenilmeyen durum ve olaylarda; başarının övgüsünde kullanılan *Tebrikler* ise başarısızlığın yergisinde kullanılmaktadır. Gerekli olmayan ve bir işe yaramayan söz ve eylemlerin eleştirisinde *Allah razı olsun*; onaylanmayan, inanılmayan bir durum karşısında *Tabi tabi* sözleri kullanılarak ironi yapılmaktadır.

Birini iğnelemede kullanılan kalıp sözlerden biri de *Bir sen eksiktin* ifadesidir. Birinin eksikliğini hissetmek varlığını değerli ve anlamlı kılmaktır. Bu anlamda bir değer ifadesi olarak *Eksik olma* sözü kullanılırken *Bir sen eksiktin* sözünde, tersi anlamda, söz konusu olan sıkıntılı ortam ve durumda kişinin varlığının gereksiz olduğu ifade edilmektedir.

3.3.6. İtiraz/ Ret

İtiraz, bir düşünce veya kararı benimsemeyerek karşı çıkma (TS, 2011, s.1233) anlamına gelmektedir. Türkçede bir fikri veya söylenen bir şeyi kabul etmemeyi, reddetmeyi, bir şeye inanmamayı, itiraz etmeyi içeren kalıp sözlere bakıldığında kimi zaman sitemi kimi zaman azarlama ve küçümsemeyi kimi zaman da öfkeyi içinde barındıran bir üslubun olduğu görülmektedir. Söylenen şeylerin gerçekliğine ve doğruluğuna itiraz edilirken aynı zamanda kırgınlık ve sitemin de ifadesinde kullanılan *Aşk olsun* kalıbı belli bir samimiyetin olduğu insanlara, içten bir itirazın ifadesidir. Aynı zamanda şaşkınlık ifadesi olarak kullanılan *Hadi canım sen de, Yok artık, Hadi oradan* sözleri ise karşı çıkılan, itiraz edilen şeyleri karşıdaki kişiyi bazen azarlayarak ifade etmenin yollarındandır. İtirazın dile getirildiği diğer kalıplar *Olur mu öyle şey* ve *O kadar da değil* sözleri olup söylenen şeylerin abartılı ya da saçma olduğunu ifade edilirken kullanılmaktadır.

İleri süren fikirlerin, söylenen sözlerin mantık dışı ya da saçma bulunması dile getiren kişilerin küçümsemesine neden olabilmekte, bunun sonucunda azar ile beraber küçümseyici bir üslubu da kalıp sözlere yansımaktadır. *Hadi canım hadi, Rüyanda görürsün (ancak), Sen öyle san, Ne alaka/Ne münasebet, Ne alakası var, Alakası yok, Kim demiş...* sözleri bu türden, itiraza küçümseyici bir üslubun hâkim olduğu sözlerdendir. Bu sözlerden *Hadi canım hadi* söylenen şeyin öyle olmadığını belirtmenin yanı sıra kişinin susması ve ortamdan gitmesi istendiğinde kullanılırken; *Ne alaka /Ne münasebet, Alakası yok* söylenen şeyin konuyla ilgisizliğine veya saçmalığına bir yergi, *Sen öyle san* ise söyleyen kişinin aldanışta olduğuna bir gönderme içermektedir.

Bir işi yapmak, bir şeyi gerçekleştirmek kişinin yetkisine ve kabiliyetlerine bağlıdır. Kendisinin ve sınırlarının farkında olmayana “haddini bildirmek”, yetenek ve yetkisinin buna yetmeyeceğinin belirtilmesinde *Ne haddine, Haddine mi (düşmüş)* sözleri kullanılarak itiraz edilmektedir. Benzer bir yetki *Kim demiş* sözünde de görülmekte, söyleyenin yetkinliği ve kimliği tartışmaya açılarak hem kişinin söylediklerinin yanlışlığına itiraz dile getirilmekte hem de *Kim demiş kızlardan bilim insanı olmaz diye* örneğinde olduğu gibi bir konudaki genel kanıyı çürütmek amaçlanmaktadır.

İşlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar vermeyi (TS, 2011, s.2378) ifade eden tövbe sözcüğü, *Tövbe tövbe, Tövbe estağfurullah, Tövbe yarabbi* kalıp sözlerinde, söylenenlerin kabul edilmediği ve uygun görülmediği anlamını taşımaktadır. Söylenenlerin din veya ahlaka aykırı bulunması, onaylanmaması durumunda kullanılan bu kalıp sözler aracılığıyla aynı hatanın tekrarlanmaması, konunun kapatılarak bir daha dillendirilmemesi isteği dile getirilmektedir. Yapılan ya da söylenenlerin akla ve vicdana sığmadığı, günah olduğu konusunda kullanılan diğer bir kalıp söz hem itiraz hem de uyarıyı içeren *Allah'tan kork* sözüdür. Kimseden çekinip korkmadan yalan söyleyen, iftira atan ya da kötü bir eylemi gerçekleştiren birine gerçekleri Allah'ın bildiği hatırlatılarak yaptıkları konusunda ondan korkması gerektiği uyarısında bulunmaktadır.

Bir söz ya da davranışa karşı çıkmayı içeren bu kalıp sözlerle beraber söylenenlerin hakaret içermesi, kabul edilmeyecek derecede ağır olması durumunda *Yenilir yutulur şey/gibi değil (midesi kaldırmaz)* ifadesi kullanılmaktadır. Bu kalıpla kişinin yediklerini

bedeninin kabul etme(me)si ve sindirme(me)si ile söylenenleri kişilik ve gururunun kabul etme(me)si ve onayla(ma)sı arasında benzerlik ilişkisi kurulmaktadır.

3.3.7. Nezaket

Başkalarına karşı saygılı ve incelikli davranma anlamına gelen nezaket, gündelik yaşamın her alanında insan ilişkilerinde beklenen ve makbul karşılanan bir tutumdur. Gündelik yaşamda, ilişkinin samimi ya da resmî oluşuna bakılmaksızın karşılaşılan kişilere selam verme, hâl hatır sorma, iyi dileklerde bulunma, yapılan bir iş ya da yardım karşılığında teşekkür etme, yakınına kaybedene taziyede bulunma, hata karşısında özür dileme ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini sağlayan nezaketin bir gereğidir.

Gündelik iletişimde kullanılan ve nezaket içeren kalıp sözlerle beraber birilerine bir şey sorarken, bir şey isterken, bir ortamdan ayrılırken nezaket gereği söylenen/söylenmesi gereken kalıp sözler vardır. Bunlardan biri özellikle birinden özür dilemekte kullanılan *Affedersin* sözüdür. Birine bir şey sormadan önce Fransızcadan gelen *Pardon* sözüyle birlikte dikkat çekmekte kullanılan bu kalıp, kişiye verilebilecek rahatsızlıktan dolayı baştan özür dilenmesini içermektedir. *Affedersin* kimi zaman *Ayıptır söylemesi* kalıp sözünün işlevine benzer şekilde, “Rahatsızım biraz da, affedersin lavaboya gitmem gerekiyor.” örneğinde olduğu gibi söylenmesi ayıp olarak görülebilecek ifadelerden önce kullanılarak da nezaketin ifadesi olabilmektedir. Birinden bir şey istemeden önce verilecek güçlük ve sıkıntının farkında olunduğunun belirtilerek teşekkürün baştan sunulmasında kullanılan *Bir zahmet, Sana zahmet, Zahmet olacak, Zahmet olmazsa, Niye zahmet ettiniz* kalıpları da nezaket ifadesi sözlerdendir. Birinden bir şey istenirken konuşmaya *Rica etsem* kalıp sözü ile başlamak ise emrivaki yapmadan, karşımızdakinin iradesine saygı duyularak taleplerin nazikçe dile getirilmesidir.

Bir iş yapmaya başlanmadan, bir ortamdan ayrılmadan önce izin isteme anlamı taşıyan kalıp sözlerin kullanımı da nezaket göstergesidir. *İzninizle/Müsaadenizle, Müsaadeniz olursa, Müsaade ederseniz* şeklinde özellikle bir ortamdan ayrılmadan önce kullanılan kalıp sözler, gerçek anlamda bir izin isteğini içermeyip kişinin ayrılmak zorunda olduğunu nazik bir şekilde ifade etmesinin yoludur. Nezaket icabı kullanılan bu kalıplara *Müsaade sizin* şeklinde incelikli cevap verilmesi âdettendir. Bu kalıplarla beraber, bir iş yapılmadan önce birine danışmak ve izin almak için kullanılan *Müsaade*

eder misiniz? kalıp sözü, yolu kapatarak bir yere geçişi bir şekilde engelleyen kişileri yol vermeleri için nazikçe uyarmak için de kullanılmaktadır. Ortama yeni giren ya da bir istekte bulunacak, soru soracak, bir şey alacak kişiye girin, söyleyin, alın anlamlarına gelen *Buyurun* ifadesini kullanılarak da nezaketin gereği yerine getirilmektedir.

3.3.8. Onaylama

Yapılan bir işi ya da söylenen bir sözü doğru ve yerinde bularak kabul ve tasdik etme anlamına gelen onaylama dilimizde; *evet, tamam (dır), tabi (ki), peki, kabul, elbette, aynen, öyle, kesinlikle* sözcüklerinin ve *olur* cümlesinin yanı sıra kalıp sözlerle de ifade edilmektedir. Dilimizde sıkça kullanılan *Aynen öyle* kalıbıyla onaylama belirten iki farklı sözcüğün bir arada kullanımıyla verilen onaydaki eminliğin derecesi artırırken *Al benden de o kadar, Doğru söze ne denir? Ona ne şüphe, Eyvallah* kalıpları aynı duygu ve düşüncede olduğunun belirtilerek söylenenlerin onaylanması işlevinde kullanılmaktadır. Yapacağı söylenen şeyin uygun bulunduğunu belirtmede kullanılan *Geç bile kaldın* sözü ise aynı zamanda eylemin bir an önce yapılması gerektiği vurgulamakta olup teşvik içermektedir.

Onay kimi zaman talep edilen bir şeye olumlu cevap verilmesini gerektirmekte olup bu tür durumlarda *Hay hay, Memnuniyetle, Seve seve* kalıp sözleri kullanılarak istenenlere onay verildiği ifade edilmektedir. Bazen de bir şeyi onaylama doğrudan katılmamakla beraber daha iyi bir seçeneğin bulunmaması ya da itirazı gerektirecek bir durumun olmaması nedeniyle kabullenmeyi gerektirmekte *Sen bilirsin, Öyle olsun, Neden olmasın, Fark etmez* kalıp sözleriyle bir şeyi söyleyenin uygun gördüğü şekilde yapmasının onaylandığı ifade edilmektedir.

3.3.9. Övme

Birinin veya bir şeyin iyiliklerini, üstünlüklerini söyleyerek değerini yüceltmek, methetmek (TS, 2011, s.1863) anlamına gelen övme eylemi; beğenilen, memnun kalınan kişi, nesne veya durumlara yönelik yapılmaktadır. Övülmeye layık görülen şey bazen bir başarı, yetenek ve galibiyet olabileceği gibi bazen vücutta güzel duran bir elbise bazen de söylenen bir söz olabilmektedir. Övülecek şeyin niteliği övgüde kullanılan kalıp sözleri de değiştirmekle beraber *Maşallah* sözü beğenilen, övülen

hemen her kişi ve durumda övülen kişiyi/şeyi kötü etkilerden korumak amacıyla söylenmektedir.

Elde edilen bir başarı, ortaya konan güzel bir ürün, iyi yapılan bir iş övülmeye değer nitelikteyse *Aferin (sana)*, *Bravo*, *Helal olsun* ve *Allah'ına kurban* kalıp sözleri kullanılarak yapılan işin ve yapanın değeri yüceltilmekte, takdir edilmektedir. *Allah'ına kurban* dışında, vurgu ve tonlamayla yergi işlevinde de kullanılan bu kalıplardan *Aferin*, daha çok yaşça küçük olanlara, *Allah'ına kurban* daha çok erkekler tarafından söylenirken *Bravo*, *Helal olsun* daha genel bir kullanıma sahiptir.

Takdir ve övgü belirten ifadelerde diğer tutumlarda olduğu gibi cinsiyet temelinde çok farklı kullanımlar olmamakla beraber *Adamsın* sözü bir istisna oluşturmaktadır. Cinsiyet temelinde kullanılan erkek sözcüğüne karşılık adamlık, bir karakter özelliği olup sözüne güvenilir, sağlam, karakter sahibi kişileri ifade etmektedir. Bu nedenle bir erkek hoşagiden, takdir edilesi bir davranışta bulunduğu anda adamlık mertebesine yükseltilmekte ve *Adamsın*, *Adam gibi adam* denilerek övülmektedir. Bu kalıp sözün, özellikle gençlik tarafından, *Adamın dibi* şeklinde, adamlığın en son noktası olduğu belirtilip mertebesi yüceltilerek de kullanıldığı görülmektedir.

Bir şeyi çok beğendiğini ve takdir ettiğini abartılı bir şekilde ifade etmede kullanılan *Bayıldım* ve *Yakıyor* kalıpları gençler arasında kullanım sıklığına sahip sözlere aittir. Ortaya konan, görünen şey ya da yapılan iş karşısındaki hayranlık veren derecedeki beğeni, kişinin kendinden geçmesini, kendini kaybetmesini ifade eden *bayılmak* eylemine benzetilmekte ve *Bayıldım* sözüyle ifade edilmektedir. Benzer şekilde *Yakıyor* sözü de giyim, aksesuar vb. gibi beğenilen şeyin parlaklığının, göz alıcılığının *yakma* eyleminde ifade edildiği üzere kendi dışında her şeyi yok etmesi ve tüm dikkatleri üzerine çekmesinden dolayı övgüye layık olduğunun belirtilmesinde kullanılmaktadır. Bir şeyin kişiye uygun ve layık olduğunu, üzerinde güzel durduğunu belirterek övmeye ise *Yakışır* kalıbı kullanılmaktadır.

Yapılan bir işin ya da ortaya konan ürünün iyi olduğunun belirtilerek takdir edilmesinde kullanılan diğer kalıplar ise *Budur* ve *Bundan iyisi can sağlığı* sözleridir. Bu sözlerden *Budur* ile beklenen ve istenilen şeyin tam da o olduğu ifade edilirken; *Bundan iyisi can sağlığı* sözüyle yapılanın en iyisi olduğu, daha iyisinin ancak sağlık gibi hayati önem

taşıyan bir şey olabileceği, dolayısıyla daha iyisinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir.

3.3.10. Özür

Yapılan bir yanlıştan dolayı bağışlanmayı istemek olan özre yönelik dilimizde belli başlı birkaç kalıp söz bulunmaktadır. Bunlar; *Affedersin*, *Özür dilerim*, *Kusura bakma* ve *(Çok) Üzgünüm* sözleridir. Bu sözlerden *Affedersin* ve *Özür dilerim* ile kişi hatasının farkında olarak karşısındakinden bağışlanma dilerken *Kusura bakma* sözüyle hataların görülmemesi, dolayısıyla yapılmamış kabul edilerek karşı tarafın kişiyi yargılamaması istenmektedir. *(Çok) Üzgünüm* sözüyle ise yapılan hatadan dolayı pişmanlık dile getirilmekte, dolayısıyla kişi kendi duygularını ifade ederek özür dilemektedir.

Özür dilenmesi, her zaman bu özrün kabul edileceği anlamına gelmez. *Önemli değil*, *Sorun değil*, *Problem değil* gibi özrün kabul edildiğini beyan eden karşılıkların yanında bazen hataların ve yanlışların sebep olduğu sorun ve sıkıntılar tekrar tekrar anlatılarak ya da doğrudan sert bir karşılık verilerek reddedilmektedir. Bu durumda hataya yapan kişi ya da araya giren birileri tarafından mağdur olan kişiye *Büyüklik sende kalsın* denilerek olgunluk ve yüce gönüllük gibi vasıfların önemine dikkat çekilmekte, kişi sakinleştirilmeye ve özrün kabul edilmesi için iknaya çalışılmaktadır.

3.3.11. Sabır

Sabır; acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç (TS, 2011, s. 1996) anlamına gelmektedir. Kötü giden durum ve olayların düzeleceği, son bulacağı beklentisini/umudunu içinde barındıran sabırlı olma hâli, bu beklentilerin gerçekleşmesi geciktikçe tükenmeye başlamakta, buna bağlı olarak da sabır ile ilgili kalıp sözlerin bu tükenmeyi ifadeye yönelik olduğu görülmektedir.

Sabrı gerektiren durumlar hastalık, bir işi halletme süreci, bir yakının kaybetme, parasızlık, iş arama, sevmediği birine katlanma gibi çok çeşitli nedenlere bağlı olmakla birlikte kalıp sözlerin özellikle öfkeyi dizginlemeye yönelik olduğu ve kavgaya girişmemek için belli bir çabanın sarf edildiği görülmektedir. Çok öfkeli bir anda *Ya sabır!* denilerek sabır çekilmekte, *Allah'ım sen bana sabır ver* sözüyle de kalmayan tahammül gücü için Allah'tan yardım dilenmektedir. Sabrı zorlayan kişileri uyarmak,

sakinliği korumanın bir sınırı olduğunu belirtmek için *Sabır da bir yere kadar* sözü kullanılmakta, böylece gerek öfkelen diren kişiye gerekse durumdan haberdar olanlara gerekli çabanın gösterildiği ve durum devam ederse sonucundan sorumlu olunmayacağı mesajı verilmektedir. Sabrın bitip ardından tepkinin konulacağını ifade eden bir diğer kalıp da *Yeter artık*'tır. Bu kalıp sözle artık sabrın sınırının aşıldığı belirtilerek bundan sonrakilere tahammül gösterilmeyeceğine dair bir uyarıda bulunulmaktadır. Bu kalıp ifade, özellikle son yıllarda, ülkemizdeki terör olaylarında sosyal medyada sıklıkla dile getirilmektedir. Kişiyi rahatsız eden, öfkelen diren durumlarda gösterilen sabrı ifadede *Şeytan diyor ki* kalıp sözü de kullanılmaktadır. Müsamaha gösterilen bir şey karşısında sabretmeyip karşılığını kötü bir şekilde vermenin düşünce boyutunda var olduğunu ifade eden bu sözle, her kötü şeyde olduğu gibi kötü düşüncenin de kaynağı olarak şeytan gösterilmekte, dolayısıyla sabretmek ve sabırlı olmak da bir erdem olarak görülmektedir.

3.3.12. Söz Verme

Bir işi yapacağını kesin olarak vaat etme (TS, 2011, s.2153) anlamına da gelen söz; *Söz, Sözüm söz, Söz veriyorum* kalıp ifadelerinde birine, bir şeyin yapılması hususunda bir teminata bulunmayı ve belli bir yükümlülük altına girmeyi ifade ederken *Alacağın olsun, Borcum olsun* ifadelerinde bu yükümlülük alacaklı-verecekli ilişkisi çerçevesinde yerine getirilecek bir yükümlülüğü içermektedir. *Alacağın olsun* aynı zamanda yapılan bir kötülüğün karşılığının bir gün alınacağına, hesabın sorulacağına dair tehdit anlamı da içermektedir.

3.3.13. Teşekkür

Teşekkür, yapılan bir iyilik karşısında duyulan gönül borcunu ifade etmekte olup bu borç ya *(Çok) Teşekkür ederim/Teşekkürler* sözleriyle doğrudan iyiliğin bilindiği ve hoşnut olunduğu belirtilerek ya da *Sağ ol (Var ol)* sözüyle kişinin varlığının anlamlı olduğu ve hayatını devam ettirmesi istediği dile getirilerek ifade edilmektedir. Verilen zahmet, yapılan iş ya da yardım karşılığında kişiye teşekkür etme gibi teşekkürle alçak gönüllülükle karşılık vermek de nezaketin bir gereği olup dilimizde çeşitli kalıp sözlerle ifade edilmektedir. Bu bağlamda *Bir şey değil, Lafı olmaz, Ne demek, Estağfurullah* kalıp sözleriyle; yapılan işin önemsiz, lafını bile etmenin gereksiz olduğu ya da *Rica*

ederim sözünde olduğu gibi yapılan işin görev gereği olduğu ve teşekkürü gerektirmediği ifade edilmektedir.

Kullanıldığı bağlama göre teşekkür içeren ifadelerden biri de *Eyvallah* sözüdür. Bir şeyi onayladığını ya da kabullendiğini belirtmek, bir yerden ayrılırken ortamdakilere veda etmek işlevlerinde de kullanılan bu söz “Paranızın üstünü unuttunuz/Eyvallah kardeşim” örneğinde olduğu gibi teşekkür anlamı da taşımaktadır.

Teşekkürü gerektiren durumlarda minnet duygusunun bir yansıması olarak *Allah razı olsun, Eksik olma, Allah ne muradın varsa versin* kalıpları da kullanılarak iyi dilekte bulunulabilmektedir.

3.3.14. Umursamama

Önemsinmeyen, aldırış edilmeyen herhangi bir olay, durum ve kişiye yönelik tavrı ifade eden umursamazlıkla ilgili dilimizde en çok kullanılan sözler *Boş ver, Bana ne (yahu), Adam sen de, Ne hâlin varsa gör, Kim ne derse desin, Ne olmuş yani, Ne yapalım yani* ve *Uğurlar olsun* kalıplarıdır. Bizi ilgilendirmeyen ya da üstümüze vazife olmayan durumlarda konuşma ya da bir şeyler yapmanın gereksizliğini ifade eden kullanılan bu kalıp sözlerden *Bana ne* umursamazlık gösteren kişi tarafından dile getirilirken; *Boş ver* başkasını teselli etmeye ve bir şeylerin önemsinmemesi hususunda tavsiyede bulunmaya yöneliktir. Boş; içinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan anlamına gelmekte olup (TS, 2011, s.320) *Boş ver* sözü, sıkıntı ve üzüntü veren bir durumun kişinin içini doldurmaması, kafasından atılması, üzerinde durulmaması ve umursanmaması için yapılan teselli ve tavsiyeyi içermektedir.

Konuyu değiştirmek, sohbeti sonlandırmak işlevinde de kullanılan *Her neyse/Neyse* sözü bir konuda daha çok konuşmanın anlamsız, konunun önemsiz olduğunu, dolayısıyla konuşmaya değer olmadığını ifade eden kullanılan umursamaz bir tavrı da yansıtmaktadır. *Ne hâlin varsa gör* sözüyle umursanan, çaba gösterilen, tavsiyede bulunulan bir durumun değişmemesi üzerine artık çaba gösterilmeyeceği sitemde bulunularak ifade edilmektedir. *Kim ne derse desin* sözü ise tepki çekebilecek, eleştirilebilecek bir durum karşısında kişinin çevresindekileri umursamayarak kararlılık göstermesinin ifadesidir. Umursamazlığın ifadesinde kullanılan bir diğer kalıp da yola çıkanları ya da vefat edenleri uğurlamada kullanılan ve iyi dilek belirten *Uğurlar olsun*

sözüdür. Bu söz, herhangi bir olumsuz durum veya olay karşısında çekip gidenlerin arkasından söylenerek gitmesinin umursanmadığı ifade edilmektedir.

3.3.15. Uyarma

Uyarı, herhangi bir konu, sorun üzerine ilgi çekme, ikaz, ihtar, tembih (TS, 2011, s.2425) anlamına gelmekte olup olumsuz sonuçlara sebep olabilecek durum ve olayların önlenmesine yönelik bir tutumu içermektedir. Dilimizde *Demedi deme, Benden söylemesi, Benden günah gitti* sözleri yanlıştta bulunmak üzere olan kişiyi hatadan döndürmeye yönelik olmasının yanı sıra belli bir ilişki içinde olduğumuz kişilere karşı bir sorumluluğun da göstergesidir. Bu sorumluluk *Benden günah gitti* sözünde de ifade edildiği üzere eylemde bulunacak kişiye olduğu kadar onu yanlıştan döndürmeyen kişiye de vebal (günah, manevi sorumluluk) yüklemektedir. İslamiyet’te “iyiliği emredip kötülükten sakındırmak” (Tevbe Suresi, 71) şeklinde yer alan bu anlayış, hata yapan ya da günah işleyenlerin uyarılmasını içermekte olup, uyarıların dikkate alınmaması durumunda doğacak olumsuz sonuçların sorumluluğu/günahı eylemde bulunana aittir. Benzer şekilde *Sakin ha! Aman ha!* kalıpları da uyarı niteliğinde olup birisini istenmeyen bir davranışı yapmaktan alıkoymaya yöneliktir.

Uyarı kişinin yapacağı bir şeyin engellenmesinin yanı sıra bilmediği bir şeyin söylenerek davranışının şekillendirilmesinde de söz konusudur. Bu tür durumlarda *Haberin olsun* sözü kullanılarak kişinin edindiği bilgiler çerçevesinde davranmasına yönelik uyarıda bulunmaktadır. Uyarının endişe ve korku uyandıran kötü şeylerin dillendirilmesine yönelik yapılması durumunda ise *Ağzını hayra aç* kalıp sözü kullanılarak iyi düşüncelerin iyi şeyler doğuracağı inancı dile getirilmekte, kişi kötü şeyler dillendirmemesi, güzel yorum ve tahminlerde bulunarak kötü şeylerin oluşuma zemin hazırlamaması için ikaz edilmektedir. Bir durumun birini ilgilendirmedeği vurgulanmak istendiğinde ise kişi *Sana ne* sözü kullanılarak azarlanmakta, olaya karışmaması için uyarıda bulunmaktadır.

Gündelik hayatta *Dikkat et* ve *Dikkatli* ol uyarıları da sıklıkla yapılmaktadır. Bu sözlerle kişinin uyanık davranması ve zarar gelebilecek herhangi bir durumdan kendisini koruması isteği dile getirilmektedir. Biriyle iletişim sonlandırılırken kullanılan *Dikkat et kendine/Kendine dikkat et* kalıp sözünde de ifade bulduğu üzere kişinin dikkat ve

ihtimamdaki önceliğinin kişinin kendisi olması, kendini ihmal etmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

3.4. SÖYLEM DÜZENLEME KALIPLARI

Kalıp sözler yalnızca bağlamsal koşullara uygun kullanımları içeren ifadeler olmayıp bazıları bağlamsal içeriğin düzenlenmesi işlevine de sahiptir. Schmitt ve Carter (2004, s.10)'ın da ifade ettiği gibi kalıp sözlerin özel işlevlerinden biri de söylemin düzenlenmesi olup yazılı anlatım gibi sözlü anlatım da organize edici ifadeler yönünden oldukça zengindir. Yazılı ya sözlü bir söylemin bölümleri arasında ilgi kurma, söylem sırasını düzenleme, konuşmada devamlılık sağlama, konunun akışını değiştirme, söz alma, dinleyiciyi söyleme katma, söylemdeki boşlukları doldurma, konuşulanları onaylama, vurgulama gibi işlevleri yerine getirerek söylemin düzenlenmesinde *söylem belirleyicileri* kullanılmaktadır. Söylem belirleyicilerinin bir kısmını bağlaç, belirteç, ünlem gibi farklı sözcük türleri oluştururken bir kısmı da kalıplaşmış ifadelerden oluşur:

Söylem belirleyicileri literatürde çeşitli adlarla anılmaktadır. Bunlar arasında söylem bölümleri belirleyicileri, (*boundary markers*, Sinclair and Coulthard 1975, örnek: OK, right, tamam, *bağlaçlar (connectives*, Blakemore 1987, örnek: *but, ama*), konuşma sırasındaki boşlukları doldurucu sözcükler (*filler*, örnek: *well, şey*), *duraksama belirleyicileri (hesitation markers*, örnek: *ee, erm*), konuşmacının düşüncelerini toplamaya çalıştığını işaret eden belirleyiciler (*evincives*, Schourup 1982, fumbles Edmondson 1981, örnek: *anyway, neyse*), *uzlaşım belirleyicileri (compromisers*, James 1983, örnek: *aslında, işte, actually, you know,*), *akıcılık belirleyicileri (conversational greasers*, örnek: *and then, ondan sonra*) gibi farklı sözcük türlerine ait birimler bulunur. Bazen ünlemler (*oh, aa*), bağlaçlar (*and, but, ve, ama*), belirteçler (*aslında, actually*) söylem belirleyicisi işlevi üstlenirken bazen de konuşma dilinde kalıplaşmış deyişler bu işlevi üstlenirler (*you know, I mean, biliyor musun, bir de şey*) (Özbek, 1998, s.37).

Söylemin düzenlenmesinde kullanılan kalıp sözlerin, çalışmamızda listelenenler açısından, özellikle “söz alma/kesme ile konuyu değiştirme ve toparlama” işlevinde kullanılmakta olup eylemin sözlü oluşuna bağlı olarak “laf ve söz” ifadelerini içerdiği görülmektedir. Bu sözlerden *Lafını/Sözünü unutma, Lafını/Sözünü balla kestim* kalıplarının bir söz alma yolu olarak kullanıldığı, doğrudan söze/konuşmaya girip kabalık yapılmak istenmediğinden nezaketin bir gereği olarak sözün geçici olarak alındığı ve tekrar konuşmacıya verileceği beyan edilmektedir. *Laf aramızda* sözü ise özellikle dedikodu yapmaya başlarken kullanılmakta olup aynı zamanda söyleneceklerin başkalarına duyurulmaması için uyarı niteliği taşımaktadır.

Kalıp sözlerin bir bölümü dağılan konunun toparlanması işlevinde kullanılmaktadır. Bu işlevde kullanılan kalıp sözlerden *Nerede kalmıştık, Ne diyordum ben* ifadelerinde araya zamanın girmesi, konuşmanın başka yönler giderek odağından uzaklaşması, dağılması, asıl konunun ne olduğunun unutulması nedeniyle konunun aslına dönülerek toparlanması amaçlanmakta; ortamda bulunanlar asıl konuya dönmek hususunda hem yönlendirilmekte hem de bu konuda yardımcı olmaları istenmektedir.

Konunun bir sonuca bağlanması, asıl söyleneceklerin gözden kaçmaması, dağılmaması için *Sadede gelecek olursam/olursak, Sadede gel* kalıp sözleri kullanılarak konu toparlanmaya çalışılmaktadır. Arapça “sadet” sözcüğü “konuşulan asıl konu, asıl madde” anlamına gelmekte olup “sadede gelmek” konuyla ilgisiz sözleri bırakarak asıl konuya dönme” yi (TS, 2011, s. 2001) ifade etmektedir. Konuşmacının asıl söylemek istediklerini lafi dolandırmadan doğrudan söyleme isteğinin de ifadesi olan *Sadede gelecek olursam* sözü; lafi dolandıran ve uzatan kişinin asıl söylemek istediklerini bir an önce söylemesi konusunda uyarıldığı durumlarda *Sadede gel* şeklinde ifade edilmektedir. Konuşmanın uzayarak hem asıl konudan uzaklaşma hem de dinleyicilerin sıkılma ihtimaline karşı ise *Lafi uzatmamayım* sözü kullanılarak konuşma toparlanmakta, bir sonuca bağlanmaya çalışılmaktadır.

4. BÖLÜM: YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE KALIP SÖZLERİN YERİ

Yabancı dil öğretimi, kişinin ana dili dışında bir dilde dinleyip okuduklarını anlayıp anlamlandırmasını, kendini yazılı ve sözlü ifade etme becerilerinin geliştirilmesini hedefler. Bu hedefe ulaşmanın en temel yollarından biri ana dili konuşurlarının gündelik hayatta sıklıkla kullandığını ifadeleri bilmektir. Her dil, dünyayı anlamlandırmayı, yorumlamayı, kendi bilincine vararak kendi dünyasını da reel dünyadan hareketle ifade etmeyi sağlayan sözcüklerden örülü bu evrendir. Bu evrende sınırlı sayıda kuralla sınırsız sayıda ifade olanağı buluruz ve kendimizi dilimiz ölçüsünde, dilimiz döndüğünce ifade ederiz. Bu ifadede kişinin eğitimi, cinsiyeti, toplumsal sınıfı ne olursa olsun toplumun her kesimini aynı ifade şeklinde birleştiren, hızlı ve pratik iletişimin anahtarı kalıp sözler temel bir role sahiptir. Ölen birinin ardından *Allah rahmet eylesin* demek, yola çıkan birine *İyi yolculuklar* dilemek, hasta birine *Geçmiş olsun* temennisinde bulunmak, aklımızın sınırlarını aşan durumlarda *Bu kadar da olmaz!* demek bu türden, toplumun her kesimince ve sıkça kullanılan kalıp sözlerdir.

Kalıp sözlerin gündelik iletişimde gerek sosyal etkileşim gerekse kişinin kendini ifadesinde sahip olduğu önemli rol, doğal olarak, yabancı dil öğretiminde de önemli bir yere sahip olmasını gerektirmiştir. Bununla beraber özellikle 1970’li yıllara kadar basmakalıp ifade aracı olarak görülerek önemsenmemesi, kalıp sözlerin ana dili ve yabancı dil öğretiminde de göz ardı edilmesine, sezgisel bir yaklaşımla ve plansız bir şekilde ele alınmasına neden olmuştur. Yabancı dil öğretiminde iletişimsel becerilerin ön plana çıkması, iletişimin önemli bir parçası olan kalıp sözlere yönelik ilgiyi de artırmıştır. Bu çerçevede gerek ana dili gerekse yabancı dil öğretiminde kalıp sözlerin öğretimine yönelik çalışmalar artmıştır.

Amerika’da Chomsky’nin Üretimsel Dönüşümsel Yöntemi’nin uygulandığı 1970’li yıllarda, Avrupa, işçi hareketliliğine bağlı olarak yoğun şekilde göç almakta ve artan göçmen nüfusun dil sorununu çözmeye çalışmaktaydı. Hymes’in öncülüğünde toplumdilbilimciler, Chomsky’nin dilin doğasını açıklamak için kullandığı edim (performance) ve yeti (competence) kavramlarının yetersiz olduğunu belirterek bunlara üçüncü bir boyut olarak iletişim yetisinin (communicative competence) eklenmesi

gerektiğini ileri sürdüler. Dil öğrenmenin temel amacının iletişim olmasından hareketle dilin işlevsel özellikleri üzerinde durdular. Zamana, yere, ortama uygun dil kullanımını içeren ve **iletişimsel edinç** terimiyle ifade edilen iletişim becerisinde, dilin kurallara uygunluğundan çok yerinde ve anlaşılır şekilde kullanımı amaçlanır. Dilin gündelik hayatta, farklı bağlamlarda, uygun bir şekilde kullanılması, aynı zamanda toplumsal ve kültürel unsurların bağlam üzerindeki etkisinin göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Bu nedenle iletişimsel yaklaşımda hedef dilin kültürel boyutu dil öğretiminin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Bu yaklaşım Avrupa Komisyonunu da çeşitli düzenlemelere yöneltmiş, bunun sonucunda İngilizce için Threshold Level (1975) ve Fransızca için Un Niveau seuil (1976) adıyla temel bir başvuru kitabı yayımlanmıştır. Bu kitapta edimibilim ilkeleri çerçevesinde, dilin farklı sosyal yapı ve bağlamlarda, farklı şekilde kullanımına yönelik örnekler verilerek dilin iletişimsel yönüne vurgu yapılmıştır.

İletişimsel yaklaşımın temel alındığı Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde *bildirimsel dil yeterliğinin* dilbilgisel, toplumdilbilgisel ve pragmatik olmak üzere üç bileşenden oluştuğu belirtilmektedir. Toplumdilbilgisel yeterlikler, dil kullanımının sosyokültürel şartlarına uygun olarak belirlenirken (nezaket kuralları; kuşaklar, cinsiyetler, sınıflar, sosyal gruplar arasındaki ilişki normları; bir toplumun yaşamındaki bazı temel töresel alışkanlıkların dilbilgisel açıdan kodlanması gibi) pragmatik yeterlikler etkileşimsel senaryoları ve kurguları kullanarak dilsel kaynakların (dil işlevlerinin ifade şekli, söz eylemler) işlevsel kullanımını belirler (telc, 2013, s.21).

Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde, kalıp söz kullanımı, toplumdilbilgisel ve pragmatik bir yeterlik olarak her düzeyde vurgulanmaktadır. Bağımsız dil yeterliğinin tanımlanabilecek en düşük basamağı olan A1'de "Birini selamlamak ya da birine veda etmek için gerekli en basit nezaket kurallarını kullanarak, lütfen ve teşekkür ederim diyerek, kendini tanıtarak ya da özür dileyerek vb. basit bir sosyal ilişki kurabilir." ifadeleri kullanılarak yeni başlayanlar için yararlı öğretim hedefleri belirtilmektedir (telc, 2013, s.125). Yine aynı düzey için "İsviçre Ulusal Fonu'nun 1994-1995'te yaptığı, tanımlayıcılar için örneklerin geliştirilip ayarlandığı araştırmada, dil kullanımı için kalıplaşmış görevlerin gerçekleştirilmesiyle sınırlanan böyle bir düzey saptanmıştır. Bu tanımlayıcılar "Gün, saat ve tarihi sorabilir ve söyleyebilir.", "Bazı

basit selamlaşma kalıplarını kullanabilir.” Evet, hayır, özür dilerim, lütfen, teşekkür ederim, kusura bakmayın diyebilir.” şeklinde sıralanmaktadır (telc, 2013, s.36).

A2, toplumsal işlevleri gösteren tanımlayıcılarının çoğunun bulunduğu düzeydir. Bu düzeyde öğrenci “Yaygın selamlaşma ve hitap kalıplarını kullanarak çok kısa bir tanışma konuşmasının üstesinden gelebilir. Bir davet ya da özrü dile getirebilir ve benzeri durumu yanıtlayabilir. Basit bir bilgi alışverişi yapmak, istekleri bildirmek, düşünce ve görüşlerini dile getirmek gibi temel dil işlevlerini kullanabilir ve onlara karşılık verebilir. En basit ve en çok kullanılan kalıp ifadeleri kullanarak temel, sıradan durumlarda basit ama etkili bir şekilde iletişime geçebilir (telc, 2013, s.125).

Sözlü iletişimi sürdürebilme yeteneğini kapsayan B1’de; toplumsal inanç, gelenek, görenek, görüş ve inançlar ile nezaket kurallarının bilincinde olarak “En gerekli dilsel araçları ve uygun bir hitap tarzı kullanarak geniş çapta dil işlevlerini gerçekleştirebilme ve bunlara cevap verebilme” becerisi vurgulanmaktadır (telc, 2013, s.124). Etkili toplumsal söylem biçimi ve daha güçlü bir dil bilincinin oluşturulduğu B2 düzeyinde ise; kendini uygun bir durumda ifade edebilme, hem resmî hem de gayri resmî bir üslup kullanarak inandırıcı, anlaşılır ve nazik bir şekilde ifade etme becerisiyle birlikte “ Hızlı ve günlük konuşma dili kullanılsa da epey bir çaba harcayarak grup tartışmalarıyla başa çıkabilme ve katkıda bulunabilme” yeterliliği aranmaktadır (telc, 2013, s.124).

Akıcı ve anında oluşan bildirişimin sağlandığı C1 düzeyinde; dili esnek ve etkili bir şekilde kullanma, duygularını ifade edebilme, imada bulunabilme ve şakalaşabilmenin yanı sıra “büyük çapta deyim ve günlük konuşma diline ait ifadeleri tanıma ve farklı hitap tarzları doğru olarak değerlendirebilme” yeterliği beklenmektedir. Dilin ileri düzeyde başarıyla öğrenildiği, bildirişimde kesinlik, uygunluk ve konuşma rahatlığının sağlandığı C2 düzeyinde ise; ana dili konuşurlarının ifadelerinin toplumdilbilgisel ve sosyokültürel kapsamını doğru değerlendirme, kendi dilini konuşanlarla hedef dil konuşurları arasında bu noktada köprü kurabilme ile “ deyim ve günlük konuşma diline ait ifadeler hakkında geniş bilgi sahibi olma ve ince anlatım farklılıklarının bilincinde olma” yeterlikleri beklenmektedir.

Dil, bağlamın gerektirdiği şartlara göre değişmektedir. Dilin kullanımındaki bu değişkenlikte, etkileşimde bulunanların içselleştirmiş oldukları dünya görüşü ve tecrübesi ile dil arasında kurulan bağ önemlidir. ”Her dil kullanımı, belirli bir durum

bağlamında, sosyal yaşamın düzenlediği dil kullanım alanlarında gerçekleşir (telc, 2013, s.49). Farklı iletişim şekillerini gerekli kılan sosyal ortamlarda, kişiden duruma uygun belli ifadeleri dillendirmesi beklenir. Toplum üyelerinin ortak bellek alanında yer alan kalıp sözlerin nerede, ne zaman, kim tarafından, nasıl kullanılacağı da ortak toplumsal iradeyle belirlenip kalıplaşmıştır. Ana dili konuşurunun erken çocukluk yıllarından itibaren önce yakın çevreden, sonrasında sosyal ortam ve eğitim yoluyla öğrenip içselleştirdiği kalıp sözlerle bir yabancı dil öğrenirinin tanışması öğretimin ilk aşamasında başlar. Yabancı dil öğrenmeye başlayan kişi ilk olarak “*Merhaba, benim adım.., Memnun oldum, Nasılsınız, Günaydın, İyi günler vb.*” kalıp sözlerle karşılaşır ve ana dili konuşuruyula ilk temasını selamlaşma ve tanışmaya yönelik olan bu kalıplarla sağlar. Dil öğrenimi geliştikçe farklı bağlamlara yönelik kalıp söz varlığı da gelişir. Dolayısıyla kalıp sözler yabancı dil öğretiminin her aşamasında vardır. Bununla beraber bir yabancı için öğrenimi pek de kolay değildir. Dildeki yoğunluğu, bağlamsal ve işlevsel çeşitliliği, kültürel derinliği kalıp sözlerin öğrenimini zorlaştıran etkenlerdendir. Başlangıçta kendi dilinde doğrudan karşılığı olan kalıplarla yabancı dil öğrenimine başlayan kişi, ilerleyen zamanda kendi kültüründe, dolayısıyla dilinde karşılığı olmayan kalıplarla ve bu kalıpların farklı bağlamlarda, farklı anlamlarda kullanımıyla karşılaşarak zorlanır. Bunlara bir de ses tonu, jest ve mimik gibi anlamı değiştiren unsurların eklenmesiyle öğrenim iyice zorlaşır. Tüm bu zorluklar, elbette, beraberinde çözüm arayışlarını da getirmiş ve son yıllarda gerek Türkçede gerekse İngilizcede gittikçe artan sayıda çalışmaya yer verilmiştir.

Kalıp sözlerle ilgili çalışmaların ana dili ve yabancı dil olmak üzere iki temel alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Her iki alanda da ortak payda dil olunca bu alanlara yönelik çalışmalar birbirini beslemekte, ana dili konuşuruna doğal ve sıradan geldiği için fark edemediği noktalar bir yabancıнын gözünde farklı bir anlam kazanabilmektedir. Yabancı dil alanında ise kaynak ana dili olduğu için bu alana yönelik çalışmalar doğrudan ikinci dil öğretiminde yer bulabilmektedir. Bu etkilerden dolayıdır ki tıpkı yabancı dil öğreniminin olduğu gibi ana dili ediniminin de kalıp sözlerle başladığına yönelik görüşler dile getirilmeye başlanmıştır. Hatta, “bir dizi yazar kalıplaşmış dilin ilk dil edinimi için başlangıç noktası olduğunu iddia etmektedir” (Corrigan vd., 2009, s.xix). Çocukların dil edinimine yönelik araştırmaların verileri bu tezi destekler niteliktedir. Bannard ve Lieven iki yaşındaki İngilizce konuşan ve yeni yürümeye başlayan

çocukların kullandıkları ya da önceden duymuş oldukları konuşma dizilerinin tekrarını incelemiş, ifadelerin yalnızca % 3-14'ünde önceki dizilerin tekrar edilmediği sonucuna ulaşmıştır. Cameron-Faulkner, Lieven ve Tomasello (2003), İngilizce konuşan annelerin çocuklarına yönelik kullandıkları öge temelli öbeklerin dağılımına bakmış ve anneye özgü bütün ifadelerin %51'inin 52 öge temelli öbekten biri ile başladığını bulmuşlardır (Corrigan vd. 2009, 13-15).

Bir çocuk ana dilini edinirken kullandığı sözcüklerin anlamsal özelliklerinin farkında değildir. Sözcükle gösterdiği varlığı/nesneyi özdeşleştirir ilkin, dili geliştikçe sözcüklere yüklediği anlamlar da gelişir. Kalıp sözler de sözcükler gibi tek bir birim olarak öğrenilir ve anlam boyutu sonradan kavranır. Ana dili Türkçe olan bir çocuk dilini edinirken, yola çıkan birine elini sallayarak *Güle güle* der, banyodan çıkan birine *Sıhhatler olsun* demenin güzel bir dilek olduğunu sezerek kullanır, *Karnım açtı* sözüyle fiziksel bir ihtiyacını dile getirir. Önce nerede, ne denileceğini öğrenir; dili geliştikçe kullandığı ifadeleri anlamlandırması da gelişir. Çocukların ana dilini edinim şekli yabancı dil öğretiminde bazı yöntem ve yaklaşımlara esin kaynağı olmuş, özellikle doğrudan yöntem (direct method) ve doğal yaklaşımda (natural approach) çocukların dil ediniminden yararlanmışlardır. Dil bilgisi çeviri yöntemine eleştirilerin yoğunlaştığı 19. yüzyılın sonlarında, İngiltere'den Henry Sweet, Almanya'dan Wilhelm Viëtör ve Felix Franke, Fransa'dan Paul Passy, Danimarka'dan Otto Jespersen gibi dilciler dilbilimden temel aldıkları düşüncelerle Yenilik Hareketi'ni başlatmışlar ve “konuşmanın ve sözlü sınıf uygulamalarının mutlak öncülüğü”nü temel ilke edinmişlerdir. Yöntemin temsilcilerinden olan Prendergast, çocukların sözleri çözümlmek için bağlamsal ve durumsal ipuçlarını kullandıklarını ve konuşma sırasında ezberlenmiş cümleciklerden ve mekanikleşmiş alışkanlıklardan yararlandıkları gözlemini ilk kaydeden kişi olmuştur. Ayrıca öğrencilere, dildeki en temel yapısal kalıpların öğretilmesini savunan ilk yapısal programı önermiştir (Durmuş, 2013, s.55).

Dilin bir çocuğun ana dili ediniminde olduğu gibi doğal yollarla öğretilmesi gerektiği fikri 20. yüzyılda da benimsenmeye devam etmiş ve bunun sonucunda doğal yaklaşım ortaya çıkmıştır. Tracy Terrel tarafından 1977'de ortaya atılan doğal yaklaşımın, 1983 yılında Natural Approach adlı kitabın yayımlanmasıyla genel ilkeleri belirlenmiştir. Doğal yöntemde, yabancı dil öğretimi sürecinin ana dil öğretimine benzediği, bu nedenle yabancı dil öğretiminde ana dil edinimindeki aşamaların göz önünde

bulundurulması gerektiği savunulmuştur. Öğrenirin öncelikle dinleme ve okuma yapması, kendini hazır hissettiğinde konuşmaya geçmesi gerektiği vurgulanmıştır. Doğrudan çocukların dil ediniminden hareket eden bu yöntem ve yaklaşımlar dışında, ana dili konuşurlarıyla iletişim kurmanın (konuşma ve dinleme) temel amaç olarak belirlendiği dilsel işitsel yöntem ile iletişimsel yöntemde de gündelik konuşma kalıplarının öğretimi önemli bir yere sahiptir.

Çocuklukta olduğu gibi ilerleyen yaşlarda da kalıp sözler iletişimimizin temel kaynağı olmayı sürdürür. Nerede, neyin kullanılacağını öğrenen yetişkin, artık kullandığı ifadelerin anlamının bilincinde olarak ama bunu pek de düşünmeyerek çocukluğundan itibaren hafızasına kaydettiği hazır kalıpları sıklıkla kullanarak kısa ve hızlı yoldan iletişimini sağlar. Bunu yaparken de zaman zaman jest, mimik, vurgu ve tonlama gibi dil dışı unsurları iletişim sürecine katarak kalıpların ve sözcüklerin “ima yoluyla” gerçek anlamlarından çıkarak başka anlamlar ifade etmesine olanak sağlar. Örneğin; iyi bir davranış ya da durum karşısında *Aferin sana* sözüyle övülen biri kötü bir davranış ve durum karşısında yine *Aferin sana, bunu da yaptın!* denilerek eleştirilebilmektedir. Küçük bir çocuğa nazar değmemesi ya da bir başarının övülmesi için kullanılan *Maşallah* sözü, yerine getirilmesi gereken bir görev kötü yapıldığında *Maşallah, yine harikalar yaratmışsınız!* cümlesinde olduğu gibi bir eleştiri ifadesi olabilmektedir. *Geçmiş olsun* sözü hastalanan birine iyi dileklerini sunmanın yanında elden kaçan bir fırsat için söylendiğinde üzüntü ya da pişmanlık göstergesi olabilmektedir. Dolayısıyla “dil öğrenen ifadelerin birliği ile belirli jest ve ses niteliğinin yanı sıra belirli fiziksel ve sosyal bağlam, amaç ve sonuçların ilişkili olduğunu” bulabilmelidir (Pawley, 2009, s.22). Ana dili konuşuru için doğal ve anlamlı olan bu ilgiyi kurmak bir yabancı için hiç de kolay değildir; motivasyon, zaman, çaba gibi bir dizi etkenin yanı sıra planlı ve programlı etkinliklerle yabancı dil öğrenene rehberlik yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğun bir sonucu olarak son yıllarda, özellikle yabancı dil öğretimi alanında, kalıp sözlerle ilgili çalışmalarda bir artış olmuştur. Bu çalışmalarda özellikle “Kalıp sözlerin yabancı dil öğrenmede işlevleri nelerdir?” sorusunun cevabı aranmakta olup ulaşılan sonuçlardan hareketle “Kalıp sözler nasıl öğretilmelidir?” sorusu, iletişim ve temel dil becerileri düzeyinde cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Araştırmacılar, kalıp sözlerle ilgili tartışmalarını önerilen üç geleneksel işlev çerçevesinde yapmaktadır. Bunlardan ilki, öğrenirin, kalıp dili kullanımının bir iletişim

stratejisi olduğu ve hedef dil kurallarında yeterliklerinin eksik olması nedeniyle en alt düzeyde iletişim imkânı veren kalıp dili kullandığıdır. İkincisi, kalıp dil kullanımının daha hızlı ve akıcı kullanıma olanak verdiği için bir üretim stratejisi olduğudur. Üçüncü ve gerek ana dil gerekse ikinci dil araştırmalarında tartışmanın merkezinde yer alan işlev ise öğrenenin analiz edilmeyen ifadeleri taklidinin gramatikal yeterliklerinin ortaya çıkıp gelişmesine katkısıdır (Myles vd.1998, 327).

Kalıplamış dilin basit düzeyde iletişim kurma noktasındaki işlevi genel olarak kabul görmekle beraber yeni yapılar üretmeye, dolayısıyla üretimsel ve daha yetkin bir yabancı dil kullanmaya katkısı olup olmadığı noktasında araştırmacılar arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar (WonFillmore 1976) kalıp konuşmaların ikinci dil öğretiminde merkezî rol oynadığını iddia etmiş; kalıpları analiz etmeye başlayan öğrenenin onu yeni öğrenilen kalıplarla ya da sözcüksel parçalarla yeniden kombine ettiğini, sürecin son aşamasında ise orijinal kalıpların bütün bileşenleri ile açığa çıktığını ve başka bir yerde üretici bir şekilde kullanabildiğini ileri sürmüştür. Bazı araştırmacılar ise (Krashen ve Scarcella, 1978), analiz edilmemiş yığınların küçük bir oranda rolü olduğunu savunmuş; kalıp konuşmaların süreci daha kolay aşmanın bir yolu olduğunu ancak tamamen bağımsız şekilde geliştikçe yaratıcı üretim sürecini beslemeyeceğini dile getirmiştir (Myles vd.,1998, 327).

Kalıp dilin ikinci dilde üretimsel ifadelerdeki katkısı tartışma konusu olsa da “yapılan araştırmalar, dil kullanımında kalıplaşma ve sıralamaya duyarlılığı ve ana dili konuşurlarının genel kabul görmüş eşdizimsel yapıları daha az akıcı olanlara göre daha sık kullandığını göstermiştir” (Ellis vd., 2008, s.376). Wray (2000, s.10) yetişkin ana dili konuşurları, L1 öğrenirleri, çocuk ve yetişkin L2 öğrenirleri ile afaziklerin çıktılarındaki kalıpsal dil üzerine yaptığı geniş çaplı araştırmasında “tüm konuşmacı tiplerinin belirli amaçlara (selamlaşma, cezalandırma) erişmek ve etkileşimi sürdürmek için kalıpsal dizilişleri kullandığını tespit etmiştir. Schmitt ve Carter (2004, s.5) da birçok işlevin (örneğin özür dileme, istekte bulunma) ifadesinde bir ve birden fazla kalıpsal dizinin tercih edilebileceğini belirterek bir konuyu değiştirmek için genellikle kullanılan *bu arada* (by the way) yerine *konu değiştirme zamanı* (It’s time for topic change) gibi yeni bir cümlenin çok daha nadiren oluşturulduğunu belirtmektedir.

Wray ve Perkins (2000, s.9-11) tartışmanın odağında sözlüğün doğasının bulunduğu belirterek kalıpsallığın Saussure, Sapir, Bloomfield ve Firth tarafından normal dilin önemli bir niteliği olarak kabul edilmesine karşın Chomski geleneğinin –sonradan- yan bir rolden daha fazlası olduğu görüşüne meydan okuduğunu belirtmektedir. Wray ve Perkins'e göre "Kalıpsal dizilere merkezî bir rol tanırken ve sözlükteki varlıklarına izin verirken yaratıcılık kabiliyetimizi inkâr etmeye gerek yoktur, sadece onun yegane strateji pozisyonu olarak kabulünden vazgeçmek gereklidir. Bu tür ikili işlem modeli, dilin bütünsel ve analitik özelliklerinin bağdaştırılmasının bir yoludur...Kural bazlı sistem olmadan, dil repertuar, klişe içinde sınırlanacaktır ve belirli iletişim tipleri için uygunken hayal gücü ve yenilikten yoksun olacaktır. Tersine sadece kural bazlı bir sistemde ise sıkıcı ve monoton olacaktır. Dil, her zaman tüm dil yetilerine tam erişime ihtiyaç duyar ve orada kestirme yol yoktur."

Kalıplaşmış dil, bireylerin gerek fiziksel gerekse sosyal ihtiyaçlarını en az çabayla ve anlaşılır bir şekilde iletmesini sağlayarak yaşamını sürdürmesinde pratik bir iletişim aracı işlevi görür. Bu pratiklik aynı zamanda konuşmanın hızlı ve akıcı olmasında da önemli bir etkiye sahiptir. Yapılan araştırmalar dinleme, konuşma, okuma ve yazmada hızın ve akıcılığın sağlanmasında kalıp sözlerin önemli bir etken olduğunu göstermiştir. Az sayıdaki araştırmacının çok sınırlı bir bölümünde, sözel iletişimin etkililiğiyle kalıp sözlerin kullanımı arasındaki bağlantı örneklerine yer verildiğini belirten Wood (2009, s.41), yaptığı araştırmada kalıplaşmış dilin akıcılığı zamanla kolaylaştırdığını saptamıştır. Duraklama miktarı ve konuşma derecesinin (1 dakikadaki sesletim, duraklama miktarı ve akış uzunluğu) akıcılığın en önemli göstergeleri olduğunu belirten Wood'a göre eğer konuşmacı bu kalıpları hafızasından çekebiliyorsa, yani, bunu yöntemli ve otomatik olarak yapabiliyorsa akıcılık gelişmiştir. Kalıplar konuşmacıya gerekli sözlüksel parçaları oluşturmak, söylemin ileriki bölümlerini planlamak vb. için zaman verir. Bu nedenle konuşma kelimesi kelimesine oluşturulmaz. Konuşmacı ritim, çeşitlilik, sözcüksel dizi, bağlamın yaratım süreciyle bağlantısı ya da ezberlenen büyük miktardaki parçanın birleştirilmesine odaklanabilir.

Kalıp sözlerin akıcılık ve hız konusundaki benzer etkileri, özellikle, göz hareketleri temel alınarak yapılan okuma çalışmalarında da ortaya konmuştur. Underwood, Schmitt ve Galpin (2004, s.161) yaptıkları araştırmada hem ana dili konuşuru hem de yabancıların, bir sözcüğün kalıp dizinin parçası olarak kullanıldığında kalıp

kullanılmayana oranla daha az göz sabitlenmesine sahip olduğunu tespit etmiştir. Schmitt ve Carter (2004, s.17) ana dili konuşurlarının daha kısa süreler için kalıp dizi sözcüklerinde yoğunlaşmalarına karşın yabancılar için bakış sürelerinin kalıp dizilerle olmayanlar arasında farklılık göstermediğini ancak genel sonuçların kalıp dizilerin, en azından okuma açısından, bir işleme avantajının olduğunu gösterdiğini belirtmektedir.

Bazı araştırmacılar da öğrenirlerin kalıp dizileri yalnızca okuma hızı ve kavramayı artırmada değil, aynı zamanda ana dil üslubunda yazabilmek için de bilmek zorunda olduğunu ancak bire bir çevirinin iyi bir yol olmadığını belirtmektedir (Ellis vd., 2008, s.377-378). Erman (2009, s.324-325) bu noktada, “Bir metnin akışını ve okunabilirliğini sağlayan nedir?” sorusunu yönelterek bunun kısmi cevabının doğru gramer ve genel tutarlılık dışında çoklu kelime kalıpları ve ifadeleri olduğunu belirtir. Erman, sözcük kombinasyonlarının, yetersiz ve hatalı kullanımda ya da ikinci dil öğrenenlerin yazdıkları metinlerde olduğu gibi okuma akışı bozulduğunda varlıklarının ve akıcılık konusundaki öneminin farkına varıldığını ifade ederek ikinci dil yazılarında kanıtlanan akıcılık eksikliğinin yeterli sözcük birliklerinin olmamasından kaynaklandığını savunmaktadır. Erman, 2003 yılında yaptığı bir araştırmada, ana dili İngilizce olanlarla olmayanları karşılaştırmış, beklendiği gibi, ana dili İngilizce olmayanların önemli ölçüde, daha az oranda ve çeşitlilikte, bazen de hatalı sözcük birlikteliklerini kullandığını tespit etmiştir. Wray (2000, s.10) ise araştırmasında, yabancı dil öğrenirlerinin, genellikle, kendilerini aşırı kullanılan sınırlı bir seçimle kısıtlama eğilimleri ile yazıda konuşmaya göre daha az kalıplaşmış dizilişe yer verdiklerini tespit etmiştir. Yine aynı araştırma, hem ana dili konuşurlarının hem de yabancı dil öğrenirlerinin, özellikle söylem yapılarına işaret etmek için, kalıplaşmış dizileri yazılarında stilistik bir araç olarak kullandıklarını göstermektedir.

Kalıp sözlerin temel dil becerilerinin yanı sıra sosyal ve kültürel uyuma etkisi de yabancı dil alanındaki araştırma konularından biridir. Bir topluluğun üyesi olan insan var olmak ve varlığını sürdürebilmek için fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Bu zorunluluk onu ister istemez diğer insanlarla etkileşim içinde olmaya yöneltir. Özellikle yabancı bir ülkede, yabancı bir dilde iletişim kurmak gerektiğinde kalıp sözler, sınırlı da olsa, hızlı bir şekilde iletişim kurarak ihtiyacımızın giderilmesini sağlar.

Kalıp sözlerin temel ihtiyaçların giderilmesinde merkezî rol oynamasında dinleyicinin belleğinde bu kalıpların hazır hâlde bulunması ve yeni bir düşünce süreci gerektirmeden anlaşılabilmesi etkindir. Wray'in (2000, s.19) de ifade ettiği gibi "normal iletişimde hem üretim hem de anlama için varsayılan ayar kalıpsallıktır. Bu bireylerin, analitik yetilerine odaklanmalarına, böylelikle dilbilimsel/sözel 'paketlemeden' uzak durarak cümle üretimine, değerlendirmesine, bağlamsal bilginin geliştirilmesine ve daha sonra ne olacağı hakkında tahminler yapabilmelerine olanak sağlamaktadır."

Bir yabancı dili öğrenmede sosyal kültürel etkileşimin payı, hedef dilin konuşulduğu ülkede yaşanması durumunda daha da artmaktadır. Yabancı bir ülkede eğitim gören ya da yaşayan birey, ana dili konuşurlarıyla temas hâlinde bulunmak zorundadır. Bu zorunluluk onu öğrenmekte olduğu dili kullanmaya yöneltirken aynı zamanda sosyo-kültürel ortama uyumunu da kolaylaştırır. Bununla beraber yapılan araştırmalar bu temasın yeterince sağlanmadığını ve ev sahibi vatandaşlarla sınırlı temasta bulunulduğunu göstermektedir. Adolphs ve Durow (2004) kalıpsal dizi ediniminin sosyo-kültürel entegrasyonu etkileyip etkilemediğine yönelik Birleşik Krallık'ta eğitim gören ve entegrasyon düzeyleri birbirinden farklı, iki Çinli kadın öğreniri denek olarak seçtikleri bir araştırma yapmıştır. Öğrenirlerle 7 aylık sürede yapılan 5 röportajın analizi sonucunda, nispeten iyi entegre olmuş öğrenirin zamanla kalıplaşmış dizileri kullanımının arttığını ancak iyi entegre olmayan öğrenirde kalıplaşmış dizi kullanımının herhangi bir gerçekliğe yükselmediği görülmüştür. Ayrıca öğrenirlerin kullandığı kalıpsal dizilerin türleri karşılaştırıldığında ana dili konuşurlarının derleminde bulunan en sık frekansa sahip olanlarla sadece bir miktar örtüştüğü belirlenmiştir.

Öğrenimin her türünde olduğu gibi kalıp söz öğreniminde de bireysel özellikler (zekâ, yaş, kişilik vb.) önemli bir etkindir. Bazı öğrenirler kalıp sözleri daha hızlı ve daha çok çeşitte öğrenirken bazılarında bu öğrenme yavaş ve az miktardadır. Dörmyei, Durow ve Zahran, (2004) birkaç yılını bir İngiliz üniversitesinde dil öğrenmeye harcayan bazı öğrenirlerin neden ders kitabı yeterliğinde kalırken bazılarının geniş oranda kalıp sözleri ve konuşma dilini öğrenerek ana dili konuşuru gibi kullandığına yönelik bir araştırma yapmıştır. Dört başarılı ve üç başarısız öğrenirin denek olarak kullanıldığı araştırmada, kalıp söz edinim başarısında üç temel etkileşim faktörü ortaya çıkmıştır: dil yeteneği, motivasyon ve sosyo-kültürel adaptasyon. Çalışma uluslararası öğrenirlerin bir kısmının (üç başarısız ve iki başarılı) sosyal bariyerleri yıkmakta ve "ev sahibi ağlara" katılmakta

çok zorlandığını ortaya koymuştur. Bununla beraber yüksek seviyedeki dil yeterliği ve motivasyonun bu eksikliği telafi edebileceği öne sürülmektedir.

Yapılan araştırmaların tamamı, hedef dil konuşurlarıyla etkileşime girmenin ve sosyo-kültürel ortamlara katılmanın kalıp söz varlığını, kalıp söz kullanımının da sosyal etkileşimi geliştirdiği, dolayısıyla bu iki etkenin birbirini desteklediğini göstermektedir. Kalıp sözlerin hedef dilin kültürüyle etkileşim ve uyum sağlanmasında bu derece etkili olmasının nedeni temelinde yatan sosyo-kültürel unsurlardan kaynaklanmaktadır. Erman (2009, s.337-345), kalıplaşmış dizilerin bu özelliğine dikkat çekerek bunların dil kullanıcılarının sahip olduğu değerleri belirlediğini ve ancak ahlak ve sosyo-kültürel olarak hayatımızdaki tecrübelerle açıklanabileceğini belirtir. Yüzeyde şeffaf görünmelerine rağmen çok kelimeli ifadelerin ancak dış dünyanın arka plan bilgisine ve kültür ile dilin iç içe girme biçimine karşı işlenebileceğini belirten Erman, bunun ayrıca öğrenirlerin dikkatine sunulması gerektiği görüşündedir.

Kalıp sözlerle ilgili yabancı dil öğrenenleri merkeze alan araştırma sonuçları, bu sözlerin dinlediğini ve okuduğunu anlama; hızlı ve akıcı konuşma, okuma ve yazma ile sosyal ve kültürel uyum konularında öğrenire kolaylık sağladığı ve etkileşimi hızlandırdığı yönündedir. Kalıp sözlerin yabancı dil öğrenenler açısından sahip olduğu bu işlevler, öğretime yönelik çalışmaları da artırmış ve “Kalıp sözler en iyi şekilde nasıl öğretebilir?” in cevabı aranmaya başlanmıştır.

4.1.KALIP SÖZLERİN ÖĞRETİMİ

Öğretimin tüm alanlarında olduğu gibi yabancı dil öğretiminde de belirli faktörlerin dikkate alınması ve belirli ilkeler çerçevesinde hareket edilmesi gereklidir. Öğretimi etkileyen en önemli faktörler öğrenirin özellikleri (yaş, zeka, motivasyon düzeyi, sahip olunan kültür ve hedef kültüre karşı tavır) ve öğretimin nitelikleridir (öğretmen, zaman, öğrenme ortamı, program, uygulanan yöntem ve yaklaşımlar, öğretim ilkeleri). Kalıp sözlerin öğretiminde belirtilen niteliklerden özellikle öğrenirin yaşı ve konunun kapsamı çalışmaların ana çerçevesini oluşturmaktadır.

Her yaş grubunun ihtiyaçları, dünyayı algılama şekli, kendini ifade tarzı ve bunlara bağlı olarak da söz varlığı farklılık göstermektedir. Çocuk, yaşı ve gelişim düzeyi

itibariyle yetişkinlerden farklı bir dünya algısına sahiptir. Hayattaki önceliği temel ihtiyaçlarını karşılamak/karşılatmak, kendini ve dünyayı anlamlandırmak olan çocuğun kendini ifade şekli farklı tecrübelerden geçmiş, farklı ihtiyaçlara sahip, farklı ortamlardaki iletişim şekillerini öğrenmiş yetişkinlere göre daha basit düzeyde ve dolaysızdır. Wray'in (2000, s.15) de belirttiği gibi "Sözcükler farklıdır çünkü çocuğun ve yetişkinin dünyası farklıdır ve farklı şeylere çalışır. Bu nedenle de iki yaşındaki bir çocuk kendinin ve başka şeylerin sahipliğini ifade etmek için 'O benim' kalıbını kullanırken bir yetişkin 'Bu sizin mi?' vb. türden bireysel, üstü kapalı kalıplara ihtiyaç duyar."

Kalıp sözler, diğer söz varlığı unsurlarında olduğu gibi belirli ihtiyaçlara cevap vermek için vardır. İhtiyaçlar ve yaşam tecrübesi arttıkça kalıp söz varlığı da artar. Bir yetişkine taziye için söylediğimiz *Başın sağ olsun* karşılığında duyduğumuz *Dostlar sağ olsun* sözünü 6-7 yaşlarında bir çocuktan duymayı beklemeyiz. Aynı şekilde *Sözüm meclisten dışarı*, *Bir yastıkta kocayın*, *Yolun açık olsun*, *Hayırlısı* vb. çok sayıda kalıp sözün bir çocuğun dünyasında yeri yoktur. Dolayısıyla ana dili ediniminde olduğu gibi yabancı dil öğreniminde de önemli bir yere sahip olan kalıp sözler ele alınırken yaşa bağlı gelişim özelliklerinin göz önünde bulundurularak planlama yapılması gerekmektedir. Çünkü "Kalıp konuşmalar süreci daha kolay aşmanın bir yoludur ancak tamamen bağımsız geliştikçe yaratıcı üretim sürecini beslemez" (Myles vd., 1998, s.326).

Kalıp sözler, sabit ve yarı sabit olmak üzere temelde ikiye ayrılmaktadır. Bu yapısal farklılık kalıp sözler ele alınırken, özellikle sınıf içi etkinliklerde, farklı uygulamaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. *Kolay gelsin*, *Geçmiş olsun*, *Afiyet olsun*, *Hayırlı olsun*, *Bereket versin* vb. sabit yapıda olan kalıp sözlerin öğretiminde "ezber", "taklit" ve "tekrar"ın önemli bir yeri vardır. Çünkü "söz konusu kalıp sözler olduğunda dil kullanıcılarının yaratıcı dilsel davranışlarının tam tersine kalıplar bu davranışların taklit yönlerini içerir (Corrigan vd. 2009, s.14). Sabit yapıdaki kalıp sözler yapı ve anlam yönünden tamamen kalıplaşmış olduğundan yaratıcılığa izin vermez, bu nedenle genellikle ezber yoluyla öğrenilir. Sınıf içi etkinliklerde, öğrencilere tanışma, selamlaşma, vedalaşma, kutlama, karşılama, yolcu etme, misafir etme vb. durumlarda kullanılan sabit kalıplar verilerek taklit ve tekrar etmeleri istenebilir ve bu etkinlik sınıftaki tüm öğrencileri kapsayacak şekilde devam ettirilebilir. Kalıp sözler, çok farklı bağlamlarda, farklı işlevlerde kullanıldığından öğrencilerin bu yapıları ezberlemeleri hiç

de kolay değildir. Özellikle sınıf içi etkinliklerde, kalıp sözlerin ezberlenmesi ve telaffuzu konusunda zorluk çeken öğrencilere bu yapıların yabancı dil öğrenmeye katkıları açıklanarak motivasyonlarının yükseltilmesine yardımcı olunmalıdır.

Ezber dayalı olan sabit yapıların yanında, yarı sabit özellikteki kalıp sözler kural yönelimlidir. Buna bağlı olarak ezber dayalı sabit yapılarda bütüncül öğrenme yapılırken yarı sabit yapılarda tamamlama çalışmaları etkinliklerin temelini oluşturmaktadır. Sınıf içi etkinliklerde yazılı ya da sözlü tamamlama etkinlikleri yapılarak öğrencilerin yarı sabit yapıları kullanmaya yönelik pratikleri artırılabilir. Schmitt ve Carter'ın (2004, s.6) da ifade ettiği gibi “bazı durumlarda sabitlik avantajlıdır. Örneğin *Dikkat et!* Kolayca tanınabilen bir uyarıdır ve onu anlamak için küçük bir işlem gereklidir. Bununla birlikte, anlamın daha esnek olmasına izin vermek, dil kullanımının çoğunda bir avantajdır.” Ancak burada yarı sabit yapıların semantik kısıtlamaya sahip olduğu unutulmamalıdır. Kalıp yapıdaki boşluklar her zaman açık değildir ve semantik kısıtlamalar sözcük seçimini ve kullanımını sınırlar. Bazı kalıpların devamında gelen sözcük/sözcükler genelde olumluken bazıları anlam ya da yapı yönünden olumsuzluk taşır. Bu nedenle yarı sabit yapıdaki kalıp sözler öğretilirken tamamlanacak kısmın olumlu ya da olumsuz anlam özellikleri dikkate alınmalıdır. Örneğin *Güle güle* kalıbı, devamında *oturun, giyin, kullanın, gidin* ifadeleriyle tamamlanarak her zaman olumlu bir anlam taşımaktadır. *Allah bilir* kalıp sözü ...*yine kapıyı açık bırakmıştır, ...benim dedikodumu yapmışlardır, ...yine beni dinlememiştir, ...o da seni unutmamıştır* örneklerinde olduğu gibi gerek yapı gerek anlam yönünden hem olumlu hem de olumsuz bir nitelik göstermektedir. *Allah'ını seversen...* kalıp sözü ...*benimle gel, ...yapma, ...buradan git/gitme* ifadelerinde olduğu gibi hem olumlu hem de olumsuz bir yakarış ifadesi olabilmektedir. Öğrencilere yarı sabit yapılarla ilgili tamamlama etkinlikleri yaptırılırken ifadenin olumlu, olumsuz ya da her iki anlam özelliğini taşıyıp taşımadığına dikkat çekilmeli ve en yaygın/baskın anlam özelliğine yönelik örnekler öncelikli olarak ele alınmalıdır.

Kalıp sözlerin öğretiminde, özellikle otomatik kullanımın geliştirilmesinde başvurulacak yöntemlerden biri de “örtük öğrenme”dir. Erman (2009, s.345), örtük bilgiyi elde edebilmeleri için öğrencilerin, en üst düzeyde okuma fırsatıyla karşılaşması ve dile maruz bırakılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca öğretmenler çok sözcüklü

ifadeleri içerme olasılığından dolayı yabancı dil öğrencilerinin sözcük hatalarına daha çok dikkat etmelidir.

Kalıp sözlerin öğretimine yönelik, yapısal etkenlere bağlı taklit, tekrar ve tamamlama dışında çok çeşitli etkinlik ve materyallerden yararlanılabilir. Kalıp sözler toplumun geneline benimsenip kullanıldığından yabancı dil öğrenirleri bu yapılarla sıklıkla karşılaşacaktır. Bu karşılaşma, hedef dilin konuşulduğu ülkede bulunmaktan bağımsız olarak, televizyon dizi ve gösterileri, filmler, sosyal medya, şarkılar, gazete, kitap vb. kaynaklar yoluyla olacaktır. Kalıp söz öğretiminde bu kaynakların yanı sıra günlük hayatın farklı bağlamlarına yönelik canlandırma etkinliklerinden de yararlanılabilir. Ayrıca Erman'ın da (2009, s.345) ifade ettiği gibi yüzeyde şeffaf görünmelerine karşın çok kelimeli ifadeler ancak dış dünyanın arka plan bilgisine ve kültür ile dilin iç içe geçme biçimine karşı işlenebilir. Bu ayrıca öğrencilerin dikkatine sunulmalı; öğretmenler, araştırmacılar ve ders kitabı yazarları arasında daha fazla iş birliği yapılmalıdır.

4.1.1.TV Dizileri ve Filmler

Yabancı dil öğrenmek büyük bir zaman ve çaba gerektiren zorlu bir süreçtir. Bu süreçte, görsel ve işitsel unsurların bir arada olduğu televizyon dizileri ve filmler ilgi çeken ve merak uyandıran yönleriyle öğretimi monotonluktan kurtarmakta, öğrencilerin dikkat sürelerini artırmakta, eğlenerek öğrenme fırsatı sunmaktadır. Yapılan araştırmalar (Harji vd. 2010; Wang, Y. 2012, İşcan 2011) özellikle alt yazıyla izlenen dizi ve filmlerin öğrencilerin motivasyonunu artırdığı, dinleme ve konuşma becerileri ile sözcük gelişimine önemli katkılarda bulunduğunu göstermiştir.

Dizi ve filmlerin dil ve kültürü yansıtmadaki işlevleri teknolojik gelişmelerle beraber gerek sınıf içi gerekse sınıf dışı etkinliklerde önemli bir öğretim materyali hâline gelmesini sağlamıştır. Her materyal gibi dizi ve filmlerin de özellikle sınıf içi etkinliklerde kullanılırken amaca hizmet etmesine ve belirli nitelikleri taşımasına dikkat edilmelidir. Öğrenir seviyesine uygunluğu, ele alınacak konuyla ilgili yeterince destekleyici unsur taşıması, diyalogların açık ve anlaşılır olması, pedagojik yönden uygun içerikte olması bu niteliklerden başlıcalarıdır. Derslerden önce öğretmenin materyali izleyerek uygun olup olmadığına karar vermesi, hangi beceri ya da konuları işleyecekse ona göre etkinlik hazırlaması gereklidir. Bu etkinlikler film/dizi öncesi,

sırası ve sonrasında olmak üzere planlanabilir. Film ve diziler süre yönünden ders saatini aşabilir, bu durumda öğretmen filmin/dizinin en işlevsel bölümünü izleterek devamını izlemesi için öğrenciyi yönlendirebilir ya da kısa metrajlı filmleri tercih edebilir.

Film ve diziler, ait olduğu toplumun günlük hayatını, insan ilişkilerini, inançlarını, yaşam koşullarını yansıtarak kültürü hakkında önemli bilgiler verir. Dilin telaffuz, vurgu, tonlama gibi ses özelliklerinin yanı sıra beden dilini, jest ve mimiklerini de yansıtan film ve diziler bu yönüyle dilin günlük hayatın farklı bağlamlarında kullanımını sergileyerek doğal dil örneği sunarlar:

Gerçekte konuşulan dil, yanlış başlangıçlar, eksik cümleler ve duraksamalarla doludur. Bazen insanlar mırıldanır, bazıları da sıradışı bir ses tonuna sahiptir. Formalite düzeyinde bölgesel, etnik, hatta cinsiyet farklılıkları vardır. Bütün bunları ders kitaplarında göstermek zordur ama filmlerde, olası bağlamlarda iyi örnekler buluruz. Bu bağlamda öğretmenler öğrencilerle dilbilimsel, paradoksal ve sözel olmayan davranışları gözlemlerken uygunluk ve pragmatik konuları keşfedebilirler (Katchen, 2003, s.224).

Kalıp sözler kültürü yansıtmada önemli işlevlere sahip söz varlığı unsurlarıdır. Dizi ve filmler hayatın ve toplumun farklı kesimlerinden sunduğu kesitlerle dili farklı bağlamsal ve işlevsel özellikleriyle yansıtır. Bu yönüyle de kalıp söz öğretimi için önemli kaynaklardır. Barın'ın (2007) da belirttiği gibi “Bir dilde dil bilgisini bilmekle kurulamayacak ifadeler, söz kalıpları vardır. Bu kalıplar dilin önemli bir bölümünü oluşturur. Bu söz kalıpları, belirli bir bağlam içinde ve görmeye dayalı araçlarla sunulduğunda daha iyi kavranır.” Öğretimdeki tüm katkılarına karşın kalıp sözlerin yabancılara öğretiminde film ve dizileri temel alan çalışmalar çok sınırlıdır. Türkçedeki kalıp sözlerle ilgili “Babam ve Oğlum” filminin hareketle yapılan çalışmada (Yılmaz vd., 2015), kalıp sözlerle ilgili 22 kategori (dua anlamı taşıyanlar, beddua ve küfür anlamı taşıyanlar, toplumsal ilişkilerde kullanılan kalıp sözler, özür dileme anlamı taşıyan kalıp sözler vb.) belirlenmiş, film öncesi, süreci ve sonrasına yönelik etkinlikler düzenlenerek kalıp sözler B1 düzeyindeki öğrencilere kavratılmaya çalışılmıştır. Çalışma sonunda “filmde geçen kalıp sözlerin bir dönemin toplumunun kültürel yapısını, yaşayış biçimini ve aile fertleri arasındaki ilişkileri başarılı bir şekilde yansıttığı” sonucuna varılmıştır (s.201).

Günümüzde görsel medyanın etkisiyle televizyon kanallarının sayısı artmış, izleyicileri çekme yarışıyla birlikte çok sayıda dizi ekranlarda boy göstermeye başlamıştır. İlgi

çekici senaryoları ve ünlü oyuncularıyla geniş kitleleri ekranlara bağlayan diziler, toplumun dili ve kültürünü yansıtmasının yanı sıra sunduğu yaşam şekilleri, giyim tarzı, konuşma üslupları vb. ile özellikle çocuklar ve gençleri etkileme potansiyeline de sahiptir. Popüler dizilerden sonra belirli mekânlar, giyim tarzları, saç şekilleri ya da takılar moda olmakta, hatta dizilerde görülen ve idealize edilen davranış şekilleri eşlerden, sevgililerden ya da ailelerden beklenmektedir. Dizilerin çoğunlukla kültürel yozlaşmaya neden olduğu için eleştiri alan bu etkileri, hedef kültüre ve onun diline ilgiyi de artırdığından yabancı dil öğretimi için işlevsel bir kaynak olmasına engel değildir. Diziler, filmler gibi birkaç saatle sınırlı olmayıp seri hâlinde devam ettiği için izleyiciler günlük hayatın dilini, dolayısıyla kalıp sözleri tekrar tekrar duymakta, söz varlığı ve telaffuzlarını geliştirmektedir. Ders süresinin sınırlılığı göz önüne alındığında dizilerden, ele alınan konu çerçevesinde, belli kesitler ele alınarak yararlanılabileceği gibi gerekli yönlendirmelerle öğrenirlerin dil becerilerinin ders dışı izleme etkinlikleriyle gelişimi de desteklenebilir. Işcan ve Aktürk (2014), Ürdün Üniversitesi Türkçe Bölümünde 19 yaşındaki 17 kız öğrenciyle yaptıkları araştırma sonucunda “Seksenler” dizisini takip eden öğrenirlerin Türk kültürüne ait unsurlar ve Türk toplumuna özgü davranış kalıpları hakkında bilgiler edindiklerini gözlemlemiştir. Özellikle günümüz dil ve kültürünü temel alan dizilerden hareketle kalıp sözlerle ilgili benzer çalışmalar yapılarak öğrenirlerin söz varlıkları geliştirilebilir. Akdeniz Üniversitesinin Yabancı Diller Bölümünde İngilizce kalıplar üzerine yapılan bir araştırmada (Erdemir, 2014) ise, deney ve kontrol grubu olarak ayrılan 66 Upper Intermediate level (Ortanın üstü) öğrenirden deney grubuna “How I Met Your Mother” dizisi izletilirken kontrol grubu dizi izlemeden geleneksel eğitim almıştır. Üç haftalık eğitim sonunda gruplar kontrol edilmiş ve deney grubunun gelişimi istatistiksel olarak kontrol grubundan çok daha yüksek çıkmış ve dizinin uzun zamanlı kalıp söz gelişiminde etkili olduğu belirlenmiştir.

Ülkemizde son yıllarda hızla gelişen dizi sektörü, yurt dışında gördüğü ilgiyle Türkçenin öğretimi için önemli bir kaynak hâline gelmiştir. Bununla beraber Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Balkanlar, Orta Doğu, Güney Amerika ülkelerinde oldukça popüler olan dizilerden yeterince yararlanılmadığı görülmektedir. Türk dizilerinin gösterildiği ülkelerde, Türkçeye ve Türk kültürüne ilginin artmasında diziler önemli bir paya sahiptir. Türkiye ve Türk kültürüne dair fikri olmayan insanlar bile alt

yazılı yayınlar sayesinde sürekli tekrar eden kalıp sözleri ve kelimeleri öğrenmekte, hatta dizi oyuncuları için açılan yüz binler hatta milyonlarca kişinin takip ettiği hayran sayfalarında verilen bilgilerden (kaynağı tartışılabilir) hareketle Türk tarihi ve kültürü hakkında bilgi edinmekte, Türkçe öğrenme konusunda birbirlerine destek olmaktadır. Hayran sayfası yorumlarında ana dilleriyle beraber, zaman zaman, *Günaydın, Merhaba, Teşekkür ederim, Tebrik ederim, Harika, Seni çok seviyorum* gibi öğrendikleri Türkçe ifadelere yer vermekte, hatta anlamadıkları ifadeleri birbirlerine sorarak Türkçe söz varlıklarını geliştirmeye çalışmaktadır. Ayrıca bu sayfalara dizilerin gösterildiği ve yoğun ilgi gördüğü Balkan, Güney Amerika, Orta Doğu gibi farklı dil ve kültür coğrafyasından insanlar katılmakta ve birbirleriyle etkileşim içinde olmaktadır. Dolayısıyla günümüzde, iletişim teknolojilerinin geldiği noktada diziler, yalnızca ait olduğu dil ve kültürün öğretimi ve tanıtımının ötesinde, farklı dil ve kültürden insanların toplandığı ve etkileşim hâlinde olduğu platformlar aracılığıyla kültürler arası iletişimin gelişimine de önemli katkılarda bulunmaktadır.

Yabancı dil öğretimi yalnızca sınıf ortamıyla sınırlı değildir. Gününüzün iletişim koşullarında öğrenirler hedef dil ile ilgili kaynaklara kolaylıkla ulaşabilmekte, istedikleri zaman dizi ve filmlerden yararlanabilmektedir. Günümüzde çok sayıda kişinin dizi ve filmler yoluyla yabancı dil öğrendiğini ifade etmesinden de anlaşılacağı üzere film ve diziler öğrenirin kendi kendine öğrenme stratejisi geliştirmesine de önemli katkılarda bulunmaktadır.

4.1.2.Sosyal Ağlar (Sosyal Medya)

Günümüz teknolojik gelişmelerinin en çok etkilediği alan, özellikle ortalama insana ulaşılabilirliği göz önüne alındığında, şüphesiz ki iletişimdir. Hızla gelişen ve yaygınlık kazanan akıllı telefonlar ve sosyal ağlar aracılığıyla iletişim biçimleri, insan ilişkileri, bilgiye ulaşma ve paylaşma yöntemleri değişmiş, daha kısa zamanda daha çok insanla etkileşim hâlinde olmak mümkün olmuştur. Dijital pazarlama ajansı We are Social tarafından Global Web Index verilerinden hareketle hazırlanan 2016 yılı İnternet ve Sosyal Medya Kullanıcı İstatistikleri raporuna göre dünya genelinde 3.419 milyar insan İnternete bağlanmakta, 2.307 milyar kullanıcı aktif olarak sosyal medyada yer almakta ve bu kişilerden 1.968 milyarı sosyal medyayı mobil cihazlar üzerinden kullanmaktadır. Raporun Türkiye istatistiklerine göre ise 79.14 milyonluk nüfusun 46.3 milyonu

İnternete bağlanmakta, 42 milyonu aktif olarak sosyal medyada yer alırken bu kullanıcıların 36 milyonu sosyal medyaya mobil cihazlardan ulaşmaktadır (www.dijitalajanslar.com). Bir önceki yılın rakamlarıyla karşılaştırıldığında her yıl mobil cihaz ve sosyal medya kullanımının hızla arttığı görülmektedir. Gittikçe artan sayıda kişinin etkileşimde bulunduğu “sosyal ağlar iletişim şeklini ve günlük hayatın içinde bilginin paylaşımını dönüştürmektedir” (Murray, 2008, s.8). Böyle bir değişimden bilgiye ulaşmanın, paylaşmanın ve yeniden üretmenin merkezde olduğu eğitimin etkilenmemesi düşünülemez. Yüz yüze iletişimden çok daha fazla kişiyle mobil telefonlar aracılığıyla iletişimin sağlandığı günümüzde, öğretim de sınıf ortamından uzaktan eğitim ve teknolojik cihazların daha aktif olduğu bir eğitime doğru evrilmektedir. Geline bu noktada, aktif kullanıcılarının çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu sosyal medyadan eğitim alanında yararlanmak kaçınılmaz olmaktadır.

Sosyal ağların bireysel ve toplumsal ilişkilere etkisi iletişim, psikoloji, antropoloji, tıp gibi alanların yanı sıra çok sayıda eğitim araştırmasının da konusu olmuştur. Bu araştırmalarda (Gülbahar vd. 2014, Murray 2008; Usluel vd. 2014, Öztürk ve Akgün 2012, Solmaz vd. 2013) sosyal ağların öğrenci psikolojisi ve davranışlarına olumlu ve olumsuz etkilerinin yanı sıra bilgi ve materyal paylaşımı, iş birliği ve sosyalleşmeye olumlu etkileri ile bu etkilerden eğitimde yararlanma yolları üzerinde durulmaktadır.

Sosyal medya, bilgi, deneyim ve farklı bakış açılarının toplum odaklı web sitelerince paylaşımıyla ilgili olup İnternet dünyasında giderek önem kazanmaktadır (Weinberg 2009, s.1). Sosyal medya yoluyla insanlar gerçek ya da sanal profiller oluşturarak takip ettikleri kişiler ya da sayfalar aracılığıyla ilgi alanlarına yönelik konular, kişiler ya da güncel olaylar hakkında bilgi edinmekte ve kişisel bilgi, görüş ya da fotoğraflarını istedikleri kişilerle paylaşabilmektedir. Böylece bir yandan bireysel kimliğini ortaya koyarken diğer yandan toplumsal bir içeriğin parçası olmakta, sosyal etkileşim yoluyla iletişim becerilerini geliştirmektedir. Ayrıca takip edilen site ve sayfalarda paylaşılan bilgi, haber, duygu ve düşüncelere beğeni ve yorumların yapılabilmesi ve bu haberlerin kişisel sayfalardan paylaşımına sunulabilmesi, kullanıcıları daha etken duruma getirmektedir. Bunun bir sonucu olarak da “Ayrık, ardışık, analog teknolojilerin tersine yeni medya yöndeşme ve etkileşimlilik özelliklerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak yeni bir iletişim kipi ortaya koymaktadır (Nalçaoğlu, 2008, s.62). Bu iletişim şeklinde isteyen herkes kendine bir yer edinmekte, duygu ve düşüncelerini bir tuş aracılığıyla

kendi listesi ya da sayfa takipçileriyle paylaşabilmektedir. Bunun bir sonucu olarak da “Çevrimiçi sosyal ağlar bireyler arasında sosyal ilişkileri oluşturmak ve geliştirmek için anahtar araçlardan biri olarak gittikçe artan sayıda oluşturulmaktadır” (Arnaboldi vd., 2011, s.524). Ego ağlarındaki sosyal bağlantıların özellikleri üzerine Facebook’ta yapılan bir araştırmada (Arnaboldi vd., 2011), Facebook ego (benlik) ağlarının çok sayıda zayıf bağ yanında daha az sayıda güçlü bağ içerdiği ve bu sonuçların antropoloji literatüründeki diğer çalışmalarda görülen dağılım ve ortalamalar ile benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmanın da gösterdiği gibi sosyal hayattaki ilişki boyutu sosyal ağlarda da benzer şekilde devam etmekte, bu yönüyle sosyal ağlar sosyal hayattaki ilişki düzeylerinin bir yansıması olmaktadır. Bu yansıma elbette iletişimin temel aracı olan dilde de karşılık bulmakta, anında yazışma özelliğinin de bir sonucu olarak sohbetler karşılıklı konuşmaya dönüşebilmekte, insanlar günlük hayattaki samimiyet düzeylerine, yaşlarına, cinsiyetlerine, eğitim seviyelerine, inançlarına, kişilik özelliklerine göre muhataplarıyla konuşma üslubunda iletişim kurabilmektedir. Bu iletişim şeklinde de hızlı ve akıcı iletişimin anahtarı kalıp sözler sıklıkla kullanılmaktadır.

Sosyal medyada yapılacak bir gezinti ve küçük bir dikkatle, örneğin, yeni otomobil alan birinin fotoğrafına “Yakışır Mehmet abime! Teker eğri, düzeltirsin artık...” gibi samimi ya da “Hayırlı olsun Mehmet Bey. Güle güle kullanın.” şeklinde resmî bir üslupta yorum yapıldığı görülebilir. Bir kedi videosuna “Ayyy, ne şeker şey!” şeklinde sevgi göstergesi yorumlar yapılırken bir övgü karşısında “Eyvallah kardeşim”, yeni bir saç modeline “Ne o lan, imaj mı yaptın?” şeklinde tepkiler verilebilmekte, kesilen ağacına ağlayan nine için “Senin gözünün yaşına kurban olayım ben” gibi samimî bir dille haber başlığı atılabilmektedir. İletişimin merkezine sosyal ağlar geçtikçe konuşma dilinin yazılı hâli de yaygınlık kazanmakta, yüz yüze ya da telefonla yapılan konuşmalar sosyal medya aracılığıyla yazılı bir biçim kazanmaktadır. Yazıyla uzaktan yakından ilgisi olmayan kültürleri “birincil sözlü kültür” olarak adlandıran Ong’a göre (2014, s.15-19) elektronik çağ “ikincil sözlü kültür” çağı olup hiçbir zaman sözlü nitelikten bağı koparamaz. Ong’un “varlığı yazı ve matbaa teknolojilerine dayanan telefon, radyo ve televizyona özgü sözlü kültür çağı” (s.15) olarak adlandırdığı “ikincil sözlü kültür”, günümüzde, konuşmaya dayalı iletişimin yerini sosyal ağlar aracılığıyla yazılı iletişimin aldığı ve aradaki sınırın ses ve sembole inmekte olduğu bir kültüre doğru evrilmektedir.

Sosyal medyanın iletişimdeki artan yeri ve etkisi yabancı bir dilde iletişim becerilerinin geliştirilmesinin hedeflendiği yabancı dil öğretiminde de etkisini gün geçtikçe artırmaktadır. Happercollins website (2010)'a göre dünya genelinde dil öğrenmek isteyen 375 milyon insanın bulunduğu ve 80 milyar doların üzerinde bir pazara sahip olduğu tahmin edilmektedir. “Bu büyük talep göz önüne alındığında yakın gelecekte boyut ve sayının, ayrıca akıllı telefonların daha sofistike hâle gelmesiyle de yeni platformlarda çeşitliliğin artması muhtemel görünmektedir” (Brick, 2012, s.51). Akıllı telefonlara indirilen ücretsiz uygulamalar ve artan ve gelişen Web 2.0 uygulamaları aracılığıyla dil öğrenmek isteyenler hedef dilde çok sayıda kaynağa, çok daha az maliyetle ulaşabilmekte, görsel ve işitsel unsurlarla desteklenen materyaller aracılığıyla hem daha zevkli hem de daha kalıcı şekilde dil öğrenebilmektedir. Derslerin işlenmesi ve desteklenmesinin yanı sıra “Web 2.0 araçlarının kullanımı bireysel öğrenci yetkilenmesine yol açar ve kişisel öğrenme ortamlarının geliştirilmesi için fırsat sağlar” (Brick, 2012, s. 36).

Bugün milyarlarca insan sosyal ağlarda etkileşimde bulunmakta ve önemli bir zamanını sosyal ağlarda geçirmektedir (Amerika’da günde ortalama 40 dakika, Türkiye’de 2 saat 32 dakika). Yapılan araştırmalar ve yayımlanan istatistiklere göre Türkiye’de ve dünyada en çok takip edilen sosyal ağ siteleri arasında 1.3 milyar takipçisi ile Facebook ilk sırada yer almaktadır. Facebook’u 820 milyonluk aktif kullanıcısı ile Çin’in kendi sosyal medya ağı QQ (Tencent) takip etmekte, daha sonra ise Qzone, WhatsApp, Wechat, LinkedIn, Google+, Twitter gibi siteler gelmektedir (Creamive.com, 2014). Facebook dünya genelindeki yaygınlığı ve yaş grubu yelpazesinin genişliği ile yabancı dil öğrenenlerin ana dili konuşurlarıyla etkileşimde bulunabilmesi ve farklı alanlara (spor, edebiyat, gezi, politika vb.) yönelik sayfalar aracılığıyla ilgi alanına yönelik konuları hedef dilde takip edebilmesi için oldukça uygun bir kaynaktır. Bundan dolayı eğitim alanında sosyal medyaya yönelik araştırmaların çoğunluğu Facebook kaynaklı olarak yapılmaktadır. Facebook’u yabancı dil öğretimi yönünden önemli kılan özelliklerden biri de çok sayıda ve her alanda yapılan paylaşıma bağlı olarak dilin farklı bağlamlarda ve işlevlerde kullanımına yönelik oldukça zengin bir içeriğe sahip olmasıdır.

Sosyal medyanın insanlar üzerinde gittikçe artan etkisi ve çok sayıda kişiye aynı anda ulaşma olanağıyla ölüm, evlenme, kaza, iş ya da eğitim başarısı gibi hayattaki önemli

olaylar sosyal ağlar üzerinden duyurulmakta; taziyeler, tebrikler, iyi dilekler yine aynı mecradan kabul edilmektedir. Öyle ki örneğin “Sevilen birinin ölümünün yasını tutmak, bir zamanlar fiziksel dünyayla sınırlıyken, şimdi ölenin sosyal ağ profillerine kadar uzanmaktadır (Brubaker vd., 2012, s.42). Toplumların ölüm algısından eğlence kültürüne, turistik mekânlarından arkadaş ilişkilerine, inanç dünyalarından politik gelişmelere, kutsal ve önemli günlerinden sıradan gündelik olaylara kadar kültürel özelliklerinin gözlemlenebileceği ve fikir sahibi olunabileceği sosyal medya, kalıp sözlerin öğrenilmesi/öğretilmesi açısından da oldukça önemli bir kaynaktır. Marcel Erdal’ın da (2016, s.74-75) belirttiği gibi “Günümüzde internette, sosyal ağlarda vb. ne bulunuyorsa, kesinlikle gerçek kullanım” dır. Bu gerçeklikte, insanların gündelik hayattaki kişisel üsluplarını yansıtmalarının yanı sıra iletişimin en yaygın ve yoğun olduğu, dolayısıyla merkezî noktadaki iletişim aracı olmasının payı büyüktür. İletişimin merkezi sosyal medya olunca toplumsal ilişkilerin olduğu kadar duygu ve düşüncelerin de ifade aracı olan kalıp sözler sosyal hayatta olduğu gibi İnternet dünyasında da iletişimin anahtarı olmakta, paylaşım ve yorumlarda sıklıkla yer almaktadır.

Günü Facebook’tan *Günaydınla, Hayırlı günler* dilekleriyle başlatanlar, öğle yemeğinde paylaştıkları fotoğraflarına *Afiyet olsun* yorumlarını almakta, eğer yemeği kendileri hazırlamışsa *Eline sağlık* dilekleri beraberinde gelmektedir. Günlük iş temposu ve çalışmalara yönelik fotoğraf ve bildirimler *Kolay gelsin, Allah yardımcın olsun, Allah utandırmasın* kalıp sözleriyle karşılık bulmakta, akşam eğlencesine *İyi eğlenceler, Keyfiniz bol olsun, Hayat sana güzel* yorumlarıyla katkıda bulunulmaktadır. Sıkıntılı bir durum olduğuna yönelik imalı bir paylaşım *Ne oldu, Hayırdır, İyi misin?* sorularıyla cevap aranmakta, mutluluk anlarına *Yüzündeki gülümseme/tebessüm eksik olmasın, Mutluluğumuz daim olsun, Maşallah, Nazar değmesin* dilekleriyle ortak olunmaktadır. *İyi geceler* dilekleriyle ilan edilen günün bitiminin *İyi uykular* ve *Tatlı rüyalarla* olması dilenmekte, samimiyet düzeyine göre tüm bu kalıplara *canım, tatlım, abi, kardeşim, bey, hanım* vb. unvanlar eklenebilmektedir. Günlük olayların dışında kalan önemli durum ve gelişmeler aynı anda ve saniyeler içinde listede bulunan herkese duyurulmakta, bu iletişim hızında, yeni ifadeler üretmek yerine zaten hafızada kayıtlı olan kalıp sözler kullanılmaktadır. Yakınının ölüm haberini paylaşana *Allah rahmet eylesin, Başınız sağ olsun, Mekânı cennet olsun, Işıklar içinde uyusun* mesajlarıyla taziyede bulunulmakta; evlenenler *Tebrik ederim, Hayırlı olsun, Bir yastıkta kocayın, Mutluluklar dilerim*

ifadeleriyle kutlanmaktadır. Hastalara *Geçmiş olsun, Acil şifalar dilerim* temennisinde bulunulurken bayram kutlamaları *Bayramınız kutlu/mübarek olsun, Hayırlı bayramlar, Mutlu Bayramlar* kalıp sözleriyle yapılmaktadır.

Hayatın getirdiği olumlu ve olumsuz durumlara karşı hâlihazırda bulunan kalıp sözler kullanılarak toplumsal ilişkilerin gereği yerine getirilirken toplumsal gelişme ve olaylara yönelik olumlu ve olumsuz tepkiler de kalıp sözler aracılığıyla verilmektedir. Şehit cenazelerinde *Sözün bittiği yerdeyiz*; spor, sanat ya da bilimde kazanılan başarılarda *Helal olsun*, inanmak istenilmeyen politik bir açıklama karşısında *Yok artık*, bir terör olayında *Lanet olsun*, bir taciz haberinde *Allah belalarını versin* kalıpları sıklıkla kullanılmaktadır. Günümüzün görsel dünyasında, kalıp sözlere genellikle içerikle uyumlu bir fotoğraf eşlik etmekte, böylece verilmek istenen mesaj, hissedilen duygu kısa ve etkileyici yoldan, başka söze gerek kalmadan anlatılmaktadır.

Kalıp sözlerin Facebook paylaşım ve yorumlarında sıklıkla kullanılmasının yanı sıra *Yok Artık, Sözüm Meclisten Dışarı, Eyvallah, Kıismetse Olur, Hayırlısı, Sözün Bittiği Yer, Günaydın, Hayırlı Akşamlar, Helal Olsun* vb. binlerce takipçisi olan sayfaların da adı olduğu görülmektedir. Genellikle adını aldığı kalıp sözün işlevine uygun paylaşımlar yapılmasına karşın zaman zaman beğeniye göre paylaşımlar da yapılan sayfalar, kalıp sözlerin sosyal medyada kullanım alanını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Hedef dilde kalıp sözlerin öğretiminde Facebook ve diğer sosyal medya sitelerinden sınıf içi etkinliklerin desteklenmesinde ya da bireysel öğrenme stratejisi olarak yararlanılabilir. Sosyal medyada çeşitli yabancı dillerde kalıp söz öğretimini içeren ayrı sayfalar bulunmakta ve bu sayfalarda kalıp sözlerin ana dile çevirisi ile bağlam içerisinde kullanım örnekleri yer almaktadır. Türkçenin öğretiminde de böyle bir sayfanın düzenlenmesi, çok sayıda ve geniş bir kullanım alanına sahip olduğundan ders kitaplarında ve etkinliklerde yeterince ele alınamayan kalıp sözlerin öğretimi için yararlı olacaktır.

Türkiye’de eğitim gören öğrencilerin B2 seviyesinde, kalıp sözleri kullanmadaki yeterlilik düzeylerine yönelik bir araştırmada (Kara ve Memiş, 2015), Türkçe öğrenenlerin çoğunun günlük konuşma dilinde kullanılan ve alt düzeylere (A1, A2) yönelik olan *Teşekkür ederim, İyi eğlenceler, Mutlu yıllar, Hoşça kal, Tebrikler* vb.

kalıp sözlerin birçoğuna hâkim olmalarına karşın kalıp söz varlığının belli bir sınır içinde kaldığı ve çok çeşitli ifadeler kullanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin Türkiye’de eğitim görmesine ve ister istemez ana dili Türkçe olanlarla iletişimde bulunmalarına karşın temel düzey (A1, A2) ders kitaplarında yer alan kalıp sözlerin dışındakilere hâkim olamaması, bu eğitimi Türkiye dışında alanlarda bu yetersizliğin daha büyük düzeyde olduğunu düşündürmektedir. Bir dilde kalıp sözlerin de dâhil olduğu söz varlığını geliştirmenin en önemli yollarından biri, şüphesiz, ana dili konuşurlarıyla etkileşimde bulunmaktır. Hedef dilin konuşulduğu ülkede öğrenim görülme de sosyal medya bu etkileşimin sağlanmasında önemli bir araçtır. Bu araçtan kalıp sözlerle ilgili kurulacak ve öğrencilerin kolayca takip edebileceği bir sayfa üzerinden yararlanmak hiç de zor değildir. Türkçedeki kalıp sözlerin farklı dillerdeki karşılıkları, bağlam koşullarında kazandığı anlamların görsel (fotoğraf, resim, karikatür) ve görsel-işitsel (şarkı, kısa filmler, skeçler vb.) unsurların desteğinde verilmesi ve öğrencilerin bu paylaşımlardan hareketle etkileşime geçerek ve iş birliği yaparak birbirlerine destek olması gerek kalıp söz varlıklarını artırmalarında gerekse kalıcı öğrenmelerinde yardımcı olacaktır.

Sosyal medyada belli bir konu çerçevesinde açılmış ve belirli bir kitleye hitap eden sayfaların yanı sıra kişisel hesaplarda takip edilen ya da arkadaş listesinde yer alan hedef dil konuşurlarının paylaşım ve yorumlarını takip etmek de kalıp söz varlığını geliştirecek, bireysel öğrenmeye katkıda bulunacaktır. Ana dili konuşurlarının kendi sayfalarındaki kişisel paylaşımlarında (doğum günü, bayram, yeni yıl kutlamaları, düğün, gezi, eğlence vb. fotoğrafları), yaygınlığa ve sık kullanıma bağlı olarak kalıp sözler yer alacak, Türkçe öğrenenler zamanla bu kalıplara aşina olup bireysel çabaları çerçevesinde kalıp söz varlıklarını geliştireceklerdir.

Dil, zamana ve şartlara göre değişim gösterebilmektedir. Dünya gerçekliğinin sanal gerçekliğe, sesin harfe karıştığı sosyal medya ortamında gerçekliğin ifade aracı dilde de bazı farklılıkların olması kaçınılmazdır. Sosyal medyanın dile etkisi geniş bir araştırmanın konusu olmakla beraber yaklaşık 2 yıl süren sosyal medya taramamızda kalıp sözlerin sosyal hayat- sosyal medya eksenindeki kullanımında az da olsa bazı farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu farklılıklarda, Türkiye’nin sosyal ve siyasal gündemine bağlı olarak bazı haber, yorum ve değerlendirmelerin hızla yayılması ve benzer paylaşımların artmasının etkisi büyüktür. Örneğin, terörün gündem oluşturması

durumunda hazır bir formattan sıkça paylaşılan *Teröre lanet olsun, Sözün bittiği yerdeyiz* kalıp sözleri gündelik hayatta duyabileceğimizden daha sık tekrarlanmaktadır. Benzer bir şekilde gündelik hayattakinden daha çok kişi doğum gününüzü kutlamakta, tanımasa da ölen bir yakınına rahmet dileklerinde bulunmakta, ölen kişi *Güle güle* kalıp sözüyle uğurlanabilmektedir. İletişim ortamının getirdiği başkasına ait görüş ve yorumların anında paylaşım olanağı, *İzninizle paylaşıyorum* sözüyle nezaketen bir izne dönüşmekte; *Lütfen paylaşalım* kalıp sözü ise yardım zincirinin ilk halkasını oluşturmaktadır. Örneklerin çoğaltılabileceği bu tür kullanımlar, sosyal ağdaki iletişimin dile yansımalarını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

4.1.3. Karikatür

Türkçedeki kalıp sözleri içeren çok sayıda karikatür bulunmaktadır. Kültürümüzün, mizah anlayışımızın ve dilimizin kavranmasında önemli olan karikatürler gerek görsel gerekse mizahi yönden ilgi çekici özellikleriyle sıkıcı konuları eğlenceli hâle getirerek kalıp sözlerin öğrencilere kolayca kavratılmasına yardımcı olacaktır. Bununla beraber karikatürler çoğunlukla ironik bir anlam taşımakta ve buradaki mesajın öğrencilerce anlaşılıp yorumlanması dilde belirli bir yetkinliği gerektirmektedir. Bu nedenle “temel seviyede, yazı içermeyen karikatürler kullanılmalıyken” (Melanlıoğlu vd., 2012, s.254), B1 düzeyinden itibaren kalıp sözlerin öğretiminde yazı içeren karikatürlerden yararlanılabilir.

4.1.4. Şarkı

Ait olduğu dil ve kültürün sınırlarını aşarak farklı dil ve milliyetten insanları aynı ezginin ritminde, aynı duygunun atmosferinde birleştiren müzik, sahip olduğu bu evrensel dille yabancı dil öğretiminin de önemli araçlarından biridir. Araştırmalar, müziğin yabancı dil sınıflarında kullanımını; endişeyi azaltması, motivasyon ve psikolojik fayda sağlaması, derste kullanım pratikliği, telaffuzu geliştirmesi, kültürel duyarlılık ve farkındalığı artırması ile bütün bunların estetik gelişimine katkıda bulunması nedeniyle önermektedir (Salcedo, 2002, s.62-63). Bu faydalarının yanı sıra müzik ve şarkılar otantik dil malzemesi içermektedir. Herhangi bir eğitsel amaç güdülmeksizin ana dili konuşurlarının beğenisine sunulan şarkılar, ürünü olduğu dönemin dilini yansıması, dolayısıyla çağdaş sözcük ve kalıpları içermesi yönünden de dil öğretiminde önemli bir araçtır. Bu yönüyle öğrencilerin söz varlığının

geliştirilmesinde önemli katkıları olan şarkılar kısa, kolay ulaşılabilir ve eğlenceli olması, sonrasında öğrencinin birçok ortamda (arabada, metroda, yolda, cafelerde, alışveriş merkezlerinde, evde vb.) tekrar tekrar dinleyebilmesi nedeniyle derslerde rahatlıkla ele alınabilecek materyallerdendir. Şarkıların küçük çocukların dil gelişimine de öncülük edip yardımcı olduğunu belirten Murphy (2010)'e göre şarkı seslendirmek konuşmaktan çok daha kolaydır, daha şaşırtıcı olanı ise dili konuşmaktan daha kolay görünüyor olmasıdır. Bununla beraber her ne kadar genellikle basit olsa da bazı şarkıların sözdizimsel, sözcüksel ve şiirsel olarak oldukça karmaşık olabileceğine dikkat çeken Murphy, bu tür şarkıların diğer edebî örneklerle aynı şekilde analiz edilebileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla şarkılar derslerde ele alınırken öğrencilerin seviyeleri göz önüne alınmalı, özellikle temel seviyede basit ve akılda kolay kalan şarkılar tercih edilmelidir.

Şarkılar, söz ve ritimle beraber hafızaya kolayca kaydedilir ve hatırlanır. Kalıp sözler de hafızamıza dil öğrenmeye başlamamızdan itibaren kayıtlıdır. Kalıp sözlerin bellekte hazır hâlde oluşu, hafızada yer edinip dile dolanmaya yönelik hazırlanan şarkılar için de önemli bir dil malzemesi olmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra konuşmada akıcılık sağlayan kalıp sözler, şarkılarda da ritim sağlamada önemli bir etkidir. Ong'un (2014, s.50) da belirttiği gibi "Kulaktan kulağa ve ağızdan ağza dolaşan hazır deyişler niteliğiyle kalıplar, söyleme ritim katmanının yanı sıra belleğe de destek olurlar." Şarkılarda tekrar eden nakaratlar gibi günlük hayatta da kalıp sözler sürekli tekrarlanır. Sıklıkla kullanılan bu kalıpların şarkılarda yer alması, şarkıların hafızada yer etmesini ve hatırlanmasını kolaylaştıran bir unsurdur. Bundan dolayı Türkçe şarkılarda kalıp sözler sıklıkla yer almakta, birçok şarkının adı ve nakaratını oluşturmaktadır.

Teşekkür Ederim (Gülben Ergen), Seni Seviyorum (Kayahan, Rafet el Roman), Kusura Bakma (Sezen Aksu), Günaydın (Bülent Ortaçgil, İlhan İrem, Yalın vd.), Üzgünüm (Jale, Aslı, Gülben Ergen vd.), Özür Dilerim (Candan Erçetin vd.) gibi öğrencilerin temel seviyede öğreneceği kalıp sözlerin yanı sıra; Kıyamam (Zerrin Özer), Hayrola (Hande Yener), Şeytan diyor ki (Serdar Ortaç, Nazan Öncel), Hey Gidi Günler Hey (Mirkelam, Tarkan, Nilüfer), Ne Hâlin Varsa Gör (Reyhan Karaca), Lanet Olsun (Gece Yolcuları), Vay Anam Vay (Tarkan), Sabah Ola Hayrola (Asu Maralman), Sözüm Meclisten Dışarı (Barış Manço) vb. orta ve ileri seviyede ele alınabilecek, gençlerin ilgisini çeken pop müzik türünde çok sayıda kalıp sözü içeren şarkı yer almaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu şarkılardan bir kısmı metaforik anlam içermekte olup öğrencilerin şarkı sözlerini anlayabilmesi için özel bir çaba gerekmektedir, diğer edebî metinlerde olduğu gibi analiz gerektirmektedir. Örneğin; yabancı öğrenciler tarafından tanınan ve çokça dinlenen Tarkan'ın Vay Anam Vay şarkısında geçen *içim yanar, o biçim, canına yandığım, vurgunum, dışı beni yakar içi beni, dile kolay, söndü havam, öl dese ölürüm* ifadelerinin, özellikle kültürel farklılıklar göz önüne alındığında anlaşılabilmesi oldukça zordur ve bu ifadelerin her birinin ifade ettiği anlamın ayrıca açıklanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla kalıp söz öğretiminde şarkılardan yararlanırken şarkının bütünü değerlendirmeye alınarak sınıf ortamında yararlanıp yararlanılmayacağına öyle karar verilmelidir. Bununla beraber öğrencilerin anlamasalar bile şarkıları dinlemesi ve tekrarlaması kalıp sözlere aşinalığını artırıp telaffuzunu geliştireceğinden otonom öğrenme için yararlıdır.

4.1.5. Drama ve Rol Yapma

Günümüzde yabancı dil öğretimini kolaylaştırmak, kalıcı kılmak, hedef dil konuşurlarıyla etkileşimi ve iletişimi artırmak ve ileri seviyede dil öğretimini sağlamak için çeşitli yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Öğrencilerin grup etkileşimi içerisinde yaparak yaşayarak, işbirlikli öğrenmelerini amaçlayan drama ve rol yapma öğrenenlerin kalıcı olmasında ve iletişimsel becerilerin geliştirilmesinde uzun zamandır kullanılan tekniklerdendir. Gündelik hayattaki olay ve durumların rol yapılarak oynanması ve yorumlanmasını içeren dramatizasyon (drama tekniği) ile öğrenciler, hangi durumlarda nasıl konuşup davranacaklarını öğrenme imkânı bulurlar. “Drama tekniğinin iki türü vardır, bunlar biçimsel ve doğal drama teknikleridir. Doğal drama adından da anlaşılacağı gibi doğal olmayı vurgular, bu şekil drama oyunlarında oyuncular kendilerini dilediği gibi ifade etme olanağına sahiptir... Biçimsel drama tekniği ise, daha çok yetişkin öğrencilere dönüktür. Bu drama türünde oyunlar daha ciddi ve planlıdır. Oynanacak oyun ya da hikâye oyuncular tarafından paylaştırılmış, ezberlenmiş ve provası yapılmış durumdadır” (Demirel, 2012, s.71).

Rol yapma, öğrencinin kendi duygu ve düşüncelerini başka bir kişiliğe girerek ifade etmesini sağlayan bir öğretme tekniğidir (Demirel, 2012, s.68). Ele alınacak diyaloglardan hareketle konuşma becerisinin geliştirilmesinde yararlanılan rol yapma,

özellikle sınıfta işlenen diyalogların ya da benzerlerinin tekrar edilip kalıcı kılınmasında etkili bir tekniktir.

Konuşma becerisinin yanı sıra öğrencilerin okuduğunu ve dinlediği anlama ve öğrendiklerini yazılı ifade etme becerilerinin geliştirilmesinde de etkili olan, öğrencilerin kendine güvenini ve yaratıcılığını artıran drama ve rol yapma teknikleri kalıp sözlerin öğretiminde de yararlanılması gereken önemli tekniklerdendir. Toplumsal ilişkilerde ve kendimizi ifade etme sıklıkla kullandığımız kalıp sözler, konuşma başta olmak üzere gündelik iletişimimizde önemli bir yer tutmakta ve belirli bağlamlarda kullanım zorunluluğu içermektedir. Selamlaşma, tanışma, düğün, yemek, alışveriş, kutlama vb. durumlarda kullanılan kalıp sözlerin sınıfta ele alınan diyaloglardan hareketle rol yapma ya da drama tekniğinden hareketle öğrenirler tarafından canlandırılması kalıp sözlerin hem bağlamsal ve işlevsel yönden kavranması hem de düzgün telaffuz edilmesi açısından oldukça yararlıdır. Üniteler ve kurlar ilerledikçe öğrenilen kalp sözlerin yeni öğrenilenlerle birleştirilmesine yönelik olarak rol yapma ve drama teknikleri birden fazla bağlamı içerecek şekilde düzenlenebilir. Örneğin yeme-içmede kullanılan kalıp sözler öğretilirken aynı zamanda ortama yeni katılan birine yer verilerek diyaloglar selamlaşma ve tanışmada kullanılan kalıp sözleri de içerecek şekilde düzenlenebilir. Böylece öğrencilerin öğrendiklerini birleştirerek günlük hayata yönelik konuşma pratiği yapmaları ve akıcı konuşmayı geliştirmeleri sağlanabilir.

Bu materyal ve etkinlikler dışında, doğal ve bildirişimsel amaçlar için üretilmiş olan metin, gazete, dergi, radyo televizyon yayınları da kalıp söz öğretiminde yararlanılabilecek kaynaklardır. Kalıp sözler, dilin pragmatik boyutta kullanımını içerdiğinden okuma ve dinleme metinlerinin bağlamsal koşullar ile dış dünya gerçekliğine yönelik bol örnek içermesine dikkat edilmeli; konuşma ve yazma etkinlikleriyle öğrenilenler pekiştirilerek öğrenilenlerin anlamlandırılması sağlanmalıdır. Bununla beraber tüm bu öğretim yöntem, teknik ve materyallerden verimli şekilde yararlanabilmek için öncelikle kalıp sözlerin Türkçenin sözvarlığı içinde yerinin ve kapsamının belirlenmesi gerekmektedir. **Kalıp Sözler** başlıklı bölümde de belirtildiği gibi uzun süre klişe ve sıradan bulunarak göz ardı edilen kalıp sözlerle ilgili Türkçe literatürde, son yıllarda, belirli bir farkındalık oluşmakla beraber yapılan çalışmalar henüz, özellikle de yabancı dil öğretiminde ihtiyaçları karşılayacak ölçekte

değildir. Bu konuda yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında, kapsamlı ve bütüncül bir çalışmanın gerekliliği görülmektedir.

4.2. TÜRKÇE LİTERATÜRDE KALIP SÖZLER

Son yıllara kadar daha çok söz varlığının bir unsuru olarak makale boyutunda ele alınan ya da kitaplarda kısmi şekilde değinilen kalıp sözlerle ilgili, ana dili eğitim öğretim programlarında yer edinmesi ve Türkçenin yabancı dil öğretimi alanındaki gelişmelere paralel olarak artan sayıda çalışma yapılmaktadır. Ana dili öğretiminde daha çok ders kitapları (Dilekçi 2013), edebi metinler (Sis ve Gökçe 2009, Turgut 2011) ve gazetelerin (Hasırcı 2008, Darıcı 2012) söz varlığının belirlenmesine yönelik çalışmaların bir parçası olarak ele alınan kalıp sözlerin yabancı dil öğretiminde, çoğunlukla, ders kitaplarındaki kalıp sözlerin tespit ve tasnifi ile önemi ve işlevleri (Şimsek 2015, Demir 2016, Çaydaş 2016, Martı 2014) boyutunda değerlendirildiği görülmektedir. Her iki alanda da öğrencilerin kalıp söz varlığına yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ortaokul ders kitaplarında (5-8. sınıflar) geçen kalıp sözler ve sıklığına yönelik yüksek lisans çalışmasında Dilekçi (2013) 171 kalıp söz tespit etmiştir. Öğrencilerin söylem tamamlama testi sonuçlarına göre 248 tane kalıp söz kullandıkları görülürken bu kalıp sözlerden sadece 30'unun Türkçe ders kitaplarında yer aldığı belirlenmiştir. Kara ve Memiş (2015) ise Türkçe öğrenen yabancıların kalıp ifadeleri kullanma yeterliklerine yönelik yaptıkları araştırmada, 81 kalıp söz belirleyerek öğrencileri sınava tabi tutmuştur. Araştırma sonucunda, çoğu öğrencinin günlük konuşma dilinde kullanılan ve alt düzeylere ait kalıp sözleri bildiği ancak kalıp söz dağarcıklarının belli bir sınır içinde kaldığı tespit edilmiştir.

Kalıp sözlerle ilgili gerek anadili gerekse yabancı dil alanında ele alınması gereken konulardan biri, şüphesiz, öğrencilerin söz varlıklarının geliştirilmesine yönelik uygulamalardır. Ancak her iki alanda da kalıp sözlerin öğretimine yönelik çalışma sayısı sınırlıdır. Anadil öğretiminde çizgi diziyile (Topçuoğlu Ünal ve Bursalı 2015), yabancı dil olarak öğretiminde ise etkinlikler (pantomim, film ve resim; Yılmaz ve Ertürk Şenden, 2014), filmler (Yılmaz ve Ertürk Şenden, 2015), etkileşimsel etkinliklerle (Erdem, 2014) öğretim konularında çalışmalar bulunmakla beraber yeterli seviyede değildir.

Kalıp sözlerle ilgili yapılan çalışmaların ortak noktasını sınıflandırma çalışmaları oluşturmaktadır. Kullanım sıklığı, bağlamsal ve işlevsel çeşitliliğe bağlı olarak kalıp sözlerin sınıflandırmasında da çeşitlilik görülmektedir.

Türkçe ile Yunancadaki kalıp sözleri karşılaştırmalı şekilde ele alan Tanen ve Öztekin (1977), kalıp sözleri bağlamına göre endişe verici durumlarda (Geçmiş olsun, İyi yolculuklar, Başın sağ olsun vb.), mutluluk veren durumlarda (Güle güle giy, Gözünüz aydın) ve yakın ilişki kurulmak istenilen durumlarda (Buyurun, Efendim, Sizden iyi olmasın vb.) kullanılanlar olmak üzere 3 grupta ele almıştır. Toklu (1995) ise Türkçe ve Almandaki kalıp sözleri karşılaştırdığı çalışmasında; nezaket belirten, iyi dilek içeren, şükran duygularını ileten, özür dilemede, yemek yerken ve içki içerken, konuşma sırasında kullanılan; yönlendirme amaçlı, yorumlamaya yönelik olan, olumsuz duyguları yansıtan, farklı diğer durumlarda kullanılanlar olmak üzere kalıp sözleri işlev ve bağlamına göre 11 grupta ele almış, grupları da alt başlıklara ayırmıştır.

Türkçedeki kalıp sözleri yapısal yönden sınıflandıran Zülfikar (2007); doğrudan kalıp cümleler (Allah bilir, Allahtan kork, Dünya ahiret bacımsın, Ne var ne yok, Yolun açık olsun), kalıp cümle yapısında ünlem cümleleri (Adama bak, Bu ne hal, Lanet olsun,.), kalıp cümle yapısında hayır dualar (Ağzına sağlık, Allah bağışlasın, Geçmiş olsun vb.) ile kalıp cümle yapısında beddualar olmak üzere 4 grupta ele almıştır.

Türkçede, kalıp sözlerle ilgili yapısal yönden diğer bir sınıflandırma Erol'a (2007) aittir. Türkiye Türkçesindeki kalıp sözleri derlediği yüksek lisans çalışmasında Erol (2007), kalıp sözleri anlam ve yapı olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirmiştir. Anlamına göre kalıp sözleri hayır dualar, beddualar, yemin ve söz vermeler ile günlük hayatta kullanılan çeşitli kalıp sözler olmak üzere 4 alt başlıkta ve çok sayıda bağlamsal koşulda ele almıştır. Yapısal yönden ise kalıp sözleri fiil kiplerine (bildirme kipi, tasarlama kipi), cümle yapılarına (basit, birleşik, sıralı, bağlı, eksiltili), kelime grubu biçiminde olmasına (sıfat fiil grupları, sıfat ve isim tamlaması biçiminde olanlar) göre 3 grupta değerlendirmiştir. Erol, ölçülü ve kafiyeli söyleyişe sahip olanları da yapı bölümünde ele almıştır.

Türkçedeki kalıp sözlerle ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Gökdayı (2015) kalıp sözleri yapısına, anlamına, işlevine ve bağlamına göre 4 grupta değerlendirmiştir. Gökdayı yapı yönünden kalıp sözleri; tek sözcük olanlar, çok sözcüklü sözlük birimler, öbek hâlinde

olanlar, cümle yapısında olanlar, bitişken sözce olanlar şeklinde 5 alt başlıkta ele almıştır. Anlamına göre kalıp sözleri gerçek ve değişmece anlamlı olmak üzere ikiye ayıran Gökdayı, işlevleri yönünden kalıp sözleri 14 alt başlıkta tasnif etmiştir: iyi ve kötü dilek bildirenler, her duruma uygun söz sağlayanlar, stresli durumlarda iletişim kurmaya yardım edenler, mesajı daha açık ve kısa sürede iletmeye yardım edenler, mesajı açık ve kısa sürede iletmeye yardım edenler, nezaket kurallarına uymayı sağlayanlar, dinsel kimliği açığa çıkaranlar, iletişim sürecini düzenleyenler, konuşmada anlatımı güçlendirenler, duygusal tepkileri dile getirenler, bazı durumlarda doğru şeyi söylemeyi sağlayanlar, toplumun inançlarını yansıtanlar, kültürel ayrıntıları gösterenler, söz eylemleri gerçekleştirenler, cevap, öğüt ve ödüllendirme bildirenler.

Gökdayı, bağlamına göre kalıp sözleri, dil dışı bağlam duyarlı kalıp sözler ve dil içi bağlam duyarlı kalıp sözler olmak üzere ikiye ayırmış; dil dışı bağlama duyarlı olanları da 3 alt başlıkta değerlendirmiştir: Üzüntü veya strese neden olan olaylarda söylenenler (sağlık, kayıp, ayrılık, ölüm), mutluluk veren olaylarda söylenenler (önemli günler, kazanımlar), başkasıyla yakın ilişki kurmak istenen durumlarda söylenenler (kendisini alçaltma, karşısındakini yüceltme).

Kalıp sözlerin sınıflandırılmasında yabancı dil öğretimini temel alan Demir (2006) ise, yüksek lisans tezinde, Gökdayı'nın (2015) derlemindeki kalıp sözleri "olaylar ve eylemler" temelinde, Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesinde belirtilen alanlara göre kişisel (özel), kamusal, mesleki ve eğitim alanı olmak üzere 4 grupta kategorize etmiştir.

Kalıp sözlerle ilgili belirtilen çalışmaların dışında da çeşitli sınıflandırmalar bulunmaktadır. Örneğin; Yılmaz ve Ertürk Şenden (2015) kalıp sözleri "dua anlamı taşıyan, beddua ve küfür anlamı taşıyan, selamlaşma ve karşılaşma anlamı taşıyan, dinî inanç anlamı taşıyan, toplumsal ilişkilerde kullanılan, yemek yerken kullanılan, onaylama anlamı taşıyan gibi" 22 başlık altında ele almıştır. Kara ve Memiş ise (2015) "gün içinde kullanılan kalıp ifadeler, kutlama ifadeleri, dilek ve temenni ifadeleri, dinî inanç ve kültürle ilgili kalıp ifadeler" olmak üzere 5 başlık altında kategorize etmiştir.

Kalıp sözlerin sınıflandırılması bir yandan kapsam, bağlam, anlam ve işlevlerinin belirlenerek bu alandaki karmaşanın giderilmesine yardımcı olurken diğer yandan farklı bakış açılarının getirdiği çeşitlilikle aynı kalıp sözün farklı bağlamlarda

değerlendirilmesi ve diğer kalıplaşmış birimlerle sınırlarının çizilememesi gibi bir dizi sorunu beraberinde getirmekte, yeni karışıklıkların doğmasına neden olmaktadır. Kalıp sözlerin bağlamsal ve işlevsel çeşitliliği, bazı kalıp sözlerin birden fazla bağlam ve işlevde kullanılabilmesi ve dilimizde kalıp sözlerin tam bir betimlemesinin yapılamamış olması bu çeşitliliğin ve karmaşanın başlıca sebebinin oluşturmaktadır. Kalıp sözlerin sınıflandırılması yapılırken konunun kapsamı kadar hedef kitlenin özellik ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması bu karmaşanın giderilmesine yardımcı olacaktır. Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde, sınav hazırlayan ve yeterlik ölçen uzmanlarından söz varlığı unsurlarının hangi seviyede ne kadarının verileceğini belirleyerek değerlendirmeyi bu çerçevede yapmaları beklenmektedir:

Sınav hazırlayanlar ve yeterlik ölçenler, ilgili yeterliklere uygun öğrenme parametrelerinden hangilerine gereksinim olduğu ve hangi seviyelere erişebileceğini düşünmek zorundadırlar. Onların hangi bildirişimsel görevleri ve etkinlikleri kullanmaları gerektiğine, hangi konuları işleyeceklerine, adayların hangi kalıplaşmış cümleleri, deyimleri ve sözcük birimlerini bilmek ve kullanmak zorunda kalacaklarına, hangi sosyokültürel bilgi becerilerin vb. sınanması gerektiğine karar vermeleri gerekir” (telc, 2013, s.141).

Çerçeve Metni'nde de belirtildiği üzere Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde, öncelikle hangi seviyede, hangi kalıp sözlerin ele alınması gerektiğinin belirlenmesi gereklidir. Söz konusu yabancı dil öğretimi olduğunda, anlam ve yapıdan çok bağlam ve işlevin bildirişimsel dil yeterliliğine etkisi göz önünde bulundurularak bu çevrede yapılacak bir sınıflandırma daha işlevsel görünmektedir. Bu nedenle çalışmamızda, bağlam ve işlev temelli bir sınıflandırmaya gidilerek kalıp sözler sosyal ilişkileri düzenleme, duygu ve tutumları ifade etme ve söylemi organize etme olmak üzere 4 temel işlev çerçevesinde ele alınmış; her işlev, derlenen kalıp sözlere göre bağlamlara ayrılmıştır.

5. BÖLÜM: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ SETLERİNDE KALIP SÖZLER

Eğitimin her alanında olduğu gibi yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin de temel materyallerinden biri ders kitaplarıdır. Ülkemizde çeşitli üniversitelerin bünyesinde kurulan TÖMER ve benzeri kuruluşlar ile planlı ve programlı öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü kurslarda Türkçenin öğretimi, kitap setleri çerçevesinde yapılmaktadır. Kalıp sözlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanındaki yerini belirlemek için kitap setlerinde nasıl ele alındığını incelemek gereklidir. Bu nedenle çalışmamızda alanda yaygın olarak kullanılan İstanbul, İzmir, Yedi İklim ve Yeni Hitit kitap setleri incelenmiş, kitaplarda yer alan kalıp sözler ve seviyeleri belirlenerek oluşturduğumuz Kalıp Söz Listesi (bk.s.220) çerçevesinde, işlev ve bağlamlarına göre listelenmiştir. Listede yer alan kalıp sözler çalışmamızın içeriği çerçevesinde değerlendirilmiştir.

İnceleme ve değerlendirmemize konu olan kitap setlerinden;

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe seti; ders kitabı ve çalışma kitabından oluşmakta olup her bir kitapta 6 ünite yer almaktadır. A1, A2, B1, B2 düzeylerine ayrı kitaplar hâlinde yer verilen setin ileri düzeye (C1-C2) yönelik tek bir kitabı bulunmakta olup C1/+ olarak ele alınmaktadır. Çalışmamızda, 12 üniteden oluşan ileri düzey ders ve çalışma kitabının ilk 6 ünitesi C1, son altı ünitesi de C2 düzeyinde değerlendirilmiştir.

İzmir Yabancılar İçin Türkçe seti; A1 ve A2 düzeylerinde ders ve alıştırmaya kitabı; B1 düzeyinde ders, alıştırmaya ve öğretmen; B2 düzeyinde ders ve öğretmen; C1 düzeyi ise yalnızca ders kitabından oluşmaktadır. Setin C2 düzeyine yönelik kitabı bulunmamaktadır. Tüm kitaplarda 8 ünite yer almaktadır.

Yedi İklim Türkçe öğretim seti her düzey için ders, çalışma ve öğretmen kılavuz kitaplarından oluşmaktadır. Seti oluşturan ders ve çalışma kitaplarında 8 ünite bulunmaktadır.

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe öğretim seti; temel, orta ve yüksek düzeyi içeren 3 kitap setinden oluşmaktadır. Ders ve çalışma kitapların içeren setlerden Yeni Hitit 1 ve Yeni Hitit 2 setleri öğretmen kitabını da içermektedir. Temel düzeye yönelik olan sette A1 ve A2; yüksek düzeye yönelik olanda da B2 ve C1 düzeyleri tek bir kitap formatında

ele alınmaktadır. Orta düzeye yönelik sette yalnızca B1 düzeyine yönelik kazanımlar yer almaktadır. Her bir set 12 üniteden oluşmaktadır.

Yabancılar için Türkçe kitap setlerinde ve dinleme CD'lerinde yer alan kalıp sözlerin düzeylere ve bağlamlara göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

5.1. SOSYAL İLİŞKİ KALIPLARI

Çalışmamızda sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde kullanılan kalıp sözler; gündelik iletişim (selamlaşma, tanışma, hâl hatır sorma), kutlama (düğün, yılbaşı, bayram vb.), sosyal hayat (alışveriş, yeme içme, karşılama-uğurlama vb.) ve taziye olmak üzere dört bağlamda ele alınmaktadır. Bu bağlamlarda yer alan kalıp sözlerin ders kitaplarında yer alma düzeyleri Tablo 2, 3, 4 ve 5'te görülmektedir:

Tablo 2: Gündelik iletişimde kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri

1.GÜNDELİK İLETİŞİM					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
Selamlaşma Tanışma Hâl hatır Sorma	Alo	A1, A2, B2	A1, A2, B1, B2	A2, B1, B2, C2	A1, A2, B1, B2
	Eh işte! Fena değil.	A1	-	-	-
	Günaydın.	A1, A2	A1, B1	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1, B2
	Hayırlı akşamlar.	-	-	-	C1
	İyi akşamlar.	A1, A2, B2	A1	A1	A1
	İyidir.	-	B1	-	-
	İyi geceler.	A1, A2	A1	A1	-
	İyi günler.	A1, A2	A1, A2, B1, C1	A1, A2, B1, B2, C1, C2	A1, A2, B1, B2
	İyilik/iyilik sağlık	A1	A1	-	A1
	İyiyim.	A1, A2, B2	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1, C1, C2	A1, A2
	(Tanıştığımıza) Memnun oldum.	A1, A2, B2	A1	A1, B1, C2	A1, B1
	Merhaba Merhabalar (İstanbul, B2)	A1, A2, B1, B2, C1	A1, A2, B1, B2, C1	A1, A2, B1, B2, C1, C2	A1, A2, B1, B2
	Nasılsın?	A1, A2, B1, B2,	A1, A2,	A1, A2, B1, B2,	A1, A2, B1

1.GÜNDELİK İLETİŞİM					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
		C1	B1, B2	C2	
	Nasılsınız?	A1	A1, B1	A1, A2	A1
	Ne haber/Naber?	A1	A1, A2, B2, C1	-	A1
	Ne olsun (işte)	A2	A1, B1	-	-
	Ne var ne yok?	A1	-	-	-
	Selam	A1	A1, A2, C1	B1, C1, C2	A1, A2, B1, C1
	Selamünaleyküm/Aleykümselam	-	-	B1	-

Tablo 2’de de görüleceği üzere gündelik iletişimde tanışma, selamlaşma, hâl hatır sormaya yönelik kalıp sözler Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’ndeki yeterlikler çerçevesinde kitap setlerinde A1 düzeyinde ele alınmakta, ilerleyen düzeylerde de tekrar etmektedir. Kitap setlerinde gündelik iletişime yönelik kalıp sözler temel düzeyde genellikle diyaloglarla verilmekte tekrarlama, tamamlama ve eşleştirme çalışmalarıyla da kavratılmaya çalışılmaktadır.

Kitap setlerinde, selamlaşma ve iletişimin başlatılmasında *Merhaba* sözünün günün her saatinde, resmî ya da samimi ilişki içinde olunan herkese karşı kullanıldığından tüm seviyelerde en sık geçen kalıp söz olduğu görülmüştür. Gerçek bir soru anlamı taşımaktan öte nezaketin bir gereği olarak kullanılan *Nasılsınız?* ve teklifsiz kullanım şekli *Nasılsın?* tüm setlerde öncelikle ele alınan hâl hatır sorma kalıplarıyken *Naber?* ve *Selam* kalıp sözlerine de yer verildiği görülmektedir. Hedef kitlenin yaşı ve iletişim koşulları çerçevesinde özellikle İzmir setinde sıkça ve tüm seviyelerde yer alan *Naber* sözü yine aynı sette *Ne haber*, *Naber*, *N’aber* şeklinde farklı yazımlarıyla yer almaktayken Yedi İklim kitap setinde bu kalıp söz yer almamaktadır. İstanbul kitap setinde *Nasılsın*, *Ne haber/Naber*, *Ne var ne yok* ile diyalogun devamında *İyilik*, *senden ne haber*, *İyilik sağlık*, *Eh işte* kalıp sözlerine yer verilmektedir. İstanbul’un gündelik iletişime yönelik, teklifsiz dil kullanımı bağlamında, en fazla çeşitte kullanıma yer veren set olduğu görülmektedir.

Gündelik hayatta selamlaşmada kullanılan kalıp sözler dünya görüşü vurgusu taşıyabilmekte, bu yönüyle de toplumuzdaki kültürel çeşitliliği yansıtabilmektedir. *İyi günler*, kimi zaman da *Merhaba* ve *Günaydın* mukabilinde *Hayırlı günler* denilebilmekte, *iyi* sözcüğünün Arapça karşılığı *hayır* kullanılarak dinî inancın önemli

bir değer olduğu ifade edilebilmektedir. Bu kullanım tarzı mukabiline de bir anlam kazandırmakta, *iyi sözcüğü* selamlaşmada modern bir dünya görüşünün göstergesi olabilmektedir. Toplumumuzda öteden beri var olan ve dile de yansıyan sosyokültürel farklılığın ders kitaplarında yer almadığı, dolayısıyla dış dünya gerçekliğinin tam olarak yansıtılmadığı görülmektedir. Her ne kadar *Hayırlı akşamlar* sözü Yeni Hitit kitap setinde C1; *Selamünaleyküm, Aleyküm selam* bitişken sözcüğü de Yedi İklim setinde B1 düzeyinde yer alsada metinde bir kez geçen bu kalıplar kültürel çeşitliliğin yansıtılmasında işlevsel bir role sahip değildir.

Ders kitaplarının hacmi ve sınırlılıkları göz önüne alındığında kalıp sözlerin, özellikle de aynı işlevde kullanılanların tümünün yer alması beklenemez. Bununla beraber kullanım sıklığı ve toplumsal yaşamda bulunduğu karşılık dikkate alındığında *İyi günler* kadar *Hayırlı günler* ifadesinin de kullanılmakta olduğu görülecektir. Gündelik yaşamda, kitle iletişim araçlarında ve sosyal medyada sıklıkla kullanılan, dolayısıyla Türkçe öğrenen birinin, Türkiye’de öğrenim görsün ya da görmesin, bir şekilde karşılaşacağı *Hayırlı günler/akşamlar/geceler* kalıp sözünün ders kitaplarında yer almaması sosyokültürel yönden olduğu kadar iletişimsel yönden de bir eksiklik oluşturmaktadır.

Tablo 3: Kutlamada kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri

2. KUTLAMA					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
Bayram	Bayramınız kutlu olsun.	A1		A1, B1, B2	
	Bayramınız mübarek olsun.			A1, B1	
	İyi bayramlar			A1	
	Kutlu olsun.				B1
Doğum	Allah başılsın.	A2			
	Gözünüz aydın.			B2	
Doğum günü	Doğum günün(üz) kutlu olsun.	A1			
	İyi ki doğdun!	C2		A1, B1	
	İyi ki varsın!			B1	
	Nice senelere	A1	-	-	-
	Nice yıllara	A1	-	B1, B2	-
Evlilik/Nişan	Allah’ın emri, peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuza istiyoruz.	-	-	B2	-
	Bir yastıkta kocayın/Allah bir yastıkta kocatsın.	-	-	B1, B2	-
	Darısı başına.	-	A2	-	-

2. KUTLAMA					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
	Hayırlı olsun.	-	A2	-	-
	Mutluluklar dilerim.	-	-	B2	A2
	Sonsuz mutluluklar.	A1	-	-	-
Özel günler	Anneler günün kutlu olsun.	A1	-	B1	-
	Hayırlı ramazanlar.	-	-	B1	-
	İyi seneler	A1	-	-	A2
	Mutlu yıllar!	A1	-	-	A2
	Nice yıllara	-	-	B2	B1
Övülesi/Güzel bir şey yapma	Ağzınıza sağlık.	A2	B2	-	-
	Allah nazardan saklasın.	-	-	B2	-
	Başarılarınızın devamını dileriz.	-	-	B1	-
	Darısı bizim başımıza (ev alma).	-	-	B2	-
	Eline/Elinize sağlık.	-	-	A1	-
	Kırk bir buçuk kere maşallah	-	-	C1	-
	Kırk bir kere maşallah	-	-	C1	-
	Kutlarım.	-	-		A2
	Maşallah	-	-	A2, B2, C2	A2
	Tebrik ederim/Tebrik ediyorum.	-	-	A2	A2, B1
	Tebrikler.	A1, B2	A1, A2, B1, C1	B1	A2
Yolunuz açık olsun.	A2	-	-	-	
Yenilik/Güzel gelişmeler	Aman nazar değmesin.	-	-	-	B1
	Gözün aydın.	-	A1, A2, B1	B1	B1
	Hayırlı olsun.	-	A2	A1, B1	B1, B2

Çerçeve Metni'nde A1 düzeyinde; en basit nezaket kalıplarını kullanarak selamlaşma, teşekkür etme, özür dileme, rica etme, veda etme vb. ni içeren basit bir sosyal ilişki kurabilme; A2 düzeyinde ise en basit ve en çok kullanılan kalıp ifadeleri kullanarak basit ama etkili iletişime girebilme, istek, düşünce ve görüşlerini dile getirmek için temel dil işlevlerini kullanabilme yeterlikleri yer almaktadır (telc, 2013, s.125). Bu bağlamda, kutlamada bulunma gerek kısa ve basit kalıp sözleri içermesi gerekse sosyal ilişki kurmaya katkılarından dolayı temel düzeyde ele alınması gereken yeterliklerdendir.

Tablo 3'te yer alan kutlamaya yönelik kalıp sözlere bakıldığında gerek ele alınan düzeyler ve bağlamlar gerekse yer verilen kalıp sözler açısından farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. İstanbul ve Yedi İklim setleri, farklı bağlamlara yönelik kalıp

sözlere İzmir ve Yeni Hitit setlerine göre daha çok yer vermekle beraber, iki set arasında ele alınan düzey yönünden farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, yeni yıl ve anneler gününü de içeren özel günlere yönelik kalıp sözler İstanbul'da A1, Yedi İklim'de B1 düzeyinde yer almaktadır. Yine Yedi İklim'de belirli bir tarihsel döngüyü içermeyen ve övünç duyulacak bir durum bağlamında kullanılan farklı kalıp sözler yer alırken İstanbul'da yalnızca temel kutlama kalıpları verilmektedir.

Kitap setlerinden İzmir'de bayram, doğum günü, yılbaşı vb. bağlamlara yönelik hiçbir kalıp söz yer almazken temel kutlama kalıpları olan *Tebrikler*, *Hayırlı olsun*, *Gözün aydın* sözlerinin temel ve orta düzeylerde yer aldığı görülmektedir. Yeni Hitit öğretim setinde ise yılbaşı ve övülecek bir duruma yönelik kalıp sözlere temel düzeyde, yeni ve güzel gelişmelere yönelik olanlara orta düzeyde yer verilirken bayram, doğum günü gibi bağlamlara yönelik kalıp sözler yer almamaktadır. Kitap setlerinin hiçbirinde kandil ve sünnet törenine yönelik kutlama kalıbı yer almamaktadır.

Kutlamalar yılbaşı, doğum günü, anneler-babalar günü, kadınlar günü gibi evrensel bir nitelik taşıyabildiği gibi Ramazan ve Kurban Bayramı gibi dinî, Cumhuriyet ve Zafer Bayramı gibi millî bir özellik de göstermektedir. Yabancı dil olarak Türkçe kitap setlerine bakıldığında, kutlamaların genellikle ya evrensel ya da dinî boyutunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Kitap setlerinden İstanbul'da kutlama kalıpları gerek bayram gerek özel günler bağlamında bir bütün olarak ele alınarak listelenmekte; kültürel bir vurgu taşımaktan öte, bağlamsal ve işlevsel özellikleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Kitapta ayrıca dinî bayram kutlamaları hakkında genel bilgi verilmekte, el öpme ritüeline değinilmekle beraber *El öpenlerin çok olsun* kalıp sözü yer almamaktadır. Yeni Hitit'te kutlamalar evrensel bir boyutta, farklı kültürden kutlama örnekleriyle verilmekte, ülkemizden de yılbaşı kutlamalarına yer verilerek kültürün evrensel boyutu ön plana çıkarılmaktadır. Yedi İklim'de dinî bayramlara yönelik metin aracılığıyla bayram ziyaretinde bulunma, bayram namazı ve bayram ikramlarına değinilerek kutlama kültürümüz hakkında bilgi verilmekte; el öpme ritüeline yer verilmesine karşın *El öpenlerin çok olsun* kalıp sözü yer almamaktadır. İzmir öğretim setinde ise C1 düzeyinde "Türkiye'de Bayramlar" adlı dinleme metni aracılığıyla hem dinî hem de millî bayramlarımız tanıtılmakla beraber kutlama kalıpları yer almamaktadır.

Toplumumuzda, selamlaşmada olduğu gibi dinî bayram kutlamalarında kullanılan kalıp sözler de toplumumuzdaki kültürel çeşitliliği yansıtacak şekilde dünya görüşü vurgusu taşıyabilmektedir. Aslında, dinî bir anlam yüklenmediğinden millî bayramlar ile evrensel nitelik taşıyan yılbaşı, doğum, anneler ve babalar günü gibi özel gün kutlamalarında “kutlu” sözcüğü kullanılmakta, kutlu-mübarek sözcük seçimiyle yansıtılabilen dünya görüşü vurgusu yalnızca dinî bayram kutlamalarında görülmektedir. Türkçe *kutlu* sözcüğünün Arapça karşılığı *mübarek* kullanılarak yapılan dünya görüşü vurgusu ve dış dünya gerçekliğinin kitap setlerine yansımalarına bakıldığında Yedi İklim dışındaki diğer setlerde “mübarek” kullanımının yer almadığı, dolayısıyla dış dünya gerçekliğinin tam olarak yansıtılmadığı görülmektedir.

Tablo 4: Sosyal hayatta kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri

3. SOSYAL HAYAT					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
Alışveriş	Bereket versin.	-	-	A1	-
	Daha iyileri senin olsun.	-	B1	-	-
	Daha iyisi sizlere nasip olsun.	-	-	B2	-
	Hayırlı olsun.	A2, C1	B1	A2, B1	-
	Hayırlı uğurlu olsun.	-	-	B2	-
	İyi günlerde harcayın.	B2	-	-	-
	Güle güle giyin./Güle güle giy.	-	-	A2, C2	-
	Güle güle kullanın.	A2	A2	A1, B1, B2	A2
	Güle güle oturun.	-	C1	B2, C2	-
Banyo, Saç sakal kesme	Sihhatler olsun.	-	B1	-	-
Eğlence	Bak keyfine	-	-	C2	-
	Değmeyin keyfime/Değmesinler keyfimize (hitit B2)	C1	-	-	B2, C1
	İyi eğlenceler	A2, B1	-	B1	-
	İyi seyirler	-	-	A2, B2	B1
	İyi tatiller	A2	-	-	-
	Keyfine değme gitsin	-	-	B2	-
Karşılama Uğurlama	Allah’a emanet olun.	-	-	C2	-
	Allah’a ısmarladık.	-	-	A2, B1, C2	-
	Allah kavuştursun.	-	B1	B2	-
	Bize de bekleriz.	-	-	B2	-
	Bize müsaade	-	-	B2	-
	Buyurun	A1, A2, B2, C1	A1, A2, B1, B2, C1	A1, A2, B1, B2, C2	A1, A2, B1, B2

3. SOSYAL HAYAT					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
	Elveda	C1	-	A1	-
	Görüşmek üzere	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1	A1, A2, B1	A2
	Görüşürüz.	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1, B2, C1	B1, C2	A1, A2, B1
	Güle güle	A1	A1, B1	A1, A2, B2, C2	A1, B1
	Haberleşelim.	-	B2	-	-
	Hayırlı yolculuklar.	-	A2	-	-
	Hoş bulduk.	A1, A2, B2	A1, A2, B1	A1, A2, B1, B2, C1	A1, B1
	Hoş geldin/Hoş geldiniz.	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1, B2, C1	A1, A2, B1, B2, C1, C2	A1, A2, B1
	Hoşça kal/Hoşça kalın.	A1, B1, C1	A1, A2, B1, B2, C1	A1, B1, B2, C1	A1, B1
	İyi yolculuklar.	A1, B2	A1, A2	A1, A2, C1	-
	Kendine dikkat et.	-	-	B2	A2, B1
	Kendine iyi bak.	A1	B1	C2	B1
	Sağlıkla kalın./Hadi kalın sağlıkla.	-	-	B2, C2	-
	Sağ salim gidip dönün.	B2	-	-	-
	Selam söyle.	C1	A1, B1, B2	A2	B1
	Şükür kavuşturana.	-	-	-	B1
	Tekrar bekleriz.	A2	-	B2	-
	Uğurlar olsun.	B2	C1	-	-
	Uygun bir yerde ineyim.	C1	-	-	-
	Yine bekleriz/Yine beklerim.	-	-	A1, B2	A2
	...yolcusu kalmasın.	-	-	A2	-
	Yolunuz açık olsun.	B2	-	B2	-
	Esen kalın.	B2	-	-	-
Mücadele (Rekabet, İş, Ders, Sınav)	Allah zihin açıklığı versin.	-	B1	B1, B2	-
	Başarılar diliyorum/Başarılar diliyoruz/Başarılar dilerim.	-	A1, B1	B1, B2	-
	Bol şans.	A1	-	-	-
	İyi çalışmalar.	-	A1, B2, C1	B2	B1
	İyi dersler.	A1	-	-	-
	Kolay gelsin.	A2	A1, A2, B1, C1	A1, B1, B2	-
	Kolaysa başına gelsin.	-	B1	-	-
	Hayırlı işler.	A2	A1	A1, A2	-
Yolunuz bahtınız açık olsun.	-	-	B1	-	
Sıkıntı	Allah can sağlığı versin.	-	-	B2	-

3. SOSYAL HAYAT					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
Hastalık	Allah şifa versin.	-	-	B2	-
	Geçmiş olsun.	A1	A1, A2, B1	A1, A2, B1	A1, A2, B1
Yeme İçme	Afiyet olsun.	A1, A2, C2	A1, A2, B1	A1, A2, B2	A1, A2
	Eline sağlık.	A2	A2, B1, C1	A2, B1, B2	A2, B1
	Ziyade olsun.	-	-	B2	-

Sosyal yaşamda, başkalarının mutluluk ve acılarına ortak olmak, ilişkileri uyum içinde sürdürmek amacıyla bağlamsal koşullara göre iyi dilek kalıpları kullanılmaktadır. Yabancı dil öğretiminde ana dili konuşurlarıyla iletişimin ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir yere sahip olan belli başlı iyi dilek kalıplarının temel düzeyde ele alınması gereklidir. Kitap setleri sosyal ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde *Geçmiş olsun*, *Kolay gelsin*, *Eline sağlık*, *Afiyet olsun*, *Buyurun*, *Hoş geldiniz*, *Hoş bulduk*, *Güle güle*, *Görüşmek üzere*, *Görüşürüz* gibi yaygın ve sık kullanım içeren kalıp sözlere temel düzeyde yer verildiği görülmektedir.

Alışveriş: Kitap setlerinde alışverişte kullanılan kalıp sözlere bakıldığında *Güle güle kullan* sözüne setlerin tümünde temel düzeyde yer verilmekle beraber Yedi İklim dışında tekrar edilmediği görülmektedir. Kültürümüzde düğün, sünnet, yeni bir iş girme, eser meydana getirme vb. güzel gelişmelerde *Hayırlı olsun* sözü sıklıkla kullanılmaktadır. Çeşitli bağlamlarda iyi dilek ifadesi olarak kullanılan *Hayırlı olsun* sözü, alışveriş bağlamında, Yedi Hitit dışında tüm setlerde yer almaktadır. Kullanım sıklığına bağlı olarak İstanbul ve Yedi İklim’de temel düzeyde yer alan bu kalıp söz, İzmir’de B1 seviyesinde verilmektedir. Alışverişlerde iyi dilek ifadeleri *Hayırlı (uğurlu) olsun* ve *Güle güle kullan/giy* karşılığında teşekkür ifadesi olarak kullanılan *Daha iyileri senin olsun/Daha iyileri sizlere nasip olsun* kalıp sözüne ise İzmir ve Yedi İklim kitaplarında orta düzeyde yer verildiği görülmektedir. Ayrıca alışverişlerde, müşteri ile satıcı arasında iyi dilek ifadesi olarak kullanılan *Bereket versin* sözü yalnızca Yedi İklim setinde, A1 düzeyinde yer almaktadır.

Alışveriş bağlamında kitap setlerine genel olarak bakıldığında Yedi İklim’de kalıp söz çeşitliliği ve sıklığının diğer setlere oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

Eğlence: Kitap setlerinde, hoşça vakit geçirilmesini sağlayan aktiviteleri içeren eğlenceye yönelik kalıp sözler temaya bağlı olarak sinema, tiyatro izleme ile tatil bağlamlarında (*İyi eğlenceler, İyi seyirler, İyi tatiller*) yer almaktadır. İzmir kitap setinde eğlenceye yönelik kalıp söze yer verilmezken diğer setlerde farklı düzeylerde ele alındığı görülmektedir. Eğlencenin keyifle özdeşiminin ifadesi olan *Değmeyin keyfine, Keyfine değme gitsin, Bak keyfine* kalıp sözleri orta ve ileri düzeyde olmak üzere İzmir dışındaki diğer setlerde yer almaktadır.

Karşılama-Uğurlama: Kalıp Söz Listesi'nde de görülebileceği üzere (bk. s.223-224) dilimizde çok sayıda karşılama-uğurlama sözü bulunmakta olup setler de en fazla kalıp söz çeşitliliği bu bağlamda yer almaktadır. Gündelik yaşamda karşılama ve uğurlamaya yönelik sıklıkla kullanılan *Hoş geldin, Hoş bulduk, Hoşça kal, Güle güle, Görüşmek üzere, Görüşürüz* kalıp sözleri, *Buyurun* karşılama sözüyle birlikte, özellikle müşteri-hizmet sunan bağlamında, kitap setlerinde temel seviyeden itibaren her düzeyde yer almaktadır. Ortamdan ayrılırken ve iletişim sonlandırılırken kullanılan bu kalıp sözlerin yanı sıra uzun süreli yolculuk ve ayrılık sürecinde kullanılan kalıp sözlerden birkaçı da öğretim setlerinde ele alınmaktadır. Bu kalıp sözlerden *İyi yolculuklar* Yeni Hitit dışında tüm kitaplarda yer alırken mukabili *Hayırlı yolculuklar* sözüne yalnızca İzmir öğretim setinde yer verilmektedir. Uzun mesafeli yolculuklar/ayrılıklar için *Allah'a emanet olun, Allah'a ismarladık, Allah kavuştursun, Yolunuz açık olsun, Sağlıcakla kalın* kalıp sözlerinin yer aldığı Yedi İklim setinin en fazla çeşitte kalıp söze yer veren öğretim seti olduğu görülmektedir. Karşılama-uğurlama bağlamında, orta düzeyde, *Sağ salim gidip dönün, Şükür kavuşturana, Uğurlar olsun, Elveda, Esen kalın* kalıp sözleri de ortak ve sarmal bir şekilde olmasa da kimi kitap setlerinde yer almaktadır.

Kültürümüzde, misafirler ya da müşteri uğurlarken nezaketin bir gereği olarak *Yine/Tekrar bekleriz* sözü de kullanılmaktadır. Kitap setlerinde İzmir dışındaki tüm setlerde bu kalıp söz yer almaktadır.

Mücadele: Gündelik hayat basit işlerden zor görevlere belirli bir çabayı gerektirmektedir. Mesleğinin gereğini yapmaktan ders çalışmaya, temizlikten spora kadar belli bir mücadelede bulunana yönelik dilimizde en sık kullanılan iyi dilek ifadesi *Kolay gelsin* sözüdür. Kitap setlerine bakıldığında *Kolay gelsin* sözünün Yeni Hitit dışındaki tüm setlerde temel düzeyde; bitişken sözcüsü *Kolaysa başına gelsin* ifadesinin

de İzmir setinde orta seviyede yer aldığı görülmektedir. Bu kalıp sözle beraber *Hayırlı işler* temel, *İyi çalışmalar* da özellikle orta düzeyde en çok yer alan kalıp sözlerdir. Kitap setlerinin hedef kitlesinin öğrenci olmasına paralel olarak *Allah zihin açıklığı versin* ve *İyi dersler* iyi dilek ifadeleri tümünde olmamakla birlikte orta ya da temel seviyedeki setlerde yer almaktadır. Daha çok yarış, sınav gibi rekabet gerektiren durumlarda kullanılan *Başarılar dilerim* ve *Bol şans* kalıp sözlerine de yine temel ya da orta seviyedeki kimi öğretim setlerinde yer verilmektedir.

Sıkıntı/Hastalık: Türkçede hastalık başta olmak üzere olumsuz durumlarda en sık kullanılan kalıp söz *Geçmiş olsun*'dur. Kitap setlerinde *Geçmiş olsun* sözü temel seviyeden itibaren, özellikle hastalık bağlamında ele alınmakta olup kaza, ceza gibi diğer olumsuz bağlamlardaki kullanımı yalnızca Yeni Hitit setinin B1 düzeyinde örneklendirilmektedir. Yedi İklim'de diğer setlerden farklı olarak *Geçmiş olsun* dışında *Allah can sağlığı versin*, *Allah şifa versin*, *Allah gecinden versin* kalıp sözlerine de orta ve ileri düzeyde yer verilmektedir. Aynı setin C2 düzeyinde yer alan Can Yücel şiirinde *Sağlık olsun* kalıp sözü geçmekle birlikte, teselliden öte sağlıklı olmanın önemine yönelik vurgu taşıdığından listeye alınmamıştır.

Yeme-İçme: Dilimizde yeme içme bağlamında en sık kullanılan *Eline sağlık* ve *Afiyet olsun* kalıp sözleri tüm setlerde, temel düzeyde ele almaktadır. Yedi İklim'de bu temel kalıpların yanı sıra *Ziyade olsun* ile listemizde yer almayan *Su gibi aziz ol* sözleri de orta düzeyde yer almaktadır.

Tablo 5: Taziyede kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri

4. TAZİYE					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
Başsağlığı Dileme	Başınız sağ olsun.	A2	B1	B1; B2	-
	Nur içinde yatsın.	-	-	B2, C2	-
	Sizlere ömür	-	-	-	-

Tablo 5'te görüldüğü gibi taziyeye yönelik Yeni Hitit setinde hiçbir kalıp söz yer almazken diğer setlerde *Başınız sağ olsun* sözüne yer verilmekte; bununla beraber İstanbul'da temel düzeyde yer alan başsağlığı dileği, İzmir ve Yedi İklim'de orta düzeyde ele alınmaktadır. Ölenlerin yakınlarına söylenen *Başınız sağ olsun* sözünün yanı sıra Yedi İklim setinde orta ve ileri düzeyde ölene duayı içeren *Nur içinde yatsın*

sözüne de yer verilmektedir. Bu sözün bir varyasyonu olan ve dünya görüşü vurgusu da taşıyabilen *Işıklar içinde uyusun* ifadesi ise setlerde yer almamaktadır.

5.2. DUYGU KALIPLARI

Çalışmamızda duygular çeşitlerine göre (acıma, minnet, öfke, en şaşkınlık vb.) listelenmekte olup en çok kalıp söz varlığı belirsizlik/çaresizlik, endişe/korku, beğeni/memnuniyet, öfke ve şaşkınlık bağlamında yer almaktadır. Setlerde yer alan duygu kalıpları ve düzeyleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 6: Duygu kalıplarının kitap setlerinde yer alma düzeyleri

DUYGU KALIPLARI					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
Acıma Üzüntü	Maalesef	B1, B2, C1	A1, B1, C1	A1, A2, B1, B2, C2	A2, B1, B2
	Ne yazık ki	B2, C1, C2	B1, B2, C1	A2, B1, B2, C1	A2, B1, B2, C1
	Sözün bittiği yer	-	-	C1	-
	Yazık	-	-	C2	B1
	Çok yazık olmuş.	-	-	B2	-
Beğeni Memnuniyet	Allah'a şükür.	-	-	B1	-
	Allahtan	C1	B1	-	-
	Bayıldım.	-	A2, C1	-	C1
	Bravo	-	B2	-	-
	Budur.	-	-	-	B2
	Çok şükür!	B1, B2, C2	C1	A1, A2, B1, B2, C1	-
	Değmeyin keyfime/Değmesinler keyfimize	C1	-	-	B2, C1
	Elhamdülillah	C2	-	C2	-
	Hamdolsun.	-	-	C2	-
	Keyfine değme gitsin.	-	-	C1	-
	Ne mutlu (bana)	C1	B2	B1	-
	Ne mutlu (bizlere)	-	-	B1	-
	Oh canımıza değsin!	-	-	C2	-
	Oh be!	-	-	C2	-
	Şükürler olsun.	C2	-	B1	-
Tam benlik	-	-	-	B2	
Yaşasın!	A2	B1	A2	A1, A2	
Belirsizlik Çaresizlik	Bakalım.	B2, C1	A2, B2, C1	C2	B1

DUYGU KALIPLARI					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
	Canını sıkma.	-	-	B1	-
	Dert etme.	-	B2	-	-
	Elimde değil.	-	B1	-	-
	Hayırlısı olsun.	-	A2	B2, C2	-
	İnşallah	A1, A2, C1, C2	B2, C1	A1, A2, B1, B2, C1, C2	A2, B1
	Kim bilir/Kim bilebilir ki (İz.B2).	A2, B2, C1	B2	B1, B2, C2	B1, B2
	Nasip	-	-	C1	-
	Nasip değilmiş.	-	-	-	B2
	Ne bileyim.	-	-	B2	-
	Ne malum?	C2	-	-	-
	Sağlık olsun.	-	-	-	B1
	Umarım.	B1, B2, C1	B2, C1	B1, C1	A2, B1, B2
Endişe Korku	Allah korusun.	B2, C2	-	B1, B2	-
	Hayırdır.	B1, B2	A2, B2, C1	B1	-
	Hayırdır inşallah!	-	B2	A1, A2, B1, C2	-
	Hayrola!	C1	-	A2, C2	-
	Hayrolsun inşallah.	A2	-	-	-
	Nazar değmesin.	-	C1	-	-
Minnet	Şeytan kulağına kurşun.	-	B2, C1	-	-
	Allah ne muradı varsa versin.	-	C1	-	-
	Allah razı olsun.	-	-	B2	-
	Eksik olma.	-	C1	C2	-
	Hakkını ödeyemeyiz.	-	B2	-	-
Öfke	Ne kadar teşekkür etsem az.	-	B2	-	-
	Allah belasını versin.	-	C1	-	-
	Cehennem ol.	B2	-	-	-
	Lanet olsun.	C1	-	-	-
	Şeytan görsün yüzünü.	-	-	C1	B2
Pişmanlık	Yeter artık!	-	-	-	B1
	Şimdiki aklım olsa.	-	B2	-	-
Samimiyet Sevgi	Tüh ya!	-	B2	-	-
	Kurban olayım.	-	C1	-	-
Şaşırma	Seni seviyorum.	A1, C1	B2, C1	A2, B1, C2	-
	Allah Allah!	B2, C1	A2, B1	A2, B1	A2, B1
	Aman Allah'ım!	B1, C1	-	A1, B1	-
	Bir yaşıma daha girdim.	-	-	-	B1
	Daha neler!	B2	-	-	-
Hadi canım!	-	-	B1	-	

DUYGU KALIPLARI					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
	Hadi canım sen de!	B2	C1	B2	
	Hadi ya !	B2	-	-	-
	Hay Allah!	C1, C2	-	B1	-
	Üstüme iyilik sağlık	-	-	-	B2
	Vay anasını!	-	C1	-	B2
	Vay be!	-	B1	-	-
	Yok artık!	B2	-	-	-
	Yok canım !	B2, C1	-	A2	A2, B1
	Yok daha neler!	-	C1	-	C1

Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde "toplumdilgisel uygunluk" olarak temel düzeyde "en basit ve en çok kullanılan kalıp ifadeleri" kullanabilme yeterliği yer almakta olup öğretimin ilk yıllarında (aşağı yukarı B1 seviyesine kadar) zorlayıcı nedenler olmadıkça oldukça tarafsız bir dizin uygulanması uygun görülmektedir. "Sonraları resmî ve samimi dizin öğrenilecektir; daha sonra ise belki de özellikle roman gibi farklı metin türlerinin okunmasıyla algılama gelişecektir (telc, s.123). Buna paralel olarak B1 düzeyinde, "en genel dilsel araçları ve uygun hitap tarzını kullanarak geniş çapta dil işlevlerini gerçekleştirebilme", B2 düzeyinde "kendini hem resmî hem de gayri resmî bir üslup kullanarak inandırıcı, anlaşılır ve nazik bir şekilde ifade edebilme yeterlikleri yer almaktadır (telc, 2013, 214-124). Dolayısıyla kişinin duygu, düşünce ve tutumlarını gerek resmî gerekse samimi yolla ifadesinin öğretileceği düzey B1 seviyesi ve sonrasını kapsamaktadır. Çerçeve Metni'nde, C1 düzeyinde "duygularını ifade edebilme, imalarda bulunabilme ve şakalaşabilme" yeterlikleri yer almakta olup bu yeterliğe ulaşabilmek için B1 düzeyinden itibaren belli başlı duyguları ifade kalıplarına yer verilmesi gereklidir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretim setlerine bakıldığında, duygu ifadesi olan kalıp sözlerin Çerçeve Metni'ne uygun şekilde çoğunlukla orta seviyeden itibaren yer aldığı görülmektedir. Bununla beraber belirli bir duyguya yönelik kalıp sözlerden birkaçı tüm setlerde ortak bir şekilde yer almakta; bu kalıpların bazılarının da ele alındığı seviyeler farklılık göstermektedir. Örneğin; acıma/üzüntü bağlamında *Ne yazık ki* kalıp sözü tüm setlerde yer almakla beraber Yedi İklim ve Yeni Hitit'de A2, İzmir'de B1, İstanbul'da B2 seviyesinden itibaren verilmektedir. Tüm kitaplarda ortak olan ve genellikle sarmal

olarak farklı seviyelerde de yer verilen kalıp sözler dışında, her bir kitap setinde farklı kalıp sözler yer almakta ve genellikle bir kez verilip bir daha örneklendirilmemektedir.

Kitap setlerinde;

Acıma ve üzüntü bağlamında; *Ne yazık ki* ve *Maalesef*

Beğeni ve memnuniyette; *Yaşasın* ve *Çok şükür* (Yeni Hitit hariç)

Belirsizlik ve çaresizlikte; *Bakalım*, *İnşallah*, *Umarım*, *Kim bilir*

Şaşırma bağlamında; *Allah Allah* ve *Yok canım*

ortak bir şekilde yer alırken diğer duygu bağlamlarında ortak kalıp söz bulunmamaktadır. Bununla birlikte;

Endişe ve korkuda; *Hayırdır/Hayırdır inşallah*, *Hayrola*, *Allah korusun*

Minnet bağlamında; *Eksik olma*

Öfkede; *Şeytan görsün yüzünü*

Sevgide; *Seni seviyorum*

Şaşırmada; *Aman Allah'ım*, *Hadi canım sen de*, *Vay anasını*, *Yok daha neler*

birden fazla kitap setinde yer almaktadır.

Kitap setlerde duyguları ifadede en fazla kalıp söz varlığının listemizle uyumlu şekilde beğeni/memnuniyet, belirsizlik/çaresizlik ve şaşkınlık bağlamlarında yer aldığı görülmektedir. Bununla beraber, duygu kalıplarından ortak olanların genellikle farklı seviyelerde de tekrar ele alınırken tek bir sette yer alan kalıp sözlere genellikle bir kez yer verildiği görülmektedir. Setlerden Yedi İklim'de, en çok sayıda ve çeşitte kalıp söz yer alırken endişe/korku, minnet, pişmanlık ve sevgi duygularına yönelik kalıp söz içermeyen Yeni Hitit'in en az sayıda ve çeşitte kalıp söz varlığı içeren set olduğu görülmektedir.

5.3. TUTUM KALIPLARI

Sosyal medya taramamız sırasında kalıp söz kullanımında belirli tutumların öne çıktığı görülmektedir. Özellikle eleştirme, ironi, ikna ve itiraz etme bağlamında çok sayıda kalıp söz yer almaktadır. Tablo 7'de setlerde yer verilen tutum kalıpları ve düzeyleri görülmektedir:

Tablo 7: Tutum kalıplarının kitap setlerinde yer alma düzeyleri

TUTUM KALIPLARI					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
Bireyci/Toplumcu tutum	Kim ne derse desin./Başkaları ne derse desin.	-	-	C2	-
Cinsiyet	-	-	-	-	-
Eleştirme	Ayıp	A2	A2	-	-
	Ayıp olacak.	-	A2	-	B2
	Ayıp oldu.	-	-	-	B1
	Çok ayıp	A2	A1, A2	-	A2
	Çok ayıp olmuş	C1	-	-	-
	Neyin kafasıdır bu	-	C1	-	-
	Pes doğrusu	C2	-	-	-
İkna	Allah aşkına	-	-	C1	-
	Allah'ını seversen	-	C1	-	B1
	Doğrusunu söylemek gerekirse	-	-	-	B2
	Merak etme /Hiç merak etmeyin.	A2, C1, C2	B2, C1	A2, B1, B2	B1, B2
	Ne olur	C1	C1	B2	A2, B1
	Ne yalan söyleyeyim	-	-	B2	B1
	Valla	-	A2, B2, C1	-	-
	Vallahi	-	-	B2, C1	-
Yemin et!	C1	-	-	-	
İroni	Aferin	-	A2	-	-
İtiraz Ret	Alakası yok.	C1	-	-	-
	Aşk olsun.	C1, C2	C1	B2	C1
	Hadi canım sen de	-	C1	-	-
	Hadi oradan!	B2	C1	-	-
	Ne alakası var.	-	B1	-	-
	Ne münasebet.	-	-	B2	-
	Olsa dükkân senin.	-	-	C2	-
	Olur mu öyle şey.	-	B2	B2, C1	-
	Tövbe ya Rabbi!	-	C1	-	-
	Yeter!	B2	-	-	-
	Yok be!	C2	-	-	-
	Yok canım!	-	B1	-	B2
Yok öyle bir şey.	-	-	-	C1	
Nezaket	Affedersiniz	A1, A2, B2	-	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1
	Bir zahmet	-	-	-	B2
	İzninizle	-	B1	-	-
	Lütfen	A1, A2, B1, B2, C1, C2	A1, A2, B1, B2, C1	A2, B1, B2, C1, C2	A1, A2, B1, B2
	Niye zahmet ettiniz /Zahmet olur mu hiç.	-	-	A2, B2	-

TUTUM KALIPLARI					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
	Pardon	B2	A1, A2	A2	B1, B2
	Rica ederim. (dilekçede)	-	B1	-	-
	Rica etsem	A2	B2	-	C1
	Sana zahmet	A2	A2	-	-
	Zahmet olacak	-	-	B2	-
	Zahmet oldu.	-	C1	-	-
Onaylama	Al benden de o kadar	-	B2	-	-
	Bana uyar	-	-	-	B1
	Baş üstüne	-	C1	-	-
	Fark etmez	B2, C1, C2	A2, B1	A2, B1	A2, B1
	Memnuniyetle	A2	-	B1	B1
	Nasıl isterseniz.	A2	-	-	A2
	Neden olmasın.	C1	-	B1, C1	-
	Niye olmasın.	C1	-	-	-
	Olur mu olur valla	-	B2	-	-
	Sen bilirsin.	B1	-	C2	A2, B1
	Sen nasıl istersen.	-	-	-	B1
	Sen yeter ki iste	-	B1	-	-
	Seve seve	-	B2	B1	-
	Siz bilirsiniz.	-	-	A2	-
Övme	Aferin	B1, C1	B2	B2, C1, C2	B1
	Bravo	-	B2	-	C1
	Senden iyi olmasın/ sizden iyi olmasın.	-	-	-	-
Özür	Kusura bakma/Kusura bakmayın/ Hiç kusura bakmayın.	-	A2, B1, B2, C1	B2, C1	B1, B2, C1
	Özür dilerim.	A1, A2, B1, B2, C1, C2	A2, B1, B2	A1, B1, B2	A1, A2, B1, C1
	Üzgünüm.	A1	-	-	-
Sabır		-	-	-	-
Söz verme	Alacağın olsun.	-	C1	-	-
	Söz	-	B2, C1	-	-
	Söz veriyorum.	-	A2, B1	B1	B2
Teşekkür	Ne demek	-	B1	-	-
	Önemli değil.	-	A1, A2, B2	A1	A2
	Rica ederim.	A1, A2	A1, A2, B2	A1, B1, C1	A1, B1
	Rica ediyorum.	B1	-	-	-
	Sağ ol/Sağ olun.	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1, B2, C1	A1, B1	A1, A2, B1
	Teşekkür ederim/ederiz.	A1, A2, B2, C1	A1, A2, B1, B2	A1, B1, B2, C1	A1, A2, B1

TUTUM KALIPLARI					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
		C2	C1		
	Teşekkür ediyorum.	-	A1, B2	B1	B1
	Teşekkürler	A1, A2, B2, C1, C2	A1, A2, B1, B2	B1	A1, A2, B1
Umursamama	Adam sen de	C1	-	-	-
	Aman sen de	B2	-	-	-
	Bana ne yahu /Bana ne	B1	-	C2	-
	Boş ver/ Aman boş ver.	-	A2, B1, B2, C1	B1, C1	B1
	Ne hâli varsa görstün/Ne hâliniz varsa görün.	-	-	-	B2
	Neyse/Aman neyse	B2, C1, C2	A1, B2	A2, B1, B2, C2	B1
Uyarma	Aramızda kalsın.	C1	-	-	-
	Benden duymuş olmayın.	-	-	B2	-
	Benden günah gitti.	-	C1	-	-
	Benden söylemesi.	-	C1	-	C1
	Dikkat et!	A2, B1, B2, C1	-	-	B1
	Dikkatli ol.	B2, C1	A1	-	-
	Haberin olsun.	C1	-	A2	B1
	Sana ne!	-	A2	-	-
Sakın.	A2, B1, B2, C2	B2, C1	-	-	

Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’nde temel düzeyde “selamlaşma, teşekkür etme, özür dileme, lütfen vb. nezaket ifadelerini kullanma (A1)” ile “en basit ve en çok kullanılan kalıp ifadeleri kullanarak basit ve etkili bir iletişime girebilme (A2)” yeterlikleri yer almaktadır. Tutumlara yönelik kitap setlerinde yer alan kalıp sözlere Çerçeve Metni’ndeki yeterlikler çerçevesinde bakıldığında;

Nezaket: *Lütfen* sözünün temel düzeyde tüm setlerde yer aldığı ve diğer düzeylerde de sıklıkla tekrar edildiği görülmektedir. Setlerde sıklıkla yer alan *Affedersiniz* sözü İzmir setinde hiç yer almazken diğer setlerde A1 düzeyinden itibaren verilmektedir. Nezaket bağlamında *Affedersiniz* ile aynı işlevde kullanılan *Pardon* sözü tüm setlerde yer almakla birlikte A1, A2, B1, B2 gibi farklı seviyelerde verilmektedir.

Özür: *Özür dilerim* kalıbı, tüm setlerde temel düzeyde yer almakla birlikte Çerçeve Metni’nde A1 düzeyinde belirtilen bu yeterlik İzmir setinde A2 düzeyinde

verilmektedir. Türkçede sıklıkla kullanılan bir diğer özür kalıbı olan *Kusura bakma*, yine İzmir’de A2 düzeyinde verilirken diğer setlerde orta düzeyde yer almaktadır.

Teşekkür: *Teşekkür ederim* ve *Sağ ol* sözü A1 düzeyinden itibaren tüm setlerde verilirken *Teşekkür ederimin* indirgenmiş şekli *Teşekkürler* Yedi İklim’de yalnızca B1 düzeyinde, diğer setler ise A2’den itibaren yer almaktadır. Teşekküre karşılık nezaketin bir gereği olarak sıkça kullanılan *Rica ederim* tüm setlerde A1’den itibaren verilirken yine sık kullanıma sahip *Önemli değil* kalıbı, İstanbul dışındaki diğer setlerde temel düzeyde yer almaktadır. Daha samimî bir üslup içeren *Ne demek* ise yalnızca İzmir’de, B1 seviyesinde verilmektedir.

Gündelik hayatta olduğu gibi kitap setlerinde de sıklıkla yer alan teşekkür, özür ve nezaket dışındaki tutumlara yönelik kalıp sözlere bakıldığında, genel olarak, orta ya da ileri seviye kitaplarında yer verildiği ve tüm setlerde ortak olan kalıp söz sayısının az olduğu görülmektedir. Kitap setlerinde;

Bireysellik/Toplumsallık: Yalnızca Yedi İklim’de, C2 seviyesinde *Kim ne derse desin* kalıp sözü yer almaktadır.

Eleştirme: Tüm setlerde ortak olan kalıp söz bulunmamakla birlikte, toplumumuzda eleştirinin daha toplumsal bir boyutta ifadesi olan *Ayıp* sözünün Yedi İklim dışındaki tüm setlerde temel düzeyde yer aldığı görülmektedir.

İkna: Kitap setlerinin tümünde *Merak etme* ile *Ne olur* kalıp sözleri yer almakta olup A2’den C1’e kadar farklı seviyelerde verilmektedir.

İroni: Öğretim setlerinde İzmir’de yer alan *Aferin* dışında ironik anlamda kalıp söz kullanımı bulunmamaktadır. Çerçeve Metni’nde “imada bulunabilme” yeterliği C1 düzeyinde vurgulanmaktadır.

İtiraz/ Ret: Bu bağlamda, hayır, olmaz, mümkün değil, gerek yok gibi ifadeler yanında kalıp sözler de kullanılmaktadır. *Aşk olsun* ifadesi bunlardan biri olup tüm setlerde B2, C1 ve C2 seviyesinde yer almaktadır.

Onaylama: Kitap setlerinde onaylama bağlamında evet, tamam, tamam o zaman, peki o zaman ifadeleri yanında birkaç kalıp söze de yer verilmektedir. Bu sözlerden tüm setlerde yer alan *Fark etmez* kalıbı İstanbul’da B2, diğer setlerde ise A2 düzeyinde yer

almaktadır. İzmir dışındaki setlerde yer alan *Sen bilirsin* kalıbı ise A2'den C2'ye farklı düzeylerde yer almaktadır.

Övme: Övme ediminin temel ifade aracı olan *Aferin* sözü orta düzeye yönelik tüm setlerde yer almaktadır.

Söz verme: İstanbul dışındaki tüm setlerde *Söz veriyorum* kalıbı temel ya da orta düzeyde yer almaktadır. Bu kalıbın yanı sıra İzmir setinde, orta ve ileri düzeylerde, *Söz, Alacağın olsun* kalıpları da yer almakta olup bu bağlamda en çok kalıp söz varlığı içeren settir.

Umursamama: Bu bağlamda kitap setlerinde en sık (*Aman*) *Neyse* ve *Boş ver* kalıp sözleri yer almaktadır. Her iki kalıp söze de setlerde temel ya da orta düzeyden itibaren yer verilirken *Boş ver* kalıbı İstanbul setinde yer almamaktadır. Bu kalıplar dışında *Adam sen de, Bana ne, Ne hâli varsa görsün* kalıpları tek bir sette, orta ya da ileri düzeyde yer almaktadır.

Uyarma: Uyarı bağlamında kitap setlerinde *Dikkat et, Dikkatli ol, Aramızda kalsın, Benden duymuş olmayın, Benden söylemesi, Haberin olsun, Sakın* gibi çeşitli kalıp sözler yer almakla beraber tüm setlerde ortak şekilde yer alan kalıp söz yoktur. Bu kalıp sözlerden *Haberin olsun*, İzmir dışındaki tüm setlerde geçmekte olup A2'den C1'e farklı seviyelerde ele alınmaktadır. Uyarma edimine yönelik kalıp sözlere genellikle orta ve ileri seviyede yer verilmektedir.

Tutum ifade eden ve kitap setlerinde yer alan kalıp sözlere genel olarak bakıldığında; teşekkür, özür, nezaket edimlerine yönelik belli başlı kalıp sözlerin Çerçeve Metni'ne uygun şekilde temel düzeyde ele alındığı, diğer düzeylerde tekrarlandığı ve tüm setlerde ortak olduğu görülmektedir. Setlerde sabretme ve cinsiyetçi tutuma yönelik kalıp sözler yer almazken diğer tutumlara yönelik kalıp sözler Çerçeve Metni'ne uygun şekilde orta ya da ileri düzeyde yer almaktadır. Bununla beraber tüm setlerde ortak şekilde yer alan az sayıda kalıp söz bulunduğu, ortak olanlar arasında da seviye farkı bulunduğu görülmektedir.

5.4. SÖYLEM DÜZENLEME KALIPLARI

Çalışmamız sırasında söylemin düzenlenmesi işlevinde kullanılan az sayıda kalıp söze rastlanmıştır. Buna paralel olarak kitap setlerinde de az sayıda söylem düzenleme kalıbı yer almakta olup Tablo 8’de gösterilmiştir:

Tablo 8: Söylem düzenleme kalıplarının kitap setlerinde yer alma düzeyleri

SÖYLEM DÜZENLEME KALIPLARI					
BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim	Yeni Hitit
Konuya giriş	Laf aramızda	-	-	B1	B2
Konuyu toparlama	Sadede gelelim!	-	C1	-	-
Konuya giriş	Sözünü balla kestim.	-	C1	-	-

Tablo 8’de de görüleceği üzere kitap setlerinde çok az sayıda söylem düzenleme işlevinde kullanılan kalıp söz yer almaktadır. Bu sözlerden yalnızca *Laf aramızda* iki kitap setinde ortak şekilde ve orta düzeyde yer alırken *Sadede gelelim* ve *Sözünü balla kestim* sözlerine yalnızca İzmir setinde ve ileri düzeyde yer verilmektedir.

Genel Değerlendirme

► Kitap setlerinde kalıp sözlerin temel düzeyde genellikle diyaloglarda yer aldığı görülmektedir. Sabit yapıdaki kalıp sözlerin öğretiminde taklit ve tekrarın önemli bir yeri vardır. Selamlaşma, tanışma, hâl hatır sorma, karşılama-uğurlama, teşekkür etme ve ricada bulunmaya yönelik kalıp sözler, temel seviyede tekrar etkinlikleriyle ele alınmakta; tamamlama, eşleştirme çalışmalarıyla kavratılmaya çalışılmaktadır.

Orta ve ileri düzeylerde, kitap setleri, Çerçeve Metni’ne uygun şekilde, kalıp sözlerle birlikte deyim, atasözü, ikileme, birleşikleri vb. de içeren kalıplaşmış ifadeleri de içerecek şekilde düzenlenmektedir. Kitabın sınırlılıkları ile deyim, atasözü gibi kalıp birimlere ayrılan yer göz önüne alındığında, bu seviyelerde kalıp söz varlığının artmasına karşın, kavratıcı çalışmalar azalmaktadır. Kalıp sözler bu seviyelerde, genellikle, diyalog ve metinlerde yer almakta, ancak ilerleyen bölüm ya da seviyelerde yer verilmediği için kavratmadan çok tanıtmaya yönelik ele alınmaktadır.

► Gündelik iletişimde hâl hatır sorma bağlamında resmî üsluptaki *Nasılsınız* ile teklifsiz *Nasılsın*, *Naber*, *Selam*, *Ne var ne yok* ile mukabilinde *İyiyim*, *İyidir*, *İyilik*, *iyilik sağhk*, *Ne olsun*, *Eh işte* kitap setlerinde yer almakta, bununla beraber her kitap

setinde öncelik değişmekte; Yedi İklim’de daha çok standart *Nasılsın* ve *Nasılsınız* kullanımına yer verilirken İzmir’de *Naber* gibi hedef kitlenin özellikleri de dikkate alınarak teklifsiz dil örneği daha çok yer almaktadır. Bu bağlamda *Nasılsın*, *Nasılsınız*, *Ne haber/Naber*, *Ne var ne yok* ile diyalogun devamında *İyilik*, *senden ne haber*, *İyilik sağlık*, *Eh işte*, *fena değil* kalıp sözlerine yer veren İstanbul’un hâl hatır sorma bağlamında, en fazla çeşitte teklifsiz dil kullanıma yer veren set olduğu görülmektedir.

► Oluşturduğumuz listede en fazla çeşitte kalıp söz karşılama-uğurlama bağlamında yer almaktadır. Kitap setlerinde de en fazla kalıp sözün bu bağlamda yer aldığı ve gündelik hayattaki kullanımına paralel olarak temel seviyeden başlamak üzere sıklıkla yer aldığı görülmektedir.

► Temel seviyede belirtilenler (teşekkür, özür, rica) dışında, duygu ve tutumların ifadesi ile söylemin düzenlenmesinde kullanılan kalıp sözler, Çerçeve Metni’ne uygun şekilde, genellikle orta seviyeden itibaren ele alınmaktadır. Bununla beraber, belirli kalıp sözler dışında, ortak şekilde yer alan kalıp sözler de kalıp söz çeşidi de yeterli düzeyde değildir. Temel seviyedekilerin aksine orta ve ileri düzeylerde setlerde ortak şekilde yer alan kalıp söz sayısı azalmakta, kimi zaman da aynı kalıp söz farklı seviyelerde ele alınabilmektedir. Kitap setleri içerisinde Yedi İklim’in duygu ve tutumlara yönelik en fazla çeşitte kalıp söze yer veren set olduğu görülmektedir.

► Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’nde, “deyimler, deyişler, alıntılar ve atasözleri”ni içeren kalıp ifadeler sosyokültürel yeterlik bağlamında ele alınmaktadır:

Sabit kalıplar, bir yandan genel tutumları gösteren, diğer yandan böylesi tutumları güçlendiren günlük kültürün önemli bir parçasıdır. Sıklıkla kullanılır ama daha çok, örneğin gazete başlıklarında olduğu gibi, ima etmek için bu ifadeler kullanılır. Herkes tarafından bilindiği kabul edilen deyimlerde ifade edilen bu biriktirilmiş halk kültürü bilgisi, sosyokültürel yeterliğin dilsel yönünün önemli birleşenlerindedir (telc, 2013, 122).

Kalıplaşmış birimlerden olan ve gündelik iletişimde sıklıkla kullanılan kalıp sözler, sosyal hayat ve bu hayatın temelini oluşturan kültür hakkında önemli bilgiler verir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitap setleri bu açıdan değerlendirildiğinde; toplumsal yaşamımızda öteden beri var olan ve modern-dindar bağlamında dilde karşılık bulan kültürel çeşitliliğin yansıtılmadığı görülmektedir. Setlerde; selamlaşma bağlamında iyi ve hayırlı sözcük seçime yansıyan dünya görüşü vurgusunda yalnızca *İyi günler/akşamlar/geceler* kullanımları yer alırken *Hayırlı akşamlar* ifadesi yalnızca Yeni Hitit setinde C1 düzeyinde geçmektedir. Dinî bayram kutlamalarında kutlu/mübarek

sözcük seçiminde ise Yedi İklim seti, *Bayramınız kutlu olsun/Bayramınız mübarek olsun* kullanımlarının her ikisine de yer vererek sosyal hayat gerçekliğini yansıtırken diğer setlerden İstanbul'da (A1) ve Yeni Hitit'de (B1) yalnızca kutlu varyasyonu yer almakta, İzmir'de ise kutlamaya yönelik kalıp söz bulunmamaktadır. Taziyede ise toplumun her kesimince ortak kullanıma sahip *Başınız sağ olsun* sözü Yeni Hitit dışında tüm setlerde yer almaktadır. Yedi İklim setinde orta ve ileri düzeyde ölene duayı içeren *Nur içinde yatsın* sözüne de yer verilmektedir. Bu sözün seküler dünya görüşü varyasyonu olan *Işıklar içinde uyusun* ifadesi ise setlerde yer almamaktadır.

► Kitap setlerinde, listemizde bulunmayan bazı kalıp sözlere de yer verildiği görülmektedir: *Allah gecinden versin* (Yedi İklim, C2), *Su gibi aziz ol* (Yedi İklim B2), *Ne sen sor ne ben söyleyeyim* (Yedi İklim, C2), *Allah'tan umut kesilmez* (Yedi İklim, B2), *Sen kim oluyorsun* (Yedi İklim, C2), *Üstü kalsın* (Yedi İklim A1), *Sen kendine bak* (Yeni Hitit B1), *Orada dur bakalım* (İzmir B2), *Çok yaşa* (Yedi İklim, B2), *Laf olsun diye* (İzmir B1, Yedi İklim C2), *Müsait bir yerde indir* (Yedi İklim A2), *Uygun bir yerde ineyim* (İstanbul, C1) ile listemizde yalnızca ironik bağlamda kullanımı yer alan (bk. s. 231) *Emrin başım üstüne* (Yedi İklim B2, İstanbul C1), *Hay hay baş üstüne* (Yedi İklim B2).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kalıp sözlerin; özellikleri, diğer kalıplaşmış birimlerden farkları, sınıflandırılması, kültürel göstergeleri, yabancı dil öğretimindeki yeri ve yabancı dil olarak Türkçe kitap setlerindeki ele alınışı yönünden değerlendirildiği çalışmamızda aşağıdaki tespitlerde bulunulmuştur:

► Kalıp sözler atasözü, deyim, birleşik, klişe, slogan, argo gibi birimlerle birlikte kalıplaşmış dil unsurlarındandır. Kalıplaşmış birimlerin birden fazla biçimbirimden oluşma, tek bir anlamı karşılama gibi ortak özellikler göstermesi zaman zaman bu yapılarla arasında sınır çizmeyi zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte kalıp sözleri diğer kalıplaşmış birimlerden ayırmaya yardımcı olabilecek belirli özelliklerin olduğu görülmektedir. Çalışmamızda kalıp sözler fonolojik, biçimbilgisel, sözdizimsel, semantik ve pragmatik boyutlarda ele alınmıştır:

-Kalıp sözlerin fonolojik olarak, kalıplaşma özelliğinden dolayı, tek bir biçimbirim olarak hafıza yer alması tereddütsüz, ezberden ve otomatik olarak söylenmesini, az sayıda duraklama içermesini, dolayısıyla da akıcılığın gelişmesini sağlamaktadır. Kalıp sözlerin tutarlı tonlama, duraksız/az duraklı söyleme özelliklerinin getirdiği ritim ve melodi onu diğer birimlerden ayıran ölçütlerden biridir.

-Biçimbilgisel olarak en önemli özelliklerinden biri belirli sözcüksel ve sözdizimsel özelliğın kalıplaşmasıyla oluşmaları ve bu şekilde kullanılmalarıdır. Bütün hâlinde depolanma ve kullanma kalıp sözlerin yapısal olarak belli bir görünüme sahip olmasını ve bunu korumasını gerektirir, bununla beraber bazı kalıp sözler belli oranda değişikliğe izin verir. Bu yönüyle diğer kalıplaşmış dil birimlerinde olduğu gibi kalıp sözlerin de kalıplaşma dereceleri yönünden ikiye ayrıldığı ve bir kısmının tamamen bir kısmının ise çekirdek bölümünün kalıplaştığı görülür. Ancak kalıp sözlerdeki esneklik-diğer kalıplaşmış birimlerde olduğu gibi- semantik kısıtlamalara tâbidir.

-Sözdizimsel olarak sözcükten cümleye kadar farklı biçimsel özellikler göstermekle birlikte belirli sözdizimsel özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Bu özellikler; genellikle kısa ve basit yapıda cümlelerden oluşma, çoğunlukla kurallı öge dizilişi gösterme, dilde ekonominin bir sonucu olarak bazı sözlerin cümleden sözcük düzeyine indirgenebilirken bazılarının tek sözcüklü Arapça karşılığının kullanılabilmesi,

dolayısıyla tek sözcükten oluşabilmedir. Kalıp sözlerin yüklem türüne göre büyük bir çoğunluğu eylem cümlesi özelliği göstermektedir. Yüklemi eylemden oluşan kalıp sözler ise iyi ya da kötü bir “isteğin, dileğin” ifade aracı olmasının doğal bir sonucu olarak çoğunlukla tasarlama, özellikle de emir kipinde çekimlenmektedir. Az sayıda şart ve istek kipi çekimi olan kalıp sözlerin zaman kiplerinde ise geniş zaman çekimi ağırlıktadır. İsim cümlelerinin ise hemen hepsinin ek filinin geniş zaman kipinde çekimlendiği görülmektedir.

-Anlamsal olarak genellikle gerçek anlam özelliği taşımakla beraber mecaz anlam (Darısı başına, yolun açık olsun, bir yastıkta kocayın vb.) da taşıyabildiği, kimi zamanda da anlam özelliğinin tamamen kaybolarak (hadi oradan, yok canım, yuh artık vb.) işlevin ön plana çıktığı görülmektedir. Kalıp sözlerin anlamsal yönden belirgin özelliklerinden biri de çoğunlukla olumlu anlam taşımasıdır. *Allah utandırmasın, Allah emeklerini boşa çıkarmasın, Dualarınızı eksik etmeyin, Sıkma canını vb.* gibi az sayıda örnekte olumsuzluk eki taşıyan kalıp sözlerin anlamsal yönden olumlu nitelik taşıdığı görülürken bazı kalıp sözlerde “olumsuzluk”un sözcüklerin taşıdığı olumsuz anlam özelliği ile de sağlandığı görülmektedir: *Yazıklar olsun, Kahrolsun, Beter olsun, Lanet olsun, Haram olsun, Şeytan görsün yüzünü, Allah belanı versin vb.*

-Pragmatik olarak edimsel yetkinliğin ilkelerince yönetilmektedir. Kalıp sözler, çoğunlukla, söz edimlerinin, belirli bir söylem bağlamı ve işlevinde, belirli bir biçimde ifade şeklidir. Selamlaşma, tanışma, hâl hatır sorma, kutlama, taziyede bulunma, teşekkür etme, özür dileme, azarlama, eleştirme, reddetme, onaylama, uyarma gibi çeşitli edimlerin ifadesinde kullanılmaktadır. Bu nedenle kalıp sözler ele alınırken bağlamsal koşullar ile işlevsel özelliklerin göz önünde bulundurulması gereklidir.

► Çalışmamızda kalıp sözler; yabancı dil olarak Türkçe öğrenirinin pragmatik yeterliklerinin gelişimine katkıda bulunmak amacıyla işlev ve bağlamlarına göre sınıflandırılmıştır. Bu çerçevede, listelenen kalıp sözlerin özelliklerinden hareketle, sosyal ilişkilerin düzenlenmesi, duyguları ifadesi, tutumların ifadesi ve söylemin düzenlenmesi olmak üzere dört temel işlev belirlenmiştir. Bu işlevler bağlamsal koşullara göre tasnif edilmiştir:

Sosyal ilişkilerin düzenlenmesi: Gündelik iletişim (selamlaşma, tanışma, hâl hatır sorma), kutlama (bayram, doğum, doğum günü, evlilik/nişan, kandil, sünnet, övülesi

bir şey yapma, özel günler, yeni başlangıçlar), sosyal hayat (alışveriş, eğlence, karşılama, uğurlama, mücadele, hastalık/sıkıntı, taziye, yeme-içme), taziye.

Duyguların ifadesi: Acıma/üzüntü, beğeni/memnuniyet, belirsizlik/çaresizlik, endişe/korku, minnet, öfke, özlem, pişmanlık, sevgi, şaşırma.

Tutumların ifade: Bireysellik/toplumsallık, cinsiyetçilik, eleştirme, ikna etme, ironi, itiraz etme/reddetme, nezaket, onaylama, övme, özür dileme, sabretme, söz verme, teşekkür etme, onaylamama, uyarı.

Söylemin düzenlenmesi: Konuya giriş, konuyu değiştirme, konuyu toparlama.

► Kalıp sözler, uzun bir süreci gerektiren kalıplaşma sonucunda oluşmakta, dolayısıyla diğer kalıplaşmış birimler gibi toplumun inanç, yaşam algısı ve tecrübelerini korunarak nesilden nesile aktarılmasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Kalıp sözler gündelik hayatın çeşitli bağlamlarında toplumun çoğunluğu tarafından sıklıkla kullanılmakta, bu yönüyle diğer kalıplaşmış birimlerden farklı olarak gündelik hayattaki insan ilişkilerine, iletişim şekillerine yönelik önemli göstergeler içermektedir. Bu göstergeler özellikle selamlaşma, hâl hatır sorma, kutlama, taziyede bulunma gibi sosyal ilişki bağlamında kullanılan kalıp sözlerde daha belirgin olmakla birlikte duygu ve tutumların ifadesi ile söylemin düzenlenmesinde de kültürel faktörlerin etkili olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda kalıp sözler, işlevleri çerçevesinde, söylem çözümlemesi yöntemiyle kültürel yönden yorumlanmaya çalışılmıştır:

Sosyal ilişki kalıpları: Özellikle selamlaşma, kutlama ve taziyede kullanılan kalıp sözlerin dinî inanç ve dünya görüşünü yansıtacak şekilde, farklı sözcük ve kavramlarla ifade edildiği bu yönüyle de toplumumuzdaki “dindar-modern” ya da Doğu-Batı eksenli kültürel ikiliği yansıttığı görülmektedir. Gündelik iletişimde hayırlı/iyi tercihindeki dünya görüşü vurgusu, bayram ve kandillerde kutlu/mübarek sözcüklerinin kullanımında, taziyede ise nur/ışık sözcük seçimiyle ifade bulmaktadır. Doğum günü, yılbaşı, sevgililer günü, anneler günü gibi özel günler evrensel kültürün bir ürünü olduğu ve dinî bir değer ifade etmediği için bu günlere yönelik kutlamalarda dinî bir anlam yüklenen *mübarek* sözcüğü kullanılmamakta, yalnızca *kutlu* ifadesine yer verilmektedir.

Toplumumuzda sosyal hayatın şekillenmesinde ve düzenlenmesinde önemli etkenlerden biri dinî inançlardır. Bu nedenle dilimizde Allah sözcüğü ile başlayan çok sayıda kalıp söz bulunmaktadır. Dinî inançlar ve bunun dile yansımaları en net şekilde doğum, evlilik, ölümü içeren yaşamsal döngüde görülmektedir. Doğumda *Allah analı babalı büyütsün, Allah bağışlasın*; evlilikte/nişanda *Allah tamamına ayırsın, Allah ayırmasın, Allah mesut etsin*; ölümden *Allah rahmet eylesin, Allah taksiratını affetsin, Mekânı cennet olsun* vb. ifadeleri kişinin dünyaya gelişi, evliliği ve ölümü üzerindeki mutlak güç ve iradenin Tanrıya ait olduğu inancının göstergesidir.

Kalıp sözler toplumumuzun yaşam tecrübesine yönelik göstergeler de içermektedir. Bu tecrübelerde sağlık (Eline/ayağına/yüreğine sağlık, Sağlık olsun, Afiyet olsun, Sıhhatler olsun, Allah acil şifa versin vb.) belirsizlik ve çaresizlikle mücadele (Allah'a emanet olun, Allah'a ısmarladık, Allah yardımcın olsun, Allah emeklerini boşa çıkarmasın, Hayırlısı olsun, Kısmet vb.) memnuniyet içeren durumlar (alışveriş, eğlence bağlamında: Güle güle kullan, Keyifler bol olsun, İyi eğlenceler vb.) kazanç (Bereket versin, Kesenize bereket, Bol kazançlar vb.) şans faktörü (Bahtı güzel olsun, Şansı da bahtı da açık olsun, Şansı açık olsun, Bol şans vb.) ile nazar inancı (Allah nazardan korusun, Maşallah vb.) önemli bir yere sahiptir.

Duygu kalıpları: Duygular bireysel ve evrensel olduğu kadar toplumsal ve kültürel özellikler de taşımaktadır. Türkçede duyguları ifade için kullanılan çok sayıda kalıp söz bulunmaktadır. Türkçedeki kalıp sözlere duyguların ifadesi çerçevesinden bakıldığında, olumlu duygularda bunu yaşatanlara teşekkür ve şükür (Çok şükür, şükürler olsun, Hamdolsun, Allah razı olsun, eksik olma vb.) olumsuz duygularda ise tevekkül ve ilahi adalet (Nasip, Kısmet, Hayırlısı olsun, Kader utansın, Canın sağ olsun, Buna da şükür, Allah korusun, Allah göstermesin, Allah belanı versin vb.) kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. Duyguları ifade için en çok kalıp söz varlığının beğeni/memnuniyet belirsizlik/çaresizlik, öfke ve şaşkınlık bağlamında yer aldığı görülmektedir.

Tutum kalıpları: Bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını uyumlu kılarak etkileyen tutum, benlik değerlerinin korunmasında ve kendini ifade için önemli bir yere sahip olduğu kadar toplum kültürüne uyumunda da önemli bir işleve sahiptir. Toplumun genel inanç ve düşünce tarzına uygun tutumlar geliştirmek topluma uyumu kolaylaştırmaktadır. Dilimizdeki kalıp sözlerin genellikle eleştirme, ikna etme, itirazda

bulunma, nezaket gösterme, onaylama, övme, özür dileme, sabretme, söz verme, teşekkür etme, umursamama ve uyarma gibi tutumların ifadesinde kullanıldığı görülmektedir.

Kalıp sözler tutumların ifadesi bağlamında değerlendirildiğinde; cinsiyetçi tutumda anne, eş ve kız kardeş merkezli namus algısının, eleştiride akıl ile ayıp kavramlarının, iknada yemin etmenin ön plana çıktığı görülmektedir. İtirazı içeren kalıp sözlerde kimi zaman sitemi kimi zaman azarlama ve küçümsemeyi kimi zaman da öfkeyi barındıran bir üslubun olduğu görülmektedir. Dilimizde kalıp sözlerin bir kısmı bağlamına göre ironik anlam taşıyabilmektedir. Özellikle teşekkür etme, övme ya da iyi dilekte bulunmakta kullanılan kalıp sözlerin, bağlamsal koşullar çerçevesinde, vurgu ve tonlama unsurları ile desteklenerek alay, iğneleme, eleştiri, küçümseme gibi tam tersi bir anlam içerecek şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Söylem düzenleme kalıpları: Kalıp sözler yalnızca bağlamsal koşullara uygun kullanımları içeren ifadeler olmayıp bağlaç, belirteç, ünlem gibi sözcük türleriyle beraber bağlamsal içeriğin düzenlenmesi işlevine de sahiptir. Söylemin düzenlenmesinde kullanılan kalıp sözlerin, çalışmamızda listelenenler açısından, özellikle “söz alma, konuya giriş yapma ile konuyu değiştirme ve toparlama” işlevinde kullanılmakta olup eylemin sözlü oluşuna bağlı olarak “laf ve söz” (Lafını unutma, Sözünü/lafını balla kestim, Lafı uzatmayayım vb.) ifadelerini içerdiği görülmektedir.

► Kalıp sözler yabancı dil öğrenirlerinin iletişimsel becerilerinin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Hızlı ve akıcı iletişimin anahtarı olan kalıp sözler, yabancı dil öğretiminde özellikle “işlevlerinin neler olduğu ve nasıl öğretilmesi gerektiği” soruları çerçevesinde ele alınmaktadır.

Kalıp sözlerin temel işlevi, bireylerin gerek fiziksel gerekse sosyal ihtiyaçlarını en az çabayla ve anlaşılır bir şekilde iletmesini sağlayarak yaşamını sürdürmesinde pratik bir iletişim aracı olmasıdır. Bu pratiklik aynı zamanda konuşmanın hızlı ve akıcı olmasında da önemli bir etkiye sahiptir. Yapılan araştırmalar dinleme, konuşma, okuma ve yazmada hızın ve akıcılığın sağlanmasında kalıp sözlerin önemli bir etken olduğunu göstermiştir. Kalıp sözlerin temel dil becerilerinin yanı sıra sosyal ve kültürel uyuma etkisi de yabancı dil alanındaki araştırma konularından biridir. Yapılan araştırmaların tamamı, hedef dil konuşurlarıyla etkileşime girmenin ve sosyo-kültürel ortamlara

katılmanın kalıp söz varlığını, kalıp söz kullanımının da sosyal etkileşimi geliştirdiği, dolayısıyla bu iki etkenin birbirini desteklediğini göstermektedir.

Kalıp sözler, sabit ve yarı sabit olmak üzere temelde ikiye ayrılmaktadır. Bu yapısal farklılık kalıp sözlerin öğretiminde de farklı uygulamaları gerekli kılmaktadır. *Günaydın, Hayırlı olsun, Geçmiş olsun, Kolay gelsin* vb. sabit yapıların öğretiminde ezber, taklit ve tekrar temel alınırken yarı sabit yapılarda tamamlama çalışmaları etkinliklerin temelini oluşturmaktadır.

Kalıp sözlerin öğretimine yönelik, yapısal etkenlere bağlı ezber, taklit, tekrar, tamamlama ve tekrarlama dışında çok çeşitli etkinlik ve materyallerden yararlanılabilir. Kalıp sözler gündelik hayatta genel ve sık bir kullanıma sahip olduğundan yabancı dil öğrenirleri bu yapılarla sıklıkla karşılaşacaktır. Bu karşılaşma, hedef dilin konuşulduğu ülkede bulunmaktan bağımsız olarak, televizyon dizileri, filmler, sosyal medya, şarkılar vb. materyal ve kaynaklar yoluyla olacaktır. Kalıp sözlerin öğretiminde bu materyallerin yanı sıra sosyal medya taramamızda sıklıkla karşılaştığımız karikatürler ile gazete, kitap vb. kaynaklardan, canlandırma etkinliklerinden yararlanılabilir.

► Ders kitapları öğretimin en önemli materyallerindedir. Kalıp sözlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanındaki yerini belirlemek için kitap setlerinde nasıl ele alındığını incelemek gereklidir. Çalışmamızda alanda yaygın olarak kullanılan İstanbul, İzmir, Yedi İklim ve Yeni Hitit kitap setleri listemizde yer alan kalıp sözler ile Çerçeve Metni'ndeki yeterlikler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Değerlendirme sonucunda; temel düzeyde Çerçeve Metni'ne uygun şekilde selamlaşma, tanışma, hâl hatır sorma, teşekkür etme, özür dileme, rica etme, karşılama-uğurlama, kutlama ile sık kullanılan iyi dilek sözlerinin yer aldığı ve konuya uygun şekilde, genellikle diyaloglarda verildiği görülmüştür. Yapısal özelliklerine uygun olarak tekrar ve ezber çalışmalarının yanında tamamlama ve eşleştirme çalışmalarıyla kavratılmaya çalışılan bu kalıplardan tanışma ve kutlama dışındakilerin ilerleyen düzeylerde de yer aldığı görülmektedir.

Temel seviyede belirtilenler (teşekkür, özür, rica) dışında, duygu ve tutumların ifadesi ile söylemin düzenlenmesinde kullanılan kalıp sözler, Çerçeve Metni'ne uygun şekilde, genellikle orta seviyeden itibaren ele alınmaktadır. Setlerde orta ve ileri düzeylerde yer verilen kalıp söz çeşidinin artmasına karşın, temel seviyedekilerin aksine, ortak şekilde

yer alan kalıp sözlerin sayısı azalmakta, kimi zaman da aynı kalıp söz farklı seviyelerde ele alınabilmektedir. Tüm kitaplarda ortak olan ve genellikle sarmal olarak farklı seviyelerde de yer verilen yaygın kullanıma sahip kalıp sözler dışında, her bir kitap setinde farklı kalıp sözler yer almakta ve genellikle bir kez verilip bir daha örneklendirilmemektedir. Bu seviyelerde atasözü, deyim, ikileme, birleşikler gibi kalıplaşmış birimlerin öğretimi de yer almakta, bu nedenle kalıp sözlerin kavratılmasına yönelik etkinliklerin azaldığı, duygu ve tutumların ifadesi kalıp sözlere yeterince yer verilmediği görülmektedir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitap setlerine kalıp sözlerin kültürel göstergelerinden de yeterince yararlanılmadığı görülmektedir. Setlerde; selamlaşma bağlamında iyi ve hayırlı sözcük seçime yansıyan dünya görüşü vurgusunda yalnızca *İyi günler/akşamlar/geceler* kullanımları yer alırken *Hayırlı akşamlar* ifadesi yalnızca Yeni Hitit setinde C1 düzeyinde geçmektedir. Dinî bayram kutlamalarında kutlu/mübarek sözcük seçiminde ise Yedi İklim seti, *Bayramınız kutlu olsun/Bayramınız mübarek olsun* kullanımlarının her ikisine de yer vererek sosyal hayat gerçekliğini yansıtırken diğer setlerden İstanbul'da (A1) ve Yeni Hitit'de (B1) yalnızca kutlu kullanımı yer almakta, İzmir'de ise kutlamaya yönelik kalıp söz bulunmamaktadır. Setlerde ayrıca kutlamaların ya evrensel ya da dinî boyutunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bazı setlerde batıl inançlara ve nazar inancına yönelik metin olmasına karşın kültürümüzde nazar inancının göstergesi *Maşallah, Allah nazardan korusun, Aman nazar değmesin* vb. kalıp sözler; bayramlarda el öpme ritüeline yer verilmesine karşın *El öpenlerin çok olsun* sözü yer almamaktadır. Eleştiri bağlamında ise kültürü yansıtacak şekilde, eleştirinin daha toplumsal bir boyutta ifadesi olan ve sıklıkla kullanılan *Ayıp* sözünün Yedi İklim dışındaki tüm setlerde temel düzeyde yer aldığı görülmektedir.

ÖNERİLER

► Türkçedeki kalıplaşmış birimlerin tam bir betimlemesinin yapılamamış olması, tereddütte kalındığında başvurabilecek genel sözlüklerin kalıplaşmış birimlere yeterli ve açıklayıcı biçimde yer vermemesi, dolayısıyla literatürümüzde konu üzerinde yeterince durulmamış olması bu konudaki çalışmaları zorlaştıran etkenlerdendir. Bu nedenle Türkçedeki kalıp sözler ile beraber tüm kalıplaşmış birimlerin tam bir betimlemesinin yapılması ve söz varlığındaki yerinin belirlenmesi gereklidir. Kalıp sözlerle ilgili ayrı

bir sözlük oluşturabileceği gibi genel sözlüklerde kalıp birimlerle ilgili yeterli ve doyurucu açıklamaya yer verilmesi bu konudaki eksiklik giderilmesinde ve sorunların aşılmasında yardımcı olacaktır.

► Ders kitaplarının hacmi ve sınırlılıkları göz önüne alındığında listemizde yer alan, özellikle de aynı işlevde kullanılan kalıp sözlerin tümünün yer alması beklenemez. Bununla beraber kullanım sıklığı ve toplumsal yaşamda bulunduğu karşılık dikkate alındığında *İyi günler* kadar *Hayırlı günler*, *Bayramını kutlu olsun* kadar *Bayramınız mübarek olsun* ifadesinin de kullanılmakta olduğu görülecektir. Gündelik yaşamda, kitle iletişim araçlarında ve sosyal medyada sıklıkla kullanılan, dolayısıyla Türkçe öğrenen birinin, Türkiye’de öğrenim görsün ya da görmesin, bir şekilde karşılaşıacağı *Hayırlı günler/akşamlar/geceler* ile *Bayramınız mübarek olsun* sözlerinin ders kitaplarında yer almaması sosyokültürel yönden olduğu kadar iletişimsel yönden de bir eksiklik oluşturmaktadır. Bu nedenle kitaplarda bu kullanımlara da yer verilmelidir. Diyaloglarda, her iki ifadeyi de kullanmak, etkinliklerde ya da İstanbul kitap setinde olduğu sözcük ve kalıplaşmış ifadelere yönelik listelerde bu kullanımlara da yer vermek yeterli olacaktır.

► Ders kitapların kutlamalar genellikle evrensel ya da dinî boyutta ele alınmakta, bu bağlamlarda da yeterince kalıp söze yer verilmemektedir. Bayramlar ve kimi özel günler dışında düğün, taşınma, yeni bir işe başlama gibi kutlama bağlamlarına birkaç istisna dışında değinilmemekte, sünnet ve kandile yönelik kutlamalar ise hiç yer almamaktadır. Ders kitaplarında kültürümüzdeki kutlamalara yönelik ayrı bir başlık açılarak bu bağlamdaki temel kalıplar metinler ya da listeler aracılığıyla verilebilir.

► Yabancı dil öğretimi yalnızca sınıf ortamı ya da ders kitaplarıyla sınırlı değildir. Günümüz şartlarında hedef dille ilgili çok sayıda kaynak ve materyale herhangi bir yerden, İnternet ortamında ulaşmak mümkündür. Günümüz iletişim araçlarının sağladığı imkânlardan yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yararlanmak öğrenirlerin eksiklerini tamamlamasında ve kendi kendine öğrenme stratejilerini geliştirmesinde önemli katkılarda bulunacaktır. İnternet teknolojilerinden, özellikle de sosyal ağlardan kalıp söz öğretiminde yararlanmak için bir site kurularak kalıp sözlerin kullanıldığı bağlara yönelik örneklere yer verilebilir; şarkı, karikatür ve kısa diyaloglarla içerik desteklenebilir.

Bu konuda film ve TV dizileri de kalıp söz öğretiminde önemli birer kaynak olup öğrenirler, bu materyallerin uygun olanlarından yararlanma konusunda yönlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Adolphs, S., Durow, V. (2004). Social-Cultural integration and the development of formulaic sequences. *Formulaic Sequences Acquisition, processing and use*, (N.Schmitt, Ed.) içinde (ss. 107-126). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Agudelo, J.J. (2007). An Intercultural Approach for Language Teaching: Developing Critical Cultural Awareness. *İkala, revista de lenguaje y cultura*, 12 (18), (ss.185-217). Colombia.
- Ahmed, S. (2014). *Duyguların Kültürel Politikası* (S. Komut, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Akarsu, B. (1998). *Wilhelm von Humboldt'ta Dil Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aksan, D. (2006). *Anadilimizin Söz Denzinde*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK.
- Aksan, D. (2016). *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- Aksoy, Ö.A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Altenberg, B. (1998). On the Phraseology of Spoken English: The Rvidence of Recurrent Word-Combinations. *Phraseology Theory Analysis and Application*, (A.P. Cowie, Ed.) içinde (ss. 101-122). Oxford University Press.

- Anık, C. (2014). *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Arı, S. (2016). *Çeviri ve Kültürel Semboller*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Arnaboldi, V., Passarella, A., Tesconi, M., Gazze, D. (2011). Towards a Characterization of Egocentric Networks in Online Social Networks. *OTM 2011 Workshop*. LNCS 7046, pp. 524-533. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Asutay, H. (2003). Yabancı Dil Öğretiminde Kültür Bağlamı ve “Öteki Dil”. *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, 26-29.
- Ataseven, F. (1988). Değişen Sınıf İçi Öğretim Ortamları ve Şarkıların Yabancı Dil Öğretiminde Araç Olarak kullanılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 189-198.
- Austin, J.L. (2009). *Söylemek ve Yapmak* (R.L Aysever, Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bahtin, M.M. (2016). *Söylem Türleri* (O.N. Çiftçi, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Barın, E. (2007). Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Kısa Filmlerin Yeri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi Ulusal Kongresi Kongre Bildiriler Kitabı*, 191-195. Ankara.
- Bannard, C., Lieven, E. (2009). Repetition and reuse in child language learning. *Formulaic Language Volume 2: Acquisition, loss, psychological reality, and functional explanations*. (R.Corrigan, E.A.Moravcsik, H.Ouali, K.M. Wheatley, Ed.) içinde (ss.299-321).Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Brick, B. (2012). The Role of Social Networking Sites for Language Learning in UK Higher Education: The Views of Learners and Practitioners. *International Journal of Computer-Assisted Language Learning and Teaching*. 2 (3), 35-53.
- Brooks, N. (1975). The Analysis of Foreign and Familiar Cultures. *The Culture Revolution in Foreign Language Teaching*. Skokie, 19-311.

- Brubaker, J.R., Kıvrın-Swaine F., Taber, L., Hayes, G.R. (2012). Grief-Stricken in a Crowd: The Language of Berevement and Distress in Social Media. *CWSM*, 42-49.
- Byram, M., Gribkova, B., Starkey, H. (2002). Developing The Intercultural Dimension in Language Teaching. *Council of Europe*. Strasbourg.
- Cavadova, A. (2014). *Celil Memmedguluzade'nin Mizahi Eserlerinde Kelime Çeşitleri ve Kalıp Sözler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Corrigan, R., Moravcsik, E., Ouali, H., Wheatley, K. (2009). Introduction. Approaches to the study of formulae. *Formulaic Language Volume 1: Distribution and historical change*, (R.Corrigan, E.A.Moravcsik, H.Ouali, K.M. Wheatley, Ed.) içinde (ss.xi-xxiv). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Çaydaş, A. (2016). *Gazi Üniversitesi Tömer ve İzmir Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Setlerinde Kullanılan Kalıp Sözlerin İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Çevik, H.(2006). *Çocuklara Yabancı Dil Öğretiminde Drama Tekniğinin Kullanımı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Cortes, N.C. (2007). Language Meeting Culture in the Foreign Language Classroom a Comparative Study. *Interlingüística*, 17, 230-237.
- Çotuksöken, Y. (2015). *Uygulamalı Türk Dili*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Darıcı, E. (2012). *Türkiye Türkçesinin Söz Varlığında Yer Alan Kalıplaşmış Sözlerin Politik Söylemdeki Yeri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Demir, A., Açık, F.(2011). Türkçenin Yabancı Dil Olarak ğretiminde Kültürlerarası Yaklaşım ve Seçilecek Metinlerde Bulunması Gereken zellikler. *TÜBAR*, XXX, 51-72.
- Demir, M. (2016). *Yabancı Dil Olarak Türkçede Kalıp Sözlerin ğretimi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylülün Üniversitesi, İzmir.
- Demir, N. (2010). Türkçede Varyasyon zerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 93-106.
- Demir, N., Yılmaz, E. (2012). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demirekin, M. (2017). *Yabancı Dil Olarak Türkçenin Anlamlandırılmasında Kelime ve Dil ğrenme Stratejileri Kullanımı*. Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Demirel, . (2012). *Yabancı Dil ğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Deutscher, G. (2013). *Dilin Aynasından* (C. Yardımcı, ev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Dilekçi, A. (2013). *Türkçe Ders Kitaplarındaki Kalıp Sözler ve ğrencilerin Kalıp Sözleri Kullanma Düzeyleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Diller İçin Avrupa Ortak neriler erevesi: ğrenim, ğretim ve Değeriendirme*. (2013). Frankfurt/Main Almanya: Telc GmbH.
- Dinî Kavramlar Sözlüğü*.(2015). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Drnyei, Z., Durow, V., Zahran, K. (2004). Individual differences and their effects on formulaic sequence acquisition. *Formulaic Sequences Acquisition, processing and use*, (N.Schmitt, Ed.) içinde (ss. 87-106). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.

- Durmuş, M.(2013). Doğrudan Yöntem (Direct Method) ve Berlitz Okullarındaki Uygulamalar. *Yabancılara Türkçe Öğretimi El Kitabı*, (M. Durmuş ve A. Okur, Ed.) içinde (ss.55-60). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ellis, N.C., Simpson-Vlach, R., Maynard, C. (2008). Formulaic Language in Native and Second Language Speakers: Psycholinguistics, Corpus Linguistics and TESOL. *TESOL QUARTERL*, 42(3), 375-396.
- Er, K.O. (2006).Yabancı Dil Öğretim Programlarında Kültürün Etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(1), 1-14.
- Erdal, M. (2016). N'aber lan. Studien Zur Sprache, Geschichte und Kultur Der Türkvolker, (I. Hauenschild, M. Kappler, Barbara Kellner-Heinkele, Ed.) içinde (ss. 74-86). Berlin.
- Erdem, B. (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde İletişim Yeteneklerinin Geliştirilmesine Etkileşimsel Toplumdilbilimsel Bir Yaklaşım. *Yabancılara Türkçe Öğretimi Politika Yöntem ve Beceriler*, (D.Yaylı, Y.Bayyurt, Ed.) içinde (ss.115-142). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdemir, F.B. (2014). The Effects of Watching American TV Series on Tertiary Level EFL Learners Use of Formulaic Language. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Erman, B. (2009). Formulaic language from a learner perspective: What the learner needs to know. *Formulaic Language Volume 2: Acquisition, loss, psychological reality and functional explanations*, (R.Corrigan, E.A.Moravcsik, H.Ouali, K.M. Wheatley, Ed.) içinde (ss.323-346). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Erol, Ç. (2007). *Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözcükler Üzerine Bir İnceleme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Gardiner, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri* (D. Özçetin, B. Taşdemir, Çev.). İstanbul: Heretik Yayınları.
- Gedizli, M. (2015). Türkçede Ünlemler ve Temel İşlevi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), 126-134.
- Geertz, C.(2010). *Kültürlerin Yorumlanması* (H. Gür, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Goleman, D. (2010). Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir? (B. S. Yüksel, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözler. *Bilig*, 44, 89-110.
- Gökdayı, H. (2015). *Türkçede Kalıp Sözler*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Gökdayı, H. (2012). Dilde Kalıplaşma. VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara.
- Gökdayı, H. (2014). Kalıplaşmış Dil Birimlerine Göre Türk Kültüründe Erkeklik Algısı. *1. Uluslararası Erkekler ve Erkeklik Sempozyumu*, İzmir Üniversitesi, 1-10.
- Gökdayı, H. (2017). Sözlükler ve Kalıplaşmış Dil Birimleri. *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss.381-397). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi.
- Gökdayı, H.(2010). Tracing the Influence of Islam on Turkish Culture Through Formulaic Language. The Turks And Islam: An International Conference, Indiana University-Bloomington, ABD.
- Gülbahar, Y., Kalelioğlu, F., Madran, O. (2014). Sosyal Ağların Eğitim Amaçlı Kullanımı. XV. Türkiye'de İnternet Kullanımı Konferansı, İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul.
- Güvenç, B. (2015). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Hall, E. (1973). *The Silent Language*. Newyork: Doubleday.

Hall, E. (1976.). *Beyond Culture*. Newyork: Doubleday.

Hammer, M., Bennett, M. , Wiseman, R. (2003). Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 421-443.

Harji, M. B., Woods, P. C., Alavi, Z. K. (2010). The Effect Of Viewing Subtitled Videos On Vocabulary Learning. *Journal of College Teaching and Learning*, 37-42.

Hasırcı, S. (2008). *Türkçenin Sözcük Açısından Gazetelerin İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tez, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Haviland, W., Prins, H., Walrath, D. ve Mcbride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji* (İ.D.E. Sarioğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Hofstede, G., Hofstede, G.J., Minkov M. (2010). *Cultures and Organization: Software of the Mind*. USA: Mc Graw –Hill.

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar). (2006). Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

İmer, K. (1990). *Dil ve Toplum*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A.S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A1 Çalışma Kitabı. (2012). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A1 Ders Kitabı. (2012). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A2 Çalışma Kitabı. (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A2 Ders Kitabı. (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B1 Çalışma Kitabı. (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B1 Ders Kitabı. (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B2 Çalışma Kitabı. (2014). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B2 Ders Kitabı. (2014). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ Çalışma Kitabı. (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ Ders Kitabı. (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İşcan, A. (2011). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Filmlerin Yeri ve Önemi. *Turkish Studies*, 6 (3), 939-948.

İşcan, A., Aktürk Y. (2014). Using Television Series in Teaching Turkish As a Foreign Language (The Series of Seksenler Sample). *International Journal of Language Academy*, 2(4), 234-246.

İzmir Yabancılar İçin Türkçe A1 Alıştırma Kitabı. (2013). İstanbul: Papatya Yayıncılık.

İzmir Yabancılar İçin Türkçe A1 Ders Kitabı. (2013). İstanbul: Papatya Yayıncılık.

İzmir Yabancılar İçin Türkçe A2 Alıştırma Kitabı. (2014). İstanbul: Papatya Yayıncılık.

İzmir Yabancılar İçin Türkçe A2 Ders Kitabı. (2014). İstanbul: Papatya Yayıncılık.

İzmir Yabancılar İçin Türkçe B1 Alıştırma Kitabı. (2015). İstanbul: Papatya Yayıncılık.

İzmir Yabancılar İçin Türkçe B1 Ders Kitabı. (2015). İstanbul: Papatya Yayıncılık.

İzmir Yabancılar İçin Türkçe B2 Ders Kitabı. (2015). İstanbul: Papatya Yayıncılık.

İzmir Yabancılar İçin Türkçe C1 Ders Kitabı. (2015). İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Jiang, W. (2000). The Relationship between culture and language. *ELT Journal*, 54(4), 328-334.

Kalenderoğlu, İ., Arslan, H. (2017). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarında Duygu Bildiren İfadeler. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 503-519.

Kapatsinski, V., Radicke, J. (2009). Frequency and the emergence of prefabs: Evidence from monitoring. *Formulaic Language Volume 2: Acquisition, loss, psychological reality, and functional explanations* (R.Corrigan, E.A.Moravcsik, H.Ouali, K.M. Wheatley, Ed.) içinde (ss.499-520). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.

Kara, M., Memiş, M.R. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Kalıp İfadeleri Kullanmadaki Düzeyleri. *International Journal of Education and Teaching*, 1670-1681.

Kartarı, A. (2014). *Kültür, Farklılık ve İletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Katchen, E.J. (2003) Teaching a Listening and Speaking Course with DVD Films: Can It Be Done? *Lingua Tsing Hua*, (H.C. Liou, J.E. Katchen and H.Wang, Ed.) içinde (ss.221-236). Taipei: Crane.

- Kıran, Z., Kıran, A.E. (2013). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kıran, A. (2015). Anlambilim ve Dil Öğretimi. *Dil Bilimleri ve Dil Öğretimi*, (E.Korkut, İ.Onursal Ayırır, Ed.) içinde (ss.57-95). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kluckhohn, C. (2018). *Mirror For Men*. Newyork:Routledge.
- Korat, G. (2012). *Dil, Edebiyat ve İletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kramsch, C. (1998). *Language and Culture* (H.G. Widdowson, Ed.). Oxford University Press.
- Krauss, R., Chiu C. (1998). *Language and Social Behavior*. Handbook of social psychology. Boston: McGraw-Hill.
- Kula, O.B. (1996). Dilin kültürelliği ya da kültürün dilselliği. *Bilim ve Ütopya*, 46-47.
- Langelier, C. A. (2006). *Duygu Yönetimi Beceri Çalışma Kitabı*, (M. Bilgin, R. Çeçen, Çev.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Lado, R. (1957). *Linguistic Accross Cultures: Applied Linguistic for Language Teacher*. University of Michigan Press.
- Lazar, J. (2009). *İletişim Bilimi*, (C.Anık, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Lin, P.M.S. (2010). The Phonology of Formulaic Sequences: A Rewiew. *Perspectives on formulaic language: Acquisition and communication*, (D.Wood, Ed.) içinde (ss. 174-193). London: Continuum.
- Martı, L. (2014). Türkçe Öğrenenler Açısından Kalıp Sözcükler ve İşlevleri. *Yabancılar Türkçe Öğretimi Politika Yöntem ve Beceriler*, (D.Yaylı, Y. Bayyurt, Ed.) içinde (ss.105-114). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Melanlıoğlu, D., Karagöz Tayşı, E., Özdemir, B. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Karikatür Kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 241-256.
- Murphy, Tim (2010). *Music and Song*. Resource Books for Teacher (E.Maley, Ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Murray, C. (2008). Schools and social network: Fear or education. *Synergy*, 6 (1), 8-12.
- Myles, F., Hooper, J., Mitchell, R. (1998). Rote or Rule? Exploring the Role of Formulaic Language in Classroom Foreign Language Learning. *Language Learning*, 43(3), 323-363.
- Nalçaoğlu, H. (2008). “Eski” Medyadan “Yeni” Medyaya Geçiş, Gençlerin Kamusal Katılım Alanı Olarak İnternet. *XIII. Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 61-64. Ankara: İnternet Teknolojileri Derneği.
- Onan, B. (2011). *Anlama Sürecinde Türkçenin Yapısal İşlevleri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ong, W.J. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür* (S.Postacıoğlu Banon, Çev.).İstanbul: Metis Yayınları.
- Onursal Ayırır, İ. (2015). Edimbilim ve Dil Öğretimi. *Dil Bilimleri ve Dil Öğretimi*, (E.Korkut, İ.Onursal Ayırır, Ed.) içinde (ss.129-158). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Oskay, Ü. (2015). *İletişimin ABC’si*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Özbek, N. (1998). Türkçe’de Söylem Belirleyicileri. *Dilbilim Araştırmaları*, 37-47.
- Özdemir, C.(2013). Dil-Kültür İlişkisi: Folklor Ürünlerinin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yeri ve İşlevi. *Millî Folklor*, 25 (97), 156-166.

- Öztürk, M., Akgün, Ö.E. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Paylaşım Sitelerini Kullanma Amaçları ve Bu Sitelerin Eğitimlerinde Kullanılması ile İlgili Görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 2/3, 49-67.
- Pawley, A. (2009). Grammarians' languages versus humanists' languages and the place of speech act formulas in models of linguistic competence. *Formulaic Language Volume 1: Distribution and historical change*, (R.Corrigan, E.A.Moravcsik, H.Ouali, K.M. Wheatley, Ed.) içinde (ss.3-26). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Read, J., Nation, P. (2004). Measurement of formulaic sequences. *Formulaic Sequences Acquisition, processing and use*, (N. Schmitt, Ed.) içinde (ss.23-35). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Richard, J.C, Rodgers, T.S. (1986). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Salcedo, C.S. (2002). The Effects of Songs in the Foreign Language Classroom on Text Recall and Involuntary Mental Rehearsal. LSU Digital Commons.
- Schmitt, N., Carter, R. (2004). Formulaic sequences in action: An introduction. *Formulaic Sequences Acquisition, processing and use*, (N. Schmitt, Ed.) içinde (ss. 1-22). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Skirbekk, G., Gilje, N. (2013). Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe (E. Akbaş, Ş. Mutlu, Çev.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sis, N., Gökçe, B. (2009). Gülten Dayıoğlu'nun Çocuk Öykülerinde Yansımalar ve Kalıp Sözler. *Turkish Studies*, 4/3, 1975-1989.
- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., Demir, M. (2013). İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Uygulama. *Selçuk İletişim*, 7(4), 23-32.

- Steele, R. (1989). Teaching Language and Culture: Old Problems, New Approaches. *Georgetown University Round Table on Language and Linguistics* (E. James, Ed.) içinde (ss.153-162). Washington D.C.
- Şahin, Y. (2007). Yabancı Dil Öğretiminin Eğitimsel ve Dilbilimsel Temelleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 465-470.
- Şimşek, N. D. (2015). Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlişkisel Söz Varlığı Açısından Değerlendirilmesi. *International Journal of Science Culture and Sport*, 809-827.
- Tannen, D., Öztek, P.C. (1977). Health to Our Mouths: Formulaic Expressions in Turkish and Greek Author(s). *Berkeley Linguistics Society*, 516-534.
- Temizyürek, F., Erdem, İ., Temizkan, M. (2017). *Konuşma Eğitimi Sözlü Anlatım*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tezcan, M. (1995). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.
- Toklu, M. O. (1995). Türkçe ve Almancada kalıp sözler. *DTFC Batı Dilleri ve Edebiyatları Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3, 113-140.
- Topçuoğlu Ünal, F., Bursalı, H. (2015). Çizgi Dizilerle Kalıp (İlişki) Söz Öğretimi: Cille Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 69-83.
- Turgut, A. (2011). *Türk Halk Anlatılarında Kalıplaşmış Sözler Üzerine Bir Araştırma*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Underwood, G., Schmitt, N., Galphin, A. (2004). The eyes have it: An eye-movement study into the processing of formulaic sequence. *Formulaic Sequences Acquisition, processing and use*, (N. Schmitt, Ed.) içinde (ss.153-168). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.

- Uygur, N. (2015). *dilin gücü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uygur, N. (2018). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzun Özer, B., Tezer, E. (2008). Olumlu ve Olumsuz Duygular Arasındaki İlişkiler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, s.81-86.
- Wang, Y. (2012). Learning L2 Vocabulary with Amerikan TV Drama “From the Learner’s Perspective”. *English Language Teaching*. 5 (8), 217-225.
- Weinberg, T. (2009). *The New Community Rules: Marketing on the Social Web*. USA: O’Reilly Media, Inc.
- Wierzbicka, A. (1999). *Emotions Across Languages and Cultures, Diversity and Universals*. New York: Cambridge University.
- Wray, A.(2000). Formulaic Sequences in Second Language Teaching: Principle and Practice. *Applied Linguistics*, 21(4), 463-489.
- Wray, A., Perkins, M.R. (2000). The functions of formulaic language: an integrated model. *Language & Communication*, 1-28.
- Wray, A. (2004). ‘Here’s one I prepared earlier’: Formulaic language learning on television. *Formulaic Sequences Acquisition, processing and use*, (N. Schmitt, Ed.) içinde (ss. 249-269). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Wray, A. (2009). Identifying formulaic language: Persistent challenges and new opportunities. *Formulaic Language Volume 1: Distribution and historical change*, (R.Corrigan, E.A.Moravcsik, H.Ouali, K.M. Wheatley, Ed.) içinde (ss.27-54). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Wood, D. (2002). Formulaic Language in Acquisition and Production: Implications for Teaching. *Tesl Canada Journal*, 20 (1), 1-15.

- Wood, D. (2009). Effect of focused instruction of formulaic sequences on fluent expression in second language narratives: A case study. *Canadian Journal of Applied Linguistics*, 12 (1), 39-57.
- Yaylı D., Yaylı, D., Ekizler, F. (2013). Yabancı Dil Öğretiminde Filmlerin Kullanılması. *Yabancılar Türkçe Öğretimi El Kitabı*, (M. Durmuş, A. Okur, Ed.) içinde (ss.413-420). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A1 Çalışma Kitabı*. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A1 Ders Kitabı*. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A1 Öğretmen Kitabı*. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A2 Çalışma Kitabı*. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A2 Ders Kitabı*. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A1 Öğretmen Kitabı*. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B1 Çalışma Kitabı*. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B1 Ders Kitabı*. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B1 Öğretmen Kitabı*. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B2 Çalışma Kitabı*. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B2 Ders Kitabı. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B2 Öğretmen Kitabı. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C1 Çalışma Kitabı. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

İklim Türkçe Öğretim Seti C1 Ders Kitabı. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C1 Öğretmen Kitabı. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C2 Çalışma Kitabı. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C2 Ders Kitabı. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C2 Öğretmen Kitabı. (2015). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yeni Hitit 1 Yabancılar İçin Türkçe Çalışma Kitabı. (2011). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yeni Hitit 1 Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı. (2011). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yeni Hitit 1 Yabancılar İçin Türkçe Öğretmen Kitabı. (2011). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yeni Hitit 2 Yabancılar İçin Türkçe Çalışma Kitabı. (2011). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yeni Hitit 2 Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı. (2011). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yeni Hitit 2 Yabancılar İçin Türkçe Öğretmen Kitabı. (2011). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yeni Hitit 3 Yabancılar İçin Türkçe Çalışma Kitabı. (2011). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yeni Hitit 1 Yabancılar İçin Türkçe Çalışma Kitabı. (2011). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yılmaz, F., Ertürk Şenden, Y. (2014). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kalıp Sözlerin Etkinliklerle Öğretimi. *Asya Öğretim Dergisi*, 53-63.

Yılmaz, F., Ertürk Şenden, Y. (2015). Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kalıp Sözler: “Babam ve Oğlum” Film Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32, 187-202.

Yılmaz, H. (2009). Hedef Kültürde Doğru İletişim İçin Uygun Kelime Edinimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 509-513.

Yüce, K. ve Koçer, Ö. (2012). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Hedef Kültür. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*, (A. Kılınç, A.Şahin, Ed.) içinde (ss.347-358). Ankara: Pegem Akademi.

Yüceol Özezen, M. (2001). Türkçede Deyimler Üzerinde Birkaç Söz. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 600, 869-879.

Zıllıoğlu, M. (2014). *İletişim Nedir?* İstanbul: Cem Yayınevi.

Zülfikar, H. (2007). Dünden Bugüne Türkçe. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 668, 344-350.

Zülfikar, H. (2004). Doğru Yazalım Doğru Konuşalım (Karşılama, ağırlama, uğurlama, sözüm meclisten dışarı, çetleşmek üzerine). *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 633, 220-227.

Elektronik Kaynaklar

Arnaboldi, V., Tesconi, M., Gazze D. *Towards a Characterization of Egocentric Networks in Online Social Networks*, 17 Temmuz 2017 tarihinde <http://cnd.iit.cnr.it/andrea/docs/monet11.pdf> adresinden erişilmiştir.

Barın, E. *Yabancılara Türkçenin Öğretiminde Nasrettin Hoca Fıkralarının Yeri*, 16 Nisan 2016 tarihinde <http://www.turkcede.org/yeni-ogrenenlere-turkce-ogretimi/34-yabancilara-turkcenin-ogretiminde-nasrettin-hoca-fikralarinin-yeri.html> adresinden erişilmiştir.

Bennett, M.J. *The Developmental Model of Intercultural Sensitivity*, 22 Mayıs 2016 tarihinde <https://www.idrinstitute.org/dmis> adresinden erişilmiştir.

Büyükaslan, A. *Yabancı Dil Türkçenin Öğretilmesinde Yeni Yöntemler: Bilişim Uygulamaları, Çözüm Önerileri*, 19 Eylül 2016 tarihinde <http://turcologie.u-strasbg.fr/dets/images/travaux/ali%20buyukaslan.%20yabanci%20dil%20turkce.pdf> adresinden erişilmiştir.

www.dijitalajanslar.com

<http://dedam.deu.edu.tr>

<https://eksisozluk.com>

<https://www.youtube.com/watch?v=4bCsqpjhljo>

Erman, B., Warren, B. *The idiom principle and the open choice principle*, 14 Nisan 2017 tarihinde https://lexutor.ca/n_gram/erman_warren_2000.pdf adresinden erişilmiştir.

Garza, T.J. Texas University, *Foreign Language Teaching Methods/Culture*, 16 Kasım 2016 tarihinde <http://coerll.utexas.edu/methods/modules/culture> adresinden erişilmiştir.

Hofstede, G. (2011). *Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context*. 28 Kasım 2016 tarihinde <https://scholarworks.gvsu.edu> adresinden erişilmiştir.

Straub, H. *Designing Your Intercultural Communication Course*, 5 Mart 2016 tarihinde <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED450017.pdf> adresinden erişilmiştir.

Usluel, Y.K., Demir, Ö., Çınar, M. *Sosyal Ağların Kullanım Amaçları Ölçeği*, 5 Eylül 2017 tarihinde www.researchgate.net/publication/263083553 adresinden erişilmiştir.

<https://www.youtube.com/watch?v=4bCsqpihljo>, (06.09.2018)

EKLER

EK 1. KALIP SÖZ LİSTESİ

SOSYAL İLİŞKİ KALIPLARI	
1.GÜNDELİK İLETİŞİM	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Selamlaşma Hâl Hatır Sorma Tanışma	Alo
	(Eh işte) fena değil.
	Günaydın.
	Hayırlı akşamlar.
	Hayırlı geceler.
	Hayırlı günler.
	İyi akşamlar.
	İyi geceler.
	İyi günler.
	İyilik/ İyilik sağlık.
	İyiyim.
	Merhaba.
	Naber?
	Nasılsın?
	Nasılsınız?
	Ne olsun (işte).
	Ne var ne yok?
	Selam.
	Selamünaleyküm/Aleykümselem.
(Tanıştığımıza) Memnun oldum.	
2.KUTLAMA	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Bayram	Allah kabul etsin.
	Allah tekrarına erdirsin.
	Bayramınız kutlu olsun.
	Bayramınız mübarek olsun.
	Ramazan/Şeker/ Kurban bayramınız kutlu/mübarek olsun.
	30 Ağustos Zafer/29 Ekim Cumhuriyet/23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk/19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor bayramınız kutlu olsun.
	Nice mutlu bayramlara.
	Şeker tadında nice bayramlara.(Ramazan Bayramı'nda)
Doğum	Allah analı babalı büyütsün./Analı babalı büyüsün.
	Allah bağışlasın.
	Bahtı güzel olsun.
	Gözünüz aydın.
	Güle güle büyütün.

	Hayırlı olsun.
	Maşallah/Kırk bir kere maşallah.
	Nazar değmesin.
Doğum Günü	Doğum günün kutlu olsun.
	İyi ki doğdun!
	Nice senelere/ Nice mutlu senelere!
	Nice yıllara/ Nice mutlu yıllara!
	Mutlu yıllar!
Evlilik Nişan	Allah ayırmasın.
	Allah'ın emri peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuza istiyoruz.
	Allah mesut etsin.
	Allah nazardan korusun.
	Allah tamamına erdirsin.
	Bir yastıkta kocayın.
	Darısı başına.
	Hayırlı olsun/ Hayırlı uğurlu olsun.
	Maşallah/Kırk bir kere maşallah.
	Mutluluğunuz daim olsun.
	Nazar değmesin.
	Ömür boyu mutluluklar.
Kandil	Hayırlı kandiller.
	Kandiliniz kutlu olsun.
	Kandiliniz mübarek olsun.
	Berat/Mevlit/Regaip kandiliniz kutlu/mübarek olsun.
	Dualarınız kabul olsun.
	Kandiliniz kutlu dualarınız kabul olsun.
Sünnet	Allah damatlığını da göstersiz.
	Allah nazardan korusun.
	Düğününü de görmek nasip olur inşallah.
	Geçmiş olsun.
	Gözünüz aydın.
	Hayırlı olsun.
	Nazar değmesin.
	Maşallah/ Kırk bir kere maşallah.
Övülesi Bir Şey Yapma	Allah utandırmasın.
	Başarılarının devamını dilerim.
	Başarıların daim olsun.
	Eline/ Emeğine/ Gönlüne/ Kalemine/ Yüreğine sağlık
	Hayırlı olsun / Hayırlı uğurlu olsun/ Hayırlı kıdemli olsun.
	Helal olsun.
	Her şey gönlünce olsun.
	Kutlarım/ Camı gönülden kutlarım.
	Tebrik ederim.
	Tebrikler.
	Vatanımıza milletimize hayırlı olsun.

	Yolun açık olsun/ Yolu bahtı açık olsun.
Özel Günler	Anneler/Babalar/Kadınlar/Sevgililer/Öğretmenler gününüz kutlu olsun.
	İyi seneler!
	Mutlu yıllar!
	Yeni yılınız kutlu olsun.
Yeni Başlangıçlar (Atanma, İşe Başlama, Taşınma)	Allah muvaffak eylesin.
	Allah utandırmasın.
	Allah yardımcın olsun/ Allah yâr ve yardımcın olsun.
	Başarılar dilerim.
	Hayırlı olsun/Hayırlı uğurlu olsun.
	Tebrik ederim / Tebrikler
	Yolun açık olsun/ Yolun bahtın açık olsun.
3. SOSYAL HAYAT	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Alışveriş	Allah güle güle oturmayı/ kullanmayı nasip etsin.
	Allah kaza bela vermesin.
	Allah kazadan beladan korusun.
	Allah kazasız belasız binmeyi nasip etsin.
	Ayağımız alışsın.
	Bereket versin/ Bereketini gör.
	Bol kazançlar.
	Daha iyileri senin olsun.
	Güle güle giy.
	Güle güle kullan.
	Güle güle otur.
	Hayırlı olsun.
	Kesene bereket.
	Tekerine taş değmesin.
	Yakıştır.
Banyo Saç Kestirme	Sihhatler olsun.
Eğlence	Allah muhabbetinizi artırsın.
	Hayat sana güzel.
	İyi eğlenceler.
	İyi tatiller.
	Keyifler bol olsun.
	Keyifler tıkırında.
	Kıskananlar çatlasın.
	(Oh) Sefam olsun.
	Şerefe!
	Şeytanımız bol olsun.
	Ver coşkuyu!
	Vur patlasın çal oynasın.
	Yarasın.
	Allah'a emanet olun.
	Allah'a emanet.

Karşılama Uğurlama	Allah'a ısmarladık.	
	Allah kavuştursun.	
	Allah kazasız belasız yolculuk versin.	
	Bana müsaade.	
	Buyurun.	
	Dikkat et kendine.	
	Elveda.	
	Esen kalın.	
	Görüşmek üzere.	
	Görüşürüz.	
	Güle güle.	
	Güle güle git gel.	
	Haberleşiriz/Haberleşelim.	
	Hayat sana güzel.	
	Hayırlı yolculuklar.	
	Hayırlısı ile gidip dönün.	
	Hoş bulduk.	
	Hoş geldin.	
	Hoş gelmiş sefa gelmiş.	
	İyi gezmeler.	
	İyi yolculuklar.	
	Kendine iyi bak.	
	Sağlıcakla.	
	Sağlıcakla gidip dönün.	
	Sağlıcakla kalın.	
	Selamette.	
	Selam söyleyin.	
	Şükür kavuşturana.	
	Yine bekleriz/Tekrar bekleriz.	
	Yolcu yolunda gerek.	
	...yolcusu kalmasın.	
	Mücadele (Ders, İş, Sınav, Yarış)	Allah emeklerini boşa çıkarmasın.
		Allah güç kuvvet versin.
Allah yardımcın olsun.		
Allah zihin açıklığı versin.		
Başarılar dilerim.		
Bol şans.		
Dualarımız seninle.		
Gazanız mübarek olsun.		
Hadi bakalım!		
Hadi bastır!		
Ha gayret! /Hadi bakalım, ha gayret!		
Hayırlı işler.		
İyi çalışmalar.		
İyi dersler.		

	Kolay gelsin/ Kolaysa başına gelsin.
Sıkıntı Hastalık	Acil şifalar.
	Allah acil şifalar versin.
	Allah beterinden korusun.
	Allah kolaylık versin.
	Allah kurtarsın.
	Allah sabır versin.
	Allah yardımcın olsun.
	Canını sıkma/Sıkma canını.
	Dualarınızı eksik etmeyin.
	Geçmiş olsun/ Cümleten geçmiş olsun.
	Hayırlara vesile olsun.
	Hayırlısı olsun/ Hakkında hayırlısı olsun.
	İçini ferah tut.
	Verilmiş sadakan varmış.
Yeme İçme	Allah kabul etsin.
	Afiyet olsun/ Afiyet bal şeker olsun/ Beraber olsun.
	Bereket versin.
	Eline sağlık
	Geçmişlerinizin canına değsin.
	Kesene bereket
	Şerefe!
	Yarasın.
Ziyade olsun.	
4. TAZİYE	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Başsağlığı Dileme	Allah rahmet eylesin/ Allah gani gani rahmet eylesin.
	Allah geride kalanlara/ailelerine sabırlar versin.
	Allah sabır versin.
	Başınız sağ olsun/Dostlar sağ olsun.
	Dualarımız seninle.
	Güle güle.
	Hakkını helal et.
	Işıklar içinde uyusun /olsun.
	Mekânı cennet olsun/ Allah mekânını/mekânlarını cennet eylesin.
	Nur içinde uyusun/ yatsın.
	Ruhu şad olsun.
	Toprağı bol olsun.
	Uğurlar olsun.

DUYGU KALIPLARI	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Acıma	Buyurun cenaze namazına.

DUYGU KALIPLARI	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Üzüntü	Diyecek söz bulamıyorum.
	Geçmiş olsun.
	Maalesef
	Ne çektiğimi bir ben bir Allah bilir.
	Ne yazık ki/ Ne yazık ki öyle.
	Of Allah'ım!
	Ne günlere kaldık.
	Ne hâle geldik.
	Sözün bittiği yer
	Tüh be
	Tüh ya!
	Üzgünüm.
	Vah ki ne vah!
	Yazık/ Yazık be!
	Yazık vallahi.
	Yazık günah.
	Yazık oldu / Yazık olmuş.
	Beğeni Memnuniyet
Allah'tan	
Allah'ına kurban.	
Ananın ak sütü gibi helal olsun.	
Bayıldım.	
Budur!	
Çok şükür!	
Daha ne olsun.	
Değmeyin keyfime.	
Elhamdülillah	
Hadi yine iyisin.	
Hamdolsun.	
Ha şöyle.	
Helal olsun.	
Hiç güleceğim yoktu.	
Hele şükür/ Eee hele şükür!	
Maşallahı var.	
Ne mutlu!	
Oh be dünya varmış.	
Oh canıma değsin.	
Oh olsun!	
Tam benlik/ Tam senlik	
Yakışır.	
Yakıyor.	
Yaşasın!	
	Allah'ından bulsun.
	Allah kısmet ederse.
	Bakalım.
	Bir bakalım.
	Bir görelim.
	Buna da şükür.
	Canımı mı alacaklar?
	Canı sağ olsun.
	Dert etme.
	(Eh işte) idare eder.

DUYGU KALIPLARI	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Belirsizlik Çaresizlik	Elimde değil.
	Eyvallah
	Hadi hayırlısı.
	Hayırlısı neyse o olsun.
	Hayırlara vesile olsun.
	Hayırlısı.
	Hayırlısı bakalım.
	Hayırlısı diyelim.
	Hayırlısı olsun.
	Hayrolsun.
	Hiç yoktan iyidir.
	İçini/gönlünü ferah tut.
	İnşallah
	Kader
	Kader kısmet
	Kader utansın.
	Kısmet
	Kısmet diyelim.
	Kısmetse olur.
	Kısmet olursa.
	Nasip
	Nasip değilmiş.
	Ne bileyim
	Ne desem boş.
	Ne malum
	Ne diyeyim
	Ne yapalım (yani)
	Neye niyet neye kısmet.
	Sabah ola hayrola.
	Sağlık olsun.
	Olmasın varsın.
	Olmayınca olmuyor.
	Olur mu olur.
	Sıkma canını/canını sıkma
Umarım.	
Endişe Korku	Allah göstermesin.
	Allah korusun/esirgesin.
	Allah nazarlardan korusun/esirgesin.
	Allah sonumuzu hayretsin.
	Allah yardımcımız olsun
	Ağzından yel alsın.
	Ağzını hayra aç!
	Aman evlerden irak! /Aman evlerden uzak!
	(Aman) Nazar değmesin.
	Benden duymuş olmayın.
	Hayırdır.
	Hayırdır inşallah.
	Hayra alamet değil.
	Hayrolsun.
	Laf aramızda kalsın.
	Maşallah deyin.
	Nazar degecek.
	Sonumuz hayrolsun.

DUYGU KALIPLARI	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
	Sözüm meclisten dışarı. Şeytan kulağına kurşun.
Minnet	Allah ne muradın varsa versin. Allah razı olsun. Allah seni başımızdan eksik etmesin. Çok makbule geçti. Eksik olma. Ellerin dert görmesin. Hakkını helal et. Hakkın ödenmez. Ne kadar teşekkür etsem az.
Öfke	Allah belanı versin. Allah cezanı versin. Allah kahretsin. Beter ol. Canın cehenneme. Çıldırılmamak elde değil. Defol. Derdin ne senin? Haddini bil! Hadi (be) oradan! Haram olsun. Kahrolsun. Kimsin sen (ya)? Lanet olsun. Ne hâlin varsa gör. Olmaz olsaydın. Ölür müsün öldürür müsün? Şerefsiz. Şeytan görsün yüzünü. Yatacak yerin yok. Yazıklar olsun. Yeter artık. Zıkkım olsun/ Zehir zıkkım olsun.
Özlem	Hey gidi günler hey!
Pişmanlık	Affet. Kusura bakma. Özür dilerim. Şeytana uyduk bir kere. Şimdiki aklım olsa... Tüh be/ tüh ya! Üzgünüm.
Sevgi	Allah'ına kurban. Canımsın. Kıyamam. Kurban olurum sana. Kurban olurum seni yaradana/verene. Seni seviyorum. Yerim/Ağzını burnunu yerim. Yeter ki sen iste.
	Akıl alır gibi değil. Allah Allah! Allah iyiliğini versin/Hay Allah iyiliğini versin.

DUYGU KALIPLARI	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Şaşkınlık	Bak şu Allah'ın işine.
	Aman Allah'im!
	Bir yaşıma daha girdim.
	Daha neler!
	Hadi be!
	Hadi canım!
	Hadi ya!
	Hadi canım sen de!
	Hay Allah!
	Hay Allah iyiliğini versin.
	İlahi!
	Kimin aklına gelirdi ki?
	Üstüme iyilik sağlık!
	Vay anam vay!
	Vay anasım!
	Vay arkadaş!
	Vay be!
	Vay canına!
	Yapma ya!
	Yok artık!
Yok artık daha neler!	
Yuh artık!	
Yok canım!	

TUTUM KALIPLARI	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Bireyci/Toplumcu Tutum	Âdet yerini bulsun diye/ Maksat âdet yerini bulsun.
	El âlem ne der?
	Elimizde büyüdü.
	El öpenlerin çok olsun.
	Hakkımı helal etmiyorum.
	Haram olsun/ Hakkım haram olsun.
	Hakkımı helal et.
	Hakkınızı helal ediyor musunuz?
	Helal olsun/ Hakkım helal olsun.
	Kim ne derse desin.
	Nasıl bilirdiniz?
Cinsiyetçi Tutum	Adam değilmiş!
	Adam gibi adam.
	Allah sahibine bağışlasın.
	Anam avradım olsun.
	Anasımı satayım.
	Dünya ahret bacımsın.
	Kadının fendi erkekleri yendi.
	Allah'a emanet.
	Allah'a havale ediyorum.
	Allah akıl fikir ihsan eylesin.

TUTUM KALIPLARI	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Eleştirme	Allah akıl fikir versin.
	Allah ıslah etsin.
	Allah seni bildiği gibi yapsın.
	Aklım almıyor.
	Akıl var izan var.
	Ayıp/ Ne ayıp!
	Ayıp ayıp!
	Ayıp be!
	Ayıp diye bir şey var.
	Ayıp etmişler.
	Ayıp oluyor ama...
	Bir bu eksikti.
	Bu nedir ya?
	Bu ne şimdi?
	Bu neyin kafası/ Neyin kafasıdır bu?
	Dinime küfreden Müslüman olsa/Dinime söven bari Müslüman olsa.
	Güleriz ağlanacak hâlimize.
	Hangi akla hizmet?
	Nato kafa nato mermer.
	Ne hâle geldik.
	Olmaz olsun.
	Pes diyorum/ Pes (yani).
	Sözüm meclisten dışarı.
	Tam bir fiyasko.
	Yatacak yerin yok.
	Yazık be!
	Yazıklar olsun!
Yuh be!	
İkna	Allah seni inandırсын.
	Ben de inandım!
	Biz de yedik!
	Dinime imanıma/ Allah'ıma kitabıma.
	Doğrusunu isterseniz.
	Doğruyu söylemek gerekirse
	Eğri oturup doğru konuşalım.
	Eğriye eğri doğruya doğru
	Ekmek Kur'an çarpsın ki.
	Emin ol.
	Hatırım için.
	İster inan ister inanma.
	Merak etme.
	Ne olur!
	Ne yalan söyleyeyim.
	Valla/Vallahi/Vallahi billahi

TUTUM KALIPLARI	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
	Yemin ederim.
İroni (Tersinleme)	Aferin!
	Allah razı olsun!
	Bir zahmet /Zahmet olacak!
	Bir sen eksiktin!
	Bravo!
	Darısı başına!
	Emredersin/Emrin olur/Emrin başım üstüne!
	Geçmiş olsun!
	Görüşürüz!
	Günaydın.
	Hayırdır!
	Hayrola!
	Helal olsun!
	Sağ ol (ya/be)!
	Sohbetine de doyum olmuyor.
	Tabi tabi!
	Tebrikler!
	İtiraz Ret
Allahtan kork.	
Aşk olsun.	
Duymamış olayım.	
Hadi canım hadi!	
Hadi canım sen de !	
Hadi oradan!	
Ne haddine/Haddine mi (düşmüş).	
Kim demiş!	
Ne alaka/ Ne alakası var.	
Ne münasebet.	
Olsa dükkân senin.	
Olur mu öyle şey?	
Olur şey değil.	
O kadar da değil.	
Rüyada görürsün (ancak).	
Sen öyle san.	
Tövbe estağfurullah!	
Tövbe tövbe!	
Tövbe yarabbi!	
Yenilir yutulur gibi/şey değil.	
Yok artık!	
Nezaket	Affedersiniz.
	Buyurun.
	Lütfen
	Müsaadenizle/İzninizle.

TUTUM KALIPLARI	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
	Müsaade eder misiniz?
	Müsaadeniz/İziniz olursa.
	Niye zahmet ettiniz?
	Pardon
	Rica etsem.
	Sana zahmet/Bir zahmet
	Zahmet olacak (ama).
	Zahmet olmazsa
Onaylama	Al benden de o kadar.
	Aynen öyle.
	Canıma minnet.
	Doğru söze ne denir!
	Eyvallah.
	Fark etmez.
	Geç bile kaldın.
	Hay hay!
	Memnuniyetle
	Neden olmasın.
	Ona ne şüphe!
	Öyle olsun.
	Sen bilirsin.
	Sen nasıl istersen/ Nasıl istersen.
	Seve seve.
Övme	Adamsın.
	Adam gibi adam
	Adamın dibi
	Aferin.
	Allah'na kurban.
	Bayıldım.
	Bravo!
	Bundan iyisi can sağlığı.
	Helal olsun.
	Maşallah
	Senden iyi olmasın.
	Yakışır.
	Yakıyor.
Özür	Affedersin.
	Büyükük sende kalsın.
	Kusura bakma.
	Önemli değil.
	Özür dilerim.
	Problem değil.
	Sorun değil.
	Üzgünüm.

Sabır	Allah'ım sen bana sabır ver.
	Fesuphanallah
	Lahavle
	Sabır da bir yere kadar.
	Şeytan diyor ki
	Ya sabır!
	Yeter artık!
Söz verme	Alacağın olsun.
	Borcum olsun.
	Söz
	Sözüm söz.
	Söz veriyorum.
Teşekkür	Bir şey değil.
	Estağfurullah.
	Eyvallah.
	Lafı olmaz.
	Ne demek!
	Önemli değil.
	Rica ederim.
	Sağ ol (var ol).
	Teşekkür ederim.
	Teşekkürler.
Umursamama	Adam sen de.
	Bana ne!
	Boş ver.
	(Her/Aman) neyse
	Kim ne derse desin.
	Ne hâlin varsa gör.
	Uğurlar olsun.
Uyarma	Ağzını hayra aç!
	Aman ha!
	Benden günah gitti/Günah benden gitti.
	Benden duymuş olmayın.
	Benden söylemesi.
	Demedi deme.
	Dikkat et.
	Dikkatli ol.
	Haberin olsun.
	Sakın ha!
Sana ne?	

SÖYLEM DÜZENLEME KALIPLARI	
BAĞLAM	KALIP SÖZ
Konuya giriş	Laf aramızda
Konu değiştirme	Lafını unutma.
Konuyu toparlama	Lafı uzatmayayım.
Konuyu toparlama	Ne diyordum ben?
Konuyu toparlama	Nerede kalmıştık?
Konuyu toparlama	Sadede gel/ Sadede gelelim.
Konuyu toparlama	Sadede gelecek olursak
Konuya giriş	Sözünü/Lafını balla kestim.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27/02/2019

Tez Başlığı: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bir Kültür Aktarım Aracı Olarak Kalıp Sözler

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 202 sayfalık kısmına ilişkin, 24/02/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/02/2019

Adı Soyadı: Semra Bayraktar
Öğrenci No: N13149941
Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları
Programı: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Prof. Dr. Nurettin Demir

**HACETTEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF TURKISH STUDIES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF TURKISH STUDIES
TO THE DEPARTMENT OF TURKISH STUDIES**

Date: 27/02/2019

Thesis Title: Formulaic Expressions as a Medium of Cultural Transfer in Teaching Turkish as Foreign Language

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 24/02/2019 for the total of 202 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 3 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Turkish Studies Institute Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

27/02/2019

Name Surname: Semra Bayraktar
Student No: N13149941
Department: Turkish Studies
Program: Teaching Turkish as a Foreign Language
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Nurettin Demir

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:27/02/2019

Tez Başlığı: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bir Kültür Aktarım Aracı Olarak Kalıp Sözcükler

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/02/2019

Adı Soyadı: Semra Bayraktar

Öğrenci No: N13149941

Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları

Programı: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Nurettin Demir

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH STUDIES TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 27/02/2019

Thesis Title: Formulaic Expressions as a Medium of Cultural Transfer in Teaching Turkish as Foreign Language

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

27/02/2019

Name Surname: Semra Bayraktar
Student No: N13149941
Department: Turkish Studies
Program: Teaching Turkish as a Foreign Language
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Nurettin Demir

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE BİR KÜLTÜR AKTARIM ARACI OLARAK KALIP SÖZLER

ORIJINALLIK RAPORU

%3

BENZERLİK ENDEKSİ

%2

İNTERNET
KAYNAKLARI

%1

YAYINLAR

%1

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

www.telc.net
İnternet Kaynağı

<%1

2

www.turkcede.org
İnternet Kaynağı

<%1

3

Submitted to Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Öğrenci Ödevi

<%1

4

Submitted to Kirikkale University
Öğrenci Ödevi

<%1

5

www.ijlet.com
İnternet Kaynağı

<%1

6

Submitted to Suleyman Demirel University
Öğrenci Ödevi

<%1

7

www.diyenet.gov.tr
İnternet Kaynağı

<%1

8

listweb.bilkent.edu.tr
İnternet Kaynağı

<%1